

დავით ლოზჟანიძე
გივი ლოზჟანიძე

მსოფლიო წესრიგი და
საერთაშორისო
სამართლებრივი სისტემები

საგამომცემლო ცენტრი
ქუთაისი
2007

*წიგნი ეძღვნება გამოჩენილი მეცნიერის
პროფესორ ბიძინა ლუტიძის ნათელ
მოგონებას (25.I.1925-30.VIII.2005)*

ნაშრომი წარმოადგენს პირველ პოლიტიკურ-სამართლებრივ ნაშრომს, სადაც ერთ რაკურსშია მოქცეული ცხოვრების სხვადასხვა სფეროში გლობალიზაციის შედეგები და შესაძლო მოვლენები, რომლებიც მჭიდროდაა დაკავშირებული ნებისმიერი ქვეყნის პოლიტიკურ-სამართლებრივ მოწყობასთან, ამასთანავე, განხილულია მსოფლიო წესრიგი, საერთაშორისო სამართლებრივი ოჯახები და იმ ქვეყნების სამართლის სისტემები, რომლებიც სპეციფიკურობით ხასიათდებიან.

წიგნი განკუთვნილია იურისტების, პოლიტოლოგებისა და ზემოაღნიშნული პრობლემებით დაინტერესებული მკითხველისათვის. იგი შეასრულებს დაძვმარე სახელმძღვანელოს ფუნქციას უმაღლეს სასწავლებლების შესაბამის მავისტრატურასა და დოქტორანტურაში.

დ. ლობჟანიძე I კარი, თავი I, §1-3; თავი II, §1-2; თავი III, §1-2.

გ. ლობჟანიძე II კარი, თავი I, §1-3; თავი II, §1-6; თავი III, §1-7.

რედაქტორები:

პროფესორი ბიძინა ლუტიძე

პროფესორი ოთარ გამყრელიძე

რეცენზენტები:

პროფესორი ავთანდილ ტუკვაძე

პროფესორი მანანა მოსულიშვილი

წიგნი გამოსაცემად რეკომენდებულია თბილისის საავტორო უსაყრ-სიტეტის აკადემიური საბჭოს მიერ.

შესავალი	5
კარი 1	
გლობალიზაცია, როგორც ისტორიულ-კანონზომიერი პროცესი	
თავი I	
გლობალიზაციის ცნება, სახეები, პრინციპები, თეორიები	11
§1. გლობალიზაციის ცნება და სახეები	11
§2. გლობალიზაციის ზოგადი პრინციპები	22
§3. გლობალიზაცია და თანამედროვე თეორიები	45
თავი II	
გლობალიზაციისა და სახელმწიფოს მიმართების პრობლემა	64
§1. გლობალიზაცია და სახელმწიფო	64
§2. გლობალიზაციის პრობლემათა გადაწყვეტის სავარაუდო	
პოლიტიკურ-სამართლებრივი გზები	76
თავი III	
მსოფლიო წესრიგის არსი	85
§1. მსოფლიო წესრიგის საფუძვლები	85
§2. ახალი მსოფლიო წესრიგის კონტურები	94
კარი 2	
საერთაშორისო სამართლებრივი სისტემები	
თავი I	
თანამედროვეობის (მსოფლიო) სამართლებრივი სისტემები	112
§1. სამართლის სისტემების (ოჯახების) კლასიფიკაცია	112
§2. შედარებითი სამართალმცოდნეობა, როგორც კვლევის	
მეთოდი და მეცნიერება	117
§3. მსოფლიო სამართლებრივი ოჯახების საერთო	
საგანი და სისტემა	124

თავი II

ძირითადი სამართლებრივი (ოჯახები) სისტემები

§1. რომანულ-გერმანული ოჯახი	128
§2. საერთო (ანგლო-საქსონური) სამართლებრივი ოჯახი	142
§3. შერეული სამართლის ოჯახი	162
§4. მუსლიმანური სამართლებრივი ოჯახი	167
§5. ჩვეულებითი სამართლებრივი ოჯახი	179
§6. სოციალისტური სამართლებრივი სისტემა	185

თავი III

სახელმწიფოთა სამართლისა და კანონმდებლობის სისტემები

§1. სამართლის განვითარების ტენდენციები	196
§2. კანონმდებლობის სისტემა	201

თავი IV

ცალკეული ქვეყნების სამართლებრივი სისტემები 207 |

§1. რუსეთის სამართალი	207
§2. საფრანგეთის სამართალი	220
§3. იტალიის სამართალი	237
§4. ჩინეთის სამართალი	253
§5. ინდოეთის სამართალი	261
§6. იაპონიის სამართალი	268
§7. აშშ სამართლის სისტემა და სამართალდამცავი ორგანოები	274
§8. ქართული სამართლის სისტემა	294
რეზიუმე რუსულ ენაზე	320
რეზიუმე ინგლისურ ენაზე	324
გამოყენებული ლიტერატურა	325

შესავალი

საუკუნეთა ცვლა ახალი პრობლემების წინაშე აყენებს კაცობრიობას. ასე მოხდა XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე. ასეა დღესაც, XXI საუკუნის გარიჟრაჟზე. უახლესმა მეცნიერულმა აღმოჩენებმა, ტექნიკურმა პროგრესმა მსოფლიო თითქოს მასშტაბებში შეამცირა და შეამჭიდროვა. ამასთან ერთად თანამედროვე ეპოქამ ბევრი პრობლემაც მოხსნა. დედამიწის იდეოლოგიურ სფეროებად გაყოფის შედეგად, ის რაც შეუძლებლად და მიუწვდომლად გვეჩვენებოდა, დღეს იგი რეალობად იქცა. პოსტსაბჭოთა ქვეყნების მოქალაქეებისათვის გაიხსნა ევროპისა და აზიის ქვეყნების, ამერიკის შეერთებული შტატების საზღვრები, შესაძლებელი გახდა უცხო ქვეყნების მოქალაქეებთან დაახლოება, საქმიანი ურთიერთობები, კულტურული კავშირები. ამ პროცესებმა ისეთ მასშტაბებს მიაღწია, რომ დღევანდელ ეპოქას საყოველთაოდ მიიჩნევენ გლობალიზაციის ხანად.

უკანასკნელი 20-25 წლის განმავლობაში საერთაშორისო პოლიტიკურმა სისტემამ არსებითი ტრანსფორმაცია განიცადა და დღევანდელი მისი სახე სრულიად განსხვავებულია იმისაგან, რაც გასული საუკუნის 80-იან წლებამდე იყო. ამ პროცესების განვითარებას ხელი შეუწყო სსრ კავშირის დაშლამ. ბიპოლარული, იდეოლოგიურად დაპირისპირებული მსოფლიოს ნაცვლად თანდათან მკვიდრდება სრულიად სხვა სახის და შინაარსის საერთაშორისო სისტემა, რომელსაც ახალი, არანაკლებ ძნელადგადასაჭრელი პრობლემები მოაქვს კა-

ცობრიობისათვის, განსაკუთრებით ჩამორჩენილი და განვითარებადი ქვეყნებისათვის.¹

სხვადასხვა სამეცნიერო წრეში გახშირდა მსჯელობა, კონფერენციები და დიალოგები თანამედროვეობის ისეთ აქტუალურ პრობლემაზე, როგორიც არის გლობალიზაცია და ახალი მსოფლიო წესრიგი, რომელიც მჭიდროდაა დაკავშირებული საერთაშორისო სამართლებრივი სისტემების სრულყოფისა და სამართლებრივი კულტურის ფორმირების პროცესთან.

აღნიშნულ საკითხებზე თავიანთ პუბლიკაციებსა და ნაშრომებში მოსაზრებები გამოთქვეს გ. ნადარეიშვილმა, ო. გოგიაშვილმა, მ. მაცაბერიძემ, პ. კუპრაშვილმა, თ. კიკნაძემ, ა. ტუკვაძემ, ვ. ქარუმიძემ, კ. შარიამ, გ. აბესაძემ, ა. კუხიანიძემ, ვ. ჭანიაშვილმა, კ. ჭანუყვაძემ, რ. რეხვიაშვილმა, ჯ. ჯალაიაშვილმა, რ. ხოჭოლაშვილმა, შ. ჯაფარიძემ, დ. გეგეშიძემ, ს. ყურაშვილმა, ნ. ნათაძემ, ნ. ჭითანავამ ბ. ლუტიძემ, ნ. ბარათაშვილმა, ე. ბატიაშვილმა, ს. ცინცაძემ, ლ. მატარაძემ და სხვებმა. მკვლევარ მეცნიერთა შორის აღსანიშნავია ზ. დავითაშვილის („ნაციონალიზმი და გლობალიზაცია“), ბ. ლუტიძის („გლობალიზაცია, არსი, პრობლემები“), ნ. ბარათაშვილის („გლობალიზაცია, თანამედროვე ტენდენციები და ახალი მსოფლიო წესრიგი“) მიერ გამოცემული მონოგრაფიები. მათში ბევრ კითხვაზეა პასუხი გაცემული. ბოლო ორი წლის განმავლობაში გამოქვეყნდა კ. კინგფიშერის, დ. ჰელდის, შ.დ. კროჩერის, უ.ნ. პიტერსის, ხ.პ. საინსის, ი. ტეიჩმანის, ე. რეიგერის ულრიხ ბეკის, გუეგოჟ ვ. კოლოდკოს და სხვათა საინტერესო ნაშრომები, რომლებიც

¹ იხ. Гжегож В. Колодко, Глобализация и перспективы развития постсоциалистических стран. Варшава, 2002, стр. 6-13.

ეხებიან სხვადასხვა მიმართულებით გლობალიზაციის პრობლემას. სამართლებრივ სისტემებზე ფუნდამენტური მონოგრაფია გამოაქვეყნა ფრანგმა მეცნიერმა რენე დავიდმა (თანამედროვეობის ძირითადი სამართლებრივი სისტემები), რომელიც მსოფლიოს მრავალ ენაზეა ნათარგმნი და მათ შორის ქართულადაც. აღსანიშნავია ო. მელქაძის და მისი გუნდის (მსოფლიო ქვეყნების სამართლებრივი სისტემები – ცნობარი), გ. ლობჯანიძის სახელმწიფოსა და სამართლის თეორიის პრობლემები, სადაც მნიშვნელოვანი ადგილი აქვს დათმობილი საერთაშორისო სამართლებრივი სისტემების საკითხებს და ლ. გუმაშვილის სამართლის სისტემურ-სტრუქტურული ანალიზის საფუძვლები.

როდესაც ამ თემებზე ვიწყებთ მსჯელობას, უპირველეს ყოვლისა, ამოცანად რჩება თვით პრობლემების ღრმა მეცნიერული გააზრება. ეს ეხება პოლიტიკას, ეკონომიკას, სამართალს, კულტურას, ეკოლოგიას, რელიგიას, იდეოლოგიას, სახელმწიფოთა საერთაშორისო ურთიერთობებს სხვადასხვა სფეროში. აქედან გამომდინარე, გლობალიზაციის, როგორც მსოფლიო მოვლენის, შესწავლა და მისი გადაჭრის გზების მოძიება რომელიმე ცალკე აღებული სამეცნიერო დარგის პრეროგატივა კი არ არის, არამედ კომპლექსურად შესასწავლი და დასამუშავებელი პრობლემაა, რომლის გადაწყვეტაში თავისი სიტყვა უნდა თქვან პოლიტოლოგებმა, ეკონომისტებმა, სოციოლოგებმა და ტექნიკური სფეროს სპეციალისტებმა. რა თქმა უნდა, ამ პროცესში იურისტებიც უნდა ჩაებან, რადგანაც ლაპარაკია არა მარტო მსოფლიო წესრიგზე, არამედ საერთაშორისო სამართლებრივ სისტემებზე და ამ

პროცესების სამართლებრივ დარეგულირებაზე. გლობალიზაციის პრობლემა ისე არ აწუხებს განვითარებულ და მრავალეროვან სახელმწიფოებს, როგორც გარდამავალ, ეკონომიკურად ჩამორჩენილ და მცირერიცხოვან ქვეყნებს. ქართველთათვის კი მისი მნიშვნელობის სწორად დანახვასა და შეფასებას განსაკუთრებით ამ ეტაპზე აქვს დიდი მნიშვნელობა.

დღემდე უცხოელი და ქართველი მეცნიერების დიდ ყურადღებას გლობალიზაციის ცნების განსაზღვრა იქცევდა, მაგრამ ამ საკითხში საბოლოო შეთანხმება მაინც არ არის მიღწეული. პეტნაკლებად გაანალიზებულია მისი მიმდინარე და მოსალოდნელი სოციალურ-ეკონომიკური, ეკოლოგიური, ნაწილობრივ, პოლიტიკური და სამართლებრივი პროცესები და შედეგები. როდესაც მეკლევარები გლობალიზაციის საკითხს ეხებიან, იქვე მიაწიშნებენ მსოფლიო წესრიგის პრობლემაზეც, მაგრამ მსოფლიო წესრიგის ბუნება სირღმისეულად შესწავლილი არ არის, არც მისი ცალსახა ცნებაა განსაზღვრული. უფრო მეტიც, ნაკლებადაა შესწავლილი მსოფლიო წესრიგისა და მსოფლიო მართლწესრიგის თანაფარდობის საკითხი. დღემდე არც ერთ გამოკვლევაში და გამოქვეყნებულ მონოგრაფიებში არ არის ჩამოყალიბებული გლობალიზაციის პრინციპები. ამიტომ ჩვენი კვლევის ობიექტად, სხვა საკითხებთან ერთად, სწორედ ამ მოვლენების შესწავლა გავიხადეთ და ეროვნული თვალსაწიერიდან მათ ჩამოყალიბებას შევეცადეთ. რადგანაც ამ პრობლემათა გადაწყვეტაზე დიდადაა დამოკიდებული გარდამავალი პერიოდის პოლიტიკური და სამართლებრივი სისტემების ნორმალური ფუნქციონირებისა და განვითარების საკითხი, რეალური დემოკრატიისა და სამართლებ-

რივი სახელმწიფოს აშენების გზებისა და გარანტიების მიკვლევა, ქვეყნის მმართველობის ფორმის ოპტიმალური ვარიანტის შერჩევა, შესაბამისი დემოკრატიული რეჟიმის დამკვიდრება და საბოლოო ჯამში ეროვნული ღირებულებების შენახვა-შენარჩუნება პოლიტიკური და სამართლებრივი სისტემის მოდერნიზაციის ფონზე.

უკანასკნელ პერიოდამდე ნაშრომში წარმოდგენილი პრობლემები შედარებით ნაკლებად არის შესწავლილი ქართულ და რუსულ სამეცნიერო ლიტერატურაში, გაცილებით მრავლად არის ნაშრომები დასავლურ და ამერიკულ მეცნიერებაში. ეს გასაკვირიც არ არის, რადგანაც გლობალიზაციის პროცესი და მისი შესწავლა სწორედ იქედან დაიწყო.

ჩვენი ნაშრომის თეორიულ, მეთოდოლოგიურ და წყაროთმცოდნეობის მთავარ ბაზას გლობალიზაციისა და საერთაშორისო სამართლებრივი სისტემების და ურთიერთობების კლასიკური შრომები, სამეცნიერო მონოგრაფიები და სტატიები წარმოადგენს, მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია სხვადასხვა ოფიციალურ დოკუმენტებს (გაეროს რეზოლუციები, კონვენციები), საცნობარო მასალებს, პერიოდულ პრესას, ტელევიზიასა და ინტერნეტს. რომელთა აბსოლუტური უმრავლესობა XX საუკუნის ბოლო ათწლეულში და XXI საუკუნის დასაწყისში შეიქმნა ევროპისა და ამერიკის სამეცნიერო ცენტრებში. ნაშრომში შევეცადეთ, კრიტიკულად განგვეხილა გლობალიზაციის ძირითადი პრინციპები და მიმართულებები, გლობალიზმის როლი მსოფლიო წესრიგსა და პოლიტიკაში. რაც შეეხება კვლევის კონკრეტულ მეთოდებს, შეიძლება ითქვას, რომ ძირითადად გამოყენებულია ლიტერატურული,

ისტორიული, სტატისტიკური, სისტემური, შედარებითი ანალიზის და პროგნოზირების მეთოდები.

გარდა თეორიული მნიშვნელობისა, ჩვენი აზრით, ნაშრომს პრაქტიკული ღირებულებაც გააჩნია, შესაძლებელია ის ჩართული იქნას სალექციო კურსში როგორც პოლიტოლოგიის, ისე იურიდიული ფაკულტეტის სტუდენტებისათვის. ეთვლით, რომ ისინი ღრმად და საფუძვლიანად უნდა გაეცნონ აღნიშნულ პრობლემას, რათა სწორედ მათ მოუწევთ მომავალში სიღრმისეულად გაერკვნენ გლობალიზაციის პროცესში, რადგან დღევანდელ საქართველოში, გარდამავალი პერიოდის პოლიტიკური ინსტიტუტების რეალური გააზრება და მისი მორგება გლობალიზაციით გამოწვეულ ცვლილებებთან, სასიცოცხლო არტერიაა პოლიტიკური და სამართლებრივი სისტემის თანამედროვე მოდელის ჩამოსაყალიბებლად, რაც ეროვნული ცნობიერებისა და ღირებულებების გადარჩენის გარანტი იქნება.

ნაშრომი ამ შინაარსითა და არქიტექტონიკით პირველად გამოდის, არ გააჩნია სრულყოფილების პრეტენზია, არც შეცდომებისაგან იქნება დაზღვეული, მაგრამ ავტორები ყველა საქმიან წინადადებას მიიღებენ და გაითვალისწინებენ მომავალ საქმიანობაში.

გლობალიზაცია, როგორც ისტორიულ-კანონზომიერი პროცესი თავი I

გლობალიზაციის ცნება, სახეები, პრინციპები, თეორიები

§1. გლობალიზაციის ცნება და სახეები

მესამე ათასწლეულის დასაწყისი ისტორიაში შევა როგორც გლობალიზაციის დიდი ეპოქა. ამიტომ თანამედროვეობის უპირველეს კითხვად რჩება, თუ რას უქადის კაცობრიობას XXI საუკუნე? პასუხი ერთია – ბუნებასა და საზოგადოებაში გლობალიზაციის პროცესის ღრმა მეცნიერულ შესწავლაზე, მოსალოდნელი შედეგების სწორად გააზრებაზე დიდადა დამოკიდებული ცალკეულ სახელმწიფოთა ბედი.

გლობალიზაციას, ისევე როგორც ძალიან ბევრ თანამედროვე საერთაშორისო მოვლენას, ცალსახა ცნება არ გააჩნია. სამეცნიერო ლიტერატურაში ვხვდებით მრავალ განმარტებას. ამ შემთხვევაში მნიშვნელობა აქვს იმას, თუ ვინ აკეთებს დასკვნას, გლობალისტი, თუ ანტიგლობალისტი. მკვლევართა უმრავლესობა აღიარებს, რომ გლობალიზაცია მსოფლიო მოვლენაა, რომელიც თანამედროვე წესრიგითაა განპირობებული, იგი ფართომასშტაბიანი, სტრატეგიულ ღონისძიებათა ინტეგრირებული სისტემის ჩამოყალიბების, სრულყოფისა და მართვის დინამიური პროცესია, რომელიც მოიცავს საერთაშორისო და სახელმწიფოთაშორისო, რეგიონალურ, სახელმწიფოებრივ და დარგობრივ ურთიერთკავშირებს.

გლობალიზაცია არის პროცესი, რომლის მსვლელობაში ისახება სოციალური და კულტურული სისტემების გეოგრაფიული საზღვრები და მოსახლეობა სულ უფრო და უფრო აცნობიერებს და რელურად გრძნობს ამ საზღვრების ქრობას.¹

სხვა შემთხვევაში გლობალიზაცია მოიაზრება როგორც „მსოფლიო მასშტაბით სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემების გადაწყვეტის, პოლიტიკის, სამართლის მეცნიერების, ტექნიკის, ხელოვნების, კულტურის დარგებისა და რელიგიის ნებაყოფლობითი ინტეგრაციული პროცესი, რომელიც ითვალისწინებს ქვეყნების მეურნეობათა ურთიერთთანამშრომლობას, წარმოების ყველა სფეროში შექმნილი პროდუქციისა და მომსახურების ღია მსოფლიო ბაზრის ჩამოყალიბებას, ტრანს-ეროვნული კორპორაციების მეშვეობით ახალი მსოფლიო წესრიგის დამყარებას“.²

იუნესკოს გენერალური დირექტორის კიოტირო მაცუურას აზრით, გლობალიზაციის პროცესი, რომელიც ძირითადად ეკონომიკურ ურთიერთკავშირებსა და საბაზრო ურთიერთობებზეა დამყარებული, ღღეს უკვე სულ უფრო და უფრო მეტად იპყრობს კულტურულ, სოციალურ და სამეცნიერო სფეროებს, სხვადასხვა კულტურული და ენობრივი ტრადიციები განათლების კონტექსტში ერთობლივი ძალისხმევით უნდა იქნას შენარჩუნებული, რათა სხვადასხვა ქვეყნის მოქალაქეებმა შეძლონ ისწავლონ ტოლერანტობა, შეიძინონ „ერთად ცხოვრების“ უნარი. ამ კონცეფციას ემსახურება ბერნარ რასელის სიტყვები: თუ ჩვენ ვერ შევძლებთ ერთად ცხოვრე-

¹ იხ. Удовик С. Глобализация. Семинотические подходы. М., 2002. стр. 1.

² იხ. A. King. Globalization and the world system, London, 1991. p. 79

ბას, მაშინ ჩვენ გველის ერთად სიკვდილი. „გლობალიზაცია ცნებაა, რომელიც კაცობრიობის საზოგადოებრივი ყოფიერების სხვადასხვა ფორმით გაერთიანებებისა და შერწყმის სურვილს აღნიშნავს, მთელი კაცობრიობის წინაშე მდგარი გლობალური პრობლემების გადაწყვეტის მიზნით, სხვადასხვა დონეზე გლობალური სოციალური გაერთიანებების შექმნის იდეით დაწყებული და მრავალი მსხვილი კორპორაციის თავისი გავლენის ბაზრის მაქსიმალურად დიდ სეგმენტზე გავრცელების მისწრაფებით დამთავრებული“.¹ ზოგიერთი ცნების განსაზღვრისას მსჯელობა მიმდინარეობს არა მარტო დადებით, არამედ მის მოსალოდნელ ნეგატიურ შედეგებზეც. ასე, მაგალითად, ეპოქალური ტექნოლოგიების, ეკონომიკური, კულტურული და პოლიტიკური მოვლენების გავრცელება საერთაშორისო და მსოფლიო მასშტაბით მხოლოდ კაცობრიობის ნაწილის ცხოვრებას აუშჯობესებს. ამ მოსაზრებიდან სჩანს მისი ცალმხრივობა, ე.ი სიკეთე მოაქვს საზოგადოების მხოლოდ ერთი ნაწილისათვის.

მკვლევართა უმრავლესობა ხაზს უსვამს მის პოზიტიურ მხარეს. გლობალიზაცია არის სახელმწიფოთა და ტრანსსეროვნული კომპანიების ერთობლივ ღონისძიებათა სისტემა, რომლებიც იქმნება მსოფლიო სოციალურ-ეკონომიკური, ტექნიკურ-ტექნოლოგიური, სამხედრო-დიპლომატიური, პოლიტიკურ-სამართლებრივი, კულტურულ-საგანმანათლებლო, რელიგიურ-იდეოლოგიური, საინფორმაციო-მმართველობითი და ეკოლოგიური პრობლემების გადაჭრის მიზნით.²

¹ იხ. გ. ჩოგოვაძე. ინფორმაცია, თბ., 2003. გვ. 385.

² იხ. Globalization and new world order, Tb., 2003. p. 118.

ამ განსაზღვრებებში მოცემულია ყველა ის ძირითადი მიმართულება, როძელსაც შეიძლება შეეხოს გლობალიზაცია. გლობალიზაციის ცნების განმარტებები ჩამოაყალიბეს მარტინ ელბროუმ, ემანუელ რისტერმა, რობერტ კოქსმა, ჯ. მილსმა, დ. სმიტმა და სხვებმა.

საბოლოოდ იგი არის მრავალწახნაგოვანი მოვლენა, არ რჩება საზოგადოებრივი ცხოვრების არც ერთი სფერო, სადაც იგი თავის უხილავ თუ ხილულ ძალას და ზემოქმედებას რომ არ ახდენდეს, იგი გულისხმობს კაცობრიობის ცივილიზებული ყოფის საყოველთაო ურთიერთობათა სისტემის შექმნას, რომლის ძირითადი ამოცანა იქნება ადამიანის ბუნებითი უფლებებისა და თავისუფლებების განუხრელი დაცვა, სამოქალაქო საზოგადოების ჩამოყალიბება. ეროვნული ზნეობრივი ღირებულებების გათვალისწინება, საერთაშორისო ეკონომიკური პოლიტიკური და სამართლებრივი სისტემების პირობებში სახელმწიფოთა შორის თანასწორუფლებიანობის და პარტნიორული თანასწორობის მიღწევა, ეკოლოგიური ბალანსის შენარჩუნება, ტრანსეროვნული დამნაშავეობის აღკვეთა-აცილება, მიგრაციული და ემიგრაციული პროცესების მართვა, რათა არ დაზარალდეს არც ერთი ერი და ეროვნება, მსოფლიომ თავკომბალის ფორმა არ მიიღოს. ე.ი. კაცობრიობის მატერიალურ და სოციალურ ღირებულებათა მთელი „მარაგი“ და „რესურსები“ მსოფლიოს რომელიმე ნაწილში არ გადაიქაჩოს.

გლობალიზაციის ცნების განსაზღვრისათვის აუცილებლობას წარმოადგენს ვიცოდეთ რას ნიშნავს „ანტიგლობალიზმი“, როგორც გლობალიზმის საწინაღმდეგო აზროვნება და მოძრაობა. ბოლოდროინდელ გამოქვეყნებულ მასალებში ან-

ტიგლობალისტებს „ალტერგლობალისტებს“ უწოდებენ, რომლებიც არ უარყოფენ, რომ ტექნოლოგიების, ეკონომიკისა და კულტურათა ინტეგრაცია ობიექტური პროცესია, მაგრამ უგულებელყოფენ, რომ ამ პროცესის ერთადერთი ეკონომიკური, პოლიტიკური თუ სულიერი ფორმაა „გლობალურ მოთამაშეთა“ დღევანდელი ყოვლისშემძლეობა და ბატონობა. მკვლევართა ნაწილი თვლის, რომ ალტერგლობალისტები ამ პროცესებს ადარებენ „გვიანდელი კაპიტალიზმისათვის“ დამახასიათებელ ინტერნაციონალიზმის სოციალურ ფორმას და ასკენიან, რომ მსოფლიო პირისპირ აღმოჩნდა არა მხოლოდ გლობალიზაციასთან, არამედ კორპორაციული კაპიტალის გლობალურ ჰეგემონიასთანაც. სწორედაც ეს ჰეგემონიაა – კაპიტალის მთლიანი ტოტალური ხელისუფლება, როგორც ერთიანი ეკონომიკური, სოციალური, პოლიტიკური და სულიერი ძალა, „გლობალურ მოთამაშეთა“ ვიწრო წრეში კი შედიან საერთაშორისო სავალუტო ფონდი, მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაცია, მსოფლიო ბანკი, ნატო და ა.შ. რომელნიც უკვე შეერწყნენ „დიდი რვიანის“ ისტებლიშმენტს. ასეთია ანტიგლობალისტთა (ალტერგლობალისტთა) ძირითადი შეხედულებანი თანამედროვე მსოფლიო პროცესების მიმართ.¹

ო. პოლტონის აზრით, გლობალიზაციას თან მოჰყვება „გლობალური კრიზისი“, რომელიც კანონზომიერ სახესღებულობს და ყოველდღიური ცხოვრების ნორმად იქცევა.“² მ. მიუულერის მიხედვით, იგი იწვევს „აზრის დაკარგვას“, აზ-

¹ იხ. საქართველოს ბიზნესის მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, XI-XII, თბ., 2003 წ. გვ. 117.

² იხ. Holton R. Problems of Crisis and nomalcy in the Contemporphri World Rethinking Progresses. Boston. 1990, p. 39.

რობრივი სიცარიელე კი წარმოშობს ორ პრობლემას, ერთია ანარქიული თავისუფლება, მეორე – ახალი სოციალური ვალდებულებანი სამყაროს რევოლუციურად შეცვლის თაობაზე.¹ თუ გავითვალისწინებთ ანარქიზმის პოლიტიკურ ბუნებას, მაშინ საქმე გვექნება სახელმწიფოს უგულვებელყოფასთან, რასაც ბუნებრივად მოჰყვება პოზიტიური სამართლის უარყოფაც. რაც შეეხება სამყაროს სოციალური სფეროს შეცვლას რევოლუციური გზით, ისტორიულად ასეთ პროცესებს მოსდევს ნგრევა და განადგურება, რაც არავისთვის არ იქნება მომავალში სასურველი. ჟ. ლიოტარის აზრით, საკითხის ასე დასმა წარმოშობს „ცინიზმს და უიმედობას“,² ა. პანარინის მიხედვით გლობალიზაცია ნიშნავს „ახალ ფეოდალიზმს“³, რომელიც ძირს უთხრის დემოკრატიას. ეროვნულ ინტელიგენციას აქცევს საკუთარ ხალხსა და ხელისუფლების საერთაშორისო ცენტრებს შუა. ე.ი. გლობალიზაცია აყალიბებს ორ მორალს და ორ ენას, ეროვნულსა და ზოგადსაკაცობრიოს.

მკვლევართა ნაწილი თვლის, რომ გლობალიზაციამ მსოფლიო აქცია ერთიან დიდ სავაჭრო ცენტრად.

როგორც ვხედავთ, ანტიგლობალისტ მეცნიერთა აზრით, როგორც მსოფლიო ისტორიულ – კანონზომიერ მოვლენას, საზოგადოების ერთი ნაწილისათვის მოაქვს უდიდესი სიმდიდრე და წარმატება, მეორე ნაწილისათვის – სიღარიბე და გაღატაკება. აქედან გამომდინარე, საზოგადოებაში იგი იწვევს

¹ იხ. Мюллер М. Смысловые Толкования // История философии. Антология М.: Аспект-пресс, 1994, стр. 274.

² იხ. Жан-Франсуа Лиотар. Состояние постмодерна, М., 1998 г. стр. 25.

³ იხ. А.С. Панарин Глобальное политическое прогнозирование в условиях стратегический нестабильности 1999г. стр. 94.

ადეკვატურ რეაქციებს, ერთის მხრივ – პროტესტს, მეორეს მხრივ – მფარველობას. საკითხი ღებვა შემდეგნაირად, ამ შემთხვევაში გადამწყვეტი არ არის მოგვეწონს თუ არ მოგვეწონს გლობალიზაციის პროცესი. ისტორიის კანონზომიერი განვითარების ლოგიკიდან გამომდინარე, მეცნიერული კვლევის შედეგად მივდივართ დასკვნამდე, რომ გლობალიზაციისა და ინტეგრაციის პროცესი შეუქცევადია. „იგი გამოხატავს იმ პროცესებს, რომელთა შედეგადაც საზოგადოებრივი ურთიერთობის სფეროში თანდათანობით მცირდება მანძილისა და საზღვრების არსებობის მნიშვნელობა“.¹ ამის ნათელი მაგალითია ევროპულ სახელმწიფოთა შორის საზღვრების კონტროლის ლიბერალიზაცია, საერთო ფულადი ერთეულის ევროს შემოღება, ერთიანი სამშვიდობო შეიარაღებული ძალების შექმნა, სამხედრო ბლოკების ინტეგრაცია, აღარ ესაუბრობთ ეკონომიკის სფეროში სახელმწიფოთა დაახლოებასა და ა.შ.

გლობალიზაციას ისეთი მოვლენებიც ახლავს, რომელთა გადაჭრა ერთ რომელიმე ქვეყანას, როგორი განვითარებისაც არ უნდა იყოს იგი, არ ძალუძს (საერთაშორისო ტერორიზმი, ნარკომანია, ადამიანებით ვაჭრობა, კორუფცია, ბირთვული საშიშროება, ბუნებრივი მოვლენები, გლობალური დათბობა, შიდსი, კოსმიური მოვლენები და ა.შ.). ამიტომ კაცობრიობის წინაშე მდგარ პრობლემათა გადაჭრა შესაძლებელი იქნება მხოლოდ მთელი მსოფლიოს ერთიანი ძალისხმევით.

¹ ის. გ. სანიკიძე, ნ. კილურაძე. თახამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობები, თბ., 2001, გვ. 39.

თავისი მასშტაბების მიხედვით გლობალიზაცია უნდა განვიხილოთ ოთხი განზომილებით:

- მსოფლიო გლობალიზაცია
- რეგიონული გლობალიზაცია
- ლოკალური გლობალიზაცია
- საქალაქო გლობალიზაცია.

მსოფლიო გლობალიზაციაში იგულისხმება მთელი დედამიწა, ყველა ქვეყანა, ყველა ერი და ეროვნება. რეგიონულ გლობალიზაციაში მოიაზრება დაახლოებულ სახელმწიფოთა ჯგუფები, მაგალითად ევროპული, აზიური, ამერიკული, აფრიკული და აშ. ლოკალურში იგულისხმება სამი ან რამდენიმე საერთო საზღვრის მქონე ქვეყნების ინტეგრირება (მაგალითად კავკასია), რაც შეეხება საქალაქო გლობალიზაციას, არის უდიდესი ქალაქები, „მსოფლიო ქალაქები“ (ნიუ-იორკი, ლონდონი, ტოკიო, ჰონგკონგი, სინგაპური, სტამბოლი, მოსკოვი), რომლებიც ამინდს ქმნიან სხვადასხვა სფეროებში. მათ ინტერპოლისებად მოიხსენიებენ, რომლებიც ფინანსური, სავაჭრო და სამრეწველო კაპიტალბრუნვის ცენტრებად იქცნენ და შეძლეს ინფორმაციის და კომუნიკაციის თანამედროვე ტექნოლოგიათა გამოყენებით უზარმაზარი კაპიტალის კონცენტრაცია მოეხდინათ.

მიმართულებებისა და პრინციპების მიხედვით ვსაუბრობთ

- გლობალიზაციაზე პოლიტიკაში
- გლობალიზაციაზე ეკონომიკაში
- გლობალიზაციაზე კულტურაში
- გლობალიზაციაზე სამართალში
- გლობალიზაციაზე ეკოლოგიის სფეროში

- გლობალიზაციაზე რელიგიაში
- გლობალიზაციაზე საკომუნიკაციო სისტემებში.

გლობალიზაციის ცნებისაგან განსხვავებით გლობალიზაცია წარმოადგენს დიალექტიკურ პროცესს, რომელიც ქმნის ტრანსნაციონალურ სოციალურ კავშირებს და სივრცეებს, აუფასურებს ლოკალურ კულტურებს და ხელს უწყობს მესამე კულტურის წარმოქმნას.“ ცოტა ის, ცოტაც ეს – აი, გზა, საიდანაც მოდის მსოფლიოში სიახლე“ (სალმან რუშდი). ურთიერთობათა ამ რთულ სისტემაში, სამი პარამეტრის გათვალისწინებით, შესაძლებელია ახლებურად დავსვათ საკითხები გლობალიზაციის მასშტაბებისა და საზღვრების შესახებ:

- (1) სივრცეში გაფართოება;
- (2) დროში სტაბილურობა;
- (3) ტრანსნაციონალური ქსელების სიმჭიდროვე, ურთიერთობები და სატელევიზიო ნაკადები.

ამ კონტექსტში შესაძლებელია შემდეგი კითხვის დასმა: რაში მდგომარეობს დღევანდელი გლობალიზაციის პარადოქსულობის ისტორიული თავისებურებები გარკვეულ ადგილებში (მაგალითად, ჯერ კიდევ კოლონიალიზმის დროს განვითარებად „მსოფლიო კაპიტალისტურ სისტემასთან“ შედარებით, რომელზეც იმანუელ უოლერსტაინი საუბრობს).

გლობალიზაციის პროცესის თავისებურება დღესდღეობით (და ალბათ მომავალშიც) ემპირიული გზით რეგიონალურ-გლობალური ურთიერთმოქმედი ქსელების გაფართოების, სიმჭიდროვისა და სტაბილურობის, მათი მასმედიურ თვითიდენტიფიკაციაში, ასევე სოციალური სივრცისა და მათ სატელე-

ვიზიო ნაკადებში კულტურულ, პოლიტიკურ, სამართლებრივ, სამხედრო და ეკონომიკურ დონეებზე ყალიბდება.¹

ასეთ აზრს ავითარებს გერმანელი მეცნიერი ულრიხ ბეკი თავის წიგნში „რა არის გლობალიზაცია“, „რომელიც ერთმანეთისაგან მიჯნავს გლობალიზაციის, გლობალიზმისა და გლობალურობის ცნებებს“.²

უ. ბეკის აზრით, გლობალიზაცია გულისხმობს პროცესებს, რომლებშიც ნაციონალური სახელმწიფოები და მათი სუვერენიტეტი ტრანსნაციონალური მმართველობის ქსელში იხლართება და მათ ძალაუფლებრივ შესაძლებლობებს, ორიენტაციასა და იდენტურობას ექვემდებარება.

მისი აზრით, გლობალიზმი – ესაა აზრობრივი ვირუსი, რომელიც ბოლო დროს შეეყარა ყველა პარტიას, ყველა რედაქციას, ყველა ინსტიტუტს. მის ღოგმატს წარმოადგენს არა ის, რომ ადამიანებმა ეკონომიკურად უნდა იმოქმედონ, არამედ ის, რომ ყველაფერი – პოლიტიკა, მეცნიერება, კულტურა – ეკონომიკურის პრიმატს უნდა ემორჩილებოდეს. გლობალიზმში მე ვგულისხმობ, – წერს უ. ბეკი – მსოფლიო ბაზრის ბატონობისა და ნეოლიბერალიზმის იდეოლოგიის გაგებას, რომელსაც მსოფლიო ბაზარი გამოდევნის ან ცვლის პოლიტიკური მოღვაწეობის შედეგად.

გლობალურობა ნიშნავს, რომ ჩვენ ვცხოვრობთ მრავალგანზომილებიან, პოლიცენტრისტულ, კონტინგენტურ, პოლიტიკურ მსოფლიო საზოგადოებაში, რომელშიც ტრანსნაციო-

¹ დაწ. იხ. ულრიხ ბეკი, რა არის გლობალიზაცია? თბ. 2003 წ. გვ. 25.

² იხ. ზ. დავითაშვილი, ნაციონალიზმი და გლობალიზაცია, თბ., 2003 წ. გვ. 188.

ნაღური და ეროვნული სახელმწიფოებრივი ფაქტორები ერთმანეთს კატა-თაგვობანას ეთამაშებიან.¹

საბოლოოდ, გლობალიზაცია კაცობრიობის ისტორიის სრულიად განსხვავებული და ახალი პროცესია, რომელიც კმნის მსოფლიო ბაზრის ახალ სუბიექტებს, სოციალურ-ეკონომიკურ-პოლიტიკურ, სამართლებრივ, იდეოლოგიურ სფეროებში აყალიბებს ახალ ფორმებს, რომელთა ზემოქმედება მსოფლიო მასშტაბით გაცილებით ძლიერია ხალხთა ცხოვრებაზე, ვიდრე კონკრეტული სახელმწიფოს თუ მისი პოლიტიკური ხელისუფლების ზეგავლენა. იგი აიძულებს ადამიანებს, საზოგადოებას, ქვეყნებს იფიქრონ მომავალზე და იპოვონ თავიანთი ადგილი გლობალურ სამყაროში.

ასეთია მოკლედ გლობალიზაციის ცნებისა და სახეების, როგორც საერთაშორისო მოვლენის სოციალურ-პოლიტიკური და სხვა ასპექტები.

¹ იხ. უ. ბეკი. დას. ნაშ. გვ. 150-156.

§2. გლობალიზაციის ზოგადი პრინციპები

გლობალიზაციის პროცესები თავისი შინაგანი ბუნებითა და აგებულებით უპირატესად სოციალურ ურთიერთობებში ვლინდება, ამიტომ მისი საწყისები შორეულ წარსულში უნდა ვეძებოთ, თუმცა მისი განსაზღვრის პირდაპირი მცდელობა სამეცნიერო ლიტერატურაში გასული საუკუნის შუა წლებიდან გვხვდება.

სოციალური ურთიერთობების „სამყარო“ გაცილებით დიდი და ფართოა. ამიტომაც გლობალიზაციის პროცესები სწორედ მის არეალშია გამოსაკვლევია, რადგანაც იგი აერთიანებს და თავისი გავლენის სფეროებში აქცევს მასთან დაკავშირებულ ყველა მოვლენას.

საზოგადოებასა და ბუნებაში მოქმედებს საერთო კანონზომიერებანი, რომლებიც განსაზღვრავენ გლობალიზაციის სახეებსა და მიმართულებებს. ამ თვალსაზრისით „გლობალიზაციისათვის დამახასიათებელ ნიშნებსა და პრინციპებს აღიქვამდნენ უძველესი ეპოქიდან, როგორც სამყაროს ერთიანობის სიმბოლოს. ასე მაგალითად, ძველბერძნული სიტყვა „კოსმოსი“ პირდაპირი მნიშვნელობით ნიშნავს „საერთო წესრიგს“, „მსოფლიო წესრიგს“, „ერთიან სისტემას“ და ა.შ. თვითონ ტერმინი „გლობალ(ე)“ ფრანგულიდან მოდის და ნიშნავს ერთიანს, მთლიანს, რაც საერთოა მთელი მსოფლიოსათვის. „გლობალიზაცია“, როგორც ტერმინი ასევე უკავშირდება ლათინურ სიტყვას „გლობუსი“, რომელიც ეტიმოლოგიური მნიშვნელობით დედამიწას, მის მთლიანობას აღნიშნავს. „გლობალიზმი“ ლიტერატურაში 1944 წელს გაჩნდა. 1961 წელს ტერმინი „გლობალიზაცია“ ვებსტერის ლექსიკონში შეიტანეს.

მაგრამ სამეცნიერო ლიტერატურაში, აკადემიურ და საქმიან წრეებში მისი მასიური ხმარება XX ს. 80-იანი წლებიდან დაიწყო.

მკვლევართა აზრით, დღეს საქართველო არა თუ მზად არის გლობალიზაციის პლანეტარულ პროცესში ამა თუ იმ ფორმით ჩართვა-მონაწილეობისათვის, არამედ საზოგადოებას არანაირი წარმოდგენა არა აქვს ქვეყნის ხელმძღვანელობის კურსზე ამ პროცესთან მიმართებაში, თვით პროფესიონალ-მეცნიერთა ვიწრო წრეც კი არ არის ჩართული კონცეპტუალურ ნორმათა და პრინციპთა განსაზღვრაში.

მეცნიერულად დასაბუთებულია, რომ საკაცობრიო ღირებულებათა ერთიანობა წარმოშობს გარკვეულ სტანდარტებს მატერიალურ და სულიერ სფეროებში, რომელთა მეშვეობითაც თავისი ისტორიული და სამართალმემკვიდრეობით ყალიბდება საერთო შეხედულებანი, იდეები, კონცეფციები და ნორმატივები, რომელთა ერთობლიობიდან იქმნება ზოგადი პრინციპები. ამის მაგალითად შეიძლება მოვიყვანოთ *საერთო კეთილდღეობის პრინციპი*, რომელიც სასურველი და მისაღებია ნებისმიერი ადამიანის, პიროვნების, სახელმწიფოსა და საერთოდ საზოგადოებისათვის. რაც შეეხება სამართლებრივ ურთიერთობებს, თუ საკითხს ამ თვალსაზრისით მივუდგებით, ის წარმოშობს *სამართლიანობისა და კანონის უზენაესობის პრინციპს*, რომლის მოთხოვნები ითვალისწინებს ადამიანის მოქმედებაში საზოგადოებრიობის და სახელმწიფოს მიერ მიღებული ზოგადი ნორმების შესრულებას და პატივისცემას, ანდა საერთო კანონიკური სამართლის მოთხოვნების მორჩილებას.

ანალოგიური მიდგომებით შეიძლება განვიხილოთ ინტეგრაციული და გლობალური პრობლემები ხელოვნებასა და მხატვრულ ლიტერატურაში, სადაც საერთო საკაცობრიო ღირებულებად გვევლინება იდეა „მშვენიერების“ შესახებ, რომლისააქენაც ილტვის მთელი კაცობრიობა. მასში გათვალისწინებული უნდა იყოს ეროვნული ტრადიციები, კულტურული მემკვიდრეობა და ა.შ.

ამის მაგალითს იძლევა ძველბერძნული და რომაული კულტურის აღმავლობა და გავრცელება დედამიწის მნიშვნელოვან ნაწილზე, რითაც მან შუამავლის როლი შეასრულა ანტიკურსა და თანამედროვე სამყაროს შორის. „რომაელებმა „ახალ ხალხებს“ გადასცეს ის კულტურული ღირებულებანი და პოლიტიკურ-სამართლებრივი გამოცდილება, რაც საუკუნეების განმავლობაში დაგროვილი იქნა ხმელთაშუა ზღვის ქვეყნების წრეში და მის გარემომცველ მიდამოებში, მან აითვისა და წინ წასწია ძველი მსოფლიოს კულტურა. განსაკუთრებით დიდი იყო მათი დამსახურება სამოქალაქო სამართლის განვითარების საქმეში. იგივე შეიძლება ითქვას XIV-XVI საუკუნეებში ევროპული კულტურის აღორძინების შესახებაც.

გლობალიზაცია კულტურის სფეროში გულისხმობს ხალხთა დაახლოებას. ეროვნული კულტურისაგან მოუწყვეტლად სწრაფვას საერთო საკაცობრიო კულტურული ღირებულებებისაკენ. რასაც შეიძლება ვუწოდოთ „ორმაგი ცხოვრება კულტურის სფეროში“. ეს კი გულისხმობს ეროვნულ და საერთო ღირებულებათა ერთიანობას. როდესაც მსჯელობას ვიწყებთ გლობალიზაციის პრინციპზე კულტურულ სფეროში, ვგულისხმობთ, თვითონ ამა თუ იმ ერის დამოკიდებულებას,

თუ როგორ აცნობიერებს და უთავსებს მიმდინარე პროცესებს ეროვნული კულტურის ღირებულებებს.

თავის დროზე ილია ჭავჭავაძე ბრძანებდა. რაც უფრო ძლიერი და ერთიანია ერი, მით უფრო შესწევს უნარი ემსახუროს საკაცობრიო ღირებულებებს. „ვთქვათ იმ ხალხს, რომელსაც საერთო ძარღვი გაუწყდა, ვთქვათ იმ ქვეყანას, სადა საერთო ძარღვში სისხლი გაშრა, სადა ყველაში თითო არ არის და თითოში – ყველა, სადა თვითოეული ყველასათვის არ ჰფიქრობს და ყველა თვითოეულისათვის, სადა „მე“ ხშირია, „ჩვენ“ – იშვიათი“¹

გლობალიზაციის პირობებში თვალსაჩინოა სოციალურ სფეროში ისეთი სამართლებრივი კატეგორიები, რომლებიც გამოიკვეთა ინსტიტუციურ გამოცდილებაში. ესაა. სამართლისა და სახელმწიფოთა ჩამოყალიბების პროცესი, რომელიც XXI საუკუნეშიც გრძელდება. უძველეს ეპოქებში შექმნილმა ნორმატიულ-სამართლებრივმა სისტემებმა დადებითი გავლენა მოახდინა მეზობელი ქვეყნების სამართლებრივი ცნობიერების ჩამოყალიბებაში. ხალხთა განვითარების ისტორიას თუ გადავხედავთ, იშვიათად ვნახავთ ისეთ ქვეყანას, სადაც არაფრისგან ჩამოყალიბდა სახელმწიფოებრივი სისტემა და ხალხის პოლიტიკური თუ სამართლებრივი აზროვნება. ფილოსოფიური კანონების მიხედვით, ყველა მოვლენას ბუნებაში და ყველა მათ ქმედობას საზოგადოებაში, აქვს თავისი საფუძველი, გამომწვევი მიზეზი, საბაბი, მიზანი, რომელთა რეალიზაციით დგება შესაბამისი შედეგიც. ამ გზით ვლტერსობით მოვლენათა მიზეზ-შედეგობრივ კავშირს და მის მთლიანობაში განხილვა-

¹ იხ. ი. ჭავჭავაძე, ტ. III, გვ. 76.

ანალიზის საფუძველზე შესაძლებელი ხდება მეტ-ნაკლებად „ჭეშმარიტი“ დასკვნების გაკეთება. განვითარების პროცესში ნებისმიერი ქვეყანა ეყრდნობა ან იმავე ტერიტორიაზე უკვე არსებულ სახელმწიფოთა, ან სხვა ქვეყნების გამოცდილებას. გლობალიზაციის პრინციპებზეა შექმნილი ძალიან ბევრი მეცნიერული დარგი, მიმართულება და სასწავლო დისციპლინა. მაგალითად შეიძლება განვიხილოთ „სამართლის ფილოსოფია“, „პოლიტოლოგიის თეორია“, რომლებიც წარმოადგენენ სახელმწიფოს სამართალსა და პოლიტიკაში საკაცობრიო გამოცდილების, ინტეგრაციისა და გლობალური განხილვის ზოგად პრინციპებზე დაყრდნობილ თეორიულ საფუძველებს სამართლებრივი და პოლიტიკური მეცნიერების შესახებ. ამ პრობლემის ირგვლივ თავის დროზე მოსაზრებები ჩამოაყალიბეს რ. დავიდმა,¹ ი. ილინმა, ნ. კარეევმა, ი. გრენბერგმა² და სხვა მოაზროვნეებმა. აქ ძირითად პრინციპად შეიძლება მივიჩნიოთ *სამართლებრივი სისტემების სახელმწიფოსა და „სუპერდემოკრატიული“ პოლიტიკური რეჟიმის იდეა*, რომელიც აერთიანებს როგორც პოლიტიკასა და სამართალს, ისე სახელმწიფოსაც.

როგორც გლობალურ ასპექტებზე საუბრისას მივუთითებდით, თვით ტერმინია ახალი, თორემ მისი ფესვები შორეულ წარსულში უნდა ვეძებოთ. ადამიანები მაშინაც ოცნებობდნენ,

¹ იხ. რ. დავიდი, თანამედროვეობის ძირითადი სამართლებრივი სისტემები, თბ. 1993.

² Ильин И. О сущности правосознания М.1993г. с.90, Коресв Н. Общий ход всемирной истории СЛБ 1903г. с.6. Гренберг И. рассуждение об отношении, в котором находится общее право положительному праву, к философии положительного права к политике и этике, Харьков 1833г. с.35

ფიქრობდნენ, აზროვნებდნენ და მოქმედებდნენ კიდეც მის შესატყვისად. ამ თვალსაზრისით საუკეთესო მასალას იძლევა XII საუკუნის გენიალური ქართველი პოეტის შოთა რუსთაველის უკვდავი პოემა „ვეფხისტყაოსანი“. ნაწარმოების პირველივე სტროფში სამყაროს შექმნისა და ერთიანობის საკითხია დასმული:

„რომელმან შექმნა სამყარო ძალითა მით ძლიერითა,
ზეგარდმო არსნი სულითა ყვნა ზეცით მონაბერითა,
ჩვენ კაცთა, მოგვცა, ქვეყანა გვაქვს უთვალავი ფერითა,
მისგან არს ყოვლი ხელმწიფე სახითა მის მიერითა“¹

ამ სამყაროში ქაოსი კი არაა, არამედ ყველაფერი ღვთის ნებას ემორჩილება, რადგან მისგან არს ყოველი ხელმწიფე „...“ ამიტომ,

„რაცა ვის რა ბედმან მისცეს, დასჯერდეს და
მას უბნობდეს,

მუშა მიწყევ მუშაკობდეს, მეომარი გულოვნებდეს...“

ეს სიტყვები ხომ არა მარტო ერთი რომელიმე ქვეყნის მცხოვრებლებს შეეხება, არამედ გლობალურად საზოგადოებაში ადამიანთა ჰარმონიულ თანაცხოვრებას ისახავს მიზნად.

მსოფლიო ქვეყნების განვითარების ზოგადი ისტორია მმართველობის მრავალ სისტემას იცნობს; მაგრამ გენიალური მოაზროვნის — რუსთაველისათვის უფრო მისაღები არაბეთის სამეფო კარის მაგალითია (თინათინის გამეფება, ვეზირის ინსტიტუტი, ქვეყნის ბედზე ზრუნვა, სიუხვე და გულმოწყალება — „რასაცა გასცემ შენია, ..., ქვეშევრდომებთან დამოკიდებულება, გამზრდელისა და გაზრდილის, მამისა და შვილის

¹ იხ. შ. რუსთაველი. „ვეფხისტყაოსანი“, თბ. 1987 წ. გვ. 9

ურთიერთობა, სხვა სახელმწიფოსთან დამოკიდებულება და ა.შ. უსასრულოდ...)

ამიტომ არც არის გასაკვირი, რომ ყოველივე კეთილის, ზნესრულისა და ამაღლებულის შემოქმედი ამ ქვეყნის მკვიდრი ავთანდილია. ის უცხო მოყმის დასახმარებლად ქვეყნიდან იმიტომ კი არ იპარება, რომ მისი ახლობელი და თვისტომია, არამედ იმიტომ, რომ პირველ რიგში ადამიანია, ზოგადად ადამიანი და გაჭირვებაში ჩავარდნილს უნდა უშველოს. აქ მოქმედებს პრინციპი, „ვინ მოყვარესა არ ეძებს, იგი თავისა მტერია“.

მმართველობის სხვა ფორმის მაგალითად ინდოეთის სამეფო კარის ცხოვრებაც გამოდგება. ხელმწიფის არასწორი გადაწყვეტილება (სახელმწიფოს დამოუკიდებლობის დაკარგვის გაუთვალისწინებლობა, ქალიშვილის გრძნობების, შეხედულებებისა და ინტერესების უგულვებელყოფა, მრისხანება და სიმკაცრე – დავარის თვითმკვლელობა, ქვეყანაში მომხდარი არეულობა და ა.შ.) გახდა მიზეზი არა მარტო ცალკეული ადამიანების, არამედ ქვეყნის საერთო უბედურებისა.

რუსთაველის პოლიტიკური კრედიო ითვალისწინებს, გაერთიანებული ინდოეთის, არაბეთის და ზღვათა სამეფოს ხელმწიფეთა შორის მეგობრულ კავშირს, ხოლო სახელმწიფო ხელისუფლების (ძალაუფლების) გამოყენებას ხალხისა და საზოგადოების სასარგებლოდ.

„ტარიელი, ავთანდილი, ფრიდონი და სხვანი კაცად-კაცნი არიან, ზოგად ადამიანის ბუნების მიხედვით აგებულნი და სულდგმულნი. არც ერთი მათი მოქმედება, არც ერთი ეპიზოდი მათის ცხოვრებისა ძალად და განგებ ჩართული არ

არის და ყოველივე იგი წარმოდგარია კაცობრიულ ზოგად ბუნებისაგან“.¹

რუსთაველის უკვდავი პოემის მკვლევარნი ცალსახად მიუთითებენ მის ღრმა „ინტერნაციონალიზმზე“. ეს სხვა არაფერია, თუ არა გლობალიზმის ჩანასახებისა და პრინციპების იმდროინდელი ხედვა. რა თქმა უნდა, ამით იმის თქმა არ გვსურს, რომ ეუშეებთ „ინტერნაციონალიზმის“ და „გლობალიზმის“ გაიგივებას, ისინი ხომ თავისთავად განსხვავებული ცნებებია და განსხვავებული ბუნებაც გააჩნიათ.

რაც შეეხება ავტორის სამართლებრივ დოქტრინას, ეს ყველაზე უფრო კარგად ჩამოყალიბდა აფორიზმში – „ქმნა მართლისა სამართლისა ხესა შეიქმნს ხმელსა ნელლად“. შ. რუსთაველმა ამით მართალი სამართლის პრინციპი შემოიტანა და შესაფერი ადგილიც მიუჩინა სამართლის ფილოსოფიაში და პოლიტიკურ აზროვნებაში.²

პოემის ავტორის გლობალური აზროვნების საუკეთესო მაგალითია ის, რომ მთავარი მოქმედი პერსონაჟები სხვადასხვა ქვეყნის წარმომადგენლები არიან. ისინი არა მარტო პირადი ბედნიერებისა და საკუთარი ქვეყნის ინტერესებისათვის იბრძვიან, არამედ ზოგადად სიკეთის, სამართლიანობის, ხალხთა კეთილდღეობის, საყოველთაო, ანუ „საღრმთო მშვიდობის“ დასამყარებლად. მათ დაანგრევს ბოროტების სიმბოლო – ქაჯეთის ციხე, ბოლო მოუდეს ძალადობას, ქვრივს, ობოლსა და გაჭირვებულს მიხედეს, ბოროტი და ავისმქმნელი დააშინეს,

¹ იხ. ი. ჭავჭავაძე, თხზ. ტ. III, გვ. 176.

² იხ. გ. ლობჯანიძე, ა. ტუყვაძე, გ. ჯაიშვილი. შესავალი სამართლის ფილოსოფიაში. თბ. 2006. გვ. 110-118.

ყველას დამსახურებისამებრ მიუზღვეს, დაამყარეს ჰარმონიული გამგებლობა, სადაც „შიგან მათთა საბრძანისთა თხა და მგელი ერთად სძოვდეს“.¹ სწორედ ეს არის „საღრმთო მშვიდობა“, კეთილდღეობის ისეთი უსაფრთხო ფორმა, კაცობრიობის დასაბამიდან რომ ოცნებობდა ადამიანი.

რაკი „საღრმთო მშვიდობა“ ეახსენეთ, რელიგიურ სფეროში გლობალიზაციის ძირითად პრინციპად შეიძლება განვიხილოთ აღმსარებლობის თავისუფლება, *ტოლერანტობა*, რაც ქართულ სახელმწიფოებრივ აზროვნებაში უცხო არ იყო. XI საუკუნეში გაერთიანებული საქართველოს მეფე, დავით აღმაშენებელი იცნობდა მაჰმადიანთა მხატვრულ, ფილოსოფიურ და თეოლოგიურ ლიტერატურას და თვითონ ქრისტიანი, მაინც ეწვეოდა ხოლმე მეჩეთს, რომ მოესმინა ყურანი; სასახლეში იწვევდა მაჰმადიან სწავლულებსა და თეოლოგებს, მათთან დისკუსიას მართავდა საღვთისმეტყველო თემებზე; ზრუნავდა იმაზე, რომ ხელი შეეწყო მუსლიმანური ხელოვნებისა და მეცნიერების, პოეტებისა და სუფიების გამოჩენილ წარმომადგენელთა მოღვაწეობისათვის. ამის შემდეგ გასაკვირი არაა აღ-ჯაუზის ნათქვამი, საქართველოში დავით აღმაშენებლის დროს მაჰმადიანებს ცხოვრების ბევრად უკეთესი პირობები ჰქონდათ, ვიდრე თვით მაჰმადიანურ ქვეყნებშიო.

დავით აღმაშენებლის *ტოლერანტობა*, ანუ რჯულთშემწყნარებლობა, აიხსნება მისი ფართო და მრავალმხრივი განათლებით და ერთგვარად ემყარება სკეფსისს, სარწმუნოებრივ საკითხებში მეფის თავისუფალ აზრებს.² რასაკვირველია —

¹ იხ. შ. რუსთაველი, „ვეფხისტყაოსანი“, თბ. 1987 წ. გვ. 300.

² იხ. ივ. ჯავახიშვილი, თხზ., ტ. II, 1983 წ., გვ. 414.

წერს აკად. ივ.ჯავახიშვილი, — სწორედ ამაში გამოიხატებოდა დავით აღმაშენებლის ტოლერანტობა, რამაც, გავლენა მოახდინა მის როგორც საშინაო, ასევე საგარეო პოლიტიკაზეც.

ბუნებითი სამართლის პრინციპებმა ასახვა ჰპოვეს საქართველოს კონსტიტუციაში. მე-14 მუხლში ვკითხულობთ, „ყველა ადამიანი დაბადებით თავისუფალია და კანონის წინაშე თანასწორია განურჩევლად რასისა, კანის ფერისა, ენისა, სქესისა, რელიგიისა, პოლიტიკური და სხვა შეხედულებებისა, ეროვნული, ეთნიკური და სოციალური კუთვნილებისა, წარმოშობისა, ქონებრივი და წოდებრივი-მდგომარეობისა, საცხოვრებელი ადგილისა“. მე-19 მუხლის მიხედვით კი ყოველ ადამიანს აქვს სიტყვის, აზრის, სინდისის აღმსარებლობისა და რწმენის თავისუფლება. დაუშვებელია ადამიანის დევნა სიტყვის, აზრის, აღმსარებლობის და რწმენის¹ გამო. და თითქმის არ დარჩა რაიმე განმსაზღვრელი ნიშანი საზოგადოებრივ ურთიერთობებში, ამ მუხლებში რომ არ იყოს ასახული.

რელიგიის სფეროში გლობალიზაციის დასაწყისად შეიძლება მივიჩნიოთ 1948 წელს ამსტერდამში შექმნილი საერთაშორისო რელიგიური ორგანიზაცია, ქრისტიანული ეკლესიების გაერთიანებისათვის მოძრაობის ხელმძღვანელი ორგანო. ის აერთიანებს მსოფლიო პროტესტანტული და მართლმადიდებლური ეკლესიების მნიშვნელოვან ნაწილს — 90 ქვეყნის 300-ზე მეტ ეკლესიას. ეკლესიების მსოფლიო საბჭოში გაერთიანებულია მართლმადიდებლური, ლუთერანული, რეფორმისტული. პრესვიტერიანული კონგრეგაციონალისტური, ანგლიკანური, ბაპტისტური, მეთოდისტური, ძველკათოლიკური, კვაკ-

¹ იხ. საქართველოს კონსტიტუცია, თბ., 1995 წ. გვ. 10-11.

ერები და მათი ეკლესიები და ა.შ. 1961 წლიდან საბჭოს რუსული მართლმადიდებლური ეკლესია შეუერთდა, ცოტა მოგვიანებით ქართული და სომხური ეკლესიებიც.

ეკლესიების უმაღლესი ორგანოა ანსამბლეა, რომელიც 7 წელიწადში ერთხელ იკრიბება. პირველი დამოუკიდებელი კრება გაიმართა 1948 წელს ამსტერდამში. ორგანიზაციის მთავარ მიზანს წარმოადგენს ხელი შეუწყოს რწმენისა და საეკლესიო საქმიანობის საკითხებში ერთიანობის მიღწევას. დაფინანსების წყაროს დიდი ნაწილი მოდის აშშ-ს ეკლესიათა ბარჯზე საბჭოს ოფისი მდებარეობს ჟენევაში, ანსამბლეს სხდომაზე ირჩევენ პრეზიდენტს ან პრეზიდენტს და ცენტრალურ კომიტეტს ეკლესიების 150 წარმომადგენელი წევრის შემადგენლობით.

რომის კათოლიკურ ეკლესიას ეკლესიების მსოფლიო საბჭოში ჰყავს თავისი მეთვალყურე. ყურადსაღებია ისიც, რომ XXI საუკუნეში კათოლიკური ეკლესიის გავლენა წამყვან რელიგიებთან ერთად მსოფლიო პოლიტიკურ და რელიგიურ რუკაზე დღითიდღე იზრდება. რომის პაპის მოგზაურობა მუსლიმანურ ქვეყნებში, ისრაელში, მართლმადიდებლურ ქვეყნებში და, მათ შორის, საქართველოშიც, რაც ზემოაღნიშნულის დადასტურებაა.

გარდა ამისა, კათოლიკური არასამთავრობო, საქველმოქმედო ორგანიზაციები: Catholic Relief Services, Misereor დიდ დახმარებას უწევენ განვითარებად ქვეყნებს, რაც მათი ავტორიტეტის კიდევ უფრო ამაღლებას უწყობს ხელს.

ვატიკანი აქტიურად უჭერს მხარს მსოფლიოს ყველა ქვეყანაში საერთაშორისო ინსტიტუტების დამკვიდრებასა და გან-

ვითარებას, განსაკუთრებით აღსანიშნავია გაერო-ს საქმიანობაში მონაწილეობა დამკვირვებლის სტატუსით, რაც თავისთავად მსოფლიო წესრიგში მონაწილეობის მიღებას ნიშნავს. 2003 წლის 6 ნოემბერს რუსეთის ფედერაციის პრეზიდენტი ვ. პუტინი ვატიკანში შეხვდა რომის პაპს იოანე პავლე II-ს, რომელმაც მადლობა უთხრა იმ პოლიტიკისათვის, რომელსაც ის ატარებს კათოლიკური და მართლმადიდებლური ეკლესიების დაახლოებისათვის. რომის პაპი მადლობას უხდოდა იმ ქვეყანას, რომლის ხელისუფლებაც საბჭოურ პერიოდში არ მიიჩნევდა მას სახელმწიფო პოლიტიკის ნაწილად. არცთუ ისე დიდი ხნის წინათ ქ. მოსკოვში შეიკრიბნენ არა მარტო ქრისტიანული, არამედ მუსლიმანურ-ქრისტიანულ რელიგიათა მესვეურნი, მასში საქართველოს პატრიარქი ილია II მონაწილეობდა. ალბათ ესეც გლობალიზაციის პროცესის შემადგენელ ნაწილად უნდა მივიჩნიოთ.

გლობალური პრობლემების გადაწყვეტაში ეკლესიის მონაწილეობის ერთ-ერთი მიმართულებაა ადამიანის უფლებების დაცვა. საერთაშორისო დოკუმენტებში მითითებულია, რომ პლანეტის მოსახლეობის მზარდი ნაწილი (არა მხოლოდ კათოლიკეები) ეკლესიას აღიქვამს, როგორც მისი უფლებებისა და თავისუფლებების ფუნდამენტური ზნეობრივი ღირებულებების ერთ-ერთ უპირველეს დამცველს.¹ ამასთან ერთად ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ გლობალიზაციის პროცესი გარკვეულ პრობლემებს თვით ეკლესიასაც უქმნის. ეს ეხება დოგმებსა და

¹ იხ. ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო აქტების კრებული, თბ., 1998 წ. გვ. 6.

მკაცრ შეზღუდვებს თეოლოგიურ სფეროში, რაც ცალკე კვლევის საგანია.

გლობალიზაციის ერთ-ერთ მიმართულებად უნდა მივიჩნიოთ ტრანსპორტისა და საკომუნიკაციო საშუალებების განვითარება, ტელეკომუნიკაციების, ინოვაციური ტექნოლოგიების, ელექტრონული ფოსტის, ინტერნეტის, მობილური სატელეფონო ქსელის და სხვა საშუალების შექმნა, რომელმაც რევოლუციური გავლენა მოახდინა მთელ მსოფლიოზე. ამით განხორციელდა *ტექნოლოგიური პროგრესის პრინციპი*.

საინფორმაციო ტექნოლოგიები ადამიანთა საზოგადოებაში უძველესი დროიდან არსებობდა. საკმარისია გავიხსენოთ სასიგნალო კოცონები, მსტოვრები, მალემსრობოლები, მტრელების გამოყენება ინფორმაციის შორ მანძილზე გადასაგზავნად, სხვადასხვა სახის ნიშნები და ა.შ. პირველნი ძველი სპარსელები იყვნენ, რომლებმაც იმპერიაში წერილობითი შეტყობინებების გადაცემისათვის სპეციალური ქსელი, ე.ი. თანამედროვე ფოსტის ანალოგი შექმნეს.

გლობალური ინფორმაციული აფეთქებით აღინიშნება XX საუკუნის მეორე ნახევარი. მსოფლიო ქვეყნების ინტერნეტიზაციის პროცესი გაუგონარ შედეგებს აღწევს. არც თუ ისე დიდი ხნის სტატისტიკით ყოველ 10000 კაცზე აშშ-ში 1339,97 მოდის, დიდ ბრიტანეთში – 321,99, იაპონიაში – 208,06, გერმანიაში – 207,62 ინტერნეტული კვანძი, რომელიც პრაქტიკულად ამოუწურავი ინფორმაციების სწრაფი და საიმედო გაცვლის საშუალებას წარმოადგენს.

მობილური სატელეფონო ქსელი მსოფლიოს აერთიანებს, ინერგება უახლესი ტექნოლოგიები, რითაც ადამიანებს საშუ-

ალება ეძლევათ უმოკლეს დროში კავშირი დაამყარონ დედამიწის ნებისმიერ კუთხესთან.

უილრიხ ბეკი ზატოვნად აღწერს საინფორმაციო გლობალიზაციის არსს კონკრეტული მაგალითის დასახელებით. როცა საბჭოთა იმპერია იმსხვერუდა, წერს იგი, – ბორის ელცინმა, ჯავშნიანი ტანკიდან მამაცური სიტყვით მიმართა მოსკოვის მოსახლეობას, რათა კომუნისტური პუტჩისტების წინააღმდეგ გამოსულიყვნენ. ეს სიტყვა გადაიცემოდა არა საბჭოთა რადიოთი, არამედ კომპანია სტიტ-ის ხელოვნური თანამგზავრის მეშვეობით. პოლიტიკური გადაწყვეტილების მიღების აღნიშნულ ისტორიულ მომენტში ცხადი გახდა გლობალური საინფორმაციო ქსელის უზარმაზარი მნიშვნელობა, რაც გამოიხატა მსოფლიო პროგრესული საზოგადოების მხრიდან მხარდაჭერაში. ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი საინფორმაციო დამოუკიდებლობა, როგორც პოლიტიკური სუვერენიტეტის ნაწილი ანულირებული აღმოჩნდა. ეროვნულ სახელმწიფოებს უკვე აღარ შეუძლიათ ერთმანეთისაგან გამიჯვნა. მათი შეიარაღებული ძალებით დაცულ საზღვრებში ხერხელები გაჩნდა, ყოველ შემთხვევაში, ამ საზღვრების იმ ნაწილში, რომელშიც გლობალურმა კომუნიკაციამ შეაღწია: ეს არის საინფორმაციო გლობალიზაცია.¹

საინფორმაციო გლობალიზაციის შედეგია, რომ არც თუ ისე შორეულ წარსულში საქართველოს, როგორც ცალკე ქვეყანას, არ იცნობდნენ მსოფლიოში, მაგრამ 2003 წლის ვარდების რევოლუციის საინფორმაციო საშუალებების მეშვეობით გაშუქებით არა მარტო საქართველო გახდა ცნობილ სა-

¹ იხ. უ. ბეკი. რა არის გლობალიზაცია? იბ., 2003. გვ. 30.

ხელმწიფოდ, არამედ უდიდესი პოპულარობა მოუპოვა პრეზიდენტ მიხეილ სააკაშვილს. ამას ემატება რუსეთ-საქართველოს შორის გამწვავებული ურთიერთობის გაუღერება. ესეც საინფორმაციო გლობალიზაციის შედეგია.

სხვადასხვა ელექტრონული და ინტელექტუალური ტექნოლოგიების განვითარებამ მილიონობით ადამიანი უზრუნველყო მთელ მსოფლიოში განაწილებული უზარმაზარი საინფორმაციო რესურსებში სწრაფი შეღწევის, რეალური დროის რეჟიმში ინფორმაციის გაცვლის, ინფორმაციის მრავალფეროვანი წარდგენის (ტექსტი, გრაფიკა, გამოსახულება, ხმა და ა.შ) შესაძლებლობით. სამწუხაროდ, ეს გლობალური აფეთქება საინფორმაციო ტექნოლოგიების განვითარებაში სოციალურად სუსტად მომზადებული აღმოჩნდა.¹

მთლიანობაში თანამედროვე მსოფლიოს საწარმოო განვითარების რუკა „ტექნოლოგიური კიბის“ სხვადასხვა საფეხურზე მდგომი ქვეყნების მდგომარეობას ასახავს. ყველაზე ზედა საფეხურს მიაღწიეს ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა და იაპონიამ, შემდეგ საფეხურზეა დასავლეთ ევროპის ქვეყნები. რაც შეეხება მსოფლიოს დანარჩენ ქვეყნებს, ისინი ამ კიბის ქვედა საფეხურზე არიან.

საქართველო პოლიტიკური სტაბილურობის და ხელსაყრელი საინვესტიციო გარემოს ფორმირების წყალობით ქვედა საფეხურებიდან თანდათან ზევით ინაცვლებს, რაც ხელს უწყობს ჩვენი ქვეყნის სახალხო-სამეურნეო და სამრეწველო პოტენციალის ფორსირებულ განვითარებაში. ამას ადასტურებს

¹ დაწ. იხ. გ. ჩოგოვაძე, ინფორმაცია, თბ. 2003 წ. გვ. 65-66.

ამ ცოტა ხნის წინათ ტელევიზიაში საქართველოს პრეზიდენტის მ. სააკაშვილის გამოსვლა, რომელმაც აღნიშნა, რომ რეფორმების განვითარების ტემპების მიხედვით ქვეყანამ მე-100 ადგილიდან 37-ე ადგილზე გადაინაცვლა, რასაც ადასტურებს საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის მიერ გამოქვეყნებული სტატისტიკური წელიწადური.

ეკონომიკურ სფეროში გლობალიზაციის ძირითად პრინციპად შეიძლება მივიჩნიოთ *ლიბერალიზაცია* ვაჭრობასა და ეკონომიკის სხვა სფეროებში.

ამერიკელი ეკონომისტის ჯორჯ სააკსის მიერ ჩატარებული კვლევის შედეგების მიხედვით მსოფლიოს მრავალი ქვეყანა დაადგა რადიკალური ეკონომიკური რეფორმების გზას, სადაც გამოიკვეთა ძირითადი მიმართულებები: ა) ღია საერთაშორისო ვაჭრობა ბ) ვალუტის კონვერტირება გ) კერძო საკუთრება, როგორც ეკონომიკური ზრდის უმთავრესი მექანიზმი დ) უცხოური ინვესტიციების შემოტანა ე) თანამშრომლობა მნიშვნელოვან ეკონომიკურ ინსტიტუტებთან, მათ შორის: საერთაშორისო ფონდთან, მსოფლიო ბანკთან, საერთაშორისო საეაჭრო პალატასთან და ა.შ. ამ კონცეფციას ავითარებს მისი თანამემამულე ილტონ ფრიმენი, რომლის ძირითად დებულებებსაც ქართველი ეკონომისტი მეცნიერები ფართოდ განიხილავენ.

გლობალიზაციის პირობებში საქართველოს ეკონომიკური დამოუკიდებლობა გულისხმობს ეროვნულ რესურსებზე მკაცრ სახელმწიფო ზედამხედველობასა და კონტროლს, რადგანაც სამომავლოდ ქვეყნის პოტენციალმა უნდა უზრუნველყოს სამამულო პროდუქციის წარმოების მაღალი დონე, რომელიც მო-

თავსდება საერთაშორისო სამართლებრივ, ინფორმაციულ და ინტელექტუალურ ჩარჩოებში.

საზოგადოებრივი ურთიერთობების სფეროში სერიოზულ პრინციპად შეიძლება ჩავთვალოთ მრავალრიცხოვანი საერთაშორისო სახელმწიფოთშორისო და არასამთავრობო ორგანიზაციების სიმრავლე, რომლებიც მასიურად იქმნებიან მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ.

საერთაშორისო ორგანიზაციების შექმნის იდეა XX საუკუნის პირველი ნახევრის დამსახურებაა. ისინი საერთაშორისო კონფერენციებისა და სამხედრო კავშირების ინსტიტუტების სახით ჩამოყალიბდა. მკვლევარები საერთაშორისო ორგანიზაციების ცნებაში მოიაზრებენ ეროვნული სახელმწიფოების სამთავრობათაშორისო და არასამთავრობათაშორისო საზოგადოებების, ასოციაციების გაერთიანებას, რომლის საქმიანობას საფუძვლად უდევს დამფუძნებელი აქტი, წესდება. მასში ჩამოყალიბებულია ორგანიზაციის მიზნები, კომპეტენცია, ხელმძღვანელ ორგანოთა სისტემა, საქმიანობის წესი და ა.შ.

საერთაშორისო ორგანიზაციის შექმნის საფუძველია სამი და მეტი სახელმწიფოს გაერთიანება საერთაშორისო ხელშეკრულების გაფორმებით.¹ საერთაშორისო ხელშეკრულება თანამედროვე საერთაშორისო სამართლის ძირითადი წყაროა. საერთაშორისო ხელშეკრულებათა გლობალურობამ საერთაშორისო სამართლის სისტემაში შექმნა საფუძველი, ჩამოყალიბებულიყო საერთაშორისო სახელშეკრულებო სამართალი, რომლის ნორმათა ერთობლიობა განსაზღვრავს საერთაშორისო ხელშეკრულებათა დადებისა და შეწყვეტის წესს, მათი იური-

¹ იხ. ვ. ქარუმიძე, საერთაშორისო ორგანიზაციები თბ. 1999 წ. გვ. 19-27.

დიული ძალების ნამდვილობის პირობებს, წარმოშობილი და-
ვების მოწესრიგების მეთოდებსა და საშუალებებს.¹ ასეთია
მაგალითად, გაერო, ნატო, სხვადასხვა ამერიკული და ევრო-
გაერთიანებები, რომელთა რიცხვი და ფუნქციები დღითიდღე
იზრდება და ფართოვდება.

ეკოლოგიის სფეროში პირობითად ყალიბდება ზოგადი
პრინციპი – „ტყე შეუნახე შეილებსა“, სადაც მოიაზრება
ბუნებასთან დაკავშირებული ყველა რესურსი, რის გარეშეც
წარმოუდგენელია საზოგადოებრიობის არსებობა. თუ კი მოხდა
მწვანე საფარის გლობალური ჩეხვა-განადგურება, ამას მოჰყ-
ვება ეკოლოგიური სისტემის მოშლა, ჟანგბადისა და წყლის
დეფიციტი, ფრინველებისა და ცხოველების განადგურება, რაც
თავისთავად სხვა პროცესებთან ერთად დამლუპველად იმო-
ქმედებს მოსახლეობის ჯანმრთელობაზე, გენოფონდზე, სი-
ცოცხლეზე. მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის დროს ბუნე-
ბრივ გარემოში ანთროპოგენული ჩარევის უარყოფითი შედე-
გები ატმოსფეროს, ნიადაგის, წყლის გაბინძურების სიცოცხ-
ლისათვის სხვა მავნე ფორმებით გამოვლინდა. შემაშფოთებე-
ლია თანამედროვე ინდუსტრიული საზოგადოების მიერ ბუნე-
ბაზე საწარმოო-ტექნიკური ზემოქმედების შედეგები: 145 მილ-
იონი ტონა გოგირდის ორჟანგის გაფრქვევა, 250 მილიონი
ტონა მტკვარი, 70 მილიონი კუბური მეტრი მავნე აირისებური
ნივთიერებანი, 1 მილიონი ტყვიის შენაერთები, 32 კმ³ გაუწ-
მენდავი სამრეწველო ჩამდინარე წყლები.² გაერთიანებული

¹ დაწ. იხ. ლ. ალექსიძე, თანამედროვე საერთაშორისო სამართლი თბ.
2006 წ. გვ. 82.

² იხ. ბ. ლუტიძე, გლობალიზაცია: არსი, პრობლემები. თბ., 2003 წ. გვ. 59.

ერების ორგანიზაციის მონაცემებით ბოლო ოცი საუკუნის განმავლობაში ბუნებას სამუდამოდ გამოაკლდა ცხოველთა 105 და ფრინველთა 139 სახეობა, მოსპობის ზღვარზეა 220 სახეობის ძუძუმწოვარი, 270 სახეობის ფრინველი, 70 სახეობის თევზი¹ და ა.შ.

მ. იენიკე თვლის, რომ ეკონომიკური თვალსაზრისით, ბევრი რამ ახალია, ბევრიც კი მცდარი, მტკიცება, რომ ეკოლოგიური პოლიტიკა „გლობალიზაციის მახეში“ აღმოჩნდება, რომ გარემოს დაცვა გლობალური კონკურენციის უბრალოდ გაძვირებაა, შესაძლოა სიმართლე აღმოჩნდეს. გლობალურ-ეკოლოგიური პოლიტიკის სფეროში ინოვაციების დარგში წამყვან ქვეყნებს გასული საუკუნის 70-იან წლების დასაწყისში წარმოადგენდა აშშ და შვეცია, შემდეგ – იაპონია და, ნაწილობრივ, 1994 წლის ჩათვლით გერ-ც. დღეისათვის ლიდერის როლში არიან ქვეყნები: პოლანდია, დანია და შვეცია, ხოლო ევროპის გარეთ – სამხრეთ კორეა. საინტერესოა, რომ დღეისათვის ეკოლოგიურ ლიდერებს ის პატარა ქვეყნებიც შეუერთდნენ, რომლებიც განსაკუთრებით დიდად არიან დამოკიდებული მსოფლიო ბაზარზე.²

მიუხედავად დიდი წარმატებებისა, ცხოვრების უმრავლეს სფეროებში, კაცობრიობას სერიოზულად აწუხებს შეუსაბამობა, ერთის მხრივ, კვების პროდუქტებზე მსოფლიო მოსახლეობის მოთხოვნილებებს და მეორეს მხრივ, მათი დაკმაყოფილების რეალურად არსებულ შესაძლებლობებს შორის. სტატისტიკის მიხედვით წელიწადში მსოფლიოში შიმშილისა-

¹ იხ. Хозин Г.С. Глобальные проблемы современности. М., 1982, стр. 17.

² იხ. ულრიხ ბეკი, რა არის გლობალიზაცია? თბ. 2003 წ. გვ. 168.

გან ილუპება 50 მილიონზე მეტი ადამიანი, გასული საუკუნის ბოლოს შიმშილობდა 500 მილიონი კაცი, ზოლო 1 მილიარდამდე ადამიანს არ ჰქონდა საკმარისი საკვები. შეჭირვებულმა ცხოვრებამ გაამრავლა გულ-სისხლძარღვთა, ფსიქიკური, სიმსივნეების და რეპროდუქციული დაავადებები. გავრცელდა წინა ეპოქებისათვის დამახასიათებელი დაავადებები, როგორცაა ტუბერკულოზი, მალარია, შავი ჭირი, ცოფი. გაჩნდა ახალი დაავადებები „სპიდი“, „ქათმის გრიპი“ და სხვა. ასეთ პირობებში ჩვენს ქვეყანაში ბევრი რამ კეთდება, თბილისსა და რეგიონებში იხსნება უფასო სასადილოები, გაიზარდა უსახსროთა დახმარებები, აშკარად იგრძნობა სამედიცინო მომსახურების გაუმჯობესება, ხელისუფლება ჯანმრთელობის დაცვას, მის ხელმისაწვდომობას პრიორიტეტულ მნიშვნელობას ანიჭებს.

იმისათვის რომ სწორად შეფასდეს გლობალიზაცია მთლიანად სოციალურ სფეროში, გასათვალისწინებელია, რომ შედარებით დიდია ხალხთა ურთიერთგავლენა ამ მიმართულებით. კაცობრიობის ისტორიაში ადამიანთა შორის პირველი ურთიერთობები ხომ სწორედ სოციალურ სფეროში დაიწყო და მათ შორეულ ტრადიციებთან ერთად განვითარების თავისებური გზები გააჩნიათ.

თავის დროზე, რომის იმპერიამ ღრმა კვალი დააჩნია იმ ქვეყნებს, სადაც მისი გავლენა ვრცელდებოდა. შემდგომ ეპოქებში ყველა იმპერია თავისებურად ემსახურებოდა გლობალიზაციის პრობლემებს. ასე მოხდა სსრ კავშირის არსებობის პირობებშიც. მრავალი ერი და ეროვნება ერთმანეთს დაუკავშირდა, მათმა ეროვნულმა ცნობიერებამ თანდათანობით ძვე-

ლი სახე დაკარგა. ამ პროცესებს ყოველმხრივ ახალისებდა მაშინდელი ხელისუფლება. იქმნებოდა საერთო საკავშირო ღირებულებები, რომლის სათავე რუსული აზროვნებიდან მოდიოდა, თუმცა „სუფთა რუსულზე“ აქაც არ შეიძლება საუბარი, რადგანაც თვითონ რუსეთიც სხვადასხვა დროს ისტორიულად სხვათა გავლენის ქვეშ იყო მოქცეული. ამიტომ ეს პროცესები შეუმჩნევლად თავისი გზით მიდიოდა და თაობათა ცვლასთან ერთად შესაბამისად იცვლებოდა საზოგადოებრივი ურთიერთობანიც.

მონათმფლობელური ეპოქის დამთავრებისთანავე წარმოიშვა ახალი ზოგადსაკაცობრიო ღირებულებანი, რომლებმაც ინსტიტუციური ხასიათი მიიღო სოციალურ და პოლიტიკურ სფეროში. ამის გამო დაუფასებელია ფილოსოფიური და სამართლებრივი მოძღვრებისა და თეორიების როლი, რომელთა მეშვეობითაც ჩამოყალიბდა თავისუფალი რელიგიური ღოგმებისაგან პროგრესული იდეები და მიმართულებები.

სამწუხაროდ, გლობალიზაციისათვის დამახასიათებელი ნიშნები და ელემენტები წინანდელ საზოგადოებაში ყოველთვის როდი თამაშობდა დადებით როლს. არაცივილიზებულმა იმპერიებმა წაშალეს ბევრი საუკეთესო კულტურული და სულიერი ღირებულებანი და დანერგეს შედარებით ჩამორჩენილ ადამიანებს დამყარებული სამართალი (და არა მარტო), მათ ხელახლა შექმნას კი დიდხანს მოუნდა კაცობრიობა. XIX-XX საუკუნეებში ჩამოყალიბებულმა ტოტალიტარულმა რეჟიმებმა ნეგატიური როლი ითამაშეს საზოგადოების განვითარების ისტორიაში, ილახებოდა ადამიანის ბუნებითი უფლებები და

თავისუფლებები, იოლად ხელყოფდნენ პიროვნების ღირსებასა და პატივს.

ამის თაობაზე დიდი ილია წერდა, „რა არის მთელი პროგრესი კაცობრიობისა, თუ არა ის, რომ ადამიანის პიროვნება, ადამიანის სინდისი, ყოფა-ცხოვრება, უსაბუთოდ, უსაფუძვლოდ არავისგან ხელშეუხებელ არ იყოს, არავისგან შეგინებულ-შევიწროვებული“¹

გლობალიზაციის თანმხედრ მოვლენად უნდა განვიხილოთ ტრანსნაციონალური (საერთაშორისო) ორგანიზებული დამნაშავეობის მკვეთრი ზრდა, თანამედროვე საზოგადოებრიობა შეაწუხა და აღაშფოთა ტერორიზმის სახეთა მასშტაბურობამ. ამის მაგალითია 2001 წლის 11 სექტემბრის ტერაქტები აშშ-ში, „რომელმაც თავისი მასშტაბით, კატასტროფული ეკონომიკური ზარალითა და მსხვერპლთა რაოდენობით მანამდე მომხდარ ყველა ერთად აღებულ ტერაქტების შედეგებს გადაჭარბა. რუსეთის ფედერაციაში მომხდარი ტერორისტული აქტები, რომელსაც მოჰყვა დიდი მატერიალური ზარალი და ადამიანთა მსხვერპლი. უკანასკნელ პერიოდში თურქეთის რესპუბლიკაში მომხდარი ტერაქტი, რომელსაც მოჰყვა 27 ადამიანის დაღუპვა და 450-ის დაშავება, ამას ემატება მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში, სხვადასხვა მოტივებით ჩადენილი ტერორისტული აქტები. ე.ი. საქმე გვაქვს „გლობალურ ტერორიზმთან“, რომელიც უკვე იქცა მსოფლიო პრობლემად. ანალოგიური მდგომარეობაა „ადამიანებით ვაჭრობის სფეროში“, რომელიც „ტრეფიკინგის“ სახელწოდებით ჩამოყა-

¹ იხ. ი. ჭავჭავაძე, თხ. ტ. V. გვ. 253.

ლიბდა. ეთნიკურმა კონფლიქტებმა და სხვა საომარმა კერებმა „არალეგალურად იარაღით ვაჭრობის საერთაშორისო სინდიკატები“ შექმნა. ამას ემატება კიდევ ერთი „გლობალური მსოფლიო პრობლემა“, როგორიც არის „ნარკოინდუსტრია“. აღნიშნულ თემაზე უკვე გაჩნდა სამეცნიერო შრომები და მონოგრაფიები,¹ ამიტომ აქ ამ საკითხებზე მეტს აღარ შევჩერდებით.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ჩვენი აზრით უნდა ჩამოყალიბდეს ახალი შინაარსის მსოფლიო დემოკრატიზაციისა და ინტეგრაციის გლობალური თეორია, რომელიც შეიმუშავებს კონცეფციებს, რომლის მიხედვითაც გლობალიზაცია ერებს შორის დისბალანსს არ შექმნის და ეჭვის ქვეშ არ დადგება რიცხობრივად პატარა ქვეყნების ყოფნა-არყოფნის საკითხი.

და ბოლოს, თანამედროვე ეტაპზე ტექნოლოგიური და ინფორმაციული რევოლუციისა და ევოლუციის პირობებში მიმდინარეობს შეუქცევადი ისტორიული პროცესები, რამაც მსოფლიო ხალხები ერთმანეთზე დაკავშირებული და დამოკიდებული გახადა. ეს წარმოშობს იმის აუცილებლობას, რომ შემუშავებული იქნეს მეცნიერულ საფუძვლებზე დამყარებული სახელმწიფოებრივ ურთიერთობათა საერთაშორისო სისტემა, რომელიც გაითვალისწინებს ზოგადსაკაცობრიოსთან ერთად ეროვნულ ღირებულებათა დაცვას, შენარჩუნებასა და განვითარებას.

¹ იხ. გ. ლობჯანიძე, საერთაშორისო ორგანიზებული დამნაშავეების ზოგიერთი პრობლემა, თბ. 2002 წ.; ჯ. ჯანაშია, XXI საუკუნის გამოწვევა, თბ. 2002 წ.; გ. ლლონტი, ადამიანებით ვაჭრობა, რეალობა და პერსპექტივები, თბ. 2003 წ. (რუს. ენაზე).

§3. გლობალიზაცია და თანამედროვე თეორიები

მეცნიერების ნებისმიერ დარგს თუ გლობალურ პრობლემას, იქნება იგი საბუნებისმეტყველო თუ საზოგადოებრივი, აქვს განვითარების საკუთარი თეორიები, რომლებიც გვაძლევენ არა მარტო საკითხის ირგვლივ ღრმა მეცნიერულ განმარტებებსა და ცნებებს, არამედ იძლევიან გარკვეულ პროგნოზებს, რათა გავერკვეთ პრობლემის სერიოზულობასა და სირთულეში, შევაფასოთ მისი დადებითი შედეგები და თავიდან ავიცილოთ მოსალოდნელი უარყოფითი მომენტები. სწორედ ამაშია თეორიების პრაქტიკული მნიშვნელობა. მათი სიმრავლე თუ შინაარსობრივი სიღრმე, ძალიან ხშირად განსაზღვრავს პრობლემის მასშტაბურობას, ჩვენს შემთხვევაში კი კვლევის საკითხთა გლობალურობას.

წინა პარაგრაფში აღვნიშნეთ, რომ გლობალიზაციისათვის დამახასიათებელი ნიშნები და პრინციპები არ არის ახალი, მაგრამ მისი სერიოზული მეცნიერული კვლევა კი უახლესია. ამიტომაც, მასთან დაკავშირებული საკითხი ან ჩვენი დროის ნაკარნახევია, ან კიდევ ძველმა მიმდინარეობებმა განიცადეს გარკვეული მოდერნიზაცია.

XX საუკუნის 80-იან წლებში ჩამოყალიბდა *საერთაშორისო ურთიერთობათა თეორია*, რომლის ფუძემდებელია გერმანული წარმოშობის ამერიკელი მეცნიერი ჰანს მორგენტაუ, რომელმაც 1998 წელს გამოსცა წიგნი „სახელმწიფოთა პოლიტიკა“. მასში ნათქვამია, რომ მშვიდობისა და ძალაუფლებისათვის ბრძოლაში სახელმწიფოთა შორის უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება დიპლომატიას, რომლის წინაშეც ოთხი უმთავრესი ამოცანა დგას: 1) დიპლომატიამ უნდა გან-

საზღვროს საკუთარი მიზნები და, ამავე დროს, გაითვალისწინოს თუ რა რეალურ და პოტენციურ ძალას ფლობს ამ მიზნის მისაღწევად. 2) დიპლომატიამ უნდა დაადგინოს სხვა ქვეყნების მიზნები და შეაფასოს ის რეალური პოტენციალური ძალა, რომელსაც ისინი ფლობენ. 3) დიპლომატმა უნდა განსაზღვროს, თუ რამდენად არის შესაძლებელი ამ განსხვავებული მიზნების ერთმანეთთან შეთავსება 4) დიპლომატიამ უნდა შეარჩიოს შესაფერისი საშუალებები საკუთარი მიზნის მისაღწევად. სხვა ქვეყნის ძალის სათანადოდ შეუფასებლობა, ან გადაჭარბებით შეფასება, შეიძლება მშვიდობისათვის საბედისწერო აღმოჩნდეს. ასე რომ გლობალიზაციის პირობებში ამ თეორიას მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს საერთაშორისო დარგობრივ თეორიათა შორის.

ჰუმანური მმართველობის კონცეფცია XX საუკუნის დასასრულს ჩამოყალიბდა. ამ თეორიის თანახმად მთავარია საერთაშორისო ურთიერთობებში დემოკრატიული პრინციპების დამკვიდრება. ასეთი პრინციპების ჩამოყალიბების მაგალითია საერთაშორისო სასამართლოს დაარსება, რომელსაც ექნება კაცობრიობის წინააღმდეგ ჩადენილ დანაშაულებსა და გენოციდში ეჭვმიტანილი პირების გასამართლების უფლება. ეს კი მსოფლიო წესრიგში ერთგვარ დემოკრატიულ განზომილებას შეიტანს. შემდგომ ნაბიჯებს ამ მიმართულებით წარმოადგენს საერთაშორისო სავალუტო ფონდის, მსოფლიო ბანკის, გაეროს, განსაკუთრებით კი უშიშროების საბჭოს გამჭირვალობის მოთხოვნა. ამ კონცეფციის მიხედვით იქმნება *გლობალური სამოქალაქო საზოგადოება*, რომელიც წარმოადგენს არა მეგასაზოგადოებას, რომელიც თავის თავში აერთიანებს და სპობს

ყველა ნაციონალურ საზოგადოებას, არამედ მრავალფეროვნებით გამორჩეულ და ინტეგრაციას დაუქვემდებარებელ მსოფლიო ჰორიზონტს, რომელიც იღება მაშინვე, როცა ის იქმნება და ამასთან ინარჩუნებს კომუნიკაციისა და მოქმედების თავისუფლებას.¹ მას ახასიათებს მდგრადი განვითარება, ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვის მექანიზმების გაფართოება, დემოკრატიზაციის ზრდა სახელმწიფოსა და საზოგადოებრიობის ურთიერთობაში, განადგურების ყველა სახის იარაღის მოსპობა, სახელმწიფოთა ურთიერთობების დემილიტარიზაცია, რეგიონალური სტრუქტურების დაახლოება, ეკონომიკური, პოლიტიკური, სამართლებრივი და კულტურული კოორდინაციის მიზნით ცივილიზაციებს შორის კონტაქტისა და დიალოგის გაღრმავება.

ჰუმანური მმართველობის პირობებში იქმნება ჰუმანური გლობალიზაციის იდეა, რომელიც სხვადასხვა ცივილიზაციების ღირებულებათა ანალიზის შეჯერების, შეთანხმებისა და მათი ინტეგრირების პროცესში ყალიბდება, მაგრამ მათი დეტალური განხილვა ჩვენი ინტერესის სფეროს სცილდება.

ცივილიზაციის თეორია, რომელიც გასულ საუკუნეში ჩამოყალიბდა, კონცეფტუალურად უკავშირდება გლობალიზაციის პრობლემას, სამეცნიერო ლიტერატურაში გარკვეულ პერიოდამდე ცივილიზაცია გაიგივებული იყო კულტურასთან. მკვლევარი მეცნიერები არ ლაპარაკობდნენ ზოგადად ცივილიზაციაზე. ისინი იკვლევდნენ ცალკეულ ცივილიზაციებს, რომელთა დაჯგუფებას სხვადასხვა მოტივი ედო საფუძვლად.

¹ იხ. ულრიხ ბეკი, რა არის გლობალიზაცია? თბ. 2003 წ. გვ. 25.

ცივილიზაციის თეორია განვითარდა ორი მიმართულებით – კულტურულ-მატერიალური და კულტურულ-ისტორიული. კულტურულ-მატერიალური მიმართულების ჩამოყალიბებას საფუძველი დაუდო ფრანგმა მეცნიერმა ფ.ბროდელმა, რომელსაც შემდგომში მიმდევრები გამოუჩნდნენ ბრაუნის დაეყრდნო თავის დროზე კმარქსის, ი.ვებერის, მ.ბლოკის და სხვათა კონცეფციებს. ამ მიმდინარეობის დედა-აზრი გახლავთ მატერიალური სფერო, ეს ეხება ეკონომიკას, სოციალურ სფეროს, პოლიტიკას და ა.შ. ყველაფერს, რასაც მატერიალური ცივილიზაცია ჰქვია და ადამიანის არსებობასთანაა დაკავშირებული.

ცივილიზაციის თეორიის მეორე მიმდინარეობა კულტურულ-ისტორიული სკოლაა, რომლის ფორმირებაში უდიდესი წვლილი მიუძღვის რუს მოაზროვნეს, პიტიმირ სოროკინს¹ (1889-1968), რომელიც ეყრდნობოდა ა.ტონიზის, ო.შპენგლერის და სხვათა კონცეფციებს. ამ მიმდინარეობის ძირითადი ხაზი გახლდათ სულიერების წინა პლანზე წამოწევა, განსხვავებით მატერიალურისაგან. სულიერ სფეროში კი მოი-აზრებდნენ ზოგადად კულტურას: არქეოლოგიას, რელიგიას, მხატვრობას, ქანდაკებას, მუსიკას და ა.შ., რაც საფუძველად ედება ცივილიზაციების ჩამოყალიბებას. ისევე, როგორც ნებისმიერ თეორიას, ცივილიზაციის თეორიასაც ჰყავს მხარდამჭერები და მოწინააღმდეგენი. დასკვნა ერთია, ნებისმიერ თეორიას აქვს არსებობის საფუძველი და გარკვეულწილად გააჩნია დადებითი და მისაღები მხარეები. ორივე მიმდინარეობის, როგორც მატერიალურის, ასევე სულიერის ერთიანობას, რა თქმა უნდა, ცივილიზაცია წარმოადგენს.

¹ იხ. Сорокин П. Социологические Теории современности М. 1992г.
Сорокин П. Социальная и культурная динамика Т.Г гл.15

ამერიკელი მეცნიერის ს. ჰანტინგტონის „ცივილიზაციათა შეჯახების“ თეორია¹ XX საუკუნის ბოლოს ჩამოყალიბდა. მეცნიერთა ნაწილი მას მოიხსენიებს, „პესიმისტური კონცეფციის“ სახელით. „ცივილიზაციური მიდგომა ისტორიული პროცესის მთავარ სუბიექტად არა სახელმწიფოებსა და ერებს, არამედ დიდ კულტურულ-რელიგიურ ერთობებს მიიჩნევს“.² ჩვენთვის აღნიშნული თეორიის სწორად გააზრება ორმაგად საინტერესოა, რადგანაც იგი ეხება კავკასიის და კერძოდ საქართველოს პრობლემას. ს.ჰანტინგტონის მოსაზრებანი კრიტიკულად და სამართლიანად განიხილა ოქსფორდის უნივერსიტეტის პროფესორმა ნილ მაკფარლენმა.

ს. ჰანტინგტონის თეორიის ძირითადი დედააზრია იმის მტკიცება, რომ ყველაზე მზარდი იდენტურობა ჩვენს პერიოდში ცივილიზაციურია. მსოფლიო პოლიტიკაში მოსალოდნელ საშიშროებას კი სწორედ ცივილიზაციათა დაპირისპირება ქმნის: „ყალიბდება ცივილიზაციაზე დაფუძნებული მსოფლიო წესრიგი: საზოგადოებები, რომელთაც საერთო კულტურული ღირებულებები გააჩნიათ, ერთმანეთთან თანამშრომლობენ: მათი ცივილიზაციური ბლოკის ძირითადი სახელმწიფოს გარშემო ერთიანდებიან“. ავტორი საუბრობს შემდეგ ცივილიზაციურ ბლოკებზე: დასავლური, ისლამური, ჩინური, ინდური, მართლმადიდებლური, ბუდისტური, იაპონური, აფრიკული და ლათინოამერიკული.

¹ იხ. С.Хантингтон, Сталкновение цивилизаций. 1994.

² იხ. მ. მაკაბერიძე, გეოპოლიტიკა: საგანი, მეთოდები, ამოცანები. თბ. 2001. გვ. 10.

ს. ჰანტინგტონის თეორიის თანახმად, წერს ნილ მაკფარლენი, — არსებობს რამდენიმე სავარაუდო პარადიგმა, რომელიც კავკასიის საერთაშორისო ურთიერთობების ინტერპრეტაციისათვის შეიძლება იქნეს გამოყენებული. ერთ-ერთი მათგანია გლობალიზაცია, მეორე — ძალათა წონასწორობა, მესამე კი — „ცივილიზაციათა შეჯახების“ კონცეფცია. მეოთხედ შეიძლება მიჩნეულ იქნეს ე.წ. „მშვიდობიანი კავკასიის“ კონცეფცია. თუ კი კრიტიკულად შევხედავთ მისი თეორიის ძირითად მიმართულებებს, ისინი ერთმანეთისაგან აბსოლუტურად განსხვავებული თვალსაზრისებია.

„ცივილიზაციათა შესახებ“ თეორია გარკვეულად გავლენას ახდენს კავკასიის საერთაშორისო ურთიერთობის სამეცნიერო ანალიზზე. მას მნიშვნელოვანი წონა გააჩნია პოლიტიკოსთა შორისაც. არ არის გასაკვირი, რომ ეს კონცეფცია თავად კავკასიაშიც მიმზიდველად ეჩვენებათ, რადგან მისი ლოგიკით რეგიონი გლობალური პოლიტიკის ყურადღების ფოკუსს, ცივილიზაციათა „წყალგამყოფს წარმოადგენს“.

ჰანტინგტონი არ გამოირიცხავს გარკვეულ გამონაკლისებსაც, კერძოდ, თანამედროვე ცვალებად მსოფლიოში სხვადასხვა ცივილიზაციის წევრმა სახელმწიფოებმა ინტერესთა მიხედვით შესაძლებელია შეკრან დროებითი კავშირები მესამე ცივილიზაციის წარმომადგენლების წინააღმდეგ. ასე მაგ. კავკასიურ სახელმწიფოებსა და მის მეზობლებს შორის იკვეთება ორი მიმართულება: რუსეთი, ირანი და სომხეთი, მეორე მხრივ, საქართველო, აზერბაიჯანი და თურქეთი. სპეციალისტთა აზრით, „ცივილიზაციათა შეჯახების“ თეორია და მისივე „გამონაკლისი“ ვერსიები არც მომავალი კონფლიქტ-

ბის აცილებისა და არც მისი ალბათობის დადგენის შესაძლებლობას არ იძლევა. რაც შეეხება სამცხე-ჯავახეთის რეგიონში მოსალოდნელ კონფლიქტს, რომლის საფუძველსაც ქმნის სომეხი უმცირესობის ნაციონალური მისწრაფებები, რომელსაც ახალისებს ზოგიერთი სომხური პოლიტიკური პარტია თუ დაჯგუფება, ამას ემატებოდა ახალქალაქის სამხედრო ბაზაზე რუსეთის სამხედრო ნაწილებისა და იქ დასახლებული სომეხი ეროვნების ზოგიერთი ადამიანის საქმიანობა, ჰანტინგტონის მიხედვით, მათი დაშვება გამორიცხულია. ჩვენი აზრით, დასკვნა ეროთია, ჰანტინგტონის „ცივილიზაციათა შეჯახების“ თეორია ეკლექტიური ხასიათისაა და მათში რაციონალური მარცვლების მოძებნაა საჭირო, რათა იგი გამოვიყენოთ ქვეყნის სასარგებლოდ.

რას ეყრდნობა ს.ჰანტინგტონი კავკასიაზე მსჯელობისას? უპირველეს ყოვლისა, თავის დროზე აზერბაიჯანსა და სომხეთს შორის წარმოშობილ კონფლიქტს, მაგრამ ბოლო წლებში, ისევე კავკასიაში და კერძოდ საქართველოში განვითარებულმა პროცესებმა არ დაადასტურა მისი თვალსაზრისი. აფხაზეთში მიმდინარე მოვლენებმა ნათლად დაგვანახა, რომ კონფლიქტი არ იყო რელიგიური მოტივებით, მასში მართალია „აფხაზების“ გარდა მონაწილეობდნენ კავკასიელი მუსლიმანებიც, მაგრამ დიდი როლი ითამაშეს გრიგორიანელმა სომხებმა და რუსმა მართლმადიდებლებმა. ნ.მაკფარლენი რუსეთსა და კავკასიაში მომხდარ ყველა კონფლიქტის შესახებ სწორ და მისაღებ ანალიზს აკეთებს და ასკვნის; ჰანტინგტონის კონცეფციის თვალსაზრისით, სადაობისა და ემპირიული შეცდომების გარდა, პოლიტიკის თვალსაზრისით, მოდელს არა

მართო არაკონსტრუქციული, არამედ საშიში განზომილებაც შეიძლება ჰქონდეს, რასაც არ შეიძლება არ დაეთანხმოდ.

ამერიკის შეერთებულ შტატებს, რომელმაც განაზოროციელა სამხედრო ოპერაცია ერაყში, მხარი დაუჭირა რამდენიმე მუსლიმანურმა ქვეყანამ და პირიქით, მხარი არ დაუჭირა ასევე რამდენიმე ქრისტიანულმა სახელმწიფომ, ასე რომ ჰანტინგტონის თეორიაში ბევრი რამ ანგარიშგასაწევია, მაგრამ მისი ძირითადი პოსტულატები ჩვენთვის მიუღებელია.

რაც შეეხება ჰანტინგტონის დემოკრატიულ, პოლიტიკურ და ეკონომიკურ კონცეფციებს, იგი აქაც ცივილიზაციათა დიფერენციაციის საფუძვლებიდან ამოდის. მისი აზრით, ეკონომიკური წინსვლისა და აზიური კულტურის შეხამებიდან წარმოიქმნება დემოკრატიის სფეციფიკური ფორმა, რადგანაც კონსენსუსი და სტაბილურობა უფრო მნიშვნელოვანია კონკურენციისა და ცვლილებების ფასეულობებზე, სხვაგვარი თვალსაზრისით, ჰანტინგტონისათვის ცივილიზაცია წარმოადგენს ისტორიის მატერიალურ ბლოკს. მკვლევართა აზრით, ამგვარი დამოკიდებულება ხელს უწყობს ცალკეული ქვეყნების ისტორიის შესწავლასა და განვითარებას.

გლობალური თეორია თანამედროვეა, მისი წარმომადგენლები ა.ჰანარინი, ი.ტიჩიშანი და სხვები ამ თეორიის დანიშნულებად თვლიან პროგნოზირებას, ე.ი. გარკვეულ მონაცემებზე დაყრდნობით მომავალში მოვლენათა პროცესის განვითარებაში მოსალოდნელ ცვლილებათა წინასწარ განჭვრეტას ან წინასწარმეტყველებას. ამ თეორიის თანახმად დიდი მნიშვნელობა აქვს გლობალური მოვლენების მეცნიერულად დასაბუთებული კონკრეტული პერსპექტივების დადგენას. რა

დროსაც გამოყენებული უნდა იქნას მოდელირების, შედარების, ექსპერტული შეფასების მეთოდები. ამ თეორიის მიმდევრები იძლევიან რეკომენდაციას, აქტიურად იქნას გამოყენებული ახლად ჩამოყალიბებული მეცნიერების დარგი პროგნოსტიკა და ამ დარგში დასაქმებული მეცნიერები, რომლებსაც პირობითად პროგნოზისტები ეწოდებათ. „თანამედროვე პროგნოსტიკური მეთოდოლოგიის საფუძველს წარმოადგენს კრედო. მატერია მისდევს სულს და ემორჩილება მას“¹ გლობალური პროგნოზირების თეორიის ერთ-ერთ მიმართულებად შეიძლება მივიჩნიოთ სახელმწიფოსა და სამართლის სფერო, რომლის ძირითადი მიმართულებები იძლევა მათი განვითარების პერსპექტივების გზებს, განვითარების კანონზომიერებათა აღიარების საფუძველზე იძლევა მომავლის ჰიპოთეზას, რომელთა ჭეშმარიტება შემდგომში პრაქტიკით მოწმდება.

ნიკო ნიკოლაძის შეილიშვილმა ელენე ზურაბიშვილმა იგივე ელენე კამერ დანკოსმა, რომელიც საფრანგეთის მეცნიერებათა აკადემიის უცვლელი სწავლული მდივანია, 1978 წელს იწინასწარმეტყველა საბჭოთა კავშირის, როგორც იმპერიის, დაშლა. მისი წიგნის სათაურია „დამსხვრეული იმპერია“, სადაც აღწერილია ამ პროცესის გარდაუვალობა და ის მოსალოდნელი მოვლენები, რომელიც მოყვებოდა სსრ კავშირის დაშლას. ასე რომ ადამიანებს (მით უმეტეს დარგის მეცნიერებს) ძალუძთ ისტორიული მოვლენების წინასწარ განჭვრეტა, მისი პროგნოზირება.

გლობალურ თეორიას უპირისპირდება ევროპული მოდერნის კონცეფცია, რომელსაც სამეცნიერო წრეებში ჰყავს თავისი

¹ იხ. ნ. ბარათაშვილი. გლობალური ხედვის ასპექტები. თბ. 2002. გვ. 107.

მიმღევრები და უფრო მეტი მოწინააღმდეგენი. ევროპული მოდერნი არ ცნობს წარსულს, ასევე უარყოფს „წარსულის თანამედროვე მოდური წარმოდგენებითა და სტანდარტებით მოდერნიზებას“. ამ კონცეფციის მიმღევრებმა შექმნეს დასავლური „ახალი ისტორიის სკოლა“. ევროპული მოდერნის ძირითადი მიმართულებები სამართლიანადაა გაკრიტიკებული თანამედროვე სამეცნიერო ლიტერატურაში, თავის დროზე ილია ჭავჭავაძე წერდა: წარსული ისტორია იმითია დიდი, რომ გვაჩვენებს ჩვენ წინაპართა ცთომილებას, ამასთანავე გვაწვდის ჭკვას, როგორ უნდა მოვიქცეთ მომავალში.¹ იგი სხვა რაა, თუ არ გარკვევა, თუ ახსნა აწმყოსი წარსულისაგან². ასე რომ, წარსულის უარყოფა ნიშნავს მომავლის არდანახვას.

პოლიტიკური მოდერნიზაციის თეორია შესაძლებელია დარგობრივად მივიჩნიოთ, მაგრამ იგი გულისხმობს არა მარტო პოლიტიკას, არამედ საერთაშორისო პოლიტიკური ინსტიტუტებისა და სტრუქტურების ჩამოყალიბებასაც, საკანონმდებლო ადმინისტრაციული და სახელისუფლებო დაწესებულებების აქტიურობის სფეროების და ფარგლების გაფართოებას, მისი ძირითადი მიმართულება ემსახურება როგორც ტერიტორიული, ისე ფუნქციონალური მნიშვნელობით, ტრადიციულ, პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, სამართლებრივ და სხვა სფეროთა წინა ელიტის გავლენათა შესუსტებას, გლობალიზაციისა და ინტეგრაციის პირობებში მათი ახალი ელიტით შეცვლას. ევროპული მოდერნის კონცეფციისაგან განსხვავებით, იგი პრო-

¹ იხ. ი. ჭავჭავაძე თხზ. ტ. III გვ. 12.

² იხ. ი. ჭავჭავაძე თხზ. ტ. IV გვ. 35.

ცესების ევოლუციური გზით განვითარების მომხრეა და უარს არ ამბობს წარსულზე.

მართალია, მოდერნიზაციის თეორია XX საუკუნის 90-იანი წლებიდან ყალიბდება და დაკავშირებულია სსრკ კავშირის დაშლასთან, მაგრამ მისი თეორიული ფესვები ადრეულ საუკუნეებშია საძებარი. ეს თეორია გულისხმობს პოლიტიკური სისტემის სტრუქტურულ-ფუნქციონალურ შეცვლას და რადიკალურ გარდაქმნას. კაცობრიობამ მრავალჯერ განიცადა პოლიტიკური სისტემის მოდერნიზაცია. იგი, ფართო გაგებით, ყოველთვის უკავშირდებოდა სოციალურ-ეკონომიკური ფორმაციათა გლობალურ ცვალებადობას, ვიწრო გაგებით კი მოდერნიზაციის თეორია მჭიდრო კავშირში იყო პოლიტიკური რეჟიმის ცვალებადობასთან.

მოდერნიზაციის თეორიას განსაკუთრებული ადგილი უკავია გარდამავალი ქვეყნების პოლიტიკურ ცხოვრებაში, რადგანაც მათი ფორმირება, პოლიტიკური ინსტიტუტებისა და სტრუქტურების ჩამოყალიბება დემოკრატიული პრინციპების მყარი დაცვით უნდა წარიმართოს.

თანამედროვე მოდერნიზაციის თეორიული საფუძვლები ეყრდნობა დასავლეთის დემოკრატიულ პოლიტიკურ სისტემას. მოდერნიზაციის თეორიას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს თანამედროვე საქართველოსათვის, რადგანაც მისი პოლიტიკური ინსტიტუტების ჩამოყალიბება უნდა წარიმართოს ეროვნული თვითმყოფადობის მაქსიმალური დაცვის ფონზე, რაც ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის განმტკიცებისა და თავისთავადობის გარანტი იქნება გლობალიზაციის პროცესში. პროფ. მ. მაცაბერიძე თვლის, რომ თანამედროვე

პოლიტიკური მოდერნიზმის თავისებურებაა პოლიტიკური კონფლიქტების არსებობა, რაზედაც საუბარი ქვემოთ გვქცნება.

მოდერნიზაციის თეორიიდან გამომდინარე, გლობალური პროცესების ანალიზი თავიანთ მეცნიერულ შრომებში ჩამოაყალიბეს ი.ლინცმა, რ.ჰანცერმა, პ.პოლმა, ლ.დაიმონდმა ტ.პარსონსმა, ბრასმა, ჰობსბაუმმა და სხვა მოაზროვნეებმა.

„მოდერნიზაციის სტრუქტურულ-ფუნქციური კონცეფცია, რომელიც მოცემულია ტ.პარსონსის ნაშრომებში, განსაზღვრავს საზოგადოების „მოდერნიზებულობის სრულ კონკრეტულ კრიტერიუმებს. ასეთ კრიტერიუმად გამოდის „ევოლუციური უნივერსალები“ საბაზრო მოწყობილობები, რომლებიც უზრუნველყოფენ საზოგადოების გადარჩენას და სტაბილურობას მისი ევოლუციური განვითარების თეორიულ სტადიაზე. თანამედროვე საზოგადოების წარმოშობას პარსონსი აკავშირებდა შემდეგ ამოსავალ უნივერსალებთან: 1. ბიუროკრატიულ ორგანიზაციასთან, 2. ბაზართან და ფულთან, 3. უნიკალურ სამართლებრივ სისტემასთან 4. საზოგადოებრივ და კერძო სფეროში გადაწყვეტილების დემოკრატიულ მოდელთან“. პარსონსის მოწაფის მ.ლევის მიხედვით საზოგადოება მით უფრო მოდერნიზებულია, მისი წევრები რაც უფრო მოიხმარს არაცოცხალი ენერგიის წყაროებს და ხელსაწყოებს, ამასთან ერთად სუფთა ტექნიკური უპირატესობები თავისი ეფექტურობით საკმარისია იმისათვის, რათა მოდერნიზებულ საზოგადოებასთან კონტაქტის შემთხვევაში, საზოგადოება უფრო ტრადიციული დადგეს მიმბაძველობის გზაზე – არა იმისათვის, რომ შეესაბამებოდეს უმაღლეს ევოლუციურ იმპერატივს, არამედ უბრალო ადამიანური მოთხოვნილების გა-

მო, ტრადიციული საზოგადოების ცალკეულმა წევრებმა შრომა გახადონ უფრო მწარმოებლური და გააუმჯობესონ ცხოვრების მატერიალური პირობები, ამ კონცეფციას იზიარებს პოლიტოლოგი ი.დევიატკო.

საესებით ვეთანხმებით ქართველი პოლიტოლოგების შეფასებას¹ რომლის მიხედვით პოლიტიკური მოდერნიზაციის თეორიაში კვლევის მთავარ ორიენტად უნდა იქცეს ცივილიზაციის გლობალური პროცესის ზოგადი მოდელის ჩამოყალიბება, სადაც ასახვა უნდა ჰპოვოს როგორც პოლიტიკურმა, ასევე ეკონომიკურმა, სოციალურმა, კულტურულმა ფასეულობებმა და სამართლებრივმა მომენტებმა, ეროვნული ტრადიციული ღირებულებებიდან თანამედროვე საზოგადოებაში გადასვლის ევოლუციურობამ, რათა თავიდან ავიცილოთ ქართული სახელმწიფოებრიობისა და სამართლის სფეროში დაგროვილი სიკეთეების გაუბრალოება და ცხოვრებაში დავიწყება.

იდეალური სახელმწიფოს (ზესახელმწიფოს) კონცეფცია შედარებით ადრეული წარმოშობისაა. მის გნოსეოლოგიურ ფესვებს ანტიკურ ეპოქაშიც ვხვდებით, იდეალურ სახელმწიფოს მოძღვრება გაიგივებული იყო იდეალურ წესრიგთან, იდეალურ სამართალთან. ციცერონის მიხედვით, „განა რა არის სახელმწიფო, თუ არა საერთო მართლწესრიგი“²

იდეალური სახელმწიფოს თეორიულ კონტურებს ვხვდებით პეგელის მოძღვრებაში. ის სახელმწიფოს „ღვთიური საწყის-

¹ იხ. ავტორთა კოლექტივი. ო. გოგიაშვილის რედ. პოლიტოლოგია თბ. 2004 წ.

² იხ. Цицерон, Диалоги М.1966.

სის“ გამოვლინებას სწორედ იდეალური სახელმწიფოს ნაირსახეობაში ხედავდა. მისი მტკიცებით, სახელმწიფოს, როგორც „ზნეობრივი იდეის სინამდვილის“ ამოცანა განისაზღვრება გონის (გეისტ) მოთხოვნილებების რეალიზაციით, რაც ადამიანთა თავისუფლების გაზრდის გარანტიაა¹.

იდეალური სახელმწიფოს კონცეფცია განავითარა ჟან-ჟაკ რუსომ, როდესაც იგი საუბრობს საზოგადოების სხვადასხვა ფენის ერთმანეთთან მორიგებაზე, ხელშეკრულებაზე, თვლის, რომ ამ შემთხვევაში სახელმწიფოს პოლიტიკური წყობა მისაღებია ყველასათვის და იგი მეტნაკლებად იდეალურ ხასიათს ატარებს.

გლობალისტ მეცნიერთა ნაწილის აზრით, კაცობრიობა ზოგადსახელმწიფოს ანუ ტრანსნაციონალური სახელმწიფოს ფორმირებისაკენ მიისწრაფვის და თუ კი იგი წარმატებით დაგვირგვინდება, სახეზე გვექნება მსოფლიო საზოგადოება და ტრანსნაციონალური სახელმწიფო, — წერს ნ. ლუმანი.²

მას მიაჩნია, რომ გლობალურობის ერაში ეროვნული სახელმწიფოს, ასევე დემოკრატიის დასასრულის დასაწყისს ხედავს. ამავე აზრს ავითარებს ჟან მარი გუენო, რაც შეეხება ტრანსნაციონალურისა და „ზესახელმწიფოს“ ცნებებს, შემდგომ პარაგრაფში განვიხილავთ.

ლიბერალიზმის პოლიტიკური თეორია შუა საუკუნეებიდან იღებს სათავეს. ტერმინი ლიბერალიზმი ლათინური წარმოშობისაა (-Liberalis-) და თავისუფლებას ნიშნავს, პოლიტიკური

¹ Гегель, Философия права М.1990 стр. 371-373.

² იხ. Welisgesellschaft in der Sociologische Anfkldärum 2 oplaaen 1975 s. 51-71.

ლიბერალიზმი ეფუძნება, განმანათლებლობის ეპოქის სოციალურ-პოლიტიკურ მოძღვრებებს. ლიბერალიზმმა თავის დროზე აითვისა და თავის ძირითად პოზიციად აქცია ი. კანტისეული პიროვნების ზნეობრივი თავისუფლების იდეა, რომელიც არ არის დამოკიდებული სხვა ადამიანთა ძალადობაზე და იმავდროულად ატარებს მორალური პასუხისმგებლობის ტვირთს. კანტის ძირითად მიზანს წარმოადგენს „მსოფლიო სამოქალაქო მდგომარეობის“ მიღწევა¹. ამ თეორიის ძირითადი პრინციპები გაიზიარეს ა. სმიტმა, თ. ბენტამმა, ჯ. მილსმა, პ. სპენსერმა და სხვებმა. თანამედროვეთა შორის ლიბერალიზმის ძირითადი მიმართულებანი თავიანთ კონცეფციებში განავითარეს კ. პოპერმა და ალბერტმა, რამაც თეორიული თვალსაზრისით ასახვა ჰპოვა რაციონალიზმში, ინდივიდუალიზმსა და ევოლუციონიზმში, პოლიტიკური მიმართულებით იგი გამოდის ფაშისტური, კომუნისტური და ტოტალიტარული პოლიტიკური რეჟიმების წინააღმდეგ.

თუკი ამ თეორიას გლობალიზმის პოზიციიდან გადავხედავთ, იგი წარმოადგენს სახელმწიფოთა თავისუფლების ეგზისტენციალური კონსტრუქციების შექმნის საფუძველს. ლიბერალური თეორია ხელს უწყობს სახელმწიფოთა ინტეგრაციის პროცესებს და ტოლერანტიზმის დამკვიდრებას პოლიტიკურ ინსტიტუტებსა და სამთავრობო თუ არასამთავრობო საერთაშორისო ორგანიზაციებს შორის. ლიბერალიზმის თეორია არ დარჩენილა როგორც თეორიული პოლიტიკური მოძღვრება, მისი პრინციპები პრაქტიკულად ხორციელდება ევროპის კონტინენტზე (და არა მარტო ევროპაში).

¹ იხ. Кант. соч. В-6 г. М. 1965 г. с. 233.

იურგენ ჰაბერმასის კონსენსუსის „პოლიტიკური“ თეორია უპირისპირდება „ტრადიციულ კრიტიკულ თეორიას“ და მის ნაკლოვანებებზე საუბრობს. ძირითადად ისინი გამოიკვეთა 1. ნორმატიული ურთიერთდამოკიდებულების ბუნების გაურკვევლობაში. 2. ჭეშმარიტებისა და ფილოსოფიურ მეცნიერებებთან დამოკიდებულების აბსოლუტურ განხილვაში, 3. სამართლებრივი სახელმწიფოსა და დემოკრატიული ტრადიციების შეუფასებლობაში დასახელებული მიზეზის გამო ი. ჰაბერმასი კლასიკური „კრიტიკული თეორიის“ წინააღმდეგი გამოდის. იგი თვლის, რომ არ შეიძლება საზოგადოებრივი რაციონალობა დაყვანილი იქნეს შრომითი მოღვაწეობის რაციონალობაზე, რასაც მარქსიზმიც იზიარებს. ჰაბერმასი თვლის, რომ უფრო სამართლიანი იქნება თუ გამოვაცალკევებთ საზოგადოების ემანსიპაციის ორ პროცესს. გარეგანი ბუნების იძულებისაგან და საკუთარი ბუნებისაგან გამომდინარე რეპრესიისაგან, რაც პირველ შემთხვევაში იდეალად წარმოგვიდგება, გლობალურად ავტომატიზირებული სოციალური ორგანიზაცია – მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის შედეგი.¹ ჰაბერმასი ანალიზს უკეთებს „მოდერნის პროექტს“ და თვლის, რომ „მოდერნის პროექტი დამთავრებული არ არის“ და ცდილობს დაამუშაოს ახალი კომუნიკაციური რაციონალობის მოდელი, რომელიც გააცოცხლებს „მოდერნის პროექტს“ და შეინარჩუნებს მისგან რაციონალურ პათოსს“. ი. ჰაბერმასის კონსენსუსის თეორია ხელს შეუწყობს პოლიტიკური ცნობიერების ინტეგრაციას, რაც შესაძლებელი გახდება მხოლოდ „კომუნი-

¹ იხ. მ. გოგატიშვილი, ლექციები პოლიტიკური ხელისუფლების თეორიაში თბ. 2003. გვ. 170-171.

კაციური გაგების ველში“.¹ დღევანდელი ქართული სინამდვილისათვის ი. პაბერმასის კონსენსუსის თეორია მისაღებაა, რადგანაც მისი ძირითადი პოსტულატები იძლევა საშუალებას თანამედროვე სოციალურ-პოლიტიკურ და კულტურული პროცესების ორგანიზებისას, საზოგადოების მიერ აღმოჩენილი იქნას მალული ძალადობითი სისტემები, რომლებიც „რადიკალიზმით“ გამოირჩევიან, ასეთი ძალების სიმრავლე საფრთხეს უქმნის ქვეყნის პოლიტიკურ მდგრადობას და ისედაც გაყოფილ საზოგადოებრივ აზრს მეტად აქუცმაცებს.

მოდერნიზაცია, როგორც თეორიული კონცეპტი, ვარაუდობს ინდუსტრიალიზაციის კონცეფციას. სახელდობრ, იგი გულისხმობს სემანტიკური და აქსეოლოგიური ტრანსფორმაციის თეორიულ მოდელს ინდუსტრიული საზოგადოების ჩამოყალიბების კონტექსტში. ადრეული მოდერნიზაციის კონცეფცია ვარაუდობდა საზოგადოების ინდუსტრიალიზაციის ანუ ტრადიციული აგრარული საზოგადოების გარდაქმნას ინდუსტრიულად – მეურნეობის გარდაქმნის, ტექნიკური აღჭურვის და შრომის ორგანიზაციის თვალსაზისიდან გამომდინარე. ამგვარი ტრანსფორმაცია ვარაუდობს სოციოკულტურული სფეროს გარდაქმნასაც, რომელსაც თან სდევს ადამიანთა მენტალიტეტის ტრანსფორმაცია, რომელიც ვარაუდობს, როგორც აზროვნების სტილის შეცვლას, ასევე ღირებულებათა სისტემის შეცვლასაც ეპოქის შესაბამისი კრიტერიუმების მიხედვით. ღირებულებათა შკალაზე ხდება აქცენტების შეცვლა კოლექტივიზმის ღირებულებებიდან ინდივიდუალიზმის ღირე-

¹ Habermas J. Postmetaphysical Thinking. Brakweil Publishers, 1998, p. 78.

ბულებების სასარგებლოდ, რომლის ძირითადი პათოსი თავისუფალი ინდივიდის ჩამოყალიბების იდეაშია გამოხატული.

მე-20 საუკუნის 50-იანი წლებიდან გამოდის „მეორე მოდერნიზაციის კონცეფცია, რომელიც ვარაუდობდა აღმოსავლეთის საზოგადოებების ვესტერნიზაციას. მოდერნიზაციის ეს კონცეფცია შემდგომში პოსტსოციალისტურ ქვეყნების სივრცეზღადაც გავრცელდა. აღმოსავლეთის ქვეყნებისაგან განსხვავებით, სადაც საერთოდ არ იყო განხორციელებული მოდერნიზაციის პროცესი, ინდუსტრიული საზოგადოების ჩამოყალიბების სოციალისტური გზა პოსტსაბჭოთა სივრცეში და აღმოსავლეთ ევროპის რიგ ქვეყნებში, საერთოდ არ ვარაუდობდა მოდერნიზაციის კლასიკური მოდელისადმი მიდევნებას. სოციალისტური მოდერნიზაციის თეორია – საზოგადოების ინდუსტრიული გარდაქმნის პროცესში, ვარაუდობდა ინიციატივის, კონტროლის, ორგანიზაციის პროვოცირებას არა თავისუფალ ინდივიდუმზე, არამედ სახელმწიფო სტრუქტურებზე. აქედან გამომდინარე, მეორე მოდერნიზაციის კონცეფციის თანახმად, თუკი მოდერნიზაციას განვიხილავთ როგორც ცვლილებას სოციოკულტურულ და მენტალურ სფეროში, როგორც ინდუსტრიული საზოგადოების ჩამოყალიბების აუცილებელ პირობას, მაშინ ეს კონცეფცია ვარაუდობს, რომ ინდუსტრიალიზმის ჩამოყალიბება ხორციელდება იმ ნორმატიულ მოცემულობათა ფართო სოციოკულტურული ექსპანსიის ნიშნის ქვეშ, რომელიც წარმოქმნილია კლასიკური დასავლური ინდუსტრიალიზმის მიერ (თვითრეგულირებადი საბაზრო ეკონომიკა, საზოგადოების დემოკრატიული მოწყობა, პიროვნების თავისუფლება და ა.შ.).

მოდერნიზაციის თანამედროვე კონცეფცია ვარაუდობს ლოკალური ტიპის ცივილიზაციებიდან გლობალური ცივილიზაციისაკენ გადასვლას, რომელიც იდეალად ისახავს ერთიანი პლანეტარული სოციოეკოლოგიური კომპლექსის ჩამოყალიბებას, რომელიც ეფუძნება ეთნოკულტურულ მრავალფეროვნებას და პოლიცენტრიზმის იდეას. ამ მიდგომის თანახმად სამყაროს კულტურული ჰეტეროგენურობა, ვარაუდობს კონსტრუქციულ დიალოგს და კონსენსუსს განუმეორებელ და უნიკალურ ეთნო-ნაციონალურ ტრადიციებს შორის, რომელიც გამოდის, როგორც ცივილიზაციური სტაბილურობის გარანტი.

თავი II

გლობალიზაციის და სახელმწიფოს მიმართების პრობლემა

§1. გლობალიზაცია და სახელმწიფო

ნათელი ხდება, რომ მესამე ათასწლეულს კაცობრიობა ახალი მიღწევებითა და პრობლემებით შეხვდა. დაიწყო ინფორმაციული და ტექნიკური პროგრესის არნახული ეპოქა, რამაც გამოიწვია სხვადასხვა სახელმწიფოების ერთმანეთთან დაახლოება, ეს კი ხელს უწყობს მსოფლიოს პოლიტიკური, სამართლებრივი და ეკონომიკური სისტემების ინტეგრაციას, ანუ გლობალიზაციას.

ბუნებრივია, სახელმწიფოს, როგორც დამოუკიდებელ პოლიტიკურ წარმონაქმნს, ახასიათებს განვითარების ტრადიციული კანონზომიერებანი, მაგრამ წინსვლის მთავარ იმპულსებს იგი დინამიურად განვითარებად საზოგადოებასთან ურთიერთობის შედეგად ღებულობს.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, გლობალიზაციის ცალსახა ცნება დღემდე შემუშავებული არ არის, მაგრამ პირობითად გლობალიზაცია შეიძლება განვიხილოთ როგორც ისტორიულობიექტური პროცესი, ანუ იგი არის პოლიტიკის, ეკონომიკის, სამართლის, იდეოლოგიის, რელიგიის ინტეგრაცია, აფართოება ხალხებს, ერებს და სახელმწიფოებს შორის ურთიერთობების მასშტაბებს. პირდაპირი გაგებით ტერმინი „გლობალიზაცია“ 1983 წელს გამოიყენა ამერიკელმა ტ. ლევიტმა.

თეორიულად ცნობილია, რომ სახელმწიფოთა ევოლუციის ერთ-ერთი მთავარი ფაქტორი ცივილიზაციის, როგორც საზოგადოების მატერიალური და სულიერი მიღწევების ერთ-

ბლიობაა, რაც მათ სრულყოფასა და დემოკრატიის განვითარებას ემსახურება, ამასთან საჭიროა გლობალიზაციის პირობებში ზოგადსაკაცობრიო და ეროვნულ ინტერესებს შორის ბალანსის შენარჩუნება.

როდესაც ვმსჯელობთ სახელმწიფოთა პოლიტიკური განვითარების ევოლუციაზე, მისი მიმდინარეობის პროცესი უნდა იყოს კონკრეტული და არაზოგადი, გარდა გამონაკლისებისა, რომლებსაც არ გააჩნია გარკვეული ემპირიული შინაარსი, საბოლოოდ მასში მოიაზრება „ძველის ნანგრევებზე“ ახალი ისტორიული სისტემის აღმოცენება.

თანამედროვე სახელმწიფომ გლობალიზაციის პირობებში მოდერნიზებული მიდგომებით დაიწყო თავისი საქმიანობის განხორციელება საზოგადოებრივი ცხოვრების, პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, სოციალურ-სამართლებრივ და კულტურულ სფეროებში ახლად შექმნილი დაწესებულებების, ორგანოებისა და საერთაშორისო კორპორაციების მეშვეობით, რომლებიც მოწოდებულნი არიან მსოფლიო თანამეგობრობის ფარგლებში უზრუნველყონ სახელმწიფოთა სამართლებრივი და ეთიკური ქცევის ნორმების შემუშავება და მათ განხორციელებაზე მონიტორინგის დაწესება. მათ უნდა განსაზღვრონ თანამშრომლობისა და წარმოშობილი პრობლემის გადაჭრის გზები და პრინციპები. უხეშად არ ჩაერიონ სახელმწიფოს ფუნქციებში. გაეროს მონაცემებით ამ პერიოდისათვის მსოფლიოში ფუნქციონირებს 60-ათასი ტრანსნაციონალური კორპორაცია, რომელთა გავლენის ქვეშ მოქცეულია სხვადასხვა ქვეყანაში განლაგებული 450 ათასზე მეტი კომპანია და განყოფილება. ბოლო 30 წლის განმავლობაში ამ ორგანიზაციათა აქტივები გაიზარდა 17 დან 30%-მდე. ხოლო ტრანსნაციონალურ კორ-

პორაციათა რაოდენობა წინა საუკუნის ბოლო მეოთხედში – 5-ჯერ.

არსებობს სხვა მოსაზრებაც.

მეცნიერთა ნაწილის აზრით, მსოფლიო პოლიტიკური და სამართლებრივი წესრიგის ისტორიულ საფუძვლებს არყევენ ტრანსნაციონალური კორპორაციები და ორგანიზაციები. ამ ფონზე მცირდება სუვერენული სახელმწიფოების ეკონომიკურ-პოლიტიკური როლი და ამ სფეროებში მართვის ბერკეტები თანდათანობით გადადის ტრანსნაციონალური სტრუქტურების ხელში. გარდა ამისა, ხელსაყრელი პირობები იქმნება გლობალიზაციის სუბიექტების ცენტრისა და პერიფერიის ინტერესთა დაპირისპირებისათვის. ეს პროცესები კი ხელს შეუწყობს თვით სუვერენულ სახელმწიფოში პოლიტიკური, ეკონომიკური, სამართლებრივი და იდეოლოგიური ხასიათის შიდა და გარე ფაქტორების შეუთავსებლობას.

არც თუ ისე დიდი ხნის წინ პროფ. ს. ალექსეევი წერდა: „შეინიშნება სახელმწიფოს წასვლა ეკონომიკიდან, სამეურნეო ცხოვრებიდან“¹. უკანასკნელი პერიოდის იურიდიულ, პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ლიტერატურაში გამოითქვა მოსაზრებანი, გლობალიზაციის პირობებში სახელმწიფოს როლის დაქვეითების თაობაზე,² თუმცა სხვადასხვა სფეროს მკვლევარები ამ პრობლემას განსხვავებულ შეფასებას აძლევენ.³ ასე რომ, ს. ალექსეევის მიერ გამოთქმული ეჭვი რეალობას არ უნდა იყოს მოკლებული.

¹ Алексеев С.С. Теория Государства и право, М. 1993 г.с.12-20

² იხ. Удовин С.Глобализация. Семияотические подходы. М.2002
В.Колосов, Н.Мироненко. Геополитика и политическая география. М. 2002г.

³ იხ. Теория государства и права под. ред. В.Корельского и В.Перевалова. М.1998г. 123-125

გლობალიზაციის პირობებში მცირდება შესაძლებლობა ცალკეულმა სახელმწიფომ ოპერატიულად გადაწყვიტოს საკუთარი ქვეყნის თავდაცვისა და უსაფრთხოების ამოცანები, ხელისუფლებას არ ძალუძს მოსახლეობის წინაშე წამოჭრილი ზოგიერთი პრობლემის (ეს ეხება საბაჟო პოლიტიკას, ეკონომიკის სფეროს) დროულად მოგვარება. ამასთან ერთად, გვსურს თუ არა მაინც იზრდება რეგიონური და საერთაშორისო არასამთავრობო თუ სამთავრობო ორგანიზაციებისა და დაწესებულებების როლი და გავლენა. დღეს უკვე ისინი ქმნიან საერთო პოლიტიკას ამ მიმართულებით. ერთი რამ აშკარაა, მსოფლიოში მიმდინარე გლობალურმა სოციალ-ეკონომიკურმა და პოლიტიკურმა ტენდენციებმა შეცვალა მსოფლიო წესრიგის სახე, რაც იმის საფუძველს იძლევა, რომ ეჭვის ქვეშ დადგეს სახელმწიფოს უზენაესობის პრინციპი. რეგიონალურ დონეზე ფრაგმენტაციის მოვლენათა ასეთი განვითარება შეიძწევს ადგილობრივ დონეზეც, რაც აძლიერებს სახელმწიფოში ეთნიკური და ე.წ. „ეროვნული თვითგამორკვევის სურვილს, ასეთი ტენდენციები ძირს უთხრის ქვეყნის უნარს სახელმწიფო საზღვრების ფარგლებში განახორციელოს საეთაშორისო და ეროვნული კანონმდებლობის მოთხოვნები, დაიცვას სუვერენიტეტი და ქვეყნის მთლიანობა. ამ პროცესებს ვერც საქართველო გადაურჩა. მხედველობაში ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის დარღვევაა და სახეზე გვაქვს აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის თვითგამოცხადებული დამოუკიდებელი რესპუბლიკები. ყოველივე ეს ხელს უწყობს ქვეყანაში მიმდინარე ნეგატიურ მოვლენებს და აფერხებს თანამედროვე სუვერენული სახელმწიფოს მშენებლობას.

სპეციალისტები მიიჩნევენ, რომ მზარდი ეკონომიკური ურთიერთკავშირი, ინტერნეტისა და გლობალური მედიის ზეგავლენა ცვლის მსოფლიო წესრიგის გაგების ფუნდამენტურ საკითხებს. სახელმწიფო უკვე აღარ არის წამყვანი ძალა მსოფლიოს დონეზე, რადგან გლობალური საბაზრო ძალები, ტრანსნაციონალური კორპორაციებისა და ბანკების სახით, მნიშვნელოვნად ზემოქმედებენ მასზე.

აქედან გამომდინარე, კაცობრიობის წინაშე დგანან გლობალური პრობლემები, რომელთა გადაწყვეტა შესაძლებელი გახდება მხოლოდ ყველა სახელმწიფოს ერთიანი ძალისხმევით.

ამ კონცეფციას ბევრი ცნობილი მეცნიერი იზიარებს და ასაბუთებს კიდევაც,¹ რომ ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი აზროვნების ფორმასთან კავშირს წყვეტენ არა იმისათვის, რომ ეროვნული სახელმწიფოთა ანარქიის ადგილზე მსოფლიო ბაზრის სისტემას აყენებენ, არამედ საერთაშორისო პოლიტიკის ორი განსხვავებული ფაზის გამო – ასე მაგ. როზენაუს მიხედვით, სისტემაში გლობალიზაცია ნიშნავს, რომ კაცობრიობას უკან დარჩა საერთაშორისო პოლიტიკის ასწლეული, როცა ეროვნული სახელმწიფოები დომინირებდა და მონოპოლიზაციას უწევდნენ ერთმანეთს. დაიწყო პოსტინტეგრაციული პოლიტიკის საუკუნე, როცა ეროვნული სახელმწიფოებრივი ორგანოები იძულებული არიან გლობალურ არენაზე ხელისუფლება გაუნაწილონ ინტერნაციონალურ ორგანიზაციებს, ტრანსნაციონალურ კონცერნებს და ტრანსნაციონალურ სო-

¹ იხ. Лукашук И.И. Глобализация, государство и право, XXI век. М. 2000, с.8

ციალურ და პოლიტიკურ მოძრაობებს. აღნიშნული ემპირიულად ვლინდება იმაში, რომ მთელმა რიგმა ინტერნაციონალურმა ორგანიზაციებმა, მათ შორის არასამთავრობოებმა (მაგ. გრინპირი) მიაღწია არნახულ გავლენას და ეს გავლენა როგორც სხანს კვლავ გაიზრდება.¹

დღეს ნათლად იკვეთება ბევრი საერთაშორისო ორგანიზაციის აქტიური ჩარევა ეროვნულ-სახელმწიფოების პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ცხოვრებაში. მაგ. სოროსის ფონდის აქტიურობა მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში და მათ შორის ჩვენს ქვეყანაშიც. საქართველოს ექსპრეზიდენტმა თავის დროზე არაერთგზის აღნიშნა ამ ფონდის არასასურველი აქტიურობა პოლიტიკაში და იგი შეაფასა, როგორც სუვერენული ქვეყნის საშინაო საქმეებში ჩარევად. რამდენ მსგავსი საერთაშორისო ორგანიზაციის ზეწოლას განიცდის ეროვნული სახელმწიფო, მაგრამ საზოგადოებრიობისათვის ცნობილი არ არის იმ უბრალო მიზეზების გამო, რომ მათი საქმიანობა არ ეწინააღმდეგება მმართველი ელიტის ინტერესებს.

სამეცნიერო-ტექნიკური რევოლუციის და ახლადდაწყებული მსოფლიო ინტეგრაციის პროცესის, აგრეთვე მსოფლიო ბაზრის შექმნის ზემოქმედებით სახელმწიფოს ფუნქციებში გაჩნდა ახალი მიმართულება – გლობალიზაციისა და ინტეგრაციის ძირითადი პრინციპების გათვალისწინებით სახელმწიფოებთან დაახლოება, სხვადასხვა სფეროებში თანამშრომლობის განხორციელების მიზნით.

პროფ. ვ. ჰანკელის მტკიცებით, ამჟამად სახელმწიფო და ეკონომიკური საზღვრები არ ემთხვევა ერთმანეთს. ეს კი იმას

¹ იხ. ულრიხ ბეკი, რა არის გლობალიზაცია? თბ. 2003. გვ. 51-52.

ნიშნავს, რომ არც ერთ სახელმწიფოს აღარ ძალუძს მართოს თავისი ეკონომიკა, თუ კი ის ამას მაინც შეეცდება, მთელი კაპიტალი, უმაღლესი მენეჯმენტი გადაადგილდება საზღვარგარეთ, იქ სადაც იურიდიული აქტები, რომლებიც წარმოების რეგულირებას ახდენენ, უფრო ლიბერალური და ხელსაყრელია განვითარებისთვის. არსებობს უფრო კატეგორიული მოსაზრებაც. პროფ. ნ. ბიმის აზრით, ეროვნულ სახელმწიფოთა სისტემა რეაქციულ როლს ასრულებს მსოფლიო საწარმოო ძალების განვითარებაში.

გლობალისტთა გარკვეული ნაწილი თვლის, რომ ეროვნულ სახელმწიფოში შეუძლებელი გახდება დიდი გადაწყვეტილებებიდან პატარას გამოტანა, ამგვარად ხელისუფლების დამკვიდრებული ცნების კრიზისი აისახება გადაწყვეტილების პროცესზეც. გადაწყვეტილებები მიიღება უკვე არა ხაზოვან მოდუსში, როცა ყოველ კორპორაციას მკაფიოდ განსაზღვრული კომპეტენციის სფერო გააჩნია. ჟან-მარი გუენო წერს, „ერის აღსასრული თავის თავში პოლიტიკის გარდაცვალებასაც მოიცავს“. მის ამ კონცეფციას ულრიხ ბეკი ასეთ განმარტებას აძლევს: „გლობალურობის ერაში ეროვნული სახელმწიფოს, ასევე დემოკრატიის დასასრულის დასაწყისს ხედავს“.¹ მისი აზრით, ამ დებულების მომხრეები უშვებენ გარკვეულ დრომდე ერთდროულად ეროვნული სახელმწიფოს არსებობას. ტრანსნაციონალური სახელმწიფოების ჩამოყალიბების პროცესში ამის შესაძლებლობას შემდეგნაირად ასახულებენ, – ეროვნული სახელმწიფო საბოლოოდ არ მოძველებულა, შეუძლებელია მისი გვერდის ავლა, იგი აუცილებელია

¹ იხ. ულრიხ ბეკი, რა არის გლობალიზაცია? თბ., 2003, გვ. 142.

არა მარტო იმისათვის, რომ უზრუნველყოთ შიდა პოლიტიკა და გეოპოლიტიკა, პოლიტიკური უფლებები და ა.შ. არამედ იმისთვისაც, რომ პოლიტიკურად გაეაფორმოთ და მათი დახმარებით ტრანსნაციონალურად მოვაწესრიგოთ გლობალიზაციის პროცესი. ე.ი. ტრანსნაციონალური სახელმწიფოები წარმოადგენენ ძლიერ სახელმწიფოებს, რომელთა პოლიტიკური ფორმების შემქმნელი ძალაუფლების მნიშვნელობა იზრდება გლობალიზაციის ჩამოყალიბების პროცესში. ასეთ სახელმწიფოთა ჩამოყალიბების წინაპირობებით ჩნდება „მესამე გზის“ ტრანსნაციონალური სახელმწიფოები, რომლებიც წარმოადგენენ შუალედურ ჰიბრიდულ მოდელს, რომლის ძირითადი ნიშან-თვისებები დღითიდღე იდეალურად ერწყმის ერთმანეთს.

ტრანსნაციონალური სახელმწიფოს მოდელი ზღუდავს ეროვნულ სახელმწიფოს, მაგრამ ამკვიდრებს ახალ სახელმწიფოს (როგორც ცნებას). სახელმწიფოს გაგება თავისუფლდება ეროვნული სახელმწიფოს ტერიტორიული თეორიის მახისაგან და გზა ეხსნება სახელმწიფოს ისეთ გაგებას, რომელიც: 1. აღიარებს გლობალობასა და მის მრავალგანზომილებიანობას, როგორც შეუქცევად საბაზო მდგომარეობას; 2. ახალ პოლიტიკურ ასპექტში, განსაზღვრავს და ააღორძინებს არა მარტო სახელმწიფოს, არამედ სამოქალაქო საზოგადოებას. ხაზგასასმელია ერთი მომენტი ტრანსნაციონალური სახელმწიფოები იმავდროულად არ წარმოადგენენ ეროვნებათაშორის და ეროვნებათა ზესახელმწიფოებს.

ვ. შარფის კონცეფციის მიხედვით მთავარი განსხვავება იმაშია, რომ ტრანსნაციონალური სახელმწიფოების თეორიის ჩარჩოებში (მრავლობითი რიცხვი აუცილებელია) კოორდინატთა პოლიტიკური სისტემა ყალიბდება უკვე არა

ერთი ერის შეზღუდვისა და მათი ურთიერთდაპირისპირებისაგან, არამედ გლობალიზაციის ღერძის გასწვრივ – ლოკალიზაციით ე.ი. ტრანსნაციონალური სახელმწიფოები წარმოადგენენ ლოკალურ სახელმწიფოებს, რომლებიც ინკლუზიური განსხვავების პრინციპის თანახმად, თავის თავს მსოფლიო საზოგადოების პროვინციად განიხილავს და ამის შესაბამისად, იკავებს თავის ადგილს – მსოფლიო ბაზარზე, მრავალპოლუსიან მსოფლიო პოლიტიკაში.¹

დასკვნა ერთია, გლობალიზაციის, ნეოლიბერალიზმის პოლიტიკა აშკარად უქმნის საფრთხეს ეროვნულ-სახელმწიფოს, მაგრამ მსოფლიო ბაზრის პოლიტიკა ქმნის ტრანსნაციონალური საზოგადოებებისა და კავშირების შექმნის გარდაუვალობას. ეს პროცესი დამოკიდებულია იმაზე, თუ სად, როგორ და რამდენად იგებს სახელმწიფო პოლიტიკა და სწავლობს გლობალიზაციის „როგორც გაახალგაზრდავების კურსის გამოყენებას“.

თანამედროვე პერიოდში ნაციონალურ სახელმწიფოთა როლსა და მნიშვნელობაზე ბევრს საუბრობს ჟოლერსტაინი თავის მონოგრაფიაში, „თანამედროვე მსოფლიო სისტემა“. ავტორი განიხილავს ნაციონალური სახელმწიფოების ეკონომიკური და პოლიტიკური უთანასწორობის არსებობას ჯერ კიდევ XV საუკუნის ბოლოსა და XVI საუკუნის დასაწყისამდე ამ ადრეულ პერიოდში მსოფლიო მეურნეობა იძენს იმპერიის მასშტაბებს და ზოგიერთ თვისებას: ეს „მსოფლიო“ სისტემა ვერ უზრუნველყოფს იმას, რომ მოიცვას მთელი მსოფლიო, იმიტომ რომ ის მეტია, ვიდრე ნებისმიერი 'იურიდიულად განსაზღვრული პოლიტიკური ერთეული და ესაა

¹ იხ. ულრიხ ბეკი, რა არის გლობალიზაცია? თბ. 2003 წ. გვ. 145.

„მსოფლიო ეკონომიკა“. მართალია მათ ნაწილებს შორის ძირითად კავშირს წარმოადგენს ეკონომიკა, გამაგრებული გარკვეულწილად კულტურული კავშირებით და პოლიტიკური დადგენილებებით ასევე კონფედერაციული სტრუქტურებით“.

ნაციონალური სახელმწიფოების როლსა და მნიშვნელობას საინტერესოდ წარმოადგენს ი. დევიატკო. მისი აზრით, ნაციონალური სახელმწიფოები მსოფლიო ეკონომიკის ორგანიზაციის პოლიტიკური ერთეულებია, რომლებიც უზრუნველყოფენ კაპიტალისტური წარმოშობის მდგრადობას და თავის თავზე იღებენ საბოლოო დანახარჯებს. ეს უკანასკნელი გარემოება საშუალებას იძლევა გავიგოთ თითოეული ნაციონალური სახელმწიფოს მიერ დიდი ეკონომიკური აგენტის როლის შენარჩუნების მიზეზები, რომლითაც ხორციელდება ცენტრალიზებული ფისკალური პოლიტიკა და რომელიც ფლობს მონოპოლიას კაპიტალისტური ეკონომიკის ძირითად საგადასახადო საშუალებებზე – ფულზე. ისინი უზრუნველყოფენ გლობალურ მასშტაბებში კაპიტალისტური სისტემის ექსპანსიას.

ასეთი მიდგომები საერთო ტენდენციაა და ჩვენი პლანეტის სახელმწიფოების ევოლუციის მთავარი ხაზია, თუმცა თანამედროვე ეტაპზე ზოგიერთი სახელმწიფოს განვითარება ხშირად ძალზე წინააღმდეგობრივია. ზიგზაგები, უკან მობრუნება, გაუთვალისწინებელი ვარდნა ერთი უკიდურესობიდან მეორეში. განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც სახელმწიფო ვიწროპარტიულ მიზნებს და ამოცანებს ემორჩილება, ხანდახან ამ განვითარებას ფრიად წინააღმდეგობრივს ხდის. გლობალიზაციის პროცესში ასეთი ქვეყნის სახელმწიფო სუვერენიტეტი საფრთხის წინაშე შეიძლება დადგეს. და კიდევ ერთი საკითხი

– დემოგრაფიული პრობლემა. სამწუხაროდ, ეს პროცესი ყველა ქვეყნისათვის სასურველი შედეგებით როდი მთავრდება. მაგ. მკვლევართა აზრით, ჩინეთის დემოგრაფიული ზრდა საფრთხეს უქმნის რუსეთს.¹ მათ გააჩნიათ ტერიტორიული პრეტენზიები, გარდა ამისა, ჩინური წარმოების საქონელი ნელ-ნელა იპყრობს მსოფლიო ბაზარს და მათი დემოგრაფიული გამრავლება თავისთავად დიდი პრობლემაა.

სამაგიეროდ, საზღვრების ლიბერალიზაციამ სასაზღვრო და სავიზო სამსახურებში ღრმად გამჯდარმა კორუფციამ ხელი შეუწყო საქართველოს მოქალაქეთა ლეგალურ და არალეგალურ ემიგრაციას. არაოფიციალური ცნობებით ქართველ იმიგრანტთა რიცხვმა მილიონს მიაღწია, თუ ამას მივუმატებთ გამრავლების კოეფიციენტის მინიმუმამდე შემცირებას, ადვილი წარმოსადგენია, ყოველივე ეს რა მდგომარეობამდე მიიყვანს ქვეყანას. გარდა ამისა, მსოფლიო გლობალიზაციას არ აინტერესებს ცალკეულ ქვეყანაში მკვიდრი მოსახლეობის განვითარების პერსპექტივები და მით უმეტეს, მათი ეთნოკულტურული მემკვიდრეობის პრობლემები. ასი წლის წინათ ამ საშიშროებაზე ილია ჭავჭავაძე წერდა: „ხმლიანმა მტერმა ვერ დაგვათმობინა, ვერ წაგვართვა ჩვენი მიწა-წყალი, ჩვენი ქვეყანა – შრომით და გარჯით, ცოდნით და ხერხით მოსული კი თან გაგვიტანს, ფეხ-ქვეშიდამ მიწას გამოგვაცლის, სახელს გაგვიქრობს, გაგვწყვეტს, სახსენებელი ქართველისა ამოიკვეთება და ჩვენს მშვენიერს ქვეყანას, როგორც უპატრონო საყდარს, სხვანი დაეპატრონებიან. თუ შრომა და გარჯა, ცოდნა და ხერხი წინ არ მივაგებეთ, წინ არ დავახვედრეთ,

¹ იხ. საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტროს ბიულეტენი, 2000, №2, გვ. 30.

წინ არ დაუყენეთ“.¹ დიდი ჰუმანისტი და მოაზროვნე მომავლის პრობლემას წინასწარ ჭკრეტდა, თუმცა სიტყვა გლობალიზაციას არ ხმარობდა, მაგრამ ბრწყინვალედ ესმოდა, რომ ახალი საუკუნე მსგავს მოვლენას შობდა, და ამისათვის შემოჰკრა ზარი, ერის წინაშე კი დააყენა საჭირობოროტო საკითხი: „ეართ კი ყოველივე ამისათვის მზად? ან გვეტყობა რაშიმე, რომ ყოველივე ეს ვიცით და ვემზადებით?“²

ჩვენს საზოგადოებაში ამ კითხვაზე დღესაც კი არ არის ცალსახა პასუხი, ერთი ნაწილი თვლის, რომ მრავალეროვანი სახელმწიფოები და მათი კულტურები შთანთქავენ პატარა ერებს და მათ ცივილიზაციებს, მათ შორის ჩვენსაც. რეალობას თვალი უნდა გავუსწოროთ. გლობალიზაცია ისტორიულ-შეუქცევადი პროცესია, რომელიც ერთნაირად ემუქრება როგორც დიდ, ასევე პატარა ერებს, რომლებიც არ გაიცნობიერებენ და არ გაითვალისწინებენ იმ მოსალოდნელ შედეგებს, რაც თან შეიძლება ახლდეს ამ პროცესს, რომელიც უნდა მივმართოთ ეროვნული კულტურის აღორძინებისა და ცივილიზაციებს შორის ღირსეული ადგილის დასამკვიდრებლად. ეს კი შესაძლებელი იქნება ერის ინტელექტუალური და მწარმოებელი ძალების პოტენციურ შესაძლებლობათა მაქსიმალური ამოქმედებით, დასაძლევია დღემდე შემორჩენილი, ვიწროპარტიული პროვინციული მოსაზრება „ვინც ჩვენთან არაა, მტერია“. წინააღმდეგ შემთხვევაში ეს იქნება „დინების საწინააღმდეგო ცურვა“ თავისი შედეგებით.

¹ იხ. ი. ჭავჭავაძე, ტ. IV, გვ. 176.

² იქვე.

§2. გლობალიზაციის პრობლემების პოლიტიკურ-სამართლებრივი გადაჭრის სავარაუდო გზები

სახელმწიფო და სამართალი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოვლენებია და ემორჩილება ისტორიული პროცესებისათვის დამახასიათებელ კანონზომიერებებს, ამდენად გლობალიზაცია სახელმწიფოსა და სამართალს ისევე ეხება, როგორც საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვა დარგებს. გლობალიზაციის პირობებში სოციალურ სფეროში სამართლებრივი საკითხების მნიშვნელობაზე, როგორც პრობლემურ აბსტრაქციაზე, არ დაობენ. იგი საერთაშორისო თანამეგობრობის სამართალ-ცნობიერების ჩამოყალიბების პროცესში პრაქტიკულ პრობლემად უფრო იქცა.

სოციალურ სფეროში წამოჭრილმა პრობლემებმა, ასევე ზოგიერთი საარსებო რესურსის შემცირებამ, ბუნებრივმა მძიმე დაავადებებმა, მასობრივი მოსპობის დიდძალი იარაღის დაგროვებამ ზოგიერთ რეგიონში, ჩინოვნიკურმა კორუფციამ, ინტელექტუალური და ზნეობრივი ნორმების დაუცველობამ მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში იჩინა თავი. ზემოაღნიშნულმა ახალი პრობლემის გადაწყვეტის წინაშე დააყენა კაცობრიობა. ესაა საზოგადოებრივ ურთიერთობათა შესაბამისი სამართლებრივი მოწესრიგება, მათი საერთაშორისო სამართლებრივი უნივერსალიზაცია და ახალი საერთაშორისო წესრიგის შექმნა.

მისაღები საერთო სამართლებრივი პრინციპები, ნორმები, სტანდარტები მთავარი პირობა იქნება საერთაშორისო, მსოფლიო სამართლებრივი სისტემის პარამეტრების შესაქმნელად. ამისათვის კი საჭიროა ეროვნული კანონმდებლობა დაუახლოვ-

დეს საერთაშორისო სამართალს, რომელიც იქცა თანამედროვეობის უპირველეს პრობლემად.¹

საერთაშორისო სამართალი, ისევე როგორც შიდასახელმწიფოებრივი, დამოუკიდებელ სამართლებრივ სისტემას წარმოადგენს, მაგრამ ეს როდი ნიშნავს, რომ ამ ორ სისტემას შორის უფსკრულია და ისინი ერთმანეთისაგან იზოლირებულ იურიდიულ ზედნაშენად გვევლინებიან. პირიქით, რაც უფრო ვითარდება და მჭიდროვდება საერთაშორისო ეკონომიკური, პოლიტიკური, კულტურული და სხვა ურთიერთობანი, სულ უფრო ქმედითი ხდება ამ ორი სამართლებრივი სისტემის ურთიერთზემოქმედება.²

საერთაშორისო სამართალი თანდათან იკავებს განსაკუთრებულ ადგილს მსოფლიო სამართლის სისტემებს შორის, რომელიც გავლენას ახდენს ეროვნული სამართლის განვითარებაზე, მისი ძირითადი პრინციპების უმრავლესობა, როგორიცაა: სახელმწიფო სუვერენიტეტი, კონსტიტუციური წყობილების განმტკიცება, ტერიტორიული მთლიანობის, ადამიანთა ბუნებითი უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვა და ა.შ. მისაღება იეროვნული სამართლისათვის.

ცივი ომის დასრულებამ ახალი განზომილება შესძინა საერთაშორისო სამართლის ნორმებს. ბიპოლარიზმის ეპოქაში საერთაშორისო სამართლის ნორმებისადმი ურჩ სახელმწიფოებს საბჭოთა კავშირი ან აშშ მფარველობდნენ, რამდენადაც მათდამი მხარდაჭერა ერთი ან მეორე მხარის ინტერესებში

¹ Ю.А. Тихомиров, Публичное право М.1995г. ст.105.

² იხ. ლ. ალექსიძე, თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი თბ. 2006 წ. გვ. 15.

შედიოდა. დღეისათვის დესპოტურ ლიდერებსა და ცალკეულ ტერორისტებს, რომლებიც სამხედრო დანაშაულს ან გენოციდს ჩადიან, უნდა ახსოვდეთ, რომ დაპატიმრება, გასამართლება და დასჯა ელთ საერთაშორისო ან თუნდაც, იგივე აშშ-ის სასამართლოების მიერ, – წერს ჰუვერის ინსტიტუტის (სტენდორის უნივერსიტეტი ა.შ.შ) ექსპერტი თომას ჰენრიკ-სენი მის მიერ ჩამოყალიბებულ ძირითად დებულებებში, რომლებიც საერთაშორისო სისხლის სამართლის განვითარებას ეხება.

სახელმწიფოსა და სამართლის თეორიასთან ერთად საერთაშორისო სამართალი იქცა სამართლებრივი სახელმწიფოსა და სამოქალაქო საზოგადოების სამართლის დამკვიდრების საფუძვლად, რაც საერთაშორისო წესრიგის ერთ-ერთი აუცილებელი პირობაა.

სამართლებრივ სახელმწიფოში სამართლებრივ-ნორმატიული სისტემა უზრუნველყოფს საერთაშორისო სამართლის ნორმათა მაქსიმალურ დაცვას. სამართლებრივ სახელმწიფოს იდეაში მოიაზრება ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა პატივისცემა, როგორც სახელმწიფოს უზენაესი სოციალური და სამართლებრივი ღირებულება. საერთაშორისო თანამეგობრობის, რომელიც ემყარება 1993 წლის 25 ივნისის ენის დეკლარაციას, მიზანია, ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვა გლობალურად სამართლიანობისა და თანასწორობის პრინციპზე დაყრდნობით, ეროვნული და რეგიონალური სპეციფიურობის, განსხვავებული ისტორიული, კულტურული და რელიგიური თავისებურებების გათვალისწინებით. ისინი ასახულია საერთაშორისო აქტებსა თუ ხელშეკრულე-

ბებში, — „ადამიანის უფლებების დაცვა და წახალისება წარმოადგენს საერთაშორისო თანამეგობრობის უპირველეს ამოცანას“¹. ვენის დეკლარაციამ ღირსეული ადგილი დაიმკვიდრა სხვა საერთაშორისო დოკუმენტთა შორის, რადგანაც იგი წარმოადგენს ადამიანის უფლებების დაცვის სფეროში საერთაშორისო ღირებულებების განხორციელების მექანიზმის ირგვლივ მსოფლიოში ჩატარებული გამოკვლევებისა და დისკუსიების ხანგრძლივი პროცესის ჯამს. ვენის დეკლარაცია და მოქმედების პროგრამაში ჩამოყალიბებულია კონკრეტული რეკომენდაციები ადამიანის უფლების დაცვაში გაეროს სისტემის მონიტორინგულ ღონისძიების განმტკიცებისა და ჰარმონიზირების მიმართულებით.

კონფერენციის რეკომენდაციებმა დიდი როლი ითამაშა ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებული უფლებებისა და ძირითადი თავისუფლებების დაცვის შემდგომი განმტკიცების საქმეში. კონფერენციის მასალებში ყურადღება გამახვილდა საკაცობრიო ღირებულებების დაცვა-შენარჩუნებაზე, მხარი დაეჭირა გაეროს მიერ ჩამოყალიბებულ კონცეფციებს, მათი განხორციელების მეთოდებსა და საშუალებებს.

„თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი თავისი სოციალური ბუნებით ზოგად-დემოკრატიული ხასიათისაა, ყოველი ნორმა მხოლოდ თანასწორუფლებიანი შეთანხმების შედეგი შეიძლება იყოს იქ, სადაც ყველა მხარის ნება სხვა ნებასთან თანასწორია. დაუშვებელია ერთი ან რამდენიმე სახელმწიფოს დიქტატი სხვა სახელმწიფოთა მიმართ, სწორედ ამით აიხს-

¹ იხ. Международное публичное право, сборник документов. Т.1. М.1996г. გვ. 117.

ნება საერთაშორისო სამართლის ზოგადდემოკრატიული ხასიათი“¹.

მიუხედავად ზემოაღნიშნულისა, კაცობრიობა ეროვნარი ტემპებით არ ვითარდება. თანამედროვე გლობალიზაციის პროცესები სოციალური ურთიერთობების სფეროში ურთიერთსაპირისპირო ნეგატიური პროცესებისაგან არ არის დაზღვეული. აღნიშნულ საკითხზე ნაწილობრივ უკვე გვქონდა საუბარი.

პრაქტიკულად გლობალიზაციის პრობლემასთან დაკავშირებით სამართლის სფეროშიც ყალიბდება ორი მიმდინარეობა. გლობალიზაციის მხარდამჭერნი და მომხრენი და გლობალიზაციის მოწინააღმდეგენი. ორივე მიმდინარეობას გააჩნია არსებობის საფუძვლები. გლობალიზაციის მოწინააღმდეგენი თავიანთ კონცეფციებს სარჩულად უდებენ რელიგიურ, ტრადიციულ და პოლიტიკურ შეხედულებებს.

„მსოფლიოს მილიონები გლობალიზაციას განიხილავენ არა როგორც პროგრესის ინსტრუმენტს, არამედ როგორც დამანგრეველ ძალას, რომელსაც შეუძლია მოსპოს სიცოცხლე, მასთან ერთად ტრადიციები და ეროვნული კულტურა, ისინი ცდილობენ პროგრესს დაუპირისპირონ „ნაციონალიზმი“, „ფუნდამენტალიზმი“ და სხვა „იზმები“²

ამდენად, გლობალიზაციას მიიჩნევენ იმპერიალიზმის ახალ ფორმად, კოლონიალიზმის ახალ გამოვლინებად, სადაც მეტროპოლიის როლში ამერიკის შეერთებული შტატები გამოდის, რომელიც ქმნის გასაღების გლობალურ ბაზარს.

¹ იხ. ლ. აღუესიძე, თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი, თბ. 2006 წ. გვ. 16.

² იხ. К.Аншан, Сообщества эры интернационализма Независимая, газета, 1999 31 дек.

აქედან გამომდინარე, კარგად სჩანს, თუ რა დიდი მნიშვნელობა ექნება იმ პოლიტიკური და სამართლებრივი გზების მოძებნას, რომელიც გამორიცხავს გლობალიზაციის ნეგატიურ შედეგებსა და დაიცავს ეროვნულ ღირებულებებს. ბიბლია გვამცნობს, „ღმერთმა შექმნა ადამიანი, ენა, სხვადასხვა ხალხი“, ამის გამო არსებობენ სხვადასხვა ქვეყნები, სახელმწიფოები, რელიგიური აღმსარებლობით, მმართველობითი ინფრასტრუქტურებით, სხვადასხვა კულტურით, ყოფაცხოვრებით, რომლის მოსაპოვისა და განადგურების უფლება არავის აქვს.

ერთი ქვეყნის კანონმდებლობის გადმოტანა მეორე ქვეყანაში, ყოველგვარი ეროვნული ტრადიციებისა და სამართლებრივი აზროვნების გათვალისწინების გარეშე, გლობალიზაციის პირობებშიც არსად არ იძლევა სასურველ შედეგს. ამის ნათელი მაგალითია საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის ახალი პროექტი, რომელიც შეიმუშავა სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობის რეფორმის ჯგუფმა. მის შესახებ 2003 წლის 14-19 ივლისს ევროპის საბჭოსა და ამერიკის იუსტიციის დეპარტამენტის მხარდაჭერით ქ. ბუდაპეშტში გაიმართა საერთაშორისო კონფერენცია.

ახალი სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის საჯარო განხილვა მოეწყო ივ.ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სისხლის სამართლის პროცესისა და კრიმინალისტიკის კათედრის ინიციატივით. მასში მონაწილეობა მიიღო შესაბამისი სახელმწიფო უწყებათა და საზოგადოების ფართო წარმომადგენლობამ. სხდომაზე გამოითქვა, რომ პროექტი ძირითადად შედგენილია საზღვარგარეთის რამდენიმე ქვეყნის საპროცესო კანონმდებლობის ბაზაზე და მოწყვეტილია „ეროვნულ ნიადაგს“. ქართველი მეცნიერები მოითხოვდნენ მის ხელახალ გადამუშავებას და მასში

ეროვნული სამართლის და მენტალიტეტის გათვალისწინებას. სამართლის პროექტის ირგვლივ გამართული პოლემიკა საფუძველს არა იყო მოკლებული. კანონმდებლობაში შეინიშნებოდა უცხო ტერმინთა სიმრავლე, რაც თავისთავად მოითხოვს განმარტებებს, ანდა ქართული შესატყვისი ტერმინების მოძებნას.

ბოლო პერიოდის სამართლებრივი რეფორმების მიმდინარეობამ არასახარბიელო ხასიათი მიიღო, ამაზე მეტყველებს მოკლე დროში შეტანილი უამრავი ცვლილებები და შესწორებანი, რაც თავისთავად ართულებს კანონის შესწავლას. ამიტომ საჭიროდ ვთვლით, რომ რეფორმებთან დაკავშირებულმა ყველა სამთავრობო თუ არასამთავრობო ორგანიზაციებმა, სპეციალისტებმა, ექსპერტებმა და იურისტებმა ერთი რამ თავიდანვე გაითვალისწინონ, ეს არის რეფორმების კონცეფციის „ორმაგი ბუნება“. ერთი მხრივ, უნდა დადგინდეს, რომელი ქვეყნის სამართალი უფრო პასუხობს დღევანდელი ქვეყნის რეალობას, რომელიც შეიძლება იყოს ძველის შეცვლის ბაზა. და მეორე, როგორაა გამოყენებული ქართული სამართლებრივი ცნობიერება და ძველი კანონმდებლობა ახალში. ღრმად ვართ დარწმუნებული, რომ ეს პრობლემა მარტო ჩვენთან არ დგას და იგი ბევრად უფრო გლობალურია, მაგრამ ჩვენის მხრიდან კომპრომისი და წარსულზე უარის თქმა დაუშვებელია. ამით ქვეყანას შეიძლება სამუდამოდ დაეკარგოს თავისი ისტორიული მისია, ღირსეულად რომ ახორციელებდა მთელ რეგიონში. მაგრამ ამასთან თავისი პოლიტიკით არა თუ ზღუდავდა რომელიმე ერისა და ეროვნების ინტერესებს, პირიქით, ახალისებდა და, შეიძლება ითქვას, ზედმეტადაც.

ამას ადასტურებს ვახტანგ VI მიერ ჩატარებული რეფორმები და მისი საკოდიფიკაციო საქმიანობა სამართლის სფეროში. არ დარჩენილა უწყურადღებოდ მაშინდელი არც ერთი ქვეყნის სამართლის ნორმები და მოქმედი სამართალი, რაც დაკავშირებული იყო საქართველოსთან, ასახვა რომ რომ არ ეპოვა მისივე შექმნილ სამართლის კრებულში. მან შეკრიბა და გადმოათარგმნინა სამართლის (ებრაული, ბერძნული, სომხური) ძეგლები და თავი მოუყარა ძველი ქართული სამართლის (გიორგი ბრწყინვალის, ბექა და ალბულას, კათალიკოსის სამართლის) ძეგლებს. თავისი საკანონმდებლო მუშაობა მან ქართული სამართლის შედგენით დააგვირგვინა“.¹ ამის გათვალისწინებით, საჭიროდ მიგვაჩნია საერთაშორისო სამართლებრივი ნორმების საფუძველზე ახალი შიდასახელმწიფოებრივი ნორმების შექმნა, რადგანაც ჩნდება ურთიერთობანი, რომელთა მოწესრიგებისას საჭირო ხდება საერთაშორისო-სამართლებრივი ნორმების მოშველიება, რომლებიც არც წმინდა სახის შიდასახელმწიფოებრივია და არც საერთაშორისო სამართლებრივი. ისინი სპეციალური ურთიერთობებია, რომლებშიც ადგილობრივი სამართლის სუბიექტების გარდა მონაწილეობენ უცხო სახელმწიფოების ფიზიკური და იურიდიული პირები და ამ ურთიერთობებისათვის სპეციალური სამართლებრივი რეჟიმი გათვალისწინებული.²

გლობალიზაცია სასამართლოს სფეროში უნდა განხორციელდეს კარგად მოფიქრებული და ყველასათვის მისაღები პრინციპების საფუძველზე, როგორიცაა დემოკრატიზაციის,

¹ იხ. ვახტანგ VI სამართლის წიგნთა კრებული, თბ. 1953. გვ. 3.

² იხ. ლ. ალექსიძე, დას. ნაშ. გვ. 211.

სუვერენული თანასწორობის, დამოუკიდებლობის, საშინაო საქმეებში ჩაურევლობის, ერთა და ეროვნებათა თანასწორობის, თვითგამორკვევის, ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა, სამართლიანობის დაცვის და ა.შ.

ვერ ვიტყვით, ვისთვის როგორ, მაგრამ ერთის თქმა თამამად შეიძლება, – ქართველი კაცისათვის ეროვნული ტრადიციები, წინაპართა პატივისცემა მათ მიერ საუკუნეების მანძილზე ნატარები და გადმოცემული ტრადიციები, უდიდესი ღირებულებაა. ვიხსენებთ გასული საუკუნის 90-იან წლებში ემიგრირებული ქართველის, გენერალ გიორგი სოგორაშვილის სიტყვებს, რომელიც 7 წლის შემდეგ ეწვია სამშობლოს, – „რაც არ უნდა გაგიჭირდეთ, არავითარ შემთხვევაში არ წახვიდეთ საზღვარგარეთ ემიგრაციაში, ოდნავ რომ შესაძლებლობა მქონდეს, არაფრით არ დავბრუნდებოდი ამერიკის შეერთებულ შტატებში, თუმცა იქ ცუდად არა ვცხოვრობ.“ ამით იმის თქმა გვსურს, რომ გლობალიზაციის პირობებში საკუთარი სამშობლოს, მისი დიდი ისტორიულ-პოლიტიკური მემკვიდრეობისადმი გაცილებით უფრო მეტი ერთგულება და პატივისცემა გეპართებს ღლეს, ვიდრე ოდესმე.

ზემოაღნიშნულმა მოვლენებმა არა მარტო კანონმდებლობაში, არამედ უშიშროებისა და სამართალდამცავი სისტემის ორგანოების რეფორმირებაც მოითხოვა. ამ გზით საქართველო დაადგა დემოკრატიის განვითარების ევროპულ გზას, ყალიბდება პლურალისტური აზროვნების, დემოკრატიული პრინციპების ინსტიტუტებისადმი ჯეროვანი პატივისცემა.

თავი III

მსოფლიო წესრიგის არსი

§1. მსოფლიო წესრიგის საფუძვლები

XIX და XX საუკუნეების მიჯნაზე მსოფლიო უკვე განაწილებული იყო ევროპის წამყვან ქვეყნებს, ამერიკის შეერთებულ შტატებსა და იაპონიას შორის, რასაც მოყვა ახალი კოლონიური სისტემების შექმნა, ასეთ პირობებში ხელსაყრელი ნიადაგი ექმნებოდა გლობალიზაციის ტენდენციების გაფართოებას. ძლიერ სახელმწიფოთა მიერ სოციალ-ეკონომიკური და პოლიტიკურ-სამართლებრივი ექსპანსიის შედეგად არა მარტო კოლონიური ქვეყნები ხდებოდნენ მეტროპოლიებზე დამოკიდებული, არამედ ურთიერთზეგავლენის გამო თვითონაც დამოკიდებულნი აღმოჩნდნენ კოლონიურ ქვეყნებზე. მიუხედავად ტერიტორიული სიშორისა და დიდი პოლარიზაციისა ამ ქვეყნების ხალხთა ცნობიერებაში ისეთი რამ ხდებოდა, რაც „ერთთა მდგომარეობა მეორეთა მდგომარეობით იყო პირობადებული და პირიქით“.¹ ამ პროცესებისა და პირველი მსოფლიო ომის დამთავრების შემდეგ საერთაშორისო სამართლებრივ სისტემაში ძირეული ცვლილებები მოხდა. ვერსალის ხელშეკრულებით (231-ე მუხლი) გერმანია ომისათვის პასუხისმგებელ ერთადერთ ქვეყნად გამოცხადდა, დაიშალა როგორც იმპერია, ჩამოსცილდა კოლონიები და ევროპაში დაკარგა თავისი ტერიტორიების ერთი მესამედი. რუსეთში 1917 წლის ოქტომბრის გადატრიალებამ მსოფლიო გაყო განსხვავებული იდეოლოგიისა და მმართველობის ფორმის მიხედვით სხვადასხვა სახელმწიფოდ. აქედან გამომდინარე, შეიცვალა მსოფლიო

¹ იხ. ბ. ლუტიძე. გლობალიზაცია, არსი, პრობლემები. თბ., 2003. გვ. 8.

წესრიგის ძირითადი მიმართულებები, შინაგანი ბუნება და არსი. საჭიროდ ვთვლით განვასხვავოთ მსოფლიო წესრიგი მსოფლიო მართლწესრიგისაგან, რადგანაც მსოფლიო წესრიგს შეფასების სხვა კრიტერიუმები გააჩნია, მთავარი კი არის „რამდენად ინარჩუნებს მსოფლიო სტაბილურობას, თავიდან იცილებს ფართომასშტაბიან ომს და საერთაშორისო ურთიერთობებში ძალის გამოყენების საშუალებას არ იძლევა. ნაწილი მეცნიერებისა თვლის, რომ „მსოფლიო წესრიგი არის მშვიდობა, თანასწორობა, კანონის უზენაესობა, დემოკრატიზაციის მაღალი ხარისხი და გარემოს დაცვა“.¹

გლობალიზაციისა და ინტეგრაციის თანამედროვე პირობებში გარკვეულად შეიცვალა მიდგომები მსოფლიო წესრიგისადმი და მან ახალი ნიშნები და პრინციპები შეიძინა, რაც სახელმწიფოების, საბაზრო ძალებისა და მოსახლეობის ურთიერთმოქმედებით განისაზღვრება.

გასული საუკუნიდან მსოფლიო წესრიგთან მიმართებაში ჩამოყალიბდა ორი მიმდინარეობა – ძველი და ახალი. ეს ორი მიმართულება რადიკალურად განსხვავდება ერთმანეთისაგან, როგორც შინაგანი ბუნებით, ასევე ტერიტორიული პრინციპითაც. ძველი მსოფლიო წესრიგი მიჩნეული იყო როგორც ევროპული, რადგანაც ამ კუთხით ავანგარდში წამყვანი ევროპული ქვეყნები იდგნენ, შესაბამისად მსოფლიო წესრიგზე არსებული იდეები და თეორიები ძირითადად „ევროცენტრულ“ ხასიათს ატარებდა. ზოლო მსოფლიოს დანარჩენი პერიფერიად იყო მიჩნეული, მოსახლეობისა და ქვეყნების დიდი ნაწილი პირდაპირ თუ ირიბად კოლონიური მმართველობის ქვეშ იმყოფ-

¹ იხ. Теория государства и права, под. ред. В. Корельского и В. Перевалова, М., 2000 г. стр. 533-538.

ფეხობდა, მათ შორის საქართველოც, იგი რუსეთის ერთ-ერთ პროვინციად იყო ქცეული.

როგორც უკვე ითქვა, პირველი მსოფლიო ომის შემდგომ მდგომარეობა საგრძნობლად იცვლება. ასპარეზზე გამოსული აშშ არა მარტო ომში ჩაება, არამედ გარკვეულწილად მისი ბედის გადაწყვეტაშიც დიდი როლი ითამაშა, ამით კი ეჭვქვეშ დააყენა მსოფლიო წესრიგზე ევროპული კონტროლი.

აშშ-ს მაშინდელმა პრეზიდენტმა ვუდრო ვილსონმა არსებულ ძალთა წონასწორობის დოქტრინის ნაცვლად ორგანიზებული საერთაშორისო საზოგადოების ძალებზე დამყარებული კოლექტიური უსაფრთხოების 14 პუნქტიანი დოქტრინა წარადგინა, რისი შედეგიც იყო ვერსალის სამშვიდობო ხელშეკრულების საფუძველზე 1919 წელს შექმნილი ერთა ლიგა, შემდეგ კი 1921 წელს ჰააგაში ჩამოყალიბებული საერთაშორისო სამართლის მუდმივმოქმედი სასამართლო. ერთა ლიგა სახელმწიფოთა პოლიტიკური თანამშრომლობის პირველი საერთაშორისო ორგანიზაცია იყო, რომელიც შეიქმნა პარიზის საზავო კონფერენციის მიერ მიღებული წესდებით, რომელიც დართული აქვს 1919 წლის 23 ივნისის ვერსალის, 1919 წლის 10 სექტემბრის სენ ჟერმენის, 1919 წლის 29 ნოემბრის ნევის და 1920 წლის 4 ივნისის ტრიანონოს საზავო ხელშეკრულებებს. ამ ხელშეკრულებებთან ერთად ერთა ლიგის წესდება ძალაში შევიდა 1920 წლის 10 იანვარს, რომელსაც ხელი მოაწერა ორგანიზაციის 44-მა წევრ-სახელმწიფომ.

წესდების შესაბამისად ჩამოყალიბდა ორგანიზაციის სტრუქტურა, მისი ძირითადი ორგანოები იყო: ანსამბლეა, რომლის

ყოველწლიურ სესიებში მონაწილეობდნენ წვერი სახელმწიფოები, საბჭო, რომელიც თავიდან ოთხი მუდმივი წევრისაგან შედგებოდა. ესენი იყვნენ: დიდი ბრიტანეთი, საფრანგეთი, იტალია, იაპონია. საბჭოში ასევე შედიოდა არამუდმივი ოთხი წვერი და სამდივნო, რომელსაც სათავეში გენერალური მდივანი ედგა. საბჭოს წევრთა შემადგენლობა ხშირად იცვლებოდა. ვილსონმა ჩამოაყალიბა კონცეფცია, რომლის მიხედვითაც იგი მშვიდობის დიდ გარანტიებს იძლეოდა, მან პირველი მსოფლიო ომი კაცობრიობის ისტორიაში უკანასკნელ ომად გამოაცხადა.

ერთა ლიგის უპირველესი დანიშნულება იყო საერთაშორისო თანამშრომლობისაკენ მოწოდება, მშვიდობისა და უშიშროების მიღწევა მხარეთა მიერ იმ მოვალეობის გათვალისწინებით, რომელიც ზღუდავდა ომის წარმოების უფლებას. ეს არ ითვალისწინებდა სახელმწიფოთა მიერ ომის წარმოების აბსოლუტური უფლების ერთიანად აღმოფხვრას. ლიგის წევრებს ომის დაწყებამდე საბოლოო გადაწყვეტილების მისაღებად სამი თვე უნდა დაეყოვნებინათ. თუ ერთა ლიგის საბჭო, საერთაშორისო მართლმსაჯულების მუდმივი სასამართლო ან საარბიტრაჟო ტრიბუნალი განიხილავდა დავას, ომის დაწყება შეიძლებოდა სასამართლოს ან ტრიბუნალის მიერ გადაწყვეტილების მიღებიდან ან საბჭოს მიერ მოხსენების ჩაბარებიდან მხოლოდ სამი თვის შემდეგ. წევრები, რომლებიც ამ მოვალეობას გვერდს აუვლიდნენ, კონვენციის მიხედვით „ომის დანაშაულის ჩამდენებად“ ითვლებოდნენ.

გარდა ზემოაღნიშნულისა, ერთა ლიგა შეეცადა განიარაღებისაკენ მოწოდებას და საიდუმლო შეთანხმებების პრაქტიკის

გაუქმებას. მის სხვა პუნქტებს შორის იყო, აგრეთვე, მანდატური სისტემის, როგორც „ცივილიზაციის მიმართ ნდობის“ ჩამოყალიბება. ანუ მზრუნველობის ქვეშ მოაქცია დამარცხებული სახელმწიფოების ყოფილი კოლონიების ტერიტორიებზე აღმოცენებული ახალი ერები. ამის გარდა, ერთა ლიგამ თავის თავზე აიღო პასუხისმგებლობა ევროპაში უმცირესობათა უფლებების დაცვის ხელშეკრულებების შესრულებისა და აგრეთვე ისეთი სოციალური საკითხების სფეროში საკითხების მოწესრიგება, როგორიცაა ჯანმრთელობა და შრომის სამართლიანი სტანდარტები.¹

სახელმწიფოთა სუვერენიტეტი ერთა ლიგაში ყველა წევრი ქვეყნებისათვის ვეტოს უფლების მინიჭებით იქნა უზრუნველყოფილი: მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილების მიღება ყველა სახელმწიფოს თანხმობას მოითხოვდა. ახალი ორგანიზაციისათვის მშვიდობის დამყარების უფლებამოსილების გადაცემაზე საუბარი არ ყოფილა. მაშინდელმა საქართველოს ხელისუფლებამ მიიღო გადაწყვეტილება, მიემართათ ერთა ლიგისათვის გაწვევრიანების თაობაზე, მაგრამ მან საქართველოს ხელისუფლების სურვილი არ დააკმაყოფილა. ვილსონის კონცეფციამ მარცხი განიცადა, ერთა ლიგამ ვერ შეასრულა ის ფუნქციები, რითაც მაშინდელ მსოფლიო წესრიგში გადამწყვეტი როლი უნდა ეთამაშა. კერძოდ, ვერ შეძლო გერმანიისა და იტალიის შეიარაღების შეჩერება, ვერ აღკვეთა იაპონიის მხრიდან ჩინეთზე აგრესია, იტალიის მხრიდან ეთიოპიაზე თავდასხმა, გერმანიის მხრიდან ჩეხოსლოვაკიისა და ავსტრიის მიმართ აგრესია. მიზეზთა შორის ის იყო, რომ ორგანიზაციას არ

¹ იხ. პ. მალანჩუკი. საერთაშორისო სამართალი. თბ., 2005. გვ. 38-39.

გააჩნდა ომის თავიდან აცილების ქმედითი საშუალებები, საბჭოს გადაწყვეტილებებს არ ჰქონდა რეალური ძალა¹ და ა.შ. მაგრამ მან სამომავლოდ ბევრი ახალი პრეცედენტი შექმნა. მათ შორის, პირველად დააფიქსირა იძულების ღონისძიების ცნება, რასაც მოჰყვა იძულების განხორციელება. ამის საშუალებას ლიგის წესდება იძლეოდა, რადგანაც ამ საკითხში სახელმწიფოთა შეთანხმებას არ ითვალისწინებდა. ერთა ლიგამ, გარდა ძალისმიერი მეთოდებისა, ეკონომიკური სანქციების გატარებაც მოახერხა. ასეთი იყო 1935 წელს იტალიის მიმართ შემოღებული სანქციები, რაც გამოიხატა ემბარგო იარაღზე, სტრატეგიული სამხედრო დანიშნულების საქონლის აკრძალვა, კრედიტების გაყინვა და ა.შ. სპეციალისტების აზრით, ეს არ ჰგავდა მთლიანად ორგანიზაციის მიერ გატარებულ ღონისძიებას. იგი ცალკეულ სახელმწიფოთა გადაწყვეტილებად უფრო აღიქმებოდა. ამას ასაბუთებს ცალკეულ სახელმწიფოთა მიმართ თვითონ იტალიის პროტესტიც.

მკვლევარებმა თავის დროზე გააკეთეს ანალიზი, თუ რა მიზეზებმა განაპირობა ვილსონის იდეების წარუმატებლობისა და, როგორც უკვე აღინიშნა, ერთა ლიგის სისტემის მარცხი. ერთა ლიგის წევრობაზე ამერიკის შეერთებული შტატების უარმა, რა თქმა უნდა, მშვიდობისა და უშიშროების დასაცავად შექმნილი ახალი ორგანიზაცია მძიმე დღეში ჩააგდო. იგი ფაქტობრივად დიდი ბრიტანეთისა და საფრანგეთის მიერ კონტროლირებად ორგანიზაციად აქცია. რატიფიცირებაზე უარი თქვა არაბეთმა და ეკვადორმა, ერთა ლიგის მიერ შემუშავე-

¹ იხ. თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი (ლექსიკონი-ცნობარი), თბ., 2003 წ. გვ. 118.

ბულმა სისტემამ არ იმუშავა სხვადასხვა პოლიტიკური თუ ინსტიტუციონალური მიზეზების გამო. ამას ემატებოდა თვით-დაინტერესებული და სუვერენული სახელმწიფოების ასოციაციის კოლექტიური უშიშროების კონცეფციის წინააღმდეგობრივი ხასიათი.

საბოლოოდ ისინი შესაძლებელია ასე ჩამოვყალიბოთ:

1) ამერიკის შეერთებულ შტატებს თავიდანვე ეჭირა იზოლაციონიზმის პოლიტიკა, რომელსაც ქვეყანა დამოუკიდებლობის მოპოვების დღიდანვე მტკიცედ იცავდა. ეს გულისხმობდა ევროპის პოლიტიკურ ცხოვრებაში ჩაურევლობას. ამერიკული საზოგადოებრიობა ერთა ლიგის შექმნას, ნეგატიურად შეხვდა, ამიტომაც ა.შ.შ. ორგანიზაციაში არ გაწევრიანდა.

2) ამერიკის შეერთებული შტატების პირველ მსოფლიო ომში ჩარევამ და მისმა აქტივებმა ევროპული სახელმწიფოებისა და პოლიტიკოსების სიმპატია და თანადგომა გამოიწვია, ამიტომაც არ შეწინააღმდეგებია ერთა ლიგის შექმნას, თუმცა ეროვნული ინტერესების დაცვისა და მომავლის ომების თავიდან აცილების შესაძლებლობების ნაკლებად სჯეროდათ.

3) მართალია, ერთა ლიგის წესდება სახელმწიფოთა სუვერენიტეტის პრინციპს ითვალისწინებდა, მაგრამ საბოლოო გადაწყვეტილების მიღება მხოლოდ ლიგის ყველა წევრის თანხმობის შემთხვევაში იყო შესაძლებელი. ეს კი კოლექტიური უსაფრთხოების შესაძლებლობას ძალას უკარგავდა, რადგანაც აგრესიის წინააღმდეგ ლიგის ეფექტური მოქმედება გაერთიანებული პოლიტიკური ნებისა და აუცილებლობის შემთხვევაში, კოლექტიურ სამხედრო ძალისხმევას მოითხოვდა. მართლაც შემდგომში გერმანიის, იტალიის ფაშიზმისა

და იაპონიის მილიტარიზმის აღმავლობამ ერთა ლიგის უსუსურობა დაადასტურა.

4) სპეციალისტები მიიჩნევენ, რომ „ორგანიზებული საერთაშორისო საზოგადოების“ იდეა სასარგებლო აღმოჩნდა მომავალი მსოფლიო წესრიგისათვის, შეიქმნა პრეცედენტი ინსტიტუციური პოლიტიკური ცენტრის არსებობისა, რამაც შემდგომში საფუძველი დაუდო ახალი საერთაშორისო ორგანიზაციების შექმნას. ასეთი არის მსოფლიო მეტეოროლოგიური ორგანიზაცია, ჯანმრთელობის დაცვის მსოფლიო ორგანიზაცია, გაეროს განვითარების პროგრამა, გაეროს ბავშვთა ფონდი. ინტელექტუალური საკუთრების მსოფლიო ორგანიზაცია, მსოფლიო საფოსტო კავშირი, საერთაშორისო საზღვაო ორგანიზაცია, საერთაშორისო სავალუტო ფონდი, რეკონსტრუქციისა და განვითარების საერთაშორისო ბანკი, საერთაშორისო ფინანსური კორპორაცია, განვითარების საერთაშორისო ასოციაცია, საერთაშორისო სავაჭრო ცენტრი, მსოფლიო ბანკის ჯგუფი, საერთაშორისო ფინანსური ორგანიზაცია, ელექტრო კავშირგაბმულობის კავშირი, სოფლის მეურნეობის განვითარების საერთაშორისო ფონდი, იუნესკო, სამრეწველო განვითარების ორგანიზაცია, სასურსათო და სასოფლო-სამეურნეო ორგანიზაცია, მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაცია, ატომური ენერგიის საერთაშორისო სააგენტო, ნავთობის ექსპორტიორი ქვეყნების ორგანიზაცია, მსოფლიო სასურსათო საბჭო, ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაცია, მსოფლიო ტურისტული ორგანიზაცია, მსოფლიო საბაჟო ორგანიზაცია, საერთაშორისო კავშირი საბაჟო ტარიფების გამოქვეყნების დარგში, იდენტიფიკაციისა და კო-

მუნიკაციის საერთაშორისო ორგანიზაცია. ზემოაღნიშნული ორგანიზაციები საერთაშორისო სამთავრობო ორგანიზაციებს მიეკუთვნება, რაც შეეხება საერთაშორისო არასამთავრობო ორგანიზაციებს, ესენია: გაეროს ხელშემწყობი ასოციაციების მსოფლიო ფედერაცია, მშვიდობის მსოფლიო საბჭო, საპარლამენტაშორისო კავშირი, პროფკავშირთა მსოფლიო ფედერაცია, საერთაშორისო სავაჭრო პალატა, ეკლესიების მსოფლიო საბჭო, პენ-კლუბი, ჟურნალისტთა საერთაშორისო ასოციაცია, ჟურნალისტთა საერთაშორისო ფედერაცია, საერთაშორისო ამნისტია, (ემნისტი ინტერნეშალ) საერთაშორისო წითელი ჯვარი, მსოფლიო პატიმართა თანამეგობრობა, პაგუოშის მოძრაობა, პოლიტიკურ მეცნიერებათა საერთაშორისო ასოციაცია. რაც შეეხება რეგიონალურ ორგანიაციებს, მათ რიცხვს მიეკუთვნება: ევროპის საბჭო, ევროპის კავშირი, ევროპის უშიშროების და თანამშრომლობის ორგანიზაცია, ჩრდილო ატლანტიკის ხელშეკრულების ორგანიზაცია, დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობა, ამერიკის სახელმწიფოთა ორგანიზაცია, არაბულ სახელმწიფოთა ლიგა, აფრიკის ერთობის ორგანიზაცია, მრეწველთა და მეწარმეთა საერთაშორისო კონგრესი და ა.შ¹.

¹ დაწ. იხ. ვ. ქარუმიძე საერთაშორისო ორგანიზაციები, თბ. 1999 წ. გვ. 282-298.

§2. ახალი მსოფლიო წესრიგის კონტურები

გასული საუკუნის 30-იანი წლებიდან მსოფლიოს ახალი ომის საფრთხე დაემუქრა. გერმანიის ხელისუფლებაში ადოლფ ჰიტლერის მოსვლით დამყარდა ფაშისტური დიქტატურა. იტალიაში იმარჯვებს მუსოლინი, რომელიც ჰიტლერის მოკავშირეა, იაპონიის მილიტარისტული რეჟიმი ემთხვევა გერმანიისა და იტალიის ინტერესებს. ერთა ლიგა და პროგრესული აზრი საკმარისი არ აღმოჩნდა ახალი მეორე მსოფლიო ომის შესაჩერებლად. კაცობრიობა უმძიმეს გლობალურ საფრთხეში ჩავარდა. ამ ომს, პირველი მსოფლიო ომისაგან განსხვავებით, „სამართლიან ომად“ მიიჩნევენ, რომელმაც, მართალია, კაცობრიობა იხსნა ფაშიზმისაგან, ამასთან საგრძნობლად შეცვალა მსოფლიო პოლიტიკური რუკა, მაგრამ თავისი მასშტაბებით, ადამიანური და მატერიალური დანაკარგებით მანამდე არსებულ ომებს გადააჭარბა. მეორე მსოფლიო ომის შედეგები დღემდე ვერ დაივიწყა კაცობრიობამ, თუმცა მასში მონაწილე ადამიანები ჯერ კიდევ ცხოვრობენ დედამიწის სხვადასხვა კუთხეში. ამ ომის შესახებ უამრავი ლიტერატურა და მასალა არსებობს, მაგრამ რამდენიმე ფაქტის მოშველიებით ერთხელ კიდევ გადავხედოთ მის საკვალალო შედეგებს.

მეორე მსოფლიო ომში მონაწილეობდა 72 სახელმწიფო, დედამიწის მაშინდელი მოსახლეობის თითქმის 80%. საომარი მოქმედებები მიმდინარეობდა 40 სახელმწიფოს ტერიტორიაზე. შეიარაღებულ ძალებში მობილიზებული იყო 110 მილიონი კაცი, რასაც მოჰყვა 50-55 მილიონი ადამიანის დაღუპვა. სამხედრო ხარჯებმა და ზარალმა მიაღწია 4 ტრილიონ დოლარს, ომს თან სდევდა ათიათასობით ქალაქისა და სოფ-

ლის საშინელი ნგრევა-განადგურება. უბედურება თავს დაატყდა მილიონობით მშვიდობიან მოსახლეობას. მარტო რსფსრ-ს სახალხო მეურნეობიდან ფაშისტებმა დაანგრიეს 12.150 სამრეწველო საწარმო, 13 ათასი კმ. რკინიგზა, დაარბიეს და გაძარცვეს 52800 კოლმეურნეობა და 860 საბჭოთა მეურნეობა, 1300 „მტს“. 17.300 სკოლა, 208 თეატრი და ა.შ. ქვეყნებისათვის მიყენებულმა ზარალმა იმ დროის ფარგლებში 243 მილიარდი მანეთი შეადგინა¹. ასეთი იყო მეორე მსოფლიო ომის გლობალური ხასიათი და შედეგები.

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ჩამოყალიბდა იდეა, რომლის თანახმად დასავლეთსა და აღმოსავლეთს შორის თანამშრომლობა, რომელიც გამარჯვების საფუძველად იქცა, სტაბილურობის შენარჩუნებას შეძლებდა მშვიდობიანობის დროსაც, იმ პირობით, თუ დამარცხებული სახელმწიფოები მუდმივ კონტროლს დაექვემდებარებოდნენ. ამ იდეას ყველა როდი იზიარებდა, იმთავითვე იჩინა თავი იდეოლოგიურმა დაპირისპირებამ აშშ-სა და სსრკ-ს შორის.

კოლექტიური უსაფრთხოების და ახალი მსოფლიო წესრიგის დამყარებისათვის საჭირო გახდა ახლა უკვე განსხვავებული გლობალური საერთაშორისო ორგანიზაციის შექმნა, რომელიც გაცილებით ეფექტურ ღონისძიებათა გატარებით მეტ გარანტიებს შექმნიდა მსოფლიო მშვიდობის დამყარების თვალსაზრისით.

რაც ჯერ კიდევ 1941 წლის ატლანტიკურ ქარტიაში იყო მომზადებული. სადაც ასახვა ჰპოვა რუზველტისა და ჩერჩილის მისწრაფებამ „ნაციისტური გერმანიის საბოლოო განად-

¹ იხ. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 8. თბ. 1984 წ. გვ. 92.

გურების შეძღვე... დამყარებულიყო მშვიდობა, რომელიც ყველა ერს საკუთარ საზღვრებში მშვიდობიანი არსებობის საშუალებას მისცემდა და ზელს შეუწყობდა ყველასათვის უკეთესი საშუაო სტანდარტების, ეკონომიკური განვითარებისა და სოციალური უსაფრთხოების უზრუნველყოფის მიზნით მაქსიმალურ თანამშრომლობას ეკონომიკურ სფეროში“.¹

სსრ კავშირის, ამერიკის შეერთებული შტატების და ინგლისის მთავრობების კონსულტაციებისა და თათბირების შედეგად 1945 წელს სან ფრანცისკოში მოწვეული იქნა 50 ქვეყნის კონფერენცია, რომელმაც საბოლოოდ შეიმუშავა ახალი საერთაშორისო ორგანიზაციის წესდება და, 1945 წლის 24 ოქტომბერს, ჩამოყალიბდა „გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია“, რომელსაც მიენიჭა საერთაშორისო ხელშეკრულების სტატუსი. მას დროთა განმავლობაში შეუერთდა მსოფლიოს მრავალი ქვეყანა, დღეისათვის წევრ სახელმწიფოთა რიცხვი 191-ს აღწევს. საქართველო გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წევრი გახდა 1992 წლის 31 ივლისს. გაეროს პირველი სააგენტოთაშორისო მისია საქართველოში 1993 წლის თებერვალში ჩამოვიდა, აპრილის თვეში ჩამოყალიბდა გაეროს დროებითი ოფისი ქ. თბილისში. ამ ხნის მანძილზე საქართველოში განხორციელდა გაეროს კომპლექსური დახმარების რამდენიმე ეტაპი, რომელმაც მოიცვა კონფლიქტების შედეგად დაზარალებული მოსახლეობის ყველაზე დაუცველი ფენები. ეს ორგანიზაცია შედგება ექვსი მთავარი, დამხმარე და სპეციალიზირებული ორგანოსა და ორგანიზაციისაგან. ესენია: გენერალური ასამბლეა, უშიშროების საბჭო, ეკონომიკური და

¹ იხ. პ. მაღანჯუკი. დას. ნაშ. გვ. 41.

სოციალური საბჭო, მეურვეობის საბჭო, საერთაშორისო სამართლო, სამდივნო. წესდებიდან გამომდინარე, გაერომ მიზნად დაისახა დაიცვას საერთაშორისო მშვიდობა და უშიშროება, „გადავარჩინოთ მომავალი თაობები ომის საშინელ-ბათაგან, რომელმაც მსოფლიო ისტორიაში ორჯერ კაცობრიობას ენით გამოუთქმელი მწუხარება მოუტანა“, მითითებულია წესდებაში, მისი მიზანია განავითაროს და ხელი შეუწყოს სახელმწიფოებს შორის მეგობრულ და მშვიდობიან ურთიერთობას, განახორციელოს საერთაშორისო თანამშრომლობა ეკონომიკურ, სოციალურ, კულტურულ, ჰუმანიტარულ, ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა სფეროებში, მიუხედავად რასისა, ენისა და სარწმუნოებისა.

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის საქმიანობაში მთავარი პრინციპებია: ორგანიზაციის ყველა წევრის სუვერენული თანასწორობა, წესდებით ნაკისრი ვალდებულებების კეთილ-სინდისიერი და განუხრელი შესრულება. წევრი სახელმწიფოები საერთაშორისო დავებს უნდა წყვეტდნენ მშვიდობიანი გზებით, რათა საფრთხე არ შეუქმნან საერთო მშვიდობას, უშიშროებასა და სამართლიანობას. არ მიმართონ მუქარას სხვა სახელმწიფოთა მიმართ. ხელი უნდა შეუწყონ ორგანიზაციას წესდებით გათვალისწინებულ ღონისძიებათა ჩატარებაში, დახმარება არ გაუწიონ ქვეყანას, რომელიც ორგანიზაციის წინააღმდეგ მოქმედებს. ორგანიზაცია არ უნდა ჩაერიოს წევრ-სახელმწიფოს საშინაო საქმეებში. თუ ამას არ მოითხოვს იძულებითი ზომების გამოყენების აუცილებლობა.

ორგანიზაციის წევრად გახდომისათვის საჭიროა უშიშროების საბჭოს რეკომენდაცია და ყველა მუდმივი წევრის ხმები

და გენერალური ანსამბლუის წევრთა ორი მესამედის გადაწყვეტილება. სახელმწიფო უნდა სარგებლობდეს მშვიდობისმოყვარე ქვეყნის რეპუტაციით და მზად უნდა იყოს შეასრულოს და დაიცვას წესდებით გათვალისწინებული ვალდებულებები.

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის შექმნა-ფორმირებისას გათვალისწინებული იქნა ერთა ლიგის წარუმატებლობის მიზეზები. არც ის იყო შემთხვევითი, რომ შტაბ-ბინა ნიუ-იორკში დაფუძნდა, რაც თავისთავად მეტყველებდა აშშ-ს პოზიციების გამაგრებაზე საერთაშორისო მასშტაბით.

გაეროს უშიშროების საბჭოს ხუთ მუდმივ წევრად ვეტოს უფლებით ომში გამარჯვებული ალიანსის წევრები: ა.შ.შ., მაშინდელი სსრკ, საფრანგეთი, ჩინეთი, და დიდი ბრიტანეთი აირჩიეს. დღეისათვის იგი 15 წევრისაგან შედგება, 10 დროებითი წევრი კი გენერალური ასამბლუის მიერ ორი წლის ვადით ირჩევა გეოგრაფიული პრინციპის გათვალისწინებით. უშიშროების საბჭოს მუდმივი წევრები ვეტოს უფლებით სარგებლობენ, ანუ გადაწყვეტილების მიღებისას ერთ-ერთი მათგანის უარი საკითხის ჩავარდნას ნიშნავს. გადაწყვეტილების მისაღებად საჭიროა საბჭოს 9 წევრის თანხმობა, თანაც არც ერთი მუდმივი წევრი არ უნდა იყოს წინააღმდეგი. თუ რომელიმე მათგანი არ ეთანხმება გადაწყვეტილებას, მაგრამ არც მისი ბლოკირება სურს, შეუძლია თავი შეიკავოს, რაც ვეტოს პრინციპის ამოქმედებას არ ნიშნავს. ამ პრინციპის გამო მსოფლიომ მაინც შეძლო და ბევრჯერ აიცილა ახალი ომის საშიშროება, გაერომ კი მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა საერთაშორისო თანამშრომლობის გაფართოება-განმტკიცებაში. რა თქმა უნდა, ეს დამოკიდებული იყო იმაზე, თუ როგორ ასრულებდნენ წევრი-სახელმწიფოები წესდების დებულებებს და

მშვიდობიანი თანაარსებობის პრინციპებს. მიუხედავად გაეროს ძალისხმევისა, გასული საუკუნის 50-იანი წლებიდან დღემდე 130-ზე მეტი ომი მოხდა და თითქმის მათმა უმრავლესობამ არადასავლური სახელმწიფოები მოიცვა. ამან და მსოფლიოში განვითარებულმა ბოლოდროინდელმა მოვლენებმა, როდესაც აშშ-მა და ინგლისმა ამ ორგანიზაციის თანხმობის გარეშე საომარი მოქმედებები დაიწყეს ერაყში, გარკვეულწილად შეარყია გაეროს ავტორიტეტი. მაგრამ მათი ამ გადაწყვეტილების კანონზომიერებასა და სამართლიანობას მომავალში ისტორია შეაფასებს.

ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა 1961 წლიდან კუბის მიმართ ეკონომიკური სანქციები განახორციელა, მიუხედავად იმისა, რომ მსოფლიო თანამეგობრობამ 12-ჯერ მიიღო რეზოლუცია მოხსნილიყო ეკონომიკური სანქციები, ეს დღემდე არ გადაწყვეტილა.

მოყვანილი ფაქტები საფუძველს არ არის მოკლებული. „სპეციალისტები თვლიან, რომ მსოფლიო თანამეგობრობა ჩიხში აღმოჩნდა; როგორ შეიძლება ერთმანეთს შევეუთავსოთ თავისუფლებისა და სამართლის უნივერსალური ღირებულებები „საშინაო საქმეებში ჩაურევლობის“ პრინციპს? მით უმეტეს გლობალიზაციის სინამდვილეში? ისე კი, სუვერენიტეტისა და ჩაურევლობის პრინციპს ორივე ზესახელმწიფო არღვევდა არც თუ იშვიათად, სულ ახლო წარსულში. სიახლე ის არის, რომ ეს პრეაქტიკა გლობალიზებულია და კიდევ დესპოტიზმი აღარ განიხილება სუვერენულ სახელმწიფოთა საშინაო საქმედ“.¹

¹ საქართველოს ბიზნესის მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე XI-XII თბ., 2003, გვ. 117-118.

XX ს. 90-იანი წლების დასაწყისში, ბიპოლარული მსოფლიოს რღვევის პერიოდში წარმოიშვა თავისებური ეიფორია „ხალი მსოფლიო წესრიგის“, „ისტორიის დასასრულის“, „ერთიანი ევროპული სახლის“ თაობაზე¹ პოლიტოლოგები სამართლიანად აკავშირებენ ერთმანეთთან გეოპოლიტიკას, ცივილიზაციას და სახელმწიფოს, როგორც მსოფლიო წესრიგის სისტემის შემადგენელ ელემენტებს. ამ პროცესში წამყვანი როლი აკისრია ძლიერ სახელმწიფოს, რომელიც გარკვეულ, მისთვის სასურველ წესრიგს ამყარებს მსოფლიოს გარკვეულ ნაწილზე (მაგ. აშშ).

დღეს პატარა სახელმწიფოები უსაფრთხოების გარანტიებსა და მფარველს ეძებენ (მაგ. საქართველო), მაგრამ არიან ისეთი ქვეყნებიც (მაგ. რუსეთი), რომლებსაც „შევიწროების“, „უსამართლოდ განცდილი მარცხის“ განწყობა აქვთ და რევანშიზატის ილუზიან.

პატარა სახელმწიფოები, საკუთარ ძალებზე დაყრდნობით და დიდ სახელმწიფოებს შორის ლავირებით ცდილობენ დამოუკიდებლობის შენარჩუნებას. ამასთან არ გააჩნიათ ილუზიები „ცივილიზაციური წესრიგისა“ და „სამართლიანობის გარანტიების“ და სხვების მიერ მისი პრობლემების მოგვარების თაობაზე.² ერთი შეხედვით ამ განსხვავებული ცნობიერებით ყალიბდება მსოფლიო წესრიგის კონტურები.

სწორედ ამ პრინციპით ხელმძღვანელობდნენ მოკავშირეები, როდესაც საომარი მოქმედებანი დაიწყეს ერაყში სადამ ჰუსე-

¹ იხ. მ. მაცაბერიძე, გეოპოლიტიკა: საგანი, მეთოდები, ამოცანები. თბ. 2001 წ. გვ. 69.

² იქვე, გვ. 71.

ინის რეჟიმის დასამსობად, თუმცა ექსპერტთა მტკიცებით ამით მათ საერთაშორისო სამართლის ნორმები დაარღვიეს. მიუხედავად ამისა, ბევრმა პოლიტიკოსმა გაამართლა მოკავშირეთა მოქმედება. ამ აქციის მხარდამჭერთა აზრი ჩამოაყალიბა საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ექსპერტმა ლოპეს-კლაროსმა, მან აღნიშნა, რომ „გლობალიზაციის პირობებში აშშ-ს აღარ შეუძლია ნეიტრალური მეთვალყურეობის როლში ყოფნა. ისტორიას ჩაბარდა ის დრო, როდესაც მსოფლიო თანამეგობრობა მშვიდად ეგუებოდა რეპრესიული რეჟიმის დესპოტიზმს.

ბოლო წლების მოვლენებმა და პროცესებმა, მეცნიერულ ტექნიკურმა რევოლუციამ წარმოშვა ომის საშუალებათა ისეთი სახეები, რომლებიც კაცობრიობას სრული განადგურებით ემუქრებიან. ბირთვული და მსგავსი იარაღის დაგროვებამ და გამოყენებამ უშიშროების საკითხი გლობალურ პრობლემად აქცია, ყველა ქვეყანა ერთმანეთს დაუკავშირა და ერთი ჯაჭვით გადააბა.¹ ეს საერთაშორისო ორგანიზაცია ამ ურთიერთობის მომწესრიგებლის როლში გამოდის. „გაეროს განვითარების გზაც თითოეული სახელმწიფოს დემოკრატიული უფლებების განვითარების გზაა. ე.ი. თუ აქამდე ყოველთვის საუბრობდნენ დემოკრატიული ღირებულებების შესახებ, რომლებიც ცალკეულ მოქალაქეთა თანამეგობრობისთვის გამოიყენებოდა, ამჟამად ახლოვდება დრო, როდესაც შესაბამისი დემოკრატიული ღირებულებები სახელმწიფოთა ერთობლიობის მიმართ უნდა იქნას ფორმირებული“². ზემოაღნიშნულ და სხვა

¹ იხ. ლ. ალექსიძე, თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი, 2006 წ. გვ. 15.

² იხ. გ. ჩოგოვაძე. ინფორმაცია. თბ. 2003 წ. გვ. 319.

უაქტოროთა გამო. დღის წესრიგში დადგა გაეროს რეფორმირების მოთხოვნილება. კოფი ანანმა არჩევისთანავე რეფორმირების პროგრამა წამოიწყო და მასში გენერალური ასამბლეაც ჩართო. გაეროს რეფორმირებაში ყველაზე მნიშვნელოვანია უშიშროების საბჭოს რეფორმა. შექმნის დღიდან უშიშროების საბჭოს წევრთა რაოდენობა მხოლოდ ერთხელ, 1963 წელს გაიზარდა, რამაც „ცივი ომის“ პერიოდში მნიშვნელოვანი შედეგი ვერ გამოიღო. 1946-1990 წლებში საბჭომ 646 რეზოლუცია მიიღო, გარდა ამისა, 201 რეზოლუცია ვეტოს უფლებას ემსხვერპლა. „ზესახელმწიფოები ზოგჯერ თავიანთი ქმედებებით აკნინებენ უშიშროების საბჭოს როლს“.¹ მიუხედავად ამისა, საბჭოს დამსახურებაა, რომ შეძლო ერაყის აგრესიის შეჩერება ქუვეითში, ადამიანის უფლებებისა და დემოკრატიის აღდგენა ჰაიტში, ჯარების შეყვანა სომალიში, ახალი ცხოვრების დაწყების ხელშეწყობა კამბოჯაში და ა.შ.

ბოლო პერიოდში გაჩნდა მოსაზრებები, რომელთაც მიხედვითაც საბჭოს როლის გაფართოება მოითხოვს მისი მუშაობის გამჭირვალობის გაზრდას, დღის წესრიგში დგება საბჭოს შემადგენლობის გაზრდის საკითხიც, თუმცა არსებობს სხვა მოსაზრებაც, რომლის მიხედვითაც წევრთა გაზრდილი რაოდენობა საბჭოს კრიზისზე სწრაფი რეაგირების უნარს წაართმევს. ექსპერტთა უმრავლესობა თვლის, რომ უშიშროების საბჭოს შემადგენლობას უნდა დაემატონ მუდმივი წევრები ვეტოს უფლების გარეშე: თუ ახალ მუდმივ წევრებს ვეტოს უფლება ექნებათ, მაშინ ეს უფლება შეიძლება საბჭოს მუშაო-

¹ იხ. ავტ. ჯგუფი. გაერო (დამხმარე სახელმძღვანელო), მეორე გამოცემა. თბ., 2003. გვ. 71-73.

ბის შემაფერხებელ ფაქტორად იქცეს. ამ პროცესების თავიდან ასაცილებლად გაჩნდა მუდმივი წევრობის ახალი კატეგორია „სთენდინგ-მემბრეს“ სახელწოდებით, რომლებიც როტაციას არ დაექვემდებარებიან, მაგრამ ვეტოს უფლება არ ექნებათ.

არამუდმივი წევრების რაოდენობა 10-დან 13-მდე უნდა გაიზარდოს, რაც რეფორმირებული საბჭოს წევრთა საერთო რაოდენობას 23-მდე გაზრდის. რეფორმის შემდეგ გადაწყვეტილების მისაღებად საბჭოს 9-ის ნაცვლად, დასჭირდება 14 ხმა. უნდა გაუქმდეს ვეტოს ინსტიტუტი, რომელიც მნიშვნელოვნად აფერხებს საერთაშორისო უსაფრთხოების საკითხის დროულ გადაწყვეტას, საბჭოს მუდმივი წევრები ვეტოს უფლებას ხშირად იყენებენ, რაც არაეფექტურს ხდის უშიშროების საბჭოს მუშაობას და აღრმავებს საერთაშორისო კრიზისს. მუდმივი წევრები უნდა შეთანხმდნენ 10-წლიან მორატორიუმზე, რომლის განმავლობაში ვეტოს უფლებას მხოლოდ ექსტრემალურ სიტუაციაში გამოიყენებენ. ამ ხნის განმავლობაში სახელმწიფოები შეიძლება დარწმუნდნენ ვეტოს უფლების საბოლოოდ გაუქმების აუცილებლობაში. რეფორმა შეეხება გენერალურ ასამბლეას, სამდივნოს, ეკონომიკური უსაფრთხოების და სამეურვეო საბჭოებს, საერთაშორისო სისხლის სამართლის სასამართლოს. ბუნებრივია, გადაიხედება საშტატო განაკვეთები და ფინანსები.

როდესაც ვმსჯელობთ მსოფლიო წესრიგის კონტურებზე, გვერდს ვერ ავუვლით ამერიკელი მეცნიერის სამუელ ჰანტი-ინგტონის „ცივილიზაციათა შეჯახების“ კონცეფციას,¹ რომელიც XX საუკუნის ბოლოს ჩამოყალიბდა და რაზედაც

¹ იხ. С. Хантингтон, Сталкновение цивилизаций, 1994.

გეჭონდა მსჯელობა. ს. პანტინგტონმა თანამედროვე მსოფლიო რვა ცივილიზაციად დაჰყო: დასავლური, სლავურ-მართლმადიდებლური, კონფუციანური, იაპონური, ისლამური, ინდუისტური, ლათინოამერიკული და აფრიკელი. პროფ. ზ. დავითაშვილი სამართლიანად მიიჩნევს, რომ ს. პანტინგტონი „რატომღაც უგულებელყოფს ბუდისტურ ცივილიზაციას (თუმცა სხვები მას იაპონურ ცივილიზაციასთან ერთად განიხილავენ) და გაურკვეველს ტოვებს არასლავი მართლმადიდებლების (ბერძნები, რუმინელები, ქართველები), მონოფიზიტების (სომხები, ეთიოპიელები) და ებრაელების ადგილს ცივილიზაციათა მსოფლიო რუკაზე“¹ ამ და სხვა მიზეზების გამო. მეცნიერთა ნაწილი მას მოიხსენიებს, „პესიმისტური კონცეფციის“ სახელით. „ცივილიზაციური მიდგომა ისტორიული პროცესის მიაზარ სუბიექტად არა სახელმწიფოებსა და ერებს, არამედ დიდ კულტურულ-რელიგიურ ერთობებს მიიჩნევს“.²

ინგლისელი მეცნიერი და დიპლომატი ჯ. ფელტჰეიმი გლობალიზაციის და ინტეგრაციის პროცესებს ახალ ეპოქალურ რევოლუციას ადარებს, რომელმაც სამ მიმართულებაში გამოიწვია ახალი მსოფლიო წესრიგის სახესხვაობა: პირველი, სსრ კავშირის დაშლა, მეორე, საფუძველი გამოეცალა ომის პროპაგანდას და მესამე, შემცირდა ბირთვული ომის დაწყების შესაძლებლობა. მეცნიერი ინტეგრაციისა და გლობალიზაციის მოსალოდნელ უარყოფით შედეგებზეც საუბრობს და სიფრთხილისკენ მოუწოდებს კაცობრიობას. ე.ი სსრ კავშირის არსებობის პირობებში მსოფლიო ყოველდღე იდგა ბირთვული

¹ იხ. ზ. დავითაშვილი, ნაციონალიზაცია და გლობალიზაცია, თბ., 2003. გვ. 360.

² იხ. მ. შატაბერიძე, გეოპოლიტიკა: საგანი, მეთოდები, ამოცანები. თბ. 2001. გვ. 10.

ომის დაწყების საშიშროების წინაშე. მეტი გასაქანი ჰქონდა ახალი გლობალური ომის დაწყების პროპაგანდას. დღეს სპეციალისტები თვლიან, რომ ჩვენს პლანეტაზე დაგროვილ ბირთვულ იარაღს შეუძლია 50-ჯერ მოსპოს დედამიწა. ეს ერთგვარად მისი შემაკავებელი ფაქტორიცაა, მაგრამ საფრთხე ბოლომდე აცილებული ჯერაც არ არის.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, შეიძლება ერთი დასკვნის გაკეთება, არის თუ არა ყველა პირობა შექმნილი იმისათვის, რომ თავიდან იქნას აცილებული ახალი მსოფლიო ომი? თუ გადავხედავთ იმ პოლიტიკურ და სამართლებრივ მექანიზმებს, ღრმად გავანალიზებთ მსოფლიოში მიმდინარე პროცესებს, ქვეყნების საქმიანობას, რომლებიც დღესაც ცდილობენ შექმნან ახალი მასიური განადგურების იარაღი, ეფექტობთ, საფრთხის აღბათობა შემცირებულია, მაგრამ ისეთ დიდ ვარანტიებს, რომლითაც გამორიცხული იქნება ახალი ომის საფრთხე, ჯერ-ჯერობით ვერ ვხედავთ.

სამეცნიერო წრეებსა და პრობლემით დაინტერესებულ პირთა შორის აზრთა სხვადასხვაობაა იმის შესახებ, თუ რას წარმოადგენს ცივი ომის შემდგომი წესრიგი.

„ცივი ომის“ შემდგომი წესრიგისათვის დამახასიათებელია მნიშვნელოვანი თავისებურება, რომლის ძირითადი ელემენტები შემდეგში მდგომარეობს:

ა) „სოციალურ“ სახელმწიფოთა სისტემა. სამხედრო მეტოქეობის ნაცვლად ქვეყნები ერთმანეთს კონკურენციას უწევენ ეკონომიკური და სოციალური ინფრასტრუქტურების განვითარებასა და ეფექტურობაში;

ბ) იდენტურობა და ერი სახელმწიფო. 90-იან წლებში მკვეთრად გამოიხატა იდენტურობის პრობლემა; გ) პოლარუ-

ლობა და უსაფრთხოების კოლექტივიზაცია. ე.ი. უნიპოლარულობა, რაც ამერიკის შეერთებული შტატების განსაკუთრებულ როლში გამოიხატება, უსაფრთხოების კოლექტივიზაცია კოალიციებისა და მშვიდობის დამცველთა საერთო ჯგუფების შექმნასა და ინტერვენციის მოწყობას თუ არიდებას ითვალისწინებს; დ) წარმოების ორგანიზაცია და გაცემა, ამ სფეროში წესრიგი გულისხმობს სავაჭრო და საფინანსო სისტემების უსაფრთხოებას ე) მულტილატერალური მართვა და მმართველობა. საერთაშორისო მმართველობითი ორგანოების (საერთაშორისო ორგანიზაციები, არასამთავრობო საერთაშორისო ორგანიზაციები) სიმრავლე; ვ) რეგიონალიზმი. იგი წარმოადგენილია როგორც ეკონომიკური (სავაჭრო რეგიონები), ისე თავდაცვითი (ნატო) და კულტურული ფორმით. ზ) ლიბერალური სამართლის წესრიგი. ცივი ომის შემდეგ წესრიგს შეიძლება ასე ვუწოდოთ.

თ) ორი მსოფლიო წესრიგი: ჩრდილოეთისა და სამხრეთის.¹

ასე ხედავენ თანამედროვე მსოფლიო წესრიგის ძირითად ელემენტებს პრობლემით დაინტერესებული მკვლევარები. ისინი ერთმანეთისაგან მიჯნავენ საერთაშორისო და მსოფლიო წესრიგს. ასევე მართებულად სვამენ კითხვას „გლობალიზებული მსოფლიო წესრიგი თუ წესრიგი გლობალიზებულ ქვეყნებს შორის? მიმდინარეობს თუ არა მსოფლიო წესრიგის გლობალიზაცია და რას უნდა წარმოადგენდეს გლობალიზებული მსოფლიო წესრიგის საბოლოო სურათი, საკამათო და ძნელად განსასაზღვრია“.²

¹ იხ. ზ. დავითაშვილი, დას. ნაშ. გვ. 323-326.

² იქვე, გვ. 328.

ამ საკითხში სრულიად ვეთანხმებით მკვლევარ ზ. დავითაშვილს, მაგრამ გვინდა ერთ პრობლემასაც გავუსვათ ხაზი, მოახდენს თუ არა გავლენას მსოფლიო წესრიგი საერთაშორისო მსოფლიო მართლწესრიგის სისტემაზე იმ დროს, როდესაც თანამედროვე მსოფლიოში ჩამოყალიბდა და მოქმედებს რამდენიმე საერთაშორისო სამართლებრივი სისტემა (ოჯახი). მათ შორის: ა) რომანულ-გერმანული (კონტინენტური ევროპის ქვეყნები, ლათინური ამერიკის, აფრიკის ზოგიერთი ქვეყანა, თურქეთი), ბ) ანგლო-საქსონური (ინგლისი, აშშ, კანადა, ავსტრალია, ახალი ზელანდია და სხვ.), გ) შერეული სამართლის, დ) რელიგიურ-სამართლებრივი (ქვეყნები, რომლებიც სახელმწიფო რელიგიად აღიარებენ ისლამს, ბუდიზმს, იუდაიზმს), ე) ჩვეულებითი სამართლის სისტემები (ეკვადორული აფრიკა, მადაგასკარი), ვ) სოციალისტური (ჩინეთი, ვიეტნამი, ჩრდ. კორეა, კუბა),¹ რაზედაც კონკრეტული მსჯელობა ნაშრომის მეორე კარში იქნება.

მსოფლიო მართლწესრიგის ცნების შესახებ არც იურიდიულ ლიტერატურაში არსებობს ცალსახა დამოკიდებულება. მკვლევართა ნაწილის აზრით, „მსოფლიო მართლწესრიგი არის ჰუმანურ და ბუნებით-სამართლებრივ საწყისებზე ჩამოყალიბებული, საზოგადოებრივ-პლანეტარული ურთიერთობების სისტემა, საერთაშორისო და შიდასახელმწიფოებრივი სამართლის საყოველთაოდ აღიარებული პრინციპებისა და ნორმების ერთობლიობა“, რომლებიც განმტკიცებულია ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის 28-ე მუხლის პრინციპებით,

¹ იხ. რ. დავიდი. თანამედროვეობის ძირითადი სამართლებრივი სისტემები, თბ., 1993 წ. გვ. 31-38.

სადაც აღნიშნულია „ყოველ ადამიანს აქვს ისეთი სოციალური და საერთაშორისო წესრიგის უფლება“, რომლის პირობებშიც შესაძლებელია თითოეულ ადამიანს მიეცეს ყველა უფლებათა და თავისუფლებათა მთლიანად განხორციელების შესაძლებლობა“.

რაც შეეხება სამართალს იგი საერთო-საკაცობრიო მოვლენაა და როგორც ადამიანის სურვილებისა და ქცევის თავისუფლების ზომა, ერთიანია თავისი ბუნებითი დედააზრით. ეს არის მსოფლიო ინტეგრაციის პროცესის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფაქტორი, რომელიც თავისი ჰუმანური ხასიათის წყალობით ხელს უწყობს სხვადასხვა სოციალურ-პოლიტიკური, რელიგიური, იდეოლოგიური სისტემის ადამიანთა ურთიერთგაგებასა და თანამშრომლობას. სამართლის აღნიშნული თვისებები ხელს უწყობს შიდასახელმწიფოებრივი და საერთაშორისო სამართლის ნორმების ურთიერთმოქმედებას მსოფლიო მართლწესრიგის ჩამოყალიბების საქმეში.

ისევე, როგორც მსოფლიო წესრიგის, მსოფლიო მართლწესრიგის ჩამოყალიბებაც რთული და წინააღმდეგობრივი პროცესია. თავი იჩინა პრობლემებმა, რომლებიც დაკავშირებულია სხვადასხვა ქვეყნის კულტურისა და ცხოვრების არათანაბარ დონესთან, იდეოლოგიურ და სამხედრო კონფრონტაციასთან, ზესახელმწიფოებრიობის ეკონომიკურ ექსპანსიასთან, რელიგიურ და რასობრივ ფანატიზმთან და სხვა, ამიტომ კაცობრიობამ კიდევ უფრო მეტად უნდა გააღრმავოს და შეამჭიდროვოს თავისი ძალები დემოკრატიული საზოგადოების, სამართლიანი მსოფლიო მართლწესრიგის შექმ-

ნისა და განმტკიცებისათვის. ამ მიმართებით საქართველომაც შესაბამისი სიტყვა უნდა თქვას.

ჩვენი აზრით, მსოფლიო წესრიგის ერთ-ერთი პრობლემა ისიც არის, რომ არსებობს გაურკვევლობა და ბუნდოვნება, თუ „რას წარმოადგენს თანამედროვე საერთაშორისო სისტემა, არის ის უნიპოლარული, მულტიპოლარული თუ უნივერსალური?“¹ და ბოლოს, ამ პრობლემათა ფონზე შესაძლებელია თუ არა ვილაპარაკოთ მსოფლიო წესრიგზე, „როგორც პოლიტიკურ ფორმაზე და ხომ არ ყალიბდება დასავლეთის ქვეყნების კონგლომერატიდან ერთიანი „გლობალური სახელმწიფო“?“² და ეს მაშინ, როდესაც მსოფლიო სახელმწიფოს (the world state) იდეა უარყოფს სახელმწიფოთა სუვერენულ თანასწორობაზე აგებულ საერთაშორისო მართლწესრიგს და მხარს უჭერს ისეთი საერთაშორისო პოლიტიკური სტრუქტურის შექმნას, რომელსაც შიდასახელმწიფოებრივი უზენაესი ხელისუფლების მსგავსად ექნება საკანონმდებლო, აღმასრულებელი და სასამართლო ორგანოები.

მსოფლიო სახელმწიფოს იდეა დასავლეთის დოქტრინაში „ცივი ომის“ პერიოდში წარმოიშვა. მას იმთავითვე მკაცრად დაუპირისპირდა სოციალისტური ბანაკი, რადგანაც მასში დაინახეს „სოციალისტური სისტემის შთანთქმის“ საშიშროება. სსრ კავშირის დაშლამ მისი მოწინააღმდეგეთა რიცხვი საგრძნობლად შეამცირა და ეს იდეა სულ უფრო მეტ მომხრეს იძენს მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში. „ხშირად მსოფლიო სახელმწიფოს წინაპრად მიიჩნევენ გაეროს, რომელიც მსოფ-

¹ იხ. ზ. დავითაშვილი, დას. ნაშ. გვ. 322.

² იქვე, გვ. 323.

ლიო სახელმწიფოს მხარდამჭერთა აზრით, ადვილად შეიძლება იქცეს მსოფლიო მთავრობად, ცხადია, სახელმწიფოთა სუვერენიტეტის შემდგომი ნებაყოფლობითი შეზღუდვის, მაგრამ არა გაუქმების ხარჯზე“.¹

ამ შემთხვევაში არ იქნება წინააღმდეგობა სახელმწიფოთა სისტემის წესებს, ნორმებსა და გლობალიზებული სახელმწიფოს არსებობას შორის, ხოლო ასეთი საერთაშორისო წესრიგის პირობებში სახელმწიფოებს განსხვავებული ფორმა და ფუნქცია ექნება. კერძოდ, ძირეულად შეიცვლება სახელმწიფოს თეორიით გათვალისწინებული ნიშნები და თვისებები.

ქართულ პოლიტიკურ და სამართლებრივ აზროვნებაში გაჩნდა მოსაზრებები, რომლის მიხედვითაც გაერო უნდა გარდაიქმნას გაერთიანებული სამყაროს ასამბლეად, რომელიც მოწოდებული იქნება სამყაროს გლობალიზაციისა და მისი კონსტიტუციური და სამართლიანი კანონების მართვისათვის. ამ იდეის ავტორებს მიაჩნიათ, რომ გაეროს შექმნით თავისუფლება მიიღეს კოლონიურმა ქვეყნებმა, აღარ არსებობს აპარტიდო, ბევრ ქვეყანას მიეცა შესაძლებლობა ეკონომიკურად გაძლიერებულიყო და ა.შ., მაგრამ მან ვერ შეძლო სერიოზული ომების, ტერორიზმის აღკვეთა, აცილება. ვერ მოსპო სიღარიბე და ჩამორჩენილობა იმ ქვეყნებშიც კი, სადაც ბუნებრივი რესურსები საკმაოა. მათი აზრით, ამის მიზეზი ის არის, რომ გაერო იცავს ნეიტრალიტეტის პრინციპს და ცდილობს ქვეყნებმა თავად გამონახოს ერთმანეთში საერთო ენა. ბოლო წლებში ამ ორგანიზაციის ავტორიტეტი კვლავ

¹ იხ. თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი (ლექსიკონი-ცნობარი), თბ., 2003 წ. გვ. 192.

უფრო დაეცა, რადგან აშშ-მ დაიწყო გაეროს გვერდის ავლით ძლიერ სახელმწიფოებთან საერთო ენის გამოხატვა. ხანდახან ეს ქვეყნები ცდილობენ გადაჭრან საკითხები, რომლებიც გაეროს ნებართვის გარეშე არ უნდა წყდებოდეს, მაგრამ ზოგჯერ მას მომხდარი ფაქტის წინაშე აყენებენ. ამ მოსაზრებებით უფრო შორს მიდიან. გაეროს აბრევიატურა უნდა შეიცვალოს აბრევიატურით გაერთიანებული სამყაროს ასამბლეა „გასად“ და გეთაუაზობენ გაერთიანებული სამყაროს ასამბლეის კონსტიტუციას.¹ ამ მოსაზრებათა შეფასება ჩვენს მიზანს არ წარმოადგენს.

საბოლოოდ კი შეიძლება გავაკეთოთ ასეთი დასკვნა:

ყველა დასმულ კითხვებზე პასუხის გაცემა შეუძლებელია, რადგანაც მსოფლიო წესრიგი ჩამოყალიბების პროცესშია, ძნელია მის რეალურ შედეგზე საუბარი, თუმცა განვლილი ეტაპების ანალიზი და შედეგები, რაც ჩვენთვის უკვე ცნობილია, მყარდებოდა არსებული საერთაშორისო სისტემების ბაზაზე, რომელიც მოიცავდა სახელმწიფოთა საგარეო ურთიერთობების სფეროში ნებისმიერ ურთიერთობას, მიუხედავად იმისა, იგი ატარებდა სამთავრობათაშორისო თუ არასამთავრობათაშორისო ხასიათს, განურჩევლად მასში მონაწილეებისა, იგი იყო სახელმწიფო, პოლიტიკური ელიტა, ფიზიკური თუ იურიდიული პირები. ამგვარად მსოფლიო წესრიგის ცნებაში შედის ყველა საერთაშორისო მოვლენა, ერთა შორის დამყარებული ყველა სახის კავშირი, ამ ურთიერთობათა შედეგად ჩამოყალიბებული ყველა ინსტიტუტი, დარგი, მიმართულება, თეორია და პრაქტიკა.

¹ იხ. გ. ყუფარაძე, გაერთიანებული სამყაროს ასამბლეის „გასა“ კონსტიტუცია, თბ., 2002 წ.

თავი 1

თანამედროვეობის (მსოფლიო) სამართლებრივი სისტემები

§1. სამართლის სისტემების (ოჯახების) კლასიფიკაცია

ცნობილი ფრანგი იურისტი ჟან პრადელი თვლის, რომ შედარებისათვის, პირველყოვლისა, საინტერესოა სამართალთა შინაარსი, სამართლის წესების ასახვა წყაროებში. მაგრამ როგორ უნდა მოხდეს სხვადასხვა სამართალთა შედარება? აღნიშნული საკითხისადმი მეცნიერს ორი მიდგომა გააჩნია.

მისი აზრით, პირველ რიგში ნათელია, რომ დედამიწაზე არ არსებობს ორი სახელმწიფო, რომელთაც ერთი და იგივე სამართალი აქვთ, მაგრამ შედარების საშუალებას იძლევა ოჯახების ანუ მოდელების, ასევე ქვემოდელების არსებობის აღმოჩენა, რადგანაც გეოგრაფიულად ახლომდებარე სახელმწიფოთა გარკვეული რიცხვი, ფლობს ერთმანეთისაგან ნაკლებად განსხვავებულ სამართალს.

მეორე ფაქტორის შესახებ, ჯერ კიდევ გასულ საუკუნეში, მიუთითებდა ორტოლანი: სამართლებრივი სისტემები და მოდელები არ არის არც უცვლელი, არც იზოლირებული, მათ შორის მიმდინარეობს გაცვლა. ყოველი მოდელი და ქვემოდელო შედეგია არა მთლიანად ხალხის შეგნების ლოკალური ტრადიციისა, არამედ ასევე მნიშვნელოვანწილად იდეათა იმპორტის, ზოგჯერ კი ამ იდეათა დეფორმირების. უნდა აღიწეროს თავად მოდელები, შემდეგ მოიძებნოს მათი ფორმირების წესი, ამიტომ თანმიმდევრობით უნდა იქნას შესწავლილი

სისტემათა არსებობა და დინამიკა.¹ ამისათვის საჭიროა მოდელთა დინამიკის შედარების პრინციპი. რომელიც ორგვარი სახისაა: პირველი გამოწვეულია შინგანი ფაქტორებით, მათი წყაროა მოდელის მატარებელი ქვეყანა. მეორე ტიპის მოძრაობაზე გავლენას ახდენს გარეგანი ფაქტორი, ამიტომ მოდელთა მრავალგვარ მოძრაობაში გამოარჩევენ მათ, რომლებიც გამოწვეულია საშინაო წარმომავლობით და მათ, რომელთა წარმომავლობის წყარო საგარეოა. ამის თაობაზე თავის ღროზე მონტენი წერდა „სამყარო მხოლოდ მარადიული კარუსელია“, მაშინ დედამიწა მოსაცდელი იქნება ამ კარუსელზე მოსახვედრად.

აქედან გამომდინარე, სამართლებრივ ოჯახებზე მსჯელობისას, პირველ რიგში, უნდა შევეხოთ მისი, როგორც ფენომენის ცნებას. ჩვენს შემთხვევაში, იგი შეიძლება ასე ჩამოვაყალიბოთ: ოჯახი არის სამართლის სფეროში მოქცეული სახელმწიფოთა მიერ დადგენილი და სანქცირებული ნორმების სიმრავლე და მათი ურთიერთკავშირი, რომელსაც გააჩნია მოწესრიგებულობა, ფორმალურობა, ერთიანობა, განსაზღვრულობა და ავტონომიურობა. ცნობილია, რომ ყველა ქვეყანაში სახელმწიფოს შექმნის მომენტიდან მოქმედებას იწყებენ შესაბამისი ნორმები, მათი ერთობლიობით, ყალიბდება კანონმდებლობა, სამართლებრივი მენტალიტეტი, სამართლებრივი კულტურის თავისებურებები. ქვეყნის სამართლებრივი განვითარების დონე საშუალებას გვაძლევს ვილაპარაკოთ მის თვითმყოფადობაზე, იმაზე, თუ თითოეული მათგანი როგორ ქმნის საკუთარ სამართლებრივ სის-

¹ იხ. ჟ. პრადელი, შედარებითი სისხლის სამართალი, თბ., 1999, გვ. 85.

ტემას - სამართლებრივი მოვლენის ერთობლიობას, რომლებიც არსებობენ მის ფარგლებში (სამართლებრივი სისტემა ვიწრო გაგებით). ამასთანავე თავისებურებებთან და განსხვავებებთან ერთად ამ სამართლებრივ სისტემებში იკვეთება საერთო ნიშნები, მსგავსების ელემენტები, რომლის მიხედვით შეიძლება მათი დაჯგუფება „სამართლებრივ ოჯახში“ (სამართლებრივი სისტემა ფართო გაგებით), რომლებიც აერთიანებენ სამართლებრივი თვალსაზრისით რამდენიმე მონათესავე ქვეყანას.

არსებობს სხვადასხვა სახელმწიფოთა სამართლებრივი სისტემების გაერთიანების, კლასიფიკაციის რამდენიმე კრიტერიუმი:

-გენეზისის (წარმოშობა და შემდგომ განვითარება) ერთიანობა. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, სისტემები ურთიერთშორის ისტორიულად არიან დაკავშირებული, აქვთ საერთო სახელმწიფოებრივ-სამართლებრივი ფესვები (ამოიზარდნენ ერთი და იმავე ძველი სახელმწიფოსაგან და ერთსა და იმავე სამართლებრივ საწყისებზე, პრინციპებზე, ნორმებზე არიან დაფუძნებული).

-სამართლის ნორმების განსაზღვრისა და გამოხატვის ფორმებისა და წყაროების ერთიანობა. საუბარია სამართლის გარეგნულ ფორმებზე, იმაზე, თუ სად და როგორ ფიქსირდება მისი ნორმები (კანონები, ხელშეკრულებები, სასამართლო გადაწყვეტილებები, ტრადიციები), მათი როლის, მნიშვნელობის, თანაფარდობის გათვალისწინებით.

-სტრუქტურული ერთიანობა, მსგავსება. ერთ სამართლებრივ ოჯახში შემავალი ქვეყნების სამართლებრივ სისტემებს უნდა გააჩნდეთ მსგავსი ნორმატიულ-სამართლებრივი მასალის სტრუქტურული აგებულება. როგორც წესი, ეს აისახება მიკროდონეზე—სამართლის ნორმების, მისი ელემენტების შენების დონეზე და აგრეთვე მაკროდონეზეც - ნორმატიული მასალის მსხვილი ბლოკებით შენების დონეზე (დარგები, ქვედარგები, სხვა ქვედანაყოფები).

—საზოგადოებრივი ურთიერთობების რეგულირების პრინციპების ერთიანობა. ერთი ჯგუფის ქვეყნებში ეს არის სუბიექტის თავისუფლების, მათი ფორმალური თანასწორობის, მართლმსაჯულების ობიექტურობის იდეები, მეორეში—თეოლოგიური, რელიგიური საწყისები (მაგალითად, ისლამური ქვეყნები), მესამეში—სოციალისტური, ნაციონალ-სოციალისტური იდეები და ა.შ..

—ტერმინოლოგიის, იურიდიული კატეგორიებისა და ცნებების, აგრეთვე სამართლის ნორმების გადმოცემის ტექნიკისა და სისტემატიზაციის ერთიანობა. სამართლებრივი თვალსაზრისით მონათესავე ქვეყნები, როგორც წესი, იყენებენ თავიანთი მნიშვნელობით ერთნაირ, მსგავს ტერმინებს, რაც მათი წარმოშობის საწყისებით აიხსნება. ამავე მიზეზით ერთ სამართლებრივ სისტემაში შემავალი ქვეყნების კანონმდებლები სამართლებრივი ტექსტების შემუშავების დროს იყენებენ ერთნაირ იურიდიულ კონ-

სტრუქციებს, ნორმატიული მასალის აგების, მისი მოწეს-
რიგების, სისტემატიზაციის მეთოდებს.

რენე დავიდის აზრით, ის რამდენიმე ტიპი, რომელიც
სამართლის სისტემად იწოდება, ტერმინოლოგიის თვალსაზ-
რისით არც თუ ისე მოხერხებულია. რ. დავიდს მიაჩნია, რომ
უფრო მისაღებ ტერმინოლოგიად უნდა ჩაითვალოს გამოთქმა,
„სამართლებრივ სისტემათა ოჯახი“¹, რაც შეეხება სამართლის
სისტემას, მისი გამოყენება უფრო უმჯობესია დარგების კომ-
პლექსების აღსანიშნავად, რომლებიც ამა თუ იმ ქვეყნის
ეროვნულ სამართალს ქმნიან.

¹ იხ. რ. დავიდი, თანამედროვეობის ძირითადი სამართლებრივი სისტემები.
თბ. 1993 წ. გვ. 27.

§2. შედარებითი სამართალმცოდნეობა, როგორც კვლევის მეთოდი და მეცნიერება

იურიდიულ ლიტერატურაში მნიშვნელოვანი ადგილი აქვს დათმობილი შედარებითი სამართლის საგნის განსაზღვრას, რადგანაც მსოფლიოს თანამედროვე სამართლებრივ რუკას კომპლექსურად შეისწავლის შედარებითი სამართალმცოდნეობა. მეცნიერ-კომპარატივისტები (ლათ. *compartir* – შედარებითი) სამართალმცოდნეობის მეთოდებით იკვლევენ სამართლის სისტემას, სამართლის დარგებსა და ინსტიტუტებს, კანონებს, სამართლის ცალკეულ ნორმებსა და მათი გამოყენების პრაქტიკას. შედარებითი სამართალმცოდნეობის ობიექტია აგრეთვე იურიდიული თეორიებიც. „შედარებითი სამართალმცოდნეობა იურისტებისთვის მომავლის მეთოდია“, იშველიებს იერინგის ცნობილ დებულებას რ. დავიდი.

სამეცნიერო ლიტერატურაში განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა სამართლებრივი მოვლენების მეცნიერული კვლევის შედარებით მეთოდს. მნიშვნელოვან შედეგებს იძლევა ისტორიულ-შედარებითი, თეორიულ შედარებითი, ფილოსოფიურ შედარებითი კვლევა სახელმწიფოსა და სამართლის თეორიასა და ისტორიაში, პოლიტიკურ და სამართლებრივ მოძღვრებათა ისტორიაში, სამართლის ფილოსოფიაში, სამართლის ენციკლოპედიაში, სამოქალაქო, სისხლის სამართლის, ადმინისტრაციულ სამართალში.

ჰააგის შედარებითი სამართლის საერთაშორისო აკადემიის სტატუსის თანახმად, შედარებითი სამართალი არის „სისტემური დაახლოება (სხვადასხვა ქვეყნების იურიდიული ინსტიტუტების) და კანონთა შეჯერება.“ ცნობილი კომპარატივისტი

მარკ ანსელი წერდა „შედარებითი სამართლის საფუძველია ორი ან რამდენიმე ნაციონალურ სამართალს შორის საერთო და განმასხვავებელი ნიშნების კონსტიტუცია და შედარების პროცესი“.¹

ამჟამად ცნობილია, შედარებითი სამართალმცოდნეობა, როგორც მეთოდი და როგორც მეცნიერება, აზროვნების და ცოდნის ხანგრძლივი მოქმედების შედეგია. ჯერ კიდევ ძველ მსოფლიოში პოლიტიკური და სამართლებრივი აზროვნება მიმართავდა შემეცნების შედარებით კვლევის მეთოდს, განაზოგადებდა შედარების შედეგებს. დიდძალი საკანონმდებლო, სამართლებრივი მასალა გამოიკვლიეს და გამოიყენეს კონფუციმ, არისტოტელემ, პლატონმა, ძველი რომის იურისტებმა. „თორმეტი ტაბულის კანონის“ შექმნასა და ამოქმედებას წინ უძღოდა და თან ახლდა რომაელ იურისტთა დიდი ანალიტიკური მუშაობა. თავის მხრივ, რომის იურისპრუდენციის, ძველი რომის სამართლის სისტემის ჩამოყალიბებაში ლომის წილი ეკუთვნოდა ძველი საბერძნეთის ფილოსოფიურ-იურიდიული ნააზრევის შემოქმედებით ათვისებას.

შედარებითი სამართალმცოდნეობა, როგორც მეცნიერული მეთოდი და მეცნიერება, ერთბაშად არ ჩამოყალიბებულა. მას წინ უსწრებდა ემპირიული ძიების ხანგრძლივი პერიოდი. თანამედროვე კომპარატივისტიკის ჩამოყალიბების, მისი სამეცნიერო მეთოდების დანერგვა-განმტკიცებას მეცნიერები XIX საუკუნის შუახანებიდან ითვლიან. 1869 წელს პარიზში დაფუძნდა შედარებითი კანონმდებლობის საერთაშორისო კონგ-

¹ იხ. ჟ. პრადელი, შედარებითი სისხლის სამართალი, თბ. 1999 წ. გვ. 5.

რესი. შედარებითმა სამართალმცოდნეობამ ამ დროიდან შეიძინა მეცნიერული ხასიათი.

შედარებითი სამართალმცოდნეობა იუნესკოს ყურადღების ცენტრშია. ამ საერთაშორისო ორგანიზაციის ეგიდით 1949 წელს დაფუძნდა შედარებითი სამართლის საერთაშორისო კომიტეტი, მოქმედებს კერძო სამართლის უნიფიკაციის საერთაშორისო ინსტიტუტი, შრომის სამართლის, სისხლის სამართლისა და სოციალური დაზღვევის საერთაშორისო საზოგადოება, სისხლის სამართლის საერთაშორისო ასოციაცია, გამოიცემა ჟურნალები შედარებითი სამართალმცოდნეობის დარგში.

საფრანგეთში არსებობს პარიზის უნივერსიტეტის შედარებითი სამართლის ინსტიტუტის სისხლის სამართლის სამეცნიერო დეპარტამენტი, რომელიც 1951 წელს შეუერთდა შედარებითი სამართლის ფრანგულ ცენტრს. დეპარტამენტმა სერიოზული შედარებითი კვლევითი სამუშაოს ჩატარების შემდეგ მოყოლებული 1959 წლიდან ვიდრე 1983 წლამდე გამოაქვეყნა მეტად მნიშვნელოვანი მასალები ინგლისის, იუგოსლავიის, აშშ-ს, სკანდინავიური და არაბული, ლათინური ამერიკის და სოციალისტური ქვეყნების სამართლებრივი სისტემების შესახებ.

შედარებითი სამართალმცოდნეობა რუსეთში რუსული იურიდიული მეცნიერების ჩამოყალიბებისთანავე გაჩნდა და უკავშირდება პეტრე I მიერ მეცნიერებათა აკადემიის დაარსებას, სადაც სამართალი 1758 წლიდან ისწავლებოდა. 1755 წელს გაიხსნა მოსკოვის უნივერსიტეტი იურიდიული, ფილოსოფიური და სამედიცინო ფაკულტეტებით.

ევროპულმა ქვეყნებმა შედარებითი სამართალი თავდაპირველად კანონმდებლობის სრულყოფისათვის მოიშველია. 1974 წელს შეიქმნა სისხლის სამართლის კოდექსის სარევიზიო კომისია, რომელიც 1975 წლამდე იკვლევდა შედარებით სამართალს. იურიდიულ პირთა სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის და ფსიქიურად დაავადებულ დამნაშავეთა დასჯის რეჟიმთან დაკავშირებით 1990 წელს ინგლისელებმა გადაწყვიტეს სისხლის სამართლის პროცესის შეცვლა საფრანგეთის მაგალითზე. კანადის სამართლებრივი რეფორმის კომისია მუშაობდა საერთო სამართლის ქვეყნების მაგალითებზე. ანალოგიურ გზას ადგა ბელგიის სამართლის რეფორმების კომისიაც.

მოსკოვის უნივერსიტეტის პროფესორი ს.ე. დესნიცკი (1740-1789), რომელმაც იურიდიულ ფაკულტეტზე პირველმა წაიკითხა ლექცია რუსულ ენაზე, მიიჩნევდა, რომ იურისტისათვის აუცილებელია იცოდეს ოთხი მეცნიერება: ფილოსოფია, ბუნებითი სამართალი (სამართლის თეორია), რომის სამართალი, მშობლიური სამართალი. შედარებითი სამართლის საკითხებს რევოლუციამდე რუსეთში მნიშვნელოვან ყურადღებას აქცევდნენ პროფესორები მ. კოვალევსკი, ფ. ლეონტოვიჩი, გ. შერშენევიჩი, მოგვიანებით კი პროფესორები მ. რეისნერი, მ. აგარმირჩუკი. რუსულ ენაზე ორჯერ (1967, 1988 წ.წ.). გამოიცა ვ. თურმანოვის ნათარგმნი ცნობილი ფრანგი მეცნიერის რ. დავიდის წიგნი, „თანამედროვეობის ძირითადი სამართლებრივი სისტემები“. რუსი იურისტები 1993 წლიდან დარგობრივი კოდექსების პროექტების შემუშავების დროს შედარებითი მეთოდის პოზიციებიდან ეკამათებოდნენ გერმანულ და ფრანგ იურისტებს. შედარებითი სამართლის, როგორც

მეცნიერებისა და სასწავლო დისციპლინის განვითარება ჩვენი ქვეყნის იურიდიულ უმაღლეს სასწავლებლებში აქტუალური გასდა. ქართულ სამართალმცოდნეობაშიც ფართოდ იყენებენ შედარებით კვლევით მეთოდს. ცნობილი იურისტი ნ. ურბნელი (ხიზანიშვილი), აკად. ივ. ჯავახიშვილი და სხვა თანამედროვე მეცნიერები. ქართულად ითარგმნა რ. დავიდის წიგნი „თანამედროვეობის ძირითადი სამართლებრივი სისტემები“.

არ შეიძლება არ აღინიშნოს სისხლის სამართლის თანამედროვე ფრანგი მეცნიერის ჟან პრადელის დამსახურება, რომელიც ამავე დროს სისხლის სამართლის ფრანგული ასოციაციის პრეზიდენტი, საერთაშორისო სისხლის სამართლის და პენიტენციური ფონდის ვიცე-პრეზიდენტი. მას ეკუთვნის ნაშრომები სისხლის სამართლის, სისხლის სამართლის პროცესის, სისხლის სამართლის დოქტრინის ისტორიის პრობლემებზე. მის ნაშრომთა შორის მნიშვნელოვანია შედარებითი სისხლის სამართლი, რომელიც წარმოადგენს თანამედროვე სისხლის სამართლის, სისხლის სამართლის პროცესის პენოლოგიის სისტემების ზოგადი სურათის შექმნის წარმატებულ ცდას. წიგნი ორი ნაწილისაგან შედგება. პირველ ნაწილში განხილულია სისხლის სამართლის ყველა ინსტიტუტისათვის კონცეფციები, მათი ფორმალური წყაროები და პრინციპები. მეორე ნაწილში დეტალურადაა განხილული დანაშაულის პროცესის პენოლოგიის პრობლემები.¹

შედარებითი სამართალმცოდნეობის, როგორც მეცნიერების და ცალკე დისციპლინის მიმართ ცალსახა დამოკიდებულება

¹ იხ. ჟან პრადელი, შედარებითი სისხლის სამართალი, თ. ნინიძის თარგმანი, თბ. 1999 წ. ბატონი თ. ნინიძე თავისი მოღვაწეობით და მთარგმნელობითი საქმიანობით ფასდაუდებელ საქმეს აკეთებს იურისპრუდენციისათვის.

არ არსებობს. მკვლევართა ნაწილი თვლის, რომ შედარებითი სამართალი არ არის განყენებული დისციპლინა, რადგანაც მას სხვა დისციპლინებისაგან განსხვავებული საკუთარი მიზანი არ გააჩნია და მას როგორც მხოლოდ მეთოდად მიიჩნევენ. ნაწილი ავტორებისა (ე. ლამბერი, რ. სალიერი) შედარებით სამართალს დამოუკიდებელ და განყენებულ დისციპლინად აღიარებენ, რადგანაც მას გააჩნია შედეგები. მიუხედავად აზრთა სხვადასხვაობისა, შედარებითი სამართალი არა მხოლოდ მეთოდია, არამედ მეცნიერება მისი მეთოდოლოგიური შინაარსის გათვალისწინებით, თუმცა იგი შეიქმნა არსებულ წესებთან კონფრონტაციით და არატრადიციული გზით. შედარებითი სამართალი იყოფა ავტონომიურ მიმართულებებად, როგორიცაა: სავაჭრო სამართალი, სამოქალაქო სამართალი, სისხლის სამართალი. მომავალში კვლავ გაჩნდება დარგობრივი შედარებითი სამართლის განტოტება.

შედარებითი სამართლისმცოდნეობა აღგენს და იკვლევს იმას, რაც საერთოა ორი ან მეტი სამართლის სისტემისათვის, განსაზღვრავს მათ ბუნებას, ფორმას, როლს, აგრეთვე გამოყოფს შესაღარებელი სამართლის სისტემების სპეციფიკურ თავისებურებებს. ამით უკეთ შეისწავლება მთლიანად სამართალი, როგორც თანამედროვე საზოგადოების სულიერი კულტურის ფენომენი. შედარებითი სამართალმცოდნეობა არა მხოლოდ ხელს უწყობს თეორიის გაღრმავებას, არამედ საშუალებას აძლევს სხვადასხვა ქვეყნის იურისტებს სრულყოფილი თავითი ეროვნული სამართალი, კომპარატივისტების მუშაობა, ურთიერთობა, დასკვნები ხელს უწყობენ საერთაშორისო ურთიერთობების განვითარებას, ერთიანი მსოფლიო საზოგადოების ოპტიმალური სამართლებრივი რეჟიმის დაცვას.

შედარებით მეთოდს უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდა ილია ჭავჭავაძე, მისი აზრით, კვლევის შედარებითმა მეთოდმა...

სიფრთხილითა და ცოდნით ხმარებულმა, ისეთი უტყუარობა, ისეთი ზედმიწევნილობა აღმოაჩინა, ისეთი სახელი დაიგდო, რომ არ არის მეცნიერება, რომელიც, საცა საჭიროა ამ მეთოდს არ იყენებდეს, ამ მეთოდით ბევრ წყვდიადსა და ბნელს ნათელი მოეფინა, ბევრი დაფარული გამომზევდა.¹

თანამედროვე შედარებითი სამართალმცოდნეობა აღიარებს სამართლის სამ წყაროს (ფორმას): საკანონმდებლო პოზიტიურ სამართალს, პრეცედენტულ სამართალს და ჩვეულებით სამართალს, ასევე ჩვეულებრივ წყაროებს მიეკუთვნება კანონი (კოდექსები) და სასამართლო პრაქტიკა, რომლებიც საფუძვლად ედება მსოფლიო სამართლებრივი ოჯახების ჩამოყალიბებას, გარდა ამისა, თანამედროვე მკვლევარები ზოგად შედარებით სამართალში ძირითადი დოქტრინის მიხედვით კლასიფიკაციას ორ ჯგუფად ახდენენ. ერთ ჯგუფში აერთიანებენ „დიდ სამართლებრივ ოჯახებს“. კერძოდ, რომანულ-გერმანულს, სოციალისტური დოქტრინით გაჯერებულ სისტემებს. ხოლო „მეორად“ ჯგუფში შეყავთ რელიგიური სამართალი, რომელიც წინა პლანზე აყენებს სოციალური ჰარმონიის ან თანხმობის იდეას.

და ბოლოს შედარებითი სამართალი ახალი მეცნიერებაა და დარგის კვლევის მეთოდებს საბოლოო სახე არ მიუღია, ამიტომ მათ აფიქსირებს შედარებითი სამართლის შესახებ ზოგადი ნაწილი, მიუხედავად ამისა, შედარებითი სამართლის სპეციალისტებმა უკვე გამოძებნეს მათთვის მისაღები მეთოდები და შექმნეს საინტერესო შრომები და მონოგრაფიები.²

¹ იხ. ი. ჭავჭავაძე, თხზ. ტ. IV, გვ. 30.

² იხ. რ. დავიდი. თანამედროვეობის ძირითადი სამართლებრივი სისტემები, თბ., 1993 წ. ჟან პრადელი, შედარებითი სისხლის სამართალი, თბ., 1999 წ. კ. ცვაიგერტი, პ. კოტცი, შედარებითი სამართალმცოდნეობის შესავალი კერძო სამართლის სფეროში, თბ., 2001 წ.

§3. მსოფლიო სამართლებრივი ოჯახების საერთო საგანი და სისტემა

მსოფლიოში არსებობს სხვადასხვა სამართლებრივი სისტემები ანუ იგივე „სამართლებრივი ოჯახები“, რომლებიც საერთო პრინციპების მიუხედავად, ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან წყაროებით, ჩამოყალიბების ეპოქებით, ცივილიზაციის ღონეებით, კონტინენტების სხვადასხვაობით, ტრადიციებით, კულტურით, რაც ნაშრომის კვლევის საგანს წარმოადგენს. გარდა ამისა, ყველა ქვეყანაში ისტორიულად მოქმედებს შესაბამისი სამართლებრივი წესები, ტრადიციები, კანონმდებლობა, ყალიბდება სამართლებრივი კულტურის თავისებურებები. ცალკეული ქვეყნის სამართლებრივი თავისებურება, როგორც უკვე ითქვა, საშუალებას გვაძლევს ვილაპარაკოთ მის თვითმყოფადობაზე, იმაზე, რომ თითოეული მათგანი ქმნის საკუთარ სამართლებრივ სისტემას.

ამის გათვალისწინებით მეცნიერებაში გამოყოფენ შემდეგ სამართლებრივ სისტემებს:

- 1) რომანულ-გერმანული (კონტინენტური ევროპის ქვეყნები, ლათინური ამერიკის, აფრიკის ზოგიერთი ქვეყანა, თურქეთი);
- 2) ანგლო-საქსონური (ინგლისი, აშშ, კანადა, ავსტრალია, ახალი ზელანდია და სხვა);
- 3) შერეული სამართლებრივი სისტემა;
- 4) რელიგიურ-სამართლებრივი (ქვეყნები, რომლებიც სახელმწიფო რელიგიად აღიარებენ ისლამს, ინდუიზმს, იუდაიზმს);
- 5) სოციალისტური (ჩინეთი, ვიეტნამი, ჩრდილოეთ კორეა, კუბა);

6) ჩვეულებითი სამართლის სისტემა (ეკვატორული აფრიკა და მადაგასკარი).¹

მოკლედ დავახასიათოთ ისინი:

– რომანულ-გერმანული სამართლის სისტემას საფუძველი დაუდო რომის სამართალმა, თავის მხრივ რომანულ-გერმანულმა სამართლის სისტემამ განვლო განვითარების სამი ძირითადი ეტაპი:

- 1) რომის მონათმფლობელური იმპერია ვიდრე ქრისტეს შობიდან XII საუკუნემდე (იგულისხმება ანტიკური ეპოქიდან 476 წლის რომის იმპერიის დაცემაც);
- 2) XII-XVII ს.ს. აღორძინებული რომის სამართალი, რომელიც ვრცელდება მთელს ევროპაში;
- 3) XVII-XX ს.ს. კოდიფიკაციის, კონსტიტუციების მიღების (აშშ, პოლონეთი, საფრანგეთი და ა.შ.) ცალკეული დარგობრივი კოდექსების შექმნა (1804 წ. საფრანგეთი სამოქალაქო კოდექსი 1896 წლის გერმანიის სამოქალაქო კანონმდებლობა და ა.შ.), რასაც შედეგად მოჰყვა ეროვნული სამართლის სისტემების ჩამოყალიბება.

- ანგლო-საქსონურ სამართლის სისტემაში ერთიანდება აშშ, კანადის, ავსტრალიის, ახალი ზელანდიის და სხვა სახელმწიფოთა ეროვნული კანონმდებლობანი. იურისტები ახასიათებენ ანგლო-საქსონური სამართლის განვითარების ოთხ ეტაპს:

- 1) 1066 წლამდე ნორმანების მიერ ინგლისის დაპყრობიდან, როდესაც არ არსებობდა ყველასათვის ერთიანი სამართალი

¹ იხ. Саидов А.Х. Введение в основные правовые системы современности. Таш. 1988 г.

- 2) 1166-1485 წლები ტიუდორების დინასტიის დამკვიდრებად, როდესაც დაიწყო ქვეყნის ცენტრალიზაცია და შეიქმნა საერთო სამართალი.
- 3) 1485-1832 წლები საერთო სამართლის აყვავების ეპოქა და (სამართლიანი სამართლის) შექმნის პერიოდი.
- 4) 1832 წლიდან დღემდე, რომელიც დაიწყო 1832 წლის სა-სამართლო რეფორმიდან, როდესაც მოსამართლეებს მიეცათ უფლება თავისი შეხედულებებისამებრ გადაეწყვიტათ საქმეები.

- რელიგიურ-სამართლებრივი სისტემის ქვეყნებია ირანი, ერაყი, პაკისტანი, სუდანი და სხვა მუსლიმანური სახელმწიფოები. სისტემისათვის დამახასიათებელია, რომ სამართალი ღმერთის მიერაა შექმნილი და მისი განვითარებაც პირობითად ოთხ ეტაპად შეიძლება დაიყოს.

- 1) VII საუკუნე ქრისტეშობიდან ვიდრე X საუკუნემდე, როდესაც სამართლის განვითარებაში დიდი როლი ითამაშეს სამართალმცოდნე - მსაჯულებმა - ყადებმა, რომლებიც ეყრდნობოდნენ ყურანს, სუნას და სხვა წყაროებს.
- 2) X საუკუნიდან XIII საუკუნემდე, როდესაც ისლამური სამართალი დაკნინდა დაიხშო „ძიების კარიბჭე“ და დადგა „ტრადიციების საუკუნე“.
- 3) XIII-XIX საუკუნის დასაწყისი, როდესაც ისლამურმა სამართალმა დაკარგა მთლიანობა და პოლიტლოქტრინულ, სხვადასხვა მიმართულებებად დაყოფილ სამართლად გადაიქცა.
- 4) XIX საუკუნის დასაწყისიდან დღემდე, როდესაც ისლამურმა სამართალმა განვითარების პრინციპულად ახალ საფეხურს მიაღწია.

– ტრადიციული (ჩვეულებრივი) სამართლის სისტემა აერთიანებს მაღაგასკარის, აფრიკის რიგი ქვეყნების და შორეული აღმოსავლეთის ზოგიერთი ქვეყნის სამართალს. ამ სისტემის სამართლის წყაროდ აღიარებულია ჩვეულება, ადათი, ტრადიცია, რომელსაც ზეპირი ფორმით გადაეცემა თაობიდან თაობას. მათი სამართალი ფაქტიური სინთეზია იურიდიული, მორალური, რელიგიური და სხვა ნორმებისა, თუმცა აფრიკის კოლონიზაციის პერიოდში იყო მცდელობა შექმნილიყო თანამედროვე კანონმდებლობა სასამართლო პროცესის გამოცდილების გადმოღების საფუძველზე. მაგრამ მდგომარეობა არსებითად მაინც არ შეცვლილა.

– რაც შეეხება სოციალისტური სამართლის სისტემას, იგი შეიქმნა რუსეთში 1917 წლის თებერვლის რევოლუციასა და ოქტომბრის გადატრიალების შემდეგ. მისთვის დამახასიათებელი იყო მთავარი; სახელმწიფოს ჩარევა საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში, რამაც გამოიწვია კერძო სამართლის თანდათანობითი გაქრობა და საჯარო სამართლებრივი ინსტიტუტებისა და დარგების გაბატონება.

§1. რომანულ-გერმანული ოჯახი

რომანულ-გერმანული სამართლებრივი ოჯახი პირველია, რომელიც დაკავშირებულია ძველი რომის სამართალთან. თანამედროვე რომანულ-გერმანული სამართალი გასცდა რომის ყოფილი იმპერიის საზღვრებს და გავრცელებულია ლათინურ ამერიკაში, აფრიკის მნიშვნელოვან ნაწილში. ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებში, იაპონიასა და ინდონეზიაში. რომანულ-გერმანულ სამართლებრივ ოჯახს ხანგრძლივი განვითარების ისტორია გააჩნია. იგი წარმოიქმნა XII-XIII საუკუნეებში კონტინენტური ევროპის ქვეყნების მიერ რომის სამართლის რეცეფციის შედეგად. რეცეფციის მიზეზი ეკონომიკურ სფეროში გახდა ვაჭრობის, ხელოსნობის, ქალაქების ზრდა და განვითარება. ვასალიზეტის და სოფლებში ფესვგადგმული პატრიმონური იურისდიქციის საფუძველზე დამყარებული ფეოდალური ნორმები არ შეესაბამებოდნენ დამოუკიდებელი „თავისუფალი“ ქალაქების თვითმმართველობის პრინციპებს. მათ დასჭირდათ ნორმატიულ-სამართლებრივი მოწესრიგების ახალი, ფორმალური თანასწორობისა და საბაზრო ურთიერთობების მონაწილეთა დამოუკიდებლობის იდეებზე დაშენებული სისტემა. ასეთი სისტემა, რომელიც სხვებზე მეტად პასუხობდა მოთხოვნილებას, აღმოჩნდა რომის სამართალი. თავდაპირველად შუასაუკუნეების ევროპაში, მისი სოციალური დასაყრდენი

და გამოყენების სფერო უპირატესად ქალაქის მოსახლეობა იყო, მაგრამ რამდენიმე საუკუნის შემდეგ, სოფლის ცხოვრების ყაიდის, მიწასთან ურთიერთობების შეცვლის შედეგად ქალაქებში ჩასახული სამართლებრივი სისტემა საერთო ეროვნული კონტინენტურ-ევროპული გახდა.

ეკონომიკური მიზეზების გარდა არსებობდა ევროპის მიერ რომაული სამართლის გამოცდილების გადმოღების სოციალურ-კულტურული წინაპირობებიც, აქ ვითარდებოდა განათლება, ხელოვნება, კულტურა, რამაც შეამზადა ნიადაგი რომის იურიდიული კონცეფციის, შეხედულებების, ცნებების, კონსტრუქციის აღქმისათვის. ამ პროცესებში უდიდესი როლი ითამაშეს უნივერსიტეტებმა, სადაც ხდებოდა ორიგინალური რომაული ტექსტების შესწავლა და შემდეგ მათი ადაპტაცია შუასაუკუნეების ევროპის პირობებთან. შემთხვევითი არ არის, რომ რომანულ-გერმანული სამართლის ზოგიერთი მკვლევარი მას განიხილავს, როგორც „გონების სამართალს“ და „უნივერსიტეტების სამართალს“. უნივერსიტეტის პროფესორები აქტიურად მონაწილეობდნენ იურიდიული დოქტრინის, ზოლო მოგვიანებით—კანონპროექტების, კოდექსების შემუშავებაში. საუნივერსიტეტო განათლებას ღებულობდნენ მოსამართლეები, პროკურორები, ადვოკატები, რომლებიც ხელს უწყობდნენ რომის იურიდიული დოქტრინის შემდგომ პრაქტიკულ გამოყენებას.

რომის სამართლის რეცეფციის მნიშვნელოვანი წინაპირობა იყო აგრეთვე ქრისტიანული ეკლესიის დამოკიდე-

ბულების შეცვლა რომის სამართლისადმი. მრავალი საუკუნის მანძილზე ეკლესია უარყოფითად აფასებდა რომაულ სამართალს და ამ ცრურწმენის გადასალახავად თომა აქვინელის ავტორიტეტი გახდა საჭირო. სამოქალაქო სამართლო პროცესებისაგან საეკლესიო ინკვიზიციის ჩამოშორების გადაწყვეტილება უფრო ადრე, 1215 წელს მილო ლატრანის მეოთხე საეკლესიო კრებამ.

XIII საუკუნიდან რომანულ-გერმანული სამართალი აქტიურად ვითარდებოდა, გასცდა გერმანიის სახელმწიფო საზღვრებს და ინგლისის გარდა მთელი ევროპის საკუთრება გახდა. XVI-XVIII საუკუნეებში ევროპის სამართლებრივი განვითარების პროცესმა ახალი ფორმა შეიძინა. ერისა და ეროვნული სახელმწიფოებრიობის ჩამოყალიბებამ მასში შემოიტანა სამართლებრივი ნაციონალიზმის ელემენტები, რომაული სამართლის საერთო პრინციპები და საწყისები ინტეგრირებულნი აღმოჩნდნენ ეროვნულ ნორმატიულ სისტემებში. ეს პროცესი დამთავრდა ეროვნული კანონმდებლობის, ნაციონალური კოდექსების შემუშავებით, რომლებიც სხვადასხვა ქვეყნის სოციალურ წყობას ითვალისწინებდნენ. რომანულ-გერმანული სამართლის სისტემა (ოჯახი), როგორც კონტინენტური სამართალი აერთიანებს საკუთრივ გერმანიას, საფრანგეთს, იტალიას, ისლანდიას და სხვა ქვეყნებს.

დღეისათვის რომანულ-გერმანული სამართლის დემოკრატიული ტრადიციები შეივსო „ევროპული სახლის“, ევროკავშირის შექმნის იდეით, რასაც ქვეყნების სამარ-

თლებრივი ინტეგრაციის, ეროვნული სახელმწიფოებრივი საზღვრების და მასთან ერთად სამართლებრივი ნაციონალიზმის გადალახვისაკენ მიეყვართ. ინტეგრაციის საფუძვლად გამოდის საერთო პრინციპები, საწყისები, რომის კერძო სამართლის სულისკვეთება. დღეს შეიძლება ითქვას, რომ დაიწყო რომანულ-გერმანული სამართლის განვითარების ახალი—კონტინენტურ-ევროპული ქვეყნების საკანონმდებლო კომპლექსების უნიფიკაციისა და დაახლოების და საერთო ევროპული სამართლებრივი სისტემის შენების ეტაპი.

რომანულ-გერმანული სამართლის ფორმა არის კანონმდებლის ან მისგან უფლებამოსილი ორგანოების მიერ ჩამოყალიბებული ქცევის საერთო წესები. ამ ნორმების მთავარ განსხვავებას ანგლო-საქსონურთან შედარებით წარმოადგენს მისი განზოგადებული, აბსტრაქტული ხასიათი. ჩვეულებისამებრ, კანონმდებელი მას აყალიბებს, როგორც ქცევის სოციალურ მოდელს, როგორც საერთო მასშტაბს, დაშვებულ საზღვრებს („აქედან“ და „აქამდე“) და არ მიმართავს კერძო შემთხვევებს, ქცევის ვარიანტებს. თუნდაც სამართლის ნორმის შესაქმნელად გამოყენებულ იქნეს ცალკეული იურიდიული კაზუსი, ის განზოგადებულ (აბსტრაქტულ) ფორმებში პოულობს გამოსავალს.

ქცევის ნორმების—მოდელების გამოყენება საშუალებას აძლევს კანონმდებელს ოპერატიული ზემოქმედება მოახდინოს სოციალურ ურთიერთობებზე, შეცვალოს, გარდაქმნას ისინი, რაც მოცემული სამართლებრივი რეგლამენტა-

ციის ჭეშმარიტ ღირსებას წარმოადგენს. რომანულ-გერმანულ ნორმებს გააჩნიათ სისტემურ-იერარქიული ხასიათი, ქმნიან იურიდიული ძალისა და სოციალური მნიშვნელობის თვალსაზრისით დაქვემდებარებული ვითარებების ურთიერთდაკავშირებულ კომპლექსებს, რომელთა შორის გამოიყოფა მთავარი და მეორეხარისხოვანი, ნაკლები მნიშვნელობის წესები. ეს მდგომარეობა რომანულ-გერმანული სისტემის იურისტებს მნიშვნელოვნად უადვილებთ ნორმის შეფარდების პროცესს.

ამასთანავე, განზოგადებული ხასიათი ნორმებს ნეგატიურ ელფერსაც ანიჭებს: რაც უფრო განვრცობილია ნორმა, უფრო მეტად ძნელდება მისი პრაქტიკაში გამოყენება. წარმოიქმნება მისი დაკონკრეტების და განმარტების სერიოზული პრობლემა, რის დასაძლევადაც გამოიყენება განმარტების უამრავი ხერხი და საშუალება, რომლებიც შესაძლებლობას იძლევიან დაზუსტდეს კანონმდებლის ნება. ამის შედეგად სასამართლო, საარბიტრაჟო და სხვა ორგანოები შეიმუშავენ მრავალ მეორად ნორმას¹ და დებულებას, რომლებიც განმარტავენ, აკონკრეტებენ კანონების შინაარსს.

რომანულ-გერმანული სამართლებრივი სისტემის ქვეყნებში გამოიყენება რომის იმპერიის არსებობიდან ცნობილი კლასიკური დაყოფა საჯარო და კერძო სამართლის დარგებად.

¹ იხ. გ. ლობჟანიძე, სახელმწიფოსა და სამართლის ზოგადი თეორია, თბ. 2003 წ. გვ. 352.

საჯარო სამართლის გამოყოფის კრიტერიუმია საერთო, სახელმწიფო ინტერესი (სახელმწიფოებრივი მიზნებისა და ამოცანების განხორციელება), ხოლო კერძო სამართლის საფუძველია განსაკუთრებული, კერძო ინტერესი (ცალკეული პიროვნების, მოქალაქის, ორგანიზაციის მიზნების რეალიზაცია). საჯარო სამართალი აწესრიგებს ძალაუფლებასა და მორჩილებაზე ვალდებული პირების მიმართ იძულების მექანიზმზე დამყარებულ სუბორდინაციულ ურთიერთობებს. მასში დომინირებს იმპერატიული (კატეგორიული) ნორმები, რომელთა შეცვლა და განვრცობა სამართლებრივი ურთიერთობის მონაწილეთა მიერ არ შეიძლება. საჯარო სამართლის სფეროს ტრადიციულად მიაკუთვნებენ კონსტიტუციურ, სისხლის სამართლის, ადმინისტრაციულ, ფინანსურ, საერთაშორისო საჯარო სამართალს, პროცესუალურ დარგებს, შრომითი სამართლის ძირითად ინსტიტუტებს და ა.შ. კერძო სამართალი აწონასწორებს „პორიზონტალური“ ტიპის ურთიერთობებს თანასწორუფლებიან დამოუკიდებელ სუბიექტებს შორის. აქ ჭარბობს დისპოზიციური, მხოლოდ იმ ნაწილში მოქმედი ნორმები, რომლებიც არ იცვლებიან, არ უქმდებიან მისი მონაწილეების მიერ. კერძო სამართლის უფლებების სფეროში შედის: სამოქალაქო, საოჯახო, სავაჭრო, საერთაშორისო კერძო სამართალი, შრომითი სამართლის ცალკეული ინსტიტუტები და ზოგიერთი სხვა.

რომანულ-გერმანული სამართლის სხვა სტრუქტურულ თავისებურებას წარმოადგენს ნორმების თანდათანობითი დარგობრივი დაყოფა, მათი მიბმა სამართლისა და სამარ-

თლებრივი ინსტიტუტების კონკრეტულ დარგებთან. ყველა მისაღები ნორმატიული დებულება იურიდიულ დოქტრინასთან შესაბამისობაში იღებს სათანადო დარგობრივ „ჩაწერას“ მათი მოწესრიგების საგნისა და სამართლის სუბიექტებზე ზემოქმედების ხერხებისა და საშუალებების (მეთოდების) თავისებურებების გათვალისწინებით. სხვადასხვა ნორმატიული მასალის ელემენტების დაყოფის ასეთი ლოგიკური თანმიმდევრობა ამ სამართლებრივი ოჯახის „საუნივერსიტეტო ფესვებით“, რაციონალური ბუნებით არის უზრუნველყოფილი.

რომანულ-გერმანულ სამართლებრივ ოჯახში მიღებული სამართლის წყაროების თეორიის გადმოცემა იოლი საქმე როდია, — წერს რ. დავიდი. გამომდინარე იქიდან, რომ სამართლებრივი სისტემები, რომლებიც ამ ოჯახს შეადგენენ მრავალრიცხოვანია და თითოეულ მათგანს თავისი სპეციფიკური ნიშნები აქვს, უფრო მეტიც, ეროვნული სამართლის თითოეულ სისტემაში ეს საკითხი ფრიად რთულია და ხშირად სადავო. ხერხი, რომლის მეშვეობითაც ამ კითხვას პასუხი გაეცემა, შეიძლება სამართლის იმ დარგზე იყოს დამოკიდებული, რომლის მიმართაც იგი დაისვა, ან მნიშვნელოვანწილად თითოეული ავტორის ფსიქოლოგიაზე და პირად ტემპერამენტზეც. იგი სხვადასხვა ეპოქაში და იმ ფილოსოფიური ტენდენციების გამო იცვლებოდა, რომლებიც ამა თუ იმ მომენტებში იყო გაბატონებული.¹

¹ იხ. რ. დავიდი, თანამედროვეობის ძირითადი სამართლებრივი სისტემები, თბ., 1993 წ. გვ. 39.

რომანულ-გერმანული სამართლებრივი ოჯახის ქვეყნებისათვის უმნიშვნელოვანეს და თითქმის ერთადერთ წყაროს წარმოადგენს კანონი. თუმცა უკანასკნელ პერიოდში აღიარებენ, რომ კანონის აბსოლუტური სუვერენიტეტი რომანულ-გერმანული სამართლებრივი ოჯახის ქვეყნებში ფიქციაა და კანონის გვერდით არსებობს სამართლის სხვა მნიშვნელოვანი წყაროებიც. ასეთ მნიშვნელოვან წყაროდ გვევლინება კანონიკური სამართალი, რადგანაც საეკლესიო იურისდიქციას ბევრ ქვეყანაში XII-XIII საუკუნეებში ფართო კომპეტენცია გააჩნდა. შემდეგში, როცა ეს კომპეტენცია ცენტრალიზაციის, საერთო სასამართლოების განვითარებისა და რეფორმაციის გამო შევიწროვდა, მისმა შემცვლელმა იურისდიქციამ ზოგადად ის სამართალი აითვისა, რომელიც საეკლესიო სასამართლოების მიერ გამოიყენებოდა. შემდეგი წყაროა კანონი, რომელსაც ღებულობს სისტემის ქვეყნების პარლამენტები, მათ აქვთ უმაღლესი იურიდიული ძალა და სახელმწიფოს მთელ ტერიტორიაზე, მის ნებისმიერ მოქალაქეზე (და არა მარტო) ვრცელდება. კანონმა, თანამედროვე დოქტრინის თვალსაზრისით, უნდა გამოხატოს საზოგადოების უმრავლესობის ნება, ადამიანის ძირითადი უფლებები, სოციალური სამართლიანობა. კანონს აქვს უმაღლესი პრიორიტეტი სამართლის სხვა დანარჩენ წყაროებთან შედარებით. მას შეუძლია აკრძალოს ან ლეგალურად აქციოს ტრადიციები, სასამართლო პრაქტიკის ცალკეული ღებულებები, შიდა სახელმწიფო ხელშეკრულებები. ადათის, ტრადიციის ან დოქტრინის კანონის ტექსტში განმტკი-

ცებისას, ის ზღედა მისი ნაწილი და მის შინაარსად იქცე-
ვა. სადღეისოდ კანონი აწესრიგებს საზოგადოებრივი
ცხოვრების ყველა ძირითად მხარეს, ამტკიცებს სუბიექ-
ტების სამართლებრივ მდგომარეობას.

რომანულ-გერმანული დოქტრინის თანახმად არსებობს
კონსტიტუციური და ჩვეულებრივი (მიმდინარე) კანონები.
სისტემის ყველა ქვეყანაში ჩვეულებრივ კანონებთან მი-
მართებაში დამტკიცებულია კონსტიტუციური კანონის
პრიორიტეტის პრინციპი. მათ უმრავლესობას ამტკიცებს
საკონსტიტუციო სასამართლო, ანდა უზენაესი სასამარ-
თლო ორგანოები. კონსტიტუციური კანონების მიმართ
გათვალისწინებულია მათი გაუქმების ან შეცვლის განსა-
კუთრებული წესი, რისთვისაც აუცილებელია პარლამენ-
ტის წევრთა კვალიფიციური უმრავლესობის თანხმობა.
კანონების რეგულირების საგანს წარმოადგენს საზოგა-
დოების სრულყოფის უმთავრესი საკითხები, მოქალაქეთა
უფლებები და თავისუფლებები, სტრუქტურა, სახელმწი-
ფო ხელისუფლების ორგანიზაცია.

მიმდინარე კანონებს შორის მნიშვნელოვანი ადგილი
უჭირავთ კოდიფიცირებულ აქტებს (კოდექსებს). ანგლო-
საქსონურისაგან განსხვავებით რომანულ-გერმანული სა-
მართალი მიისწრაფვის ნორმატიული მასალის გარეგანი
სისტემატიზაციისკენ (ინკორპორაცია), არამედ არსებითად
გადაამუშავებს ნორმატიულ მასალას შინაარსობრივ, ში-
ნაგან მხარეს, რომლის მიხედვით ალაგებს ცალკეულ
ნორმებსა და იქმნება (კოდიფიკაცია). დარგობრივი (სამო-

ქალაქო-სამართლებრივი, სისხლის სამართლის, საეაჭრო, საოჯახო და ა.შ.) კოდექსი.

სამართლის ნორმების დარღვევა ნებისმიერ ქვეყანაში ან ყველა სამართლებრივ ოჯახში იწვევს შესაბამის იურიდიულ პასუხისმგებლობას რომანულ-გერმანული ოჯახის წიაღში, ევროპაში სამმაგი დაყოფის სისტემა შემოინახა საფრანგეთმა, ბელგიამ, ლუქსემბურგმა, სან-მარინომ და საბერძნეთმა. საბერძნეთში 1961 წლის სისხლის სამართლის კოდექსი ერთმანეთისაგან განასხვავებს სისხლის სამართლის დანაშაულის დელიქტს და გადაცდომას. სამმაგი დაყოფის სისტემა არ არის დამახასიათებელი მარტო ევროპისათვის, არამედ ფრანკო-ფონურ აფრიკისთვისაც.

რომანულ-გერმანული სისტემის ქვეყნებში კანონების გარდა მიიღება მრავალი კანონქვემდებარე აქტი: დეკრეტი, რეგლამენტი, ინსტრუქცია, ცირკულარი და აღმასრულებელი ხელისუფლების მიერ გამოცემული სხვა დოკუმენტები. ზოგიერთი მათგანი დელეგირებულია და მათი როლი და მნიშვნელობა სამართლებრივი მოწესრიგების დონე გამომცემელი ორგანოების უფლებამოსილებით განისაზღვრება. სხვა გადაწყვეტილებები მიიღება თვით აღმასრულებელ-განმკარგულებელი ორგანოების ინიციატივით. ისინი, თავისი იურიდიული ძალის თვალსაზრისით, ჩამორჩებიან პირველი კატეგორიის აქტებს, თუმცა მათი რაოდენობა ძალიან დიდია და ამიტომ, განსაკუთრებით იმ ქვეყნებში, სადაც მათ მიღებაზე მკაცრი კონტროლის სისტემა არ არის, მნიშვნელოვან ზემოქმედებას ახდენენ

არა მარტო აღმასრულებელი ხელისუფლების შიგნით ჩამოყალიბებულ ორგანიზაციულ ურთიერთობებზე, არამედ მოქალაქეების, დაწესებულებების და საწარმოთა საქმიანობაზეც.

რომანულ-გერმანული სამართლის მეორე წყაროს წარმოადგენს „არარომაული წარმომავლობის ადგილობრივი“ წეს-ჩვეულებები (ტრადიციები). ისტორიულად მრავალი ჩვეულებითი ნორმა განმტკიცდა კანონში, გახდა მისი შინაარსი, მაგრამ როგორც სამართლის დამოუკიდებელი წყარო, ადათი დღეს სამართლებრივ სისტემაში მეორეხარისხოვან როლს ასრულებს და კანონის დამატებად გვევლინება.

მთელ რიგ ევროპულ სამოქალაქო და სავაჭრო კოდექსებში განმტკიცებულია ნორმები, რომლებიც საშუალებას იძლევა სამეურნეო და სავაჭრო პრაქტიკის წესები გამოვიყენოთ კანონის უქონლობის შემთხვევაში ე.ი. მათი საშუალებით ივსება საკანონმდებლო მოწესრიგების სფეროში ხარვეზები. მაგალითად, გფრ-ში ისინი გამოიყენება სამართლის პრინციპებთან ერთად ნაციონალ-სოციალიზმის დროიდან შემორჩენილ კანონებზე მსჯელობისას, მათი სამართლის ძირითად საწყისებთან და სოციალური სამართლიანობის იდეებთან დაპირისპირების შემთხვევაში. ამ თვალსაზრისით ადათების როლი და მნიშვნელობა ბოლომდე ამოწურული არ არის.

რომანულ-გერმანული სამართლის მესამე წყაროდ, გარკვეული შენიშვნებით, შეიძლება ჩაითვალოს სასამართლო

პრაქტიკა. ადგილი, რომელიც სამართლის წყაროებს შორის სასამართლო გადაწყვეტილებებს აქვს მიკუთვნებული, რომანულ-გერმანულ სამართლებრივ სისტემებს განასხვავებს ერთი მხრივ, ინგლისური საერთო სამართლის, მეორე მხრივ კი – სოციალისტური სამართლისაგანაც, ესაა მისი პოზიცია და შინაგანი სხვაობა, პრინციპებთან შედარებით.¹ მკვლევართა აზრით, სასამართლო პრაქტიკით შემუშავებულ „სამართლებრივ ნორმას“ არ გააჩნია ის ავტორიტეტი, რომლითაც კანონმდებლის მიერ შექმნილი ნორმები სარგებლობენ. იგი საკმაოდ მერყევია, მისი უკუგდება და შეცვლა ახალი საქმის განხილვისას ყოველთვის შეიძლება; სასამართლო პრაქტიკა შეზღუდული არ არის ნორმებით, რომლებიც მან თვითონ შექმნა და არ შეუძლია ზოგადად დაიმოწმოს ისინი მისაღები გადაწყვეტილებების გასამართლებლად. თუ მოსამართლეები ახალ საქმეში იყენებენ ადრე გამოყენებულ ძალას, მას არა აქვს შემობრუნება სასამართლო პრაქტიკაში ყოველთვისაა მოსალოდნელი, მოსამართლეებიც მოვალენი არ არიან დაასაბუთონ იგი.

პრეცედენტის წესი რომანულ-გერმანული სამართლებრივი სისტემის ტრადიციების საწინააღმდეგოდ ითვლება მას შემდეგ, რაც შუა საუკუნეებში ნიმუშად რომანული სამართალი აღიარეს. რომანულ-გერმანულ სამართლებრივ ოჯახში საკმაოდ დროის მანძილზე სამართლის ძირითადი წყარო იყო დოქტრინა, რომელიც უმთავრესად უნივერსიტეტში მუშავდებოდა და ამ პროცესმა XIX საუკუნის ბოლომდე გასტანა, კიდრე

¹ იხ. რ. დავიდის დას. ნაშ. გვ. 122.

დოქტრინის მნიშვნელობა კანონის პირველობამ არ შეცვალა. ამ შენიშვნების აზრი მიგვიითითებს იმაზე, რომ მოქმედი დოქტრინის თანახმად სამართლის ნორმა შეიძლება მიიღოს მხოლოდ კანონმდებელმა და მისგან უფლებამოსილმა ორგანომ. მიუხედავად ამისა, არსებულმა დაპირისპირებამ, კანონმდებლობის ხარვეზებმა და, რაც მთავარია, პარლამენტისგან სასამართლო ორგანოებისათვის მინიჭებულმა მოქმედების ფართო სივრცემ განაპირობა მოსამართლეთა პრინციპული გადაწყვეტილების შემუშავება, რომლებიც აზუსტებენ კანონის შინაარსს და ხანდახან უპირისპირდებიან კანონმდებლის ნებასაც.

ამგვარ გადაწყვეტილებას, როგორც წესი, შეიმუშავენ სისტემის ქვეყნების უმაღლესი სასამართლო ინსტანციები და საკონსტიტუციო სასამართლოები. ამ ინსტანციების ადგილისა და როლის ძალით სასამართლო იერარქიაში ყველა ქვემდგომი სასამართლო ორგანო ვალდებულია მკაცრად მიჰყვეს კონკრეტული კატეგორიის საქმეების გადაჭრის მათ მიერ ჩამოყალიბებულ პრაქტიკას სხვაგვარი გადაწყვეტილებების აკრძალვის შიშით. ამგვარად, იქმნება თავისებური სასამართლო ნორმა—სამართლის შემფარდებელი ყველა იურისტის მიერ გასათვალისწინებელი სასამართლო პრაქტიკის სამართალდებულება, რომლებიც ქვეყნდება სასამართლო კრებულებში და სამართლებრივი სისტემის ნაწილი ხდება.

კიდევ ერთი თავისებურების შესახებ თავის დროზე ევროპის კონტინენტურ იურისტებს მატერიალური სამართალი

უფრო აინტერესებდათ, რაც შეეხება სასამართლო პროცედურას, ისე როგორც ყველაფერს, რაც მტკიცებულებებსა და სასამართლო გადაწყვეტილებათა აღასრულებას შეეხება ისინი ნაკლებ ყურადღებას აქცევდნენ, ეს დამოკიდებულება ჯერ კიდევ რომში ჩამოყალიბდა, და დიდხანს შემორჩა რომანულ-გერმანულ სამართლებრივ სისტემას.

§2. საერთო (ანგლო-საქსონური) სამართლებრივი ოჯახი

იურისტები ანგლო-საქსონური სამართლის სისტემას საერთო სამართლის ოჯახად მოიხსენიებენ. სადაც ინგლისურ სამართალს პირველხარისხოვან მნიშვნელობას ანიჭებენ და მისი გაცნობით იწყებენ. რ. დავიდი თვლის, რომ ინგლისური სამართლის გამოყენების სარბიელი ინგლისითა და უელსით შემოიფარგლება, რადგან ჩრდილოეთ ისლანდია, შოტლანდია, ლამანშისა და მენის კუნძული „ინგლისურ სამართალს“ არ ემორჩილება. იგი არც შვედეთის სამეფოს სამართალია, არც დიდი ბრიტანეთის. ამიტომ ტერმინზე „ბრიტანული სამართალი“ უარი უნდა ითქვას. საჭიროა დავინახოთ განსხვავება ინგლისური სამართლის ვიწრო კონცეფციასა და ამ სამართლის უნივერსალობას შორის, სადაც იგი გაგებულია, როგორც მოდელი კაცობრიობის დიდი ნაწილისათვის. ინგლისურ სამართალს საერთო სამართლის ოჯახში მართლაც მთავარი ადგილი უჭირავს და არა მარტო თვით ინგლისში, სადაც საერთო სამართალი ისტორიულად ჩამოყალიბდა, არამედ მრავალ სხვა ქვეყანაშიც ინგლისური სამართალი რჩება მოდელად, რომლისგანაც გადახვევა ბევრ საკითხში შეიძლება, მაგრამ მთლიანობაში მაინც იგი გათვალისწინებული და პატივდებულია.¹

ანგლო-საქსონური სამართლის წარმოშობა და განვითარება დაკავშირებულია მრავალგვარ ისტორიულ, გეოგრაფიულ, ეროვნულ, პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და სხვა ფაქტორებთან. საერთო სამართლის ოჯახი, ისევე რო-

¹ იხ. რ. დავიდის დას. ნაშრ., გვ. 212.

გორც რომის სამართალი განვითარდა პრინციპზე „სამართალია იქ, სადაც მას იცავენ“¹ ისტორიული თვალთახედვით ინგლისისა და ანგლო-საქსონური სამართლისათვის უმნიშვნელოვანესია ნორმანდიელების მიერ დაპყრობის პერიოდი. ამ დრომდე ქვეყანაში მოქმედებდა დაქსაქსული ადგილობრივი აქტები, საზოგადოებრივი ცხოვრების ცალკეული საკითხების მარეგულირებელი მეფეთა ბრძანებები. რომაელებმა, რომლებიც ბრიტანეთს თითქმის ხუთ საუკუნეს მართავდნენ, ვერ შეძლეს გადამწყვეტი ზემოქმედება მოეხდინათ მის შემდგომ სამართლებრივ განვითარებაზე. რომაული სამართალი ვერ დამკვიდრდა და მალე იქნა გაძევებული ადგილობრივი ნორმანების მიერ.

საერთო სამართალი მთელი ინგლისისათვის შემოიღო ვილჰელმ I დამპყრობელმა (1066 წ.). ამ პერიოდში ფორმირდება ცენტრალიზებული სასამართლო სისტემა, გამოჩნდნენ მეფის გამსვლელი მოსამართლეები (ჰენრი II მმართველობის დროს), რომლებიც მეფის სახელით ადგილზე წყვეტდნენ საქმეებს. თავდაპირველად ამ მოსამართლეთა გამგებლობაში მცირე რაოდენობის საქმეები შედიოდა, მაგრამ მათი რიცხვი თანდათანობით გაფართოვდა. მოსამართლეების გამოტანილი გადაწყვეტილებები საფუძვლად ედებოდა სხვა სასამართლო ინსტანციების მიერ ანალოგიური საქმეების განხილვას. ასე ჩაეყარა სა-

¹ იხ. Общая Теория права и государства под. ред. В. Лазарева. М., 1999, стр. 315.

ფუძველი მთელი ინგლისისათვის საერთო პრეცედენტების ერთიან სისტემას, რომელმაც მიიღო სახელი „common Law“ (საერთო სამართალი). სასამართლო დავის გადაწყვეტაში მონაწილეობდნენ ნაფიცი მსაჯულები,—ადგილობრივი თავისუფალი მოქალაქეები, რომლებიც უფრო ხშირად არ იცნობდნენ მეფეთა აქტებსა და პრეცედენტებს, მაგრამ იცოდნენ საკუთარი ჩვეულებები და ტრადიციები. ჩვეულებითი ნორმების ზემოქმედება მნიშვნელოვან გავლენას ახდენდა გამოტანილი სასამართლო გადაწყვეტილების შინაარსზე. ამ თვალსაზრისით ინგლისის საერთო სამართალი ჩვეულებითი, ტრადიციული სამართალია.

XII-XIV საუკუნეებში საერთო სამართლის სისტემამ აღმავლობის პიკს მიაღწია, მაგრამ თანდათანობით, პრეცედენტების რიცხვის გაზრდასთან ერთად მასში გამოიკვეთა კონსერვატიზმისა და ფორმალიზმის ტენდენციები, რამაც XVI საუკუნისთვის ნიადაგი შეუმზადა მისი განვითარების ხარისხობრივად ახალ, „სამართლიანობის სამართლის“ გამოჩენასთან დაკავშირებულ ეტაპს და მის დაპირისპირებას საერთო სამართალთან. განვითარებადი საბაზრო ურთიერთობები საჭირო დონით ვერ აისახებოდნენ ძველ სამართლებრივ ფორმებში, დროთა განმავლობაში ჩამოყალიბდა განსაკუთრებული აპელაციის წესი,—მონარქთან საქმის განხილვა „სინდისით“, „სამართლიანობით“ და არა პრეცედენტებით. ასეთი აპელაციები, როგორც წესი, ხდებოდა ლორდ-კანცლერის ხელში, რომელიც წყვეტდა საჩივრის მეფისათვის გადაცემის საკითხს. მალე

თვით საქმის გარჩევის ფუნქცია ფაქტობრივად გადაეცა ლორდ-კანცლერს, იგი დამოუკიდებელი მოსამართლე გახდა.

ამგვარად, ინგლისში ჩამოყალიბდა სამართლის ორი დამოუკიდებელი სისტემა: საერთო პრეცედენტული და „სამართლიანობის სამართალი“, რომელიც თანდათან არსებითად შეიცვალა. მან რეალიზება დაიწყო ადრე განხილული კაზუსების საფუძველზე—შესაბამისად, ლორდ-კანცლერმა დაკარგა შესაძლებლობა თავისი შეხედულების მიხედვით, საკუთარი სამართლიანობის გრძნობით გადაეწყვიტა დავა ანალოგიურ საქმეებზე მზა განაჩენის არსებობის შემთხვევაში. „სამართლიანობის სამართალიც“ გადაიქცა პრეცედენტულ სამართლად, სხვაობა სამართლის ორ სისტემას შორის არ იყო პრინციპული, თუმცა 1875 წლამდე შემორჩა კანცლერის სამართალი, რომელიც მხოლოდ „სამართლიანი სამართლით“ ხელმძღვანელობდა. 1875 წლის შემდეგ საერთო სამართლისა და „სამართლიანი სამართლის“ ნორმების გამოყენება დაიწყო ყველა მოსამართლემ და „სამართლიანი სამართლის“ პრეცედენტები ინგლისის ერთიანი პრეცედენტული სამართლის ორგანულ ნაწილად იქცა.

ანგლო-საქსონური სამართლის განვითარების თანამედროვე პერიოდი კარდინალური სამართლებრივი რეფორმების პერიოდია, რომლის არსი საკანონმდებლო მოღვაწეობის გააქტიურებაში, სარჩელის წარმოების უნიფიკაციაში, საერთო სამართლისა და „სამართლიანობის სამარ-

თლის“ სასამართლოების შეერთებაში მდგომარეობს. ამ პერიოდში საგრძნობლად ამაღლდა საკანონმდებლო მოწესრიგების დონე, გაიზარდა კანონის მნიშვნელობა სამართლის სხვა წყაროებს შორის. საკანონმდებლო „შეტევამ“ გამოიწვია სამართლის სტრუქტურისა და შინაარსის, აგრეთვე თვით იურიდიული აზროვნების, სამართლებრივი დოქტრინისა და განათლების მოდიფიკაცია. თუკი ადრე ინგლისელი იურისტები ძირითადად პრაქტიკულად განისწავლებოდნენ, ამჟამად გაიზარდა საუნივერსიტეტო განათლების პრიორიტეტი. კანონპროექტის შემუშავების დროს ითვალისწინებენ უცხოური ქვეყნების, მათ შორის სამართლის რომანულ-გერმანული ოჯახის წევრი ქვეყნების გამოცდილებასაც, მიმდინარეობს სხვა სამართლებრივი ღირებულებების შესწავლა და უნიფიკაცია. ამგვარად, შეინიშნება ანგლოსაქსური და რომანულ-გერმანული სამართლებრივი სისტემების თანდათანობითი დაახლოება.

ინგლისის პრეცედენტულმა სამართალმა ზეგავლენა იქონია მსოფლიოს მრავალი ქვეყნის სამართლის განვითარებაზე. მისი გავლენის სფეროში მოხვდნენ აშშ, კანადა, ავსტრალია, ინდოეთი, ახალი ზელანდია და სხვა ქვეყნები, თუმცა თვით დიდ ბრიტანეთში საერთო სამართალი ყველგან არ გავრცელებულა. იგი მხოლოდ ინგლისსა და უელსში გამოიყენება. შოტლანდიასა და ჩრდილოეთ ირლანდიაში, აგრეთვე მთელი რიგი კუნძულების ტერიტორიაზე იგი არ მოქმედებს. ანგლოსაქსური სისტემის ქვეყ-

ნებში დიდ ხანია მიმდინარეობს კონსტრუქციული სამართლებრივი თანამშრომლობა, ინგლისური სასამართლოების მიერ შემუშავებული მრავალი პრეცედენტი გახდა სხვა სახელმწიფოების კუთვნილება და მოექცა მათი სამართლის ყურადღების სფეროში და პირიქით.

ამასთანავე, უკანასკნელ ხანებში რამდენიმე სახელმწიფომ (მათ შორის კანადა და ავსტრალია) გამოაცხადა სამართლებრივი ავტონომია, ამერიკის შეერთებულ შტატებში კი სამართლებრივი „სუვერენიტეტი“ ბევრად უფრო ადრე, ჯერ კიდევ XVIII საუკუნეში, დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის დროიდან ყალიბდება, მაგრამ თვით სამართლის ანგლოსაქსონურ სისტემაში შემავალი ქვეყნების სამართლებრივი დამოუკიდებლობის პროცესი ჯერ კიდევ არ ნიშნავს მათ „გასვლას“ შექმნილი სამართლებრივი ოჯახიდან, რადგანაც ინგლისური სამართლის გავლენა არ შემოიფარგლება პრეცედენტებით, იგი უზრუნველყოფს იურიდიული აზროვნების ხასიათსა და სამართლებრივი მოღვაწეობის თავისებურების საერთო ტიპს, გამოყენებულ კატეგორიებს, ცნებებს, კონსტრუქციებსა და სხვა იურიდიულ ელემენტებს.

ანგლო-საქსონურ სამართალში არსებობს ნორმის ორი სახეობა: საკანონმდებლო და პრეცედენტული. საკანონმდებლო ნორმა (ისევე, როგორც რომანულ-გერმანულ სისტემაში) წარმოადგენს საერთო ხასიათის სავალდებულო ქცევის წესს. პრეცედენტული ნორმა კი კონკრეტული საქმის მიმართ სასამართლო გადაწყვეტილების გარკვეუ-

ლი ნაწილია. ინგლისელი იურისტები პრეცედენტულ ნორმებს („ratio decidendi“) მიაკუთვნებენ, ჯერ ერთი, საქმის იურიდიულ დასკვნას, მეორეც, გადაწყვეტილების არგუმენტაციას, მოტივირებას. ეს ორი ელემენტი შეადგენს გადაწყვეტილების დედააზრს. მას მხოლოდ რწმუნებითი ხასიათი აქვს და აუცილებელი არ არის სხვა სასამართლოებისათვის. პრაქტიკაში obiter dictum ძალიან ძნელი გასარჩევია ratio decidendi-სგან. ამისათვის შემუშავებულია მრავალი მეთოდი და ხერხი, მაგრამ არც ერთი საკმარისად ეფექტური არ არის.

განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს, რომ ratio decidendi დიდი პირობითობით შეიძლება ჩაითვალოს სამართლის ნორმად. ინგლისელები საერთოდ ამჯობინებენ თავის სასამართლო გადაწყვეტილებებში არ ჩამოაყალიბონ საერთო ხასიათის წესები, მათთან მოქმედებს ფართო სამართლებრივი პრინციპების გამოუყენებლობის პრეზუმფცია. კონტინენტის იურისტებისაგან განსხვავებით, მათი შეგნების სამართლებრივი ტიპი უფრო ინდუქციურია, ვიდრე დედუქციური. საქმეზე მსჯელობის, გადაწყვეტილების საძირკველში კერძო შემთხვევის, კაზუსის ანალიზი ძევს. მოსამართლე კონკრეტულ შემთხვევას მოარგებს არა მზა ნორმას, არამედ ადრე მომხდარ კაზუსს, სამართლებრივი მნიშვნელობის მქონე შემთხვევას, ადგენს მათ ურთიერთმსგავსებას და ამის შემდეგ გამოაქვს დასკვნა, მიესადაგება პრეცედენტი მის მიერ განხილულ საქმეს თუ არა. ასეთ მექანიზმს მხოლოდ პირობითად შეიძლება და-

ვარქვათ ნორმა შეფარდებითი. პრეცედენტული დარეგულირების აღწერა მოდელით „ნორმა - მისი რეალიზაცია“ არის ჯეროვანი დაფასება რომანულ-გერმანული სამართლებრივი ტრადიციისა, რომლითაც ნორმატიულობა სამართლის აუცილებელ ელემენტს წარმოადგენს.

ანგლო-საქსონური სამართლის ყველაზე უფრო მნიშვნელოვან წყაროს (მისი ფორმირების პროცესის თვალსაზრისით), როგორც უკვე აღვნიშნეთ, სასამართლო პრეცედენტი წარმოადგენს. დიდი ხნის მანძილზე სწორედ ის იყო ინგლისური სამართლის გამოხატვისა და განმტკიცების მთავარი ფორმა, სწორედ ამის გამო იყო და არის პრეცედენტული ინგლისური სამართალი. ინგლისში პრეცედენტს ჰქმნის მხოლოდ უმაღლესი სასამართლო ინსტანცია: ლორდთა პალატა, ფარული საბჭოს სასამართლო კომიტეტი (თანამეგობრობის წევრი სახელმწიფოების საქმეებზე), აპელაციური სასამართლო და უმაღლესი სასამართლო. უფრო ქვევით მდგომი სასამართლოები პრეცედენტებს არ ქმნიან. ინგლისური სასამართლო პრეცედენტი გვაუწყებს: გადაწყვეტოთ ისე, როგორც ადრე იყო გადაწყვეტილი (წესი „state decisis“) და მას იმპერატიული ხასიათი აქვს, ე.ი. ნებისმიერი სასამართლო ინსტანცია ვალდებულია მიჰყვეს ზემდგომი სასამართლოს მიერ შემუშავებულ, აგრეთვე, თავის შექმნილ პრეცედენტებს.

1966 წელს ლორდთა პალატამ გააკეთა განცხადება პრაქტიკულ საკითხებზე, რომელიც აუცილებელი შემთხ-

ვევის პირობებში იძლეოდა უკანდახევის საშუალებას მიმერ ადრე შექმნილი პრეცედენტებისაგან. ლორდთა პალატის საკუთარი ადრინდელი გადაწყვეტილებების გაუმეების უფლება დაამტკიცა პარლამენტმა 1966 წლის კანონით მართლმსაჯულების შესახებ დიფერენცირდება.

ანგლო-საქსონური სამართლის სხვა წყაროს წარმოადგენს კანონი (Status). იგი პრეცედენტთან მიმართებაში მეორეხარისხოვან როლს ასრულებდა და გაცილებით გვია წარმოიქმნა, მაგრამ საზოგადოებრივი ურთიერთობები სამართლებრივი მოწესრიგების საქმეში თანდათანობით შეიძინა საკმაოდ დიდი მნიშვნელობა.¹

„დღევანდელ ინგლისში კანონი და კანონქვემდებარე აქტები არ შეიძლება მეორეხარისხოვნად ჩაითვალოს. ისინი ფაქტობრივად ისეთივე როლს ასრულებენ, როგორც ანალოგიურ წყაროები ევროპის კონტინენტზე. ოღონდ ისტორიული თავისებურებების გამო, ეს როლი ცოტა განსხვავებულად ხორციელდება. რაც შეეხება სხვა წყაროებს, როგორიცაა ჩვეულება, დოქტრინა, სამართლიანობა, სასამართლო პრაქტიკასთან და კანონთან შედარებით თანამედროვე ინგლისში მეორეხარისხოვან როლს ასრულებენ. თუმცა ეს როლიც არ უნდა უგულებელვყოთ. ამ წყაროებსაც თავისი მნიშვნელობა გააჩნია.“²

ინგლისური საკანონმდებლო აქტები მრავალი ფორმით კლასიფიცირდება. მოქმედების სფეროს მიხედვით გაირჩე-

¹ იხ. ჟ. პრადელი, შედარებითი სისხლის სამართლი, თბ., 1999 წ. გვ. 57.

² იხ. რ. ღავიდი, დას. ნაშ. გვ. 262.

ვა საჯარო და კერძო სამართლის აქტები. საჯარო სამართლის აქტები ვრცელდება სუბიექტების ნებისმიერ წრეში და მოქმედებენ დიდი ბრიტანეთის მთელ ტერიტორიაზე, კერძო სამართლისა — გარკვეულ პიროვნებებსა და ტერიტორიაზე.

პარლამენტი ნორმატიული აქტების მისაღებ უფლებამოსილებას ხშირად გადასცემს სხვა სუბიექტებს (დედოფალს, მთავრობას, სამინისტროებს). ამ აქტების ერთობლიობა შეადგენს „დელეგირებულ კანონმდებლობას“. ასეთი აქტების იურიდიული ძალა განისაზღვრება პარლამენტის კანონშემოქმედებითი ფუნქციის ნაწილის შესაბამისი ორგანოებისთვის გადაცემით. ამიტომ მათი გადაწყვეტილება ითვლება კანონის ნაწილად და ყველა მოქალაქე ვალდებულია შეასრულოს იგი. დელეგირებული კანონშემოქმედების უმაღლეს ფორმად ითვლება „საბჭოს ბრძანება“, რომელიც ფორმალურად წარმოადგენს საიდუმლო საბჭოს (მონარქი და საიდუმლო მრჩეველები) ბრძანებას, ფაქტობრივად კი მთავრობის ბრძანებაა.

ამის გარდა, მოქმედებს ავტონომიური კანონმდებლობა—ადგილობრივი ხელისუფლების ორგანოების აქტები ტერიტორიაზე, ზოგიერთ დაწესებულებაში, ორგანიზაციაში (ეკლესია, პროფკავშირი, რკინიგზის, სამშენებლო, ტრანსპორტის, გაზის კომპანიები, იურიდიული საზოგადოება და სხვა). ისინი იღებენ გადაწყვეტილებებს, რომლებიც სავალდებულოა მათი წევრებისა და მომხმარებლებისათვის. ავტონომიური კანონმდებლობის აქტების

იურიდიული ძალა, ცხადია, ვერ უტოლდება პარლამენტი-სა და დელეგირებული კანონმდებლობის აქტების ძალას. იერარქიით ისინი სამართალშეფარდებითი ორგანოების აქ-ტებს უახლოვდებიან.

სტატუტს გააჩნია პრიორიტეტი პრეცედენტთან მიმარ-თებაში იმ თვალსაზრისით, რომ შეუძლია მისი გაუქმება, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ პრეცედენტი წარმოქმნილია კანონისაგან და მეორადი ხასიათისაა. ანგლოსაქსური სა-მართლის თვითმყოფადობა მდგომარეობს სწორედ იმაში, რომ კანონი სრულდება არა დამოუკიდებლად, არამედ პრეცედენტების გამოყენებით, მათი საშუალებით. სანამ შეიძენს მოქმედი აქტის ძალას, კანონი უნდა „შეიმოსოს“ დაკონკრეტებული სავალდებულო სასამართლო გადაწყვე-ტილებით.

ინგლისური სტატუტი არ შეიძლება განვიხილოთ, როგორც პრეცედენტების სისტემის დანამატი, იგი თვი-თონ აესებს და სრულყოფს მას.

ანგლო-საქსონური სამართლის უძველეს წყაროს წარ-მოადგენს ჩვეულება (ადათი), თუმცა ამჟამად მისი როლი სამართლის სხვა წყაროებთან შედარებით თანდათან მცირდება. შინაარსობრივი თვალსაზრისით, ანგლო-საქსო-ნური სამართლის ჩამოყალიბებისა და განვითარებისათვის ადათს საკმაოდ დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა: საქმე ისაა, რომ ნაფიც მსაჯულებს, პროფესიონალი მოსამართლე-ებისაგან განსხვავებით, არ გააჩნიათ ნორმებისა და ადრე მიღებული სასამართლო გადაწყვეტილებების ის ცოდნა,

რომელიც აუცილებელია სხვადასხვა ქცევების ზუსტი იურიდიული შეფასებისათვის. მათთვის კონკრეტული შემთხვევის, ფაქტის შესაფასებლად ორიენტირად გამოდიოდა ის ადათები, ტრადიციები, ყოფაქცევის ნორმები, რომლებიც ინგლისში, ცალკეულ საგრაფოებში ჩამოყალიბდა. ამ ნორმების გათვალისწინებით მუშავდებოდა მსაჯულების საერთო აზრი, პოზიცია კონკრეტულ საქმეზე.

„შრომის დაყოფა“ მოსამართლეებსა და მსაჯულებს შორის არ წარმოქმნილა უცბად და სრულყოფილი სახით, ამასთან მსაჯულები აუცილებლად მონაწილეობდნენ არა მხოლოდ ფაქტის, არამედ თვით სამართლის საკითხების განხილვაში, ამიტომ ლოგიკურად უნდა ეცნოთ ინგლისელი იურისტების თეზისი იმის შესახებ, რომ საერთო სამართალი—ჩვეულებითი სამართალია და სათავეს ადათებიდან და ტრადიციებიდან იღებს. რაც შეეხება უძველეს ჩვეულებებს, ისინი პირდაპირ შევიდნენ ინგლისურ სამართალში. მოქმედი წესით ძველებური ადათები (XIII საუკუნემდე) გათვალისწინებული უნდა იყოს მოსამართლეთა მიერ კონკრეტული საქმეების განხილვის დროს. ასე მაგალითად, ინგლისში უხსოვარი დროიდან არსებობდა ადათი, რომელიც მეთევზეებს უფლებას აძლევდა ბადეები უცხო სანაპიროზე გაეშალათ ამ სანაპირო ზოლის მქატრონეების ნებართვის გარეშე. ეს დღემდე იურიდიულად მნიშვნელოვანია და სასამართლო აღიარებს.

საპარლამენტო პროცედურის მრავალი საკითხი, უმაღლესი სახელმწიფო თანამდებობის პირთა ურთიერთდამოკიდებულება, მონარქის და მისი ოჯახის წევრების ქცევის რიტუალურ-ეთიკური ნორმები ასევე ჩვეულებით-სამართლებრივი წესით რეგულირდება. აქ დაწერილი კონსტიტუციისა და სხვა საკონსტიტუციო აქტების უქონლობის გამო სამართალში არსებულ ხარვეზებს ტრადიცია ავსებს.

განსაკუთრებული ადგილი ანგლო-საქსონური სამართლის წყაროებს შორის იურიდიულ დოქტრინას (მეცნიერება) უჭირავს. თუკი რომანულ-გერმანულ სამართლებრივ სისტემაში იგი განმსაზღვრელ როლს თამაშობს, მაგრამ არ წარმოადგენს იურიდიული ნორმების გამომხატვისა და განმტკიცების დამოუკიდებელ ფორმას, ანგლოსაქსურ სამართალში ზოგიერთ ლიტერატურულ წყაროს აქვს საერთო აღიარება და გამოიყენება კონკრეტული საქმეების განხილვის დროს. ასეთ წყაროებს მიეკუთვნება საერთო სამართლის უძველესი სახელმძღვანელოები, რომელთა ავტორები უდიდესი ავტორიტეტის მქონე ინგლისელი იურისტები, უფრო ხშირად მოსამართლეები არიან. ამ წყაროებში მნიშვნელოვანია არა იმდენად ავტორის მსჯელობა, რამდენადაც აქ აღნიშნული და მეცნიერების მიერ განხილული აუცილებელი პრეცედენტები. მაგალითად, ინგლისელი იურისტების აღიარებით, ყველაზე ავტორიტეტული წყარო—კოკის „ინსტიტუტია“, ვიდრე რომელიმე სხვა პრეცედენტების კრებული. თანამედროვე სამეცნიერო

სახელმძღვანელოები კი არ ითვლება ანგლო-საქსონური სამართლის პირველწყაროდ, სასამართლო საქმეების განხილვის დროს მათ მხოლოდ დამაჯერებელი მნიშვნელობა აქვთ.

ამრიგად, ინგლისური დოქტრინა, როგორც სამართლის პირველწყარო, მოიაზრებს არა საკუთრივ იურიდიულ მეცნიერებას, თეორიულ წარმოდგენებს, იდეებსა და კონსტრუქციებს, არამედ სასამართლო კომენტარებს, პრეცედენტული პრაქტიკის აღწერას, რომლებიც იურისტებისათვის პრაქტიკულ სახელმძღვანელოდ არის მიჩნეული.

ანგლო-საქსონური სამართლის სტრუქტურა. ინგლისურ სამართალში არ არის საჯარო და კერძო სამართლად კლასიკური დაყოფა. ისტორიულად იქ ჩამოყალიბდა საერთო სამართალი და „სამართლიანი სამართალი“, რაც დღემდე განსაზღვრავს მთელ მის სამართლებრივ არქიტექტონიკას. ასეთ განსხვავებას ორი ძირითადი სამართლებრივი ოჯახის (რომანულ-გერმანული და ანგლოსაქსური) სტრუქტურულ დაყოფაში აქვს არა ისტორიულად შემთხვევითი, არამედ მკაცრად კანონზომიერი ხასიათი, განპირობებული იმით, რომ ერთი მათგანი წარმოიქმნა რაციონალური, მეორე - ევოლუციური, ისტორიული გენეზისის, შექმნილი ურთიერთობების თანდათანობითი ფორმირების გზით. აქედან გამომდინარე, რომანულ-გერმანული და ანგლოსაქსური სამართლის სტრუქტურების განსხვავება განპირობებულია მათი სხვადასხვა საფუძ-

ველზე დაშენებით და, მაშასადამე, მათი განვითარების განსხვავებული ლოგიკით.

პრეცედენტული ნორმა წარმოადგენს კაზუსს, რომელსაც თავისი სტრუქტურა და განსაკუთრებული შინაარსი აქვს. ანგლო-საქსონური სამართლის ამ თავდაპირველი ელემენტების (მიკროუჯრედების) კავშირებს, სხვადასხვა გარემოების გამო, ხშირად აქვთ არა ლოგიკური, რაციონალური, არამედ ტრადიციულ-ისტორიული ხასიათი. ასე მაგალითად, „სამართლიანი სამართლის“ მოქმედების სფეროში ბუნებით-ევოლუციური გზით მოხვდა მსჯელობა უძრავ ქონებაზე, მინდობილობითი საკუთრების ურთიერთობაზე, სავაჭრო ამხანაგობის საქმეებზე, გაკოტრებაზე, მემკვიდრეობაზე. საერთო სამართლის გამგებლობაში გადავიდა სისხლის სამართლის საქმეები, სახელშეკრულებო სამართალი, სამოქალაქო-სამართლებრივი პასუხისმგებლობის ინსტიტუტები და ზოგიერთი სხვა, მაგრამ აქ მკაცრი წყალგამყოფი არ არსებობს და ამყამად ცალკეული ცნებები, ინსტიტუტები მომთაბარეობენ ერთი სფეროდან მეორეში, ვინაიდან ორივესთვის ახლობელნი არიან. ეს უპირველეს ყოვლისა, გამოწვეულია იმით, რომ მოსამართლეები პრაქტიკაში იყენებენ როგორც საერთო სამართლის, ისე „სამართლიანი სამართლის“ პრეცედენტებს, ისინი დაინტერესებულნი არიან მათი დაახლოებით და მათი ცნებების უნიფიკაციით. ანგლო-საქსონური სამართლის სისტემაში (ოჯახში) შედიან: აშშ საკუთრივ ინგლისი,

სამხ. ისლანდია, კანადა, ავსტრალია, ახალი ზელანდია და თანამეგობრობის 36 ქვეყანა.

დარგის სპეციალისტები გარკვეულ ზღვარს ავლებენ ანგლო-საქსონურ და საერთო სამართალს შორის. 1066 წლამდე არსებულ სამართალს რ. დავიდი ინგლისურ-საქსონურ სამართლად მოიხსენიებს. თუმცა იქვე მიაჩნებს, რომ ტერმინ „ინგლისურ-საქსონურის გამოყენება ინგლისური თუ ამერიკული სამართლის აღსანიშნავად ევროპის კონტინენტის გარეთ საყვედურს იწვევს და აბსურდად ქრევენბათო.¹ ამის მიზეზად მიაჩნია 600 წელს ინგლისურ-საქსონურ ენაზე შედგენილი ეტელბერტის კანონები, რომელიც 90 მოკლე ფრაზას შეიცავს. ნორმანდიელთაგან დაპყრობამდე ინგლისისათვის საერთო სამართალი არ არსებობდა. მაინც რა არის საერთო სამართალი? როგორია მისი განსაზღვრება. *Comune Ley* ანუ საერთო სამართალი, ადგილობრივი ჩვეულებების საპირისპიროდ, არის მთელი ინგლისისათვის საერთო სამართალი. თუ ინგლისში მანამდე მოქმედებდნენ და მართლმსაჯულებას საგრაფო სასამართლოები (*County Court*) და ასეულთა სასამართლოები (*Hundred Court*) ახორციელებდნენ, შემდგომში ისინი ბარონთა და მემამულეთა სასამართლოებმა შეცვალა. მაგრამ მაინც ლოკალური ხასიათის ჩვეულებითი სამართლის საფუძველზე მოღვაწეობდნენ.

საერთო სამართალი ანუ ინგლისური და მთელი ინგლისისათვის საყოველთაო სამართალი, მხოლოდ სამეფო სასამართლოებისაგან წარმოიშვა, რომლებიც სავესტმინსტრო სასამართლოებად იწოდებოდნენ იმ ადგილის მიხედვით, სადაც

¹ იხ. რ. დავიდი, დას. ნაშ. გვ. 214.

XVII საუკუნიდან დაწყებული სასამართლო იმართებოდა ხოლმე.¹

აქედან გამომდინარე, საერთო სამართლის განვითარების ტენდენციები დამოკიდებულია სასამართლო წყობილების, სისტემის განვითარებაზე, ამიტომ „ინგლისური სამართლის მთავარი წყაროს შესწავლა ინგლისური სასამართლო პრინციპების ცოდნას გულისხმობს“.

აქვე უნდა აღინიშნოს იმ თავისებურებათა შესახებ რაც დიდი ბრიტანეთის გაერთიანებულ სამეფოს ახასიათებს. მასში 49 სახელმწიფოა გაერთიანებული და ამისდა მიუხედავად, მას მიაკუთვნებენ უნიტარულ (მარტივ) სახელმწიფოთა რიცხვს. ინგლისში, სადაც კონსტიტუციური აზროვნება ყველაზე აქტიურად ყალიბდებოდა, დღეს „დაუწერელი“ კონსტიტუციის ქვეყანაა, სადაც კონსტიტუციური წყაროების 4 ჯგუფი მოქმედებს: ა) სტატუტები, ბ) სასამართლო პრეცედენტები, გ) კონსტიტუციური შეთანხმებანი, დ) დოქტრინები. რაც შეეხება დიდი ბრიტანეთის ხელისუფლების განაწილების პრინციპს, იგი ასეთ სურათს იძლევა – სახელმწიფოს მეთაურად ითვლება მონარქი, საკანონმდებლო ხელისუფლება ეკუთვნის ორპალატიან პარლამენტს, მთავრობას მეთაურობს პრემიერ-მინისტრი, მართლმსაჯულებას კი ახორციელებს დამოუკიდებელი სასამართლო სისტემა.

„მაგისტრატების“ ანუ მოქალაქეების მიერ, რომლებიც შეიძლება არ იყვნენ იურისტები და მინიჭებული ჰქონდეთ მოპრიგებელი მოსამართლის ტიტული, მათ ეხმარებიან მდივანი იურისტები.

¹ იქვე, გვ. 216.

არსებობს „მეოთხეული“ სესიის სასამართლოები, სადაც ხდება მომრიგებელ მოსამართლეთა გადაწყვეტილების გასაჩივრება ან გადაწყვეტილება შეიძლება განიხილოს სამეფო სკამის განყოფილების გამსვლელმა სესიამ (ასიზებმა). ქალაქებში, სადაც 50 ათასზე მეტი ადამიანი ცხოვრობს „მეოთხეული სესიის“ მოსამართლეებს ცვლიან ე.წ. ადვოკატურის წევრები. ლონდონში მეოთხეული სესიის სასამართლოსა და ასიზებს ცენტრალური სისხლის სასამართლო ცვლის, საჩივრები ამ დონის სასამართლოთა გადაწყვეტილებებზე შედის სისხლის სააპელაციო სასამართლოში, რომელიც სამეფო სკამის განყოფილების მოსამართლეებისაგან შედგება და გათანაბრებულია სააპელაციო სასამართლოსთან.

საერთო სამართალი არ იცნობს კერძო და საჯარო სამართლად დაყოფის პრაქტიკას. ასევე არ არსებობს სამართლის დარგებად დაყოფის კონცეფცია. ამიტომ ადმინისტრაციულ საქმეთა განსახილველად, ცალკეული მმართველობის საკომისიო კომპეტენციით, რომელსც „კვაზისასამართლო ინსტანციებად“ არიან ცნობილი. ამ ორგანოების გავლის გარეშე საქმეები არ გადაეცემა უზენაეს სასამართლოს. ინგლისში ადმინისტრაციული საქმეების განხილვისათვის ცალკე არ არსებობს უმაღლესი სასამართლო ორგანო. არსებული ადმინისტრაციული ინსტანციები მოქმედებენ მხოლოდ როგორც ქვემდგომი სასამართლოები, სადაც სავალდებულო არ არის იურისტების მოღვაწეობა და „უფრო ნამდვილი სასამართლოები სხვადასხვა წვრილმანი საქმეებისაგან განსატვირთად არის გამიზნული“. განსხვავებით კონტინენტური ევროპისაგან ინგლისში არბიტრაჟის საქმიანობა კოორდინირებულია მართლმსაჯულების სხვა ორგანოების საქმიანობასთან. ინგლისში

განსხვავებით ბევრი სხვა ქვეყნისაგან არ არსებობს საპროკურორო ან სხვა საჯარო ორგანოები, რომელთა საქმიანობა დაკავშირებული იქნებოდა სასამართლოებთან. ინგლისში არც იუსტიციის სამინისტრო არსებობს. მაგრამ სასამართლო ხელისუფლების კონცენტრაცია ხდება უზენაეს სასამართლოში მოღვაწე მოსამართლეების ხელში. ყველა სადავო საქმე: სამოქალაქო, სისხლის ადმინისტრაციულში ან უზენაეს სასამართლოში ან მისივე კონტროლით წყდება. უზენაეს სასამართლოს ინგლისში იურისდიქცია გააჩნია და აერთიანებს დავის გადაწყვეტის ყველა ფუნქციას.

მიუხედავად პრინციპული ერთიანობისა, საერთო სამართლის სხვადასხვა ქვეყნის სამართლებრივ სისტემებს შორის მაინც არსებობს განსხვავება, რაც იმ ქვეყანათა შიგა სისტემების თვითმყოფადობაზე მეტყველებს.

ინგლისის სამართლის წყაროები თითქმის ანალოგიურია, რაც საერთო სამართლებრივ სისტემას გააჩნია. სასამართლო პრეცედენტთან ერთად, სამართლისათვის სერიოზულ წყაროს წარმოადგენს სტატუტები, შემდგომ კანონები და კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტები და ბოლოს ჩვეულება, სამართლებრივი დოქტრინა. ინგლისური სამართალი ხშირ შემთხვევაში, სარგებლობს საერთაშორისო და სხვა სამართლებრივი სისტემების პრინციპებით და ნორმებით.

ინგლისის უზენაესი სასამართლო ორი ინსტანციისაგან შედგება: ა) სამართლიანობის დიდი სასამართლო ბ) სააპელაციო სასამართლო. ძირითად საქმეებს სამართლიანობის დიდი სასამართლო იხილავს, რომლის გადაწყვეტილება შეიძლება გასაჩივრდეს სააპელაციო სასამართლოში. დიდი სასამართლო 3 განყოფილებისაგან შედგება: სამეფო სკამის განყოფილება,

საკანცლერო განყოფილება და ანდერძების, განქორწინებების და საადმირალო საქმეთა განყოფილება. უზენაესი სასამართლო 62 მოსამართლისაგან შედგება, მათგან 53 დიდ სასამართლოში მოღვაწეობს, 9 მოსამართლე კი სააპელაციოში. იმ უკანასკნელის გადაწყვეტილება, განსაკუთრებულ შემთხვევაში, შეიძლება გასაჩივრდეს ლორდთა პალატაში, რომელსაც წელიწადში დაახლოებით 30-40 გადაწყვეტილება გამოაქვს. საქმეებს იხილავს 3 ლორდი მაინც, ერთპიროვნულად საქმის განხილვის უფლება მხოლოდ ლორდ-კანცლერს გააჩნია. საქმეები ჩვეულებრივ კოლეგიურად განიხილება. საჩივარზე უარის თქმა ხდება იმ შემთხვევაში, თუ კი მის დაკმაყოფილებას მხარს არ დაუჭერს უმრავლესობა სამართლიანობის დიდ სასამართლოში, ასევე სააპელაციოში, ინგლისური სამართლის მიხედვით გადაწყვეტილების გაუქმებას და საქმის ხელახალი განხილვისათვის უკან დაბრუნების პრაქტიკას არ იყენებს. გარდა აღნიშნულისა, მოქმედებენ სხვა სასამართლოებიც მაგ. სამოქალაქო საქმეების განმხილველი საგრაფო სასამართლოები, რომლებიც ქვეყანაში 1846 წლიდან მოქმედებენ და მათ სახელის გარდა არაფერი აკავშირებს ადრინდელი ამ სახელწოდების სასამართლოებთან. საგრაფო სასამართლოებს მართლმსაჯულების განხორციელებაში მნიშვნელოვანი როლი უპყრიათ. იმის გამო, რომ ქვეყანაში დღემდე არ არსებობს ერთიანი კოდექსი, სისხლის სამართლის საქმეები სახეობათა მიხედვით სხვადასხვაგვარი სასამართლოების მიერ იხილება, კოლეგიურად ან ერთპიროვნულად, მსაჯულების მონაწილეობით ან მათ გარეშე. მცირეწლოვანთა და მოზრდილთა სამართალდარღვევები უმეტესწილად განიხილება მსაჯულების მონაწილეობის გარეშე.

§3. შერეული სამართლის ოჯახი

გლობალიზაციისა და ინტეგრაციის ისტორიულ-კანონზომიერ პროცესს უკავშირდება შერეული სამართლის ოჯახის ჩამოყალიბება, რომელიც ძირითადად რომანულ-გერმანული და ინგლისურ-ამერიკული სამართლებრივი ოჯახების მიჯნასა და ბაზაზე ფორმირდება. დარგის სპეციალისტები სამართლიანად ასაბუთებენ, რომ ორივე ეს სამართლებრივი ოჯახი, რომლებზედაც უკვე გვქონდა მსჯელობა ყალიბდებოდა და ვითარდებოდა პარალელურად და არა ერთმანეთისაგან მკაცრად იზოლირებულად. ამიტომაც მათ შორის პრინციპული სხვადასხვაობისა არსებობს იდეათა და დებულებათა მსგავსება და თანხვედრობა. ამის შედეგია, რომ შერეული სამართლის ოჯახში შემავალი ქვეყნების რაოდენობა დღითიდღე იზრდება, რაც უნდა აიხსნას არა მარტო რომანულ-გერმანული და ინგლისურ-ამერიკული, არამედ გლობალიზაციის ფონზე სხვადასხვა სამართლებრივი ოჯახების დაახლოების ტენდენციითაც, რა დროსაც ხდება გარკვეული მახასიათებლების ან ახალი ოჯახის ფორმირების პროცესი, დონეებისა და ტერიტორიული მდებარეობის გათვალისწინებით. ასე მაგალითად სკანდინავიის ქვეყნებში რომანულ-გერმანული და ინგლისურ-ამერიკული სამართლებრივი სისტემის შუალედური მოდელი მოქმედებს. დანიის სამართლებრივ სისტემას ძნელად მოუძებნით კავშირს რომელიმე სისტემასთან, მაგრამ სწორედ მათზე დაყრდნობითაა შექმნილი.

შერეული სისტემები ერთმანეთისაგან გამოირჩევა ურთიერთდაახლოების დონისა და ხარისხების მიხედვით. პირველი დონე, როდესაც სისტემა თავისი პრინციპებით ქვეყნის მთელ

ტერიტორიაზე მოქმედებს. მეორე დონე, როდესაც სახელმწიფოს ცენტრალურ დონეზე ერთი სისტემა მოქმედებს, ხოლო მის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულებში სხვა სისტემები. ამის მაგალითს წარმოადგენს გაერთიანებული სამეფო (დიდი ბრიტანეთი), ანუ ერთა თანამეგობრობა – 53 სახელმწიფოს ნებაყოფლობითი ასოციაცია. ეს იმ ქვეყნების უმრავლესობაა, რომლებიც თავის დროზე ყოფილი ბრიტანეთის იმპერიის შემადგენლობაში შედიოდნენ. თანამეგობრობა შეიქმნა 1867 წლიდან, როდესაც კანადას დომინიონის სტატუსი მიენიჭა, მას შემდგომში ავსტრალია და ახალი ზელანდია შეემატა. 1931 წლიდან „დიდი ბრიტანეთის იმპერია“ შეიცვალა „ბრიტანეთის თანამეგობრობით“, 1994 წელს კი ეწოდა „ერთა თანამეგობრობა“, სადაც მოქმედებს ინგლისური სამართალი და საერთო სამართლისა და კონტინენტური სამართლის ნაჯვარი – შოტლანდიური სამართალი. მსგავსებას ვხედავთ საერთო სამართლებრივ ოჯახს მიკუთვნებულ კანადურ სამართლებრივ სისტემაში, სადაც მოქმედებს კვებეკის სამართალი, რომელიც კონტინენტური სამართლისა და საერთო სამართლის ოჯახების ბაზაზეა ჩამოყალიბებული.

სკანდინავიის ქვეყნებში მოქმედებს რომანულ-გერმანული და ინგლისურ-ამერიკული სამართლებრივი სისტემის პრინციპებზე შემუშავებული სამართალი, რომელსაც ახასიათებს რიგი თავისებურებანი.

ცალკე მსჯელობის საგანია ლათინური ამერიკა, სადაც ისტორიული ტრადიციების სოციალურ-ეკონომიკური წყობის, საზოგადოების სოციალური სტრუქტურის, განვითარების ტენდენციების მსგავსება და ერთიანობა განაპირობებს სამართ-

ლებრივი ინსტიტუტებისა და დარგების თანხვედრობას, რაც ასე გამორიცხავს თითოეული ლათინურ-ამერიკული ქვეყნისათვის დამახასიათებელ თავისებურებას.

ლათინური ამერიკის ქვეყნების შერეული სამართლის ოჯახში გაერთიანება განაპირობა შემდეგმა ძირითადმა გარემოებამ. მათი სამართალი კოდიფიცირებულია, კოდექსების არქიტექტონიკა ემთხვევა ევროპის ქვეყნების კოდექსების სტრუქტურას, ასევე სამართლის ნორმის ზოგადი ხასიათი და კერძო სამართლის დამთხვევა კონტინენტური ევროპის სამართალთან, რაც აახლოებს რომანულ-გერმანული სამართლის ოჯახთან.

ანალოგიური მსჯელობა შეიძლება შვედეთის სამართალზეც, სადაც არ არსებობს ნორმა, რომელიც პრეცედენტს იურიდიულ ძალას ანიჭებს, მიუხედავად ამისა, უმაღლესი სამართლოს გადაწყვეტილების სახით არსებული პრეცედენტები, სამართლის წყაროდ ითვლებიან.¹

ამ პრობლემით დაინტერესებულ მკვლევართა აზრით დანიური სამართლის ფონზე, იმის გათვალისწინებით, რომ საოჯახო და მემკვიდრეობის სამართლის სფეროში სხვა სკანდინავიურ ქვეყნებთან შეჯერებული კანონები მოქმედებს, საგანგებო მნიშვნელობა სწორედ სკანდინავიაში საკანონმდებლო თანამშრომლობის მეშვეობით, სამართლებრივი სივრცის ჰარმონიზაციის ტენდენციას უნდა მიექცეს ყურადღება. დანია, ისლანდია, ნორვეგია, შვედეთი და ფინეთი არა მხოლოდ იმის გამო, რომ თითოეული მათგანის სამართალი რომანულ-გერ-

¹ იხ. ო. მელქაძე და მისი გუნდი, მსოფლიო ქვეყნების სამართლებრივი სისტემები (ცნობარი – ნაწ. I), თბ., 2001 წ. გვ. 15.

მანუღი და ინგლისურ-ამერიკული სამართლებრივი ოჯახების
ჰიბრიდული მოდელია, არამედ უკანასკნელ ათწლეულებში ამ
ქვეყნების ურთიერთობაში დამკვიდრებული კანონმდებლობის
შეჯერებისა და ექსტრაპოლაციის შედეგია, რომ სკანდინავი-
ურმა ანუ ე.წ. „ჩრდილოეთის“ სამართლებრივმა ოჯახმა დამ-
კვიდრება დაიწყო, რაც მას განასხვავებს კონტინენტური სა-
მართლის ოჯახისაგან. აღსანიშნავია, რომ თავიდანვე რომის
სამართალმა შედარებით ნაკლები რეცეფცია განიცადა და
გავლენა მოახდინა სკანდინავიური ქვეყნების სამართლებრივი
სისტემის განვითარებაზე, ვიდრე საფრანგეთსა და გერმანიაზე.
ჩრდილოეთის ქვეყნებმა უფრო ადრე შექმნეს სამოქალაქო და
სისხლის სამართლის კოდექსები, ვიდრე ნაპოლეონის კოდექსი
საფრანგეთში და ანალოგიური კოდექსი გერმანიაში. გარდა
ამისა, სასამართლო პრაქტიკა სკანდინავიის ქვეყნებში უფრო
მნიშვნელოვან როლს თამაშობს, ვიდრე კონტინენტური ევ-
როპის ქვეყნებში. ეს სრულებით არ ნიშნავს, რომ ამ ქვეყნე-
ბის სამართალი ცალსახად მივაკუთვნოთ ინგლისურ-ამერიკულ
სამართლის ოჯახს, არამედ მისი მახასიათებლებით სწორედ
შერეული სამართლის სფეროა. რაც შეეხება ჩრდილოეთის
ქვეყნების ერთ სამართლებრივ ოჯახში გაერთიანებას, განაპი-
რობა ამ ქვეყნებს შორის ისტორიულმა ურთიერთობებმა,
მყარმა პოლიტიკურმა, ეკონომიკურმა და კულტურულმა კავ-
შირებმა, თუმცა დანიის, ნორვეგიის და შვეციის გაერთიანება
1397 წელს კალმარის უნიით გაფორმებული დიდხანს არ
გაგრძელებულა, ფინეთი შვეციის შემადგენლობაში 1809
წლამდე იყო, შემდგომში ფართო ავტონომიის უფლებით

რუსეთის მფარველობის ქვეშ აღმოჩნდა, 1918 წელს კი გამოცხადდა მისი დამოუკიდებლობა.

სკანდინავიის ქვეყნების სამართლის ჩამოყალიბებას საფუძველი ჩაუყარა 1683 წელს დანიაში მიღებულმა მეფე ქრისტიან V-ის კოდექსმა, რომლის მოქმედებაც გავრცელდა ნორვეგიაშიც და 1734 წელს „შვედეთის სახელმწიფო კანონთა კრებულის“ მიღებამ, რომლებსაც მოყვა სხვა საკანონმდებლო აქტები, როგორც სამოქალაქო, ასევე სისხლის სამართალში.

ბრაზილიისა და მექსიკის შერეული სამართლებრივი სისტემისათვის დამახასიათებელია კონსტიტუციური და საჯარო სამართლის ამერიკული მოდელი, ხოლო კერძო სამართალი კონტინენტური სამართლის დიდ გავლენას განიცდის. ბრაზილიის სამოქალაქო სამართალი ესპანეთ-პორტუგალიის სამართლის მსგავსია, ხოლო სამოქალაქო სამართლის საპროცესო სამართალი ლათინური ამერიკის მოდელური კოდექსის გავლენას განიცდის, ხოლო ბრაზილიისა და მექსიკის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსები რომანულ-გერმანული შესაბამისი სამართლის მიხედვითაა შედგენილი. თუმცა ლათინური ამერიკის კონსტიტუციური იდეების შენარჩუნებით. აღიარებულია, რომ რომანულ-გერმანული სამართლებრივი ოჯახის ლათინურ ამერიკული ჯგუფი, ბრაზილიასა და მექსიკასთან ერთად ისრაელის, სამხრეთ აფრიკის, ფილიპინების და სხვა 10-მდე ქვეყანას აერთიანებს.

საბოლოოდ შეიძლება ითქვას, რომ შერეული სამართლის სისტემები გამოირჩევიან შერევის დონისა და ხარისხის ნაირსახეობებით, რასაც მეტ-ნაკლებად ისტორიული კავშირები და ტერიტორიული სიახლოვის პრინციპებიც ემატება.

§4. მუსლიმანური სამართლის ოჯახი

მუსლიმანური სამართალი სხვა სამართლებრივ სისტემებისაგან განსხვავებით, არ არის მეცნიერების დამოუკიდებელი დარგი. იგი ისლამის რელიგიის ერთ-ერთი მხარე და მიმართულებაა, რომელიც მოიცავს ჯერ თეოლოგიას, შემდეგ აღგენს ღოგმებს და აზუსტებს, თუ რა უნდა იწამონ მუსლიმანებმა, მერე შარს, ანუ წესებს მორწმუნეთათვის. თუ რა უნდა აკეთონ მათ და რა არ აკეთონ. შარი ანუ შარიათი პირდაპირი მნიშვნელობით „გზას“ ნიშნავს და თავისთავში მოიცავს სამართალსაც.

მკვლევართა აზრით, ისლამში ბატონობს თეოკრატიული საზოგადოების კონცეფცია, სადაც სახელმწიფოს მხოლოდ გაბატონებული რელიგიის მსახურის მნიშვნელობა ენიჭება ბეგშტრასერის მიხედვით „ჭეშმარიტი მუსლიმანური იდეოლოგიის ყველაზე ნათელი გამოხატულება ისლამის ძირითადი რგოლია“¹. აქედან გამომდინარე, მუსლიმანური სამართალი წარმოიქმნა როგორც შარიათის (მაჰმადიანთა სამართლის წიგნი) ნაწილი, რომელიც თავისთავად ისლამური რელიგიის მნიშვნელოვან კომპონენტს წარმოადგენს, ამიტომაც მას წინასწარმეტყველ მუჰამედს უკავშირებენ, რომელიც ცხოვრობდა VII საუკუნეში ჩვ. წელთაღრიცხვით. მუჰამედი მორწმუნე მუსლიმანებს ალაჰის სახელით უგზავნიდა ქცევის ზოგიერთ ძირითად წესს. ეს ნორმები უმთავრესად საჯარო ქადაგებების სახით ჩამოყალიბდა. იურიდიულად მნიშვნელოვანი ნორმების სხვა ნაწილი თავად მუჰამედის

¹ იხ. Bergstrasser, Grundzuga des islamischen Rechts, 1935, s.1.

ქცევის, ცხოვრება—მოღვაწეობის შედეგად შეიქმნა. მოგვიანებით ყველა ეს ნორმა აისახა ისლამური რელიგიისა და სამართლის პირველად წყაროებში, მაგრამ საკმარისი არ აღმოჩნდა ისლამური თემის სამართლებრივი ურთიერთობების ერთიანი სისტემური რეგულირებისათვის, ამიტომ მუჰამედის სიკვდილის შემდეგ მისი ნორმაშემოქმედებითი მოღვაწეობა გააგრძელეს მისმა უახლოესმა თანამოაზრეებმა, „წმინდანებმა“, აბუ-ბექრმა, ომარმა, ოსმანმა და ალი ხალიფმა. ისინი ეყრდნობოდნენ ყურანსა და სუნას და აყალიბებდნენ ქცევის ახალ წესებს, რომლებიც, მათი აზრით, ალაჰისა და მუჰამედის ნებას გამოხატავდნენ. ყურანისა და სუნის ხარვეზის შემთხვევაში კი ნორმა იქმნებოდა ერთობლივად ან ერთპიროვნულად თითოეული ხალიფას მიერ.

VII-X საუკუნეებში მუსლიმანური სამართლის განვითარებაზე მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინეს ისლამის სამართალმცოდნეებმა და მსაჯულებმა—ყადებმა. იმდენად მნიშვნელოვანი იყო მათი როლი მუსლიმანური სამართლის სისტემის ჩამოყალიბებაში, რომ ზოგიერთი მკვლევარი განსაზღვრავს მუსლიმანურ სამართალს, როგორც იურიისტების სამართალს. ამ პერიოდში ჩაისახა ისლამის მთავარი განშტოებები, შეივსო სამართლებრივი ხარვეზები, დაიწერა მრავალი ახალი მითითება ყურანის განმარტების მიზნით.

X საუკუნის მიწურულს მუსლიმანური სამართალი დაკანონდა და მისი მკვლევარებისა და რეფორმატორებისათ-

ვის დაიხშო „ძიების კარიბჭე“. დადგა „ტრადიციების საუკუნე“, ჩამოყალიბებული სამართლებრივი ნორმებისა და დოქტრინების შესაბამისად მოქმედების პერიოდი. მუსლიმანმა მოსამართლეებმა დაკარგეს უფლება ყურანში, სუნასა და სხვა წყაროებში საჭირო ნორმების უქონლობის შემთხვევაში თავისი შეხედულებისამებრ გამოეტანათ განაჩენი. მათ უნდა ეხელმძღვანელათ ქვეყნის მოსახლეობისაგან მიღებული რჩევებით. XIII საუკუნის დამდეგს მუსლიმანურმა სამართალმა დაკარგა თავისი მთლიანობა და პოლიდოქტრინალურ, სხვადასხვა მიმართულებებად დაყოფილ სამართლად გადაიქცა. კონკრეტული იურიდიული სკოლის მიმდევრობის აუცილებლობას სახელმწიფო, მისი სამართლებრივი პოლიტიკა უზრუნველყოფდა. ამის შედეგად ზენაციონალური მუსლიმანური სამართალი დაიშლხრა, დანაწილდა სხვადასხვა ნაციონალურ-სახელმწიფო სამართლად. კოდიფიკაციის პერიოდის რომანულ-გერმანული სამართლის მსგავსად ისიც ეროვნულ სამართლად გადაიქცა.¹

მუსლიმანური სამართლებრივი დოქტრინა შემდგომ ამა თუ იმ რჩევის ფარგლებში არსებული დაპირისპირების, შეუთანხმებლობის თანდათანობითი აღმოფხვრისა და აგრეთვე ყველა მუსლიმანური სამართლებრივი სკოლისათვის საერთო დებულებების, პრინციპების შექმნის გზით განვითარდა. მუსლიმანურ სამართალს ამ ნორმა-პრინციპებმა მიაანიჭა ლოგიკური მთლიანობა, თანმიმდევრობა და

¹ იხ. Суюкияйнен Л. Мусульманское право, вопросы теории и практики, М. 1986.

შესამჩნევად ამაღლდა მისი მომწესრიგებელი მნიშვნელობა და პოტენციალი.

XIX საუკუნე მუსლიმანური სამართლის განვითარების პრინციპულად ახალ საფეხურს წარმოგვიდგენს. კანონმდებლობის წარმოჩენამ ნორმატიული რეგულირების დამოუკიდებელი წყაროს სახით გამოიწვია იურიდიული დოქტრინის თანდათანობითი გამოძევება, მისი როლის შესუსტება, თუმცა შინაარსობრივი თვალსაზრისით იგი გარკვეულწილად კვლავ ზემოქმედებდა სამართლებრივ სისტემაზე.

XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან მუსლიმანურმა სამართალმა დაიწყო ევროპული სიძნარტლის, კერძოდ, რომანულ-გერმანულის, გამოცდილების აქტიური რეცეფცია, რამაც აშკარად ცალკეული არაბული ქვეყნებიდან (მაგალითად, თურქეთი) პრაქტიკულად გამოაძევა მუსლიმანური სამართლებრივი ნორმები. სხვა ქვეყნებში (ალჟირი, ეგვიპტე, სირია და სხვა) მუსლიმანური სამართალი შემორჩა სოციალური ურთიერთობის ცალკეულ სფეროებში, კერძოდ მუსლიმანთა „პირადი სტატუსის“ სფეროში. იმ ქვეყნებში სადაც დომინირებს ისლამურ-ფუნდამენტალისტური პოზიცია (ირანი, პაკისტანი, სამხრეთ აფრიკის რესპუბლიკა, ლიბია, სუდანი) მუსლიმანური სამართლის საზღვრები გაცილებით ფართოა და სხვადასხვა ინსტიტუტებს, ქვედარგებს, სამოქალაქო, სისხლის სამართალს, სახელმწიფო სამართალს, მოიცავს. აქ შეიმჩნევა მუსლიმანურ-სამართლებრივი კულტურის თავისებური რე-

ნესანსი, ტრადიციული ისლამური ღირებულებებისაკენ მიბრუნება, რაც კანონზომიერად მუსლიმანური სამართლის მოწესრიგების საგნის გაფართოებას იწვევს.

მუსლიმანური სამართლის სისტემა სხვა სამართლებრივი სისტემებისაგან წყაროების, სტრუქტურის, ტერმინების, კონსტრუქციების, ნორმის ცნების თავისთავადობით და განუმეორებლობით განსხვავდება. თუკი კონტინენტური ევროპის იურისტები სამართლის ნორმაში გულისხმობენ კონკრეტული ისტორიული კანონმდებლის მითითებებს, ისლამის სამართალმცოდნენი მასში ხედავენ წესს, რომელიც ალაჰმა გამოუგზავნა მუსლიმანთა თემს. ეს წესი დამყარებულია არა ლოგიკურ დასკვნებზე, არამედ ირაციონალურ დოგმებზე, სარწმუნოებაზე, ამიტომ არ შეიძლება შეიცვალოს, გაუქმდეს, იგი ჭეშმარიტი და აბსოლუტურია, უსიტყვოდ უნდა შესრულდეს. მუსლიმანური სამართლებრივი ნორმების ზესოციალური, დოგმატური ბუნება ითვალისწინებს მოქმედ საზოგადოებრივ ურთიერთობებთან მათი შეგუების განსაკუთრებულ მეთოდებს. მოსამართლის სამართალშეფარდების ხელოვნება ხშირად იმაში მდგომარეობს, რომ ნორმის ცალკეული მოთხოვნების დაურღვევლად, სხვადასხვა იურიდიული ხრიკების, ფიქციებისა და ხერხების გამოყენებით მიაღწიოს საპირისპირო შედეგს.

თავისი შინაარსით მუსლიმანური სამართლის ნორმები ასევე არსებითად განსხვავდებიან ევროპულისაგან. ისინი, როგორც წესი, არ არიან უფლებამომნიჭებელი ან ამკრ-

ძალავი, საფუძვლად უდევთ მოვალეობა, ვალდებულება შეასრულონ ესა თუ ის ქმედება, რაც აგრეთვე მათი რელიგიური ბუნებითაა განპირობებული.

მუსლიმანური სამართლის სტრუქტურასაც აქვს თავისი ბუნებიდან გამომდინარე არსებითი თავისებურებანი. იგი არ ნაწილდება საჯარო და კერძო სამართლად, როგორც რომანულ-გერმანულ სისტემაში, ან საჯარო და სამართლიან სამართლად ანგლო-საქსონური ოჯახის ქვეყნების მსგავსად. აქ ზოქმედებს ინტეგრაციის, ნორმათა კავშირის, მათი სტრუქტურული გაერთიანების სხვა პრინციპები. ასე, მაგალითად, შეიძლება გამოიყოს ნორმების, პრინციპების სამართლებრივი კომპლექსები ძირითადი ისლამური რჩევების (რიტების) შესაბამისად—სუნიტური (ხანიფიტური, მალიქიტური, შაფიიტური, ხანბალიტური) და არასუნიტური (შიიტური, ვაჰაბიტური, ზეიდუიტური, აბადიტური) რიტები. ისლამში სხვადასხვა განშტოებების არსებობა განაპირობებს მათ ანალოგიურ დიფერენციაციას სამართალში, იურიდიული ნორმების გაერთიანებას ამა თუ იმ რელიგიური მიმდინარეობის ირგვლივ. ნებისმიერი რჩევა, როგორც წესი, „შეიმოსება“ რჩეული რელიგიური პოსტულატების შესაბამისად მიღებული ნორმების გარკვეული კომპლექსით. ამასთანავე შენარჩუნებულია სამართლებრივი ნორმების დიფერენციაციის დარგობრივი პრინციპი, თუმცა მცირეოდენი თავისებურებებით. კერძოდ, დარგი „პირადი სტატუსის უფლება“, რომელიც საოჯახო, მემკვიდრეობით და ზოგიერთ

სხვა ურთიერთობებს აწესრიგებს. დელიქტური სამართალი ადგენს სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის ზომებს. მუამალატი ამტკიცებს სამოქალაქო-სამართლებრივ ურთიერთობებს. ე.წ. ძალოვანი ნორმების დარგი—სახელმწიფო და ადმინისტრაციული სამართლის სფერო. საერთაშორისო სამართალი (სიიარი).

მუსლიმანურ სამართალში ქმედება იყოფა ხუთ ძირითად კატეგორიად: აუცილებელი, რეკომენდებული, ნებადამრთველი, გამკიცხავი და ამკრძალავი. მოცემული კლასიფიკაციის საფუძველში დევს ამა თუ იმ ქმედების შესაბამისი რელიგიურ-ზნეობრივი შეფასება. მუსლიმანური სამართლის ნორმები ასევე შეიძლება დაიყოს (მათი ერთიანობის თვალსაზრისით) ნორმა-პრინციპებად, თეორიული განზოგადების სახით ჩამოყალიბებულ და კაზუალურ ნორმებად, რომლებიც როგორც წესი, ემპირიული გზით წარმოიქმნება (ასეთებია, მაგალითად სუნის ნორმები).

შუა საუკუნეებში მუსლიმანური სამართალი მოქმედებდა აზერბაიჯანსა და სომხეთშიც. მაგრამ ეს სამართალი უფრო სოციალურ იდეალს ასახავდა, ვიდრე სოციალურ სინამდვილეს. აღმოსავლეთმცოდნე პეტრუშევსკის აზრით, გაცილებით უფრო ზუსტად ასახავდნენ რეალურ ვითარებას ქართული ფეოდალური სამართლის ძეგლები.

თავისი მნიშვნელობით მუსლიმანური სამართლის პირველწყაროდ აღიარებულია ყურანი—მუსლიმანთა წმინდა წიგნი. გარეგნულად ეს ლექსების წიგნია, შეიცავს 114

სურას (თავს) და ოთხი ათასზე მეტ მცირე ლექსს, რომლებიც საერთო კონსტრუქციული ჩანაფიქრით, ერთიანი საწყისით არ არიან დაკავშირებული. თვითონ ტექსტი 610-630 წლებით თარიღდება. ყურანი არის სხვადასხვა გარემოებაში, სხვადასხვა მიზნით მუჰამედის გამოსვლებისა და ქადაგებების კრებული, რომლებიც ერთ ნაწარმოებად შეიკრიბა. მისი მხოლოდ უმნიშვნელო ნაწილი ეხება მუსლიმანთა, აგრეთვე სხვა მორწმუნეთა სამართლებრივი ურთიერთობის საკითხებს, ტექსტის დიდი ნაწილი რელიგიის და ისლამური ზნეობის საკითხებს ეძღვნება. ამ რელიგიურ-სამართლებრივი აზრის წყაროზე დიდი ზემოქმედება მოახდინა უფრო ძველმა დოქტრინებმა—ქრისტიანობამ და იუდაიზმმა—უმთავერესად მოსეს ხუთწიგნეულმა (თორა) და თალმუდმა. შინაარსის ბრავალფეროვნებამ და სამართლებრივი დებულებების უმნიშვნელო მოცულობამ განაპირობა ის ფაქტი, რომ კონსტიტუციის ან კოდექსის მსგავსად ყურანი არ გახდა მუსლიმანური სამართლებრივი სისტემის იურიდიული დოკუმენტი, მაგრამ იგი მუსლიმანი იურისტებისათვის იყო და რჩება სამართლის ყველაზე ავტორიტეტულ წყაროდ.

გენეტიკურად ყურანთან ახლო და მჭიდრო კავშირშია მუსლიმანური სამართლის მეორე წყარო—სუნა, რომელიც არის ჰადისები—მუჰამედის ცხოვრების, ქცევის, მოქმედებისა და აზროვნების წესის ამსახველი თქმულება-გადმოცემების კრებული. ეს წყარო რამდენიმე საუკუნის (VII-IX) განმავლობაში ყალიბდებოდა, ამასთანავე

ეჭვს არ იწვევს მრავალი პადისის ჭეშმარიტი ხასიათი, თუმცა არის უფრო ჰიპოთეტიკური თქმულებებიც. ყურანის მსგავსად სუნაც მცირე რაოდენობით შეიცავს წმინდა იურიდიულ ნორმებს, მასში ზნეობრივ-რელიგიური დებულებები ჭარბობს. იურიდიულ მითითებებს შორის არ არის ფართო განვრცობილი პრინციპები, თვით სუნას ბუნების ძალით მასში წარმოდგენილია უპირველეს ყოვლისა, მუჰამედის ცხოვრების კონკრეტული კაზუსი და შემთხვევები.

მუსლიმანური სამართლის მესამე წყაროა იჯმა—ავტორიტეტული მუსლიმანი სამართალმცოდნეების ერთობლივი გადაწყვეტილებები. მუჰამედი თვლიდა, რომ მუსლიმანთა თემი შეუძლებელია შემცდარიყო. ეს მტკიცება დაედო საფუძვლად ამ წყაროს კანონზომიერების აღიარებას. ფაქტიურად თემის სახელით გამოდიან განსაკუთრებით მცოდნე იურისტები, თეოლოგები და ერთპიროვნული გადაწყვეტილება გამოაქვთ.

მუსლიმანური სამართლის მეოთხე წყარო—კიასი არის ჩვეულებრივი გადაწყვეტილება ანალოგიით—დასავლეთის სამართლებრივი სისტემებში ამგვარი გადაწყვეტილება არ ითვლება დამოუკიდებელ წყაროდ. იგი მხოლოდ უზრუნველყოფს ნორმატიული ან პრეცედენტული ნორმების შესრულებას. მუსლიმანურ ქვეყნებში კი გადაწყვეტილება ანალოგიით იძენს განსაკუთრებულ აზრსა და მნიშვნელობას, ვინაიდან ანალიზის ობიექტად აქ გვევლინება არა მიწიერი კანონმდებლის რაციონალური ნება, არამედ რე-

ლიგიური იდეა, რომელსაც გააჩნია აბსოლუტური, დრო-ისგან დამოუკიდებელი, უდავოდ ჭეშმარიტი ხასიათი. კი-სი არ წარმოადგენს თავდაპირველი ნორმის ან კაზუსის ნაწილს, გაგრძელებას და ამიტომ ქმნის სამართლის ცალკეულ წყაროს.

მუსლიმანური სახელმწიფოების განვითარების უფრო გვიანდელ პერიოდში წარმოქმნილი სამართლის მეორადი წყაროების რიცხვს შეიძლება მივაკუთვნოთ კანონი (ნორ-მატიულ-სამართლებრივი აქტი), რომელიც დღეს უმრავ-ლეს მუსლიმანურ ქვეყნებში ასრულებს საკმაოდ მნიშვნე-ლოვან როლს სოციალურ რეგულირებაში. კანონში შეიძლება იყოს ნორმები, რომლებიც არა მარტო ავსებენ და აკონკრეტებენ პირველადი რელიგიურ-სამართლებრივი დოკუმენტების დებულებებს, არამედ მკვეთრ წინააღმდე-გობაში მოდიან ყურანთან, სუნასთან, იჯმასთან (მაგალი-თად, საქორწინო ასაკის სრულწლოვანების შუზღუდვა, სპეკულაციის დაშვება, სასესხო-საკრედიტო ოპერაციები). ამ შემთხვევაში კანონი ძნელად თუ შეიძლება ჩაითვალოს მუსლიმანური სამართლის ფორმად, წყაროდ.

მუსლიმანური სამართლებრივი სისტემის წყაროდ გვევ-ლინება რელიგიურ-სამართლებრივი დოქტრინა. სწორედ მან განაპირობა მუსლიმანური სამართლის განვითარების განსაკუთრებული ლოგიკა, მისი ფორმალური წყაროების თავისებურება, მათი მჭიდრო კავშირი. ისტორიის ცალკე-ულ პერიოდებში, მაგალითად, VIII-X საუკუნეებში იგი ოფიციალურად იყო აღიარებული და ლეგალიზებული და გამოდიოდა სამართლის ფორმის ხარისხით. სხვა პერიო-

დებში, ისევე როგორც დღეს, იგი გადადიოდა მეორე რიგში და ფორმდებოდა იჯმის, კიასის, კანონის საშუალებით, მაგრამ ნებისმიერ შემთხვევაში ეს დოქტრინა იყო და რჩება მუსლიმანური სამართლის ძირითად მასაზრდოებელ წყაროდ, მის საფუძვლიან სისტემად.

სამართლებრივ მოწესრიგებაში უმნიშვნელო როლს თამაშობენ ადათები, თუ, რასაკვირველია, მათ არ გააჩნიათ რელიგიური საფუძველი. მუსლიმანი იურისტები მას არ აკუთვნებენ სამართალს და არ განიხილავენ, როგორც წყაროს, მაგრამ როცა ურთიერთობები არ არის სამართლის მიერ რეგლამენტირებული, იურიდიულად უზრუნველყოფილი, ადათებს შეუძლიათ მათი მოწესრიგება.

მუსლიმანური სამართალი თანამედროვე მსოფლიოს ერთ-ერთი დიდი სისტემაა და მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში აწესრიგებს ადამიანებს შორის ურთიერთობებს. მათი რაოდენობა 400 მილიონზე მეტია, სხვა წყაროების მიხედვით ისლამის მიმდევართა რიცხვი 750-დან 900 მილიონამდეა.¹ მუსლიმანური მოსახლეობის მქონე ბევრი სახელმწიფო კანონებში და ხშირად კონსტიტუციებში აფიქსირებენ ისლამის პრინციპებისადმი ერთგულებას, სახელმწიფოს დაქვემდებარება ამ პრინციპებისადმი კონსტიტუციებითაა განმტკიცებული მაროკოში, ტუნისში, სირიაში, მავრიტანიაში, ირანში, პაკისტანში. სამოქალაქო კოდექსები ეგვიპტეში (1948), სირიის (1944), ერაყის (1951) მოსამართლეებს ურჩევენ კანონში ხარვეზები მუსლიმანური სამართლის პრინციპებით შეავსონ და დაიცვან. ინდონეზიის კანონმდებლობა ითვალისწინებს მუსლიმანური სამართლის პრინციპებთან შესაბამისობას. მიუხედავად ამისა,

11. Тархан. Мусульманское право. М., 1984 г. стр. 7-9.

არ შეიძლება არ დავეთანხმოთ მკვლევართა მოსაზრებას, რომლებიც ყურადღებას ამახვილებენ უკანასკნელ პერიოდში იმ მომხდარი ცვლილებების შესახებ, რაც მუსლიმანური სამართლის სისტემამ განიცადა. ამ სისტემის თეორეტიკოსთა ყურადღება მიექცა სამართლის თეორიის ისეთ კატეგორიებს, როგორიცაა სამართლის წყაროების, სამართლის სისტემების, უფლებების, სანქციების, ნორმის სტრუქტურის ასახვა და ა.შ.

სამართლებრივი სისტემების მკვლევარი რ. დავიდი ერთმანეთისაგან ასხვავებს მუსლიმანურ (რელიგიურ) სამართალს და მუსლიმანური ქვეყნების პოზიტიურ-სამართლებრივ სისტემებს. ასევე განასხვავებს ცნებებს „მუსლიმანური სამართალი“ და „მუსლიმანური ქვეყნის სამართალი“. თეორიულად ორივე სამართალი დაკავშირებულია ისლამის რელიგიასთან, მაგრამ პრაქტიკაში მათ შორის განსხვავებაა. ლოიალიზმი ახასიათებს სასამართლოებსაც. ყადის სასამართლოებთან ერთად, რომელსაც წამყვანი ადგილი უჭირავს, არსებობდნენ სხვა ტიპის სასამართლოებიც, ხელისუფალთაგან დადგენილ პრიმიტიულ ჩვევებსა და რეგლამენტებს რომ იყენებდნენ. ერთი და იგივე მოსამართლეები „თანამედროვე სამართალთან“ ერთად იყენებენ მუსლიმანურ სამართალსაც. დღითიდღე იზრდება იმ მოსამართლეთა რიცხვი, ვინც განათლება დასავლეთში მიიღო „მუსლიმანურ სამართალს ეს ახალი სიტუაცია უფრო ემუქრება, ვიდრე კოდექსების მიღებით შექმნილი საფრთხე“.¹ ასეთ დასკვნას აკეთებს რ. დავიდი.

¹ იქვე, გვ. 355.

§5. ჩვეულებითი სამართლის სისტემა

ჩვეულებითი (ტრადიციული) სისტემა გულისხმობს ეკვატორულ, სამხრეთ აფრიკის ქვეყნებში და მადაგასკარში არსებული საზოგადოებრივი ურთიერთობების მოწესრიგების ფორმას, რომელიც ბუნებრივი გზით ჩამოყალიბებული და მოსახლეობის ჩვევებში ფესვგადგმული სოციალური ნორმების (ადათების) სახელმწიფო აღიარებას ემყარება.

ადათი სამართლის ერთ-ერთი უძველესი, ყველა სამართლებრივი სისტემისათვის ცნობილი წყაროა, მაგრამ თუკი რომანულ-გერმანული და ანგლო-საქსონური სამართლის ქვეყნებში ის მხოლოდ მეორეხარისხოვან როლს ასრულებს, აფრიკაში იგი იყო და რჩება საზოგადოებრივი ურთიერთობების მნიშვნელოვან მომწესრიგებლად, განსაკუთრებით სასოფლო რაიონებში. „საუკუნეების განმავლობაში აფრიკა და მაგადასკარი ჩვეულების ნორმებით ცხოვრობდნენ. საზოგადოების წევრთა და მეზობელ საზოგადოებებს შორის ურთიერთობები ჩვეულებებით განისაზღვრებოდა. ჩვეულებებს ემორჩილებოდნენ ძირითადად ნებაყოფლობით. თითოეული თავს ვალდებულად თვლიდა ისე ეცხოვრა, როგორც ცხოვრობდნენ მისი წინაპრები. ცხოვრების ტრადიციული წესის პატივისცემას ზნეობრივი ძალების შიშიც აიძულებდათ. თუ კი ახალ ვითარებაში თემის წინაშე რაიმე პრობლემა წამოიჭრებოდა, საჭირო ზომებს იღებდნენ, ან მოქმედების მიმართულებას აცალიბებდნენ ორგანიზებულობის გარკვეული დონის წყა-

ლობით“.¹ აფრიკის მრავალრიცხოვან ეროვნებებს გააჩნიათ თავისი ადამ-წესები, რომლებიც მოწოდებული არიან სოციალური ჯგუფების (ტრიბების, თემების, სოფლების) გაერთიანების, შეკავშირების, წინაპართა ხსოვნის პატივისცემის, გარემომცველ ბუნებასთან, სულებთან, სხვა ზებუნებრივ ძალებთან კავშირის უზრუნველსაყოფად. ადამების ლეგენდური ხასიათი, მათი პლურალიზმი (მრავალრიცხოვნება), არაფორმალიზებულია და განცალკევებულობა არ იძლევა მათი ეფექტური გამოყენების საშუალებას ევროპული ტიპის ნაციონალური სამართლებრივი სისტემების შესაქმნელად.

აფრიკის კოლონიზაციის პერიოდმა შექმნა თანამედროვე კანონმდებლობის, სასამართლო პროცესის გამოცდილების ექსტრაპოლაციის წინაპირობა, მაგრამ პრინციპულად ვერ შეცვალა სოფლის მოსახლეობის უმრავლესობის სამართლებრივი შეგნება, რომლებიც ორიენტირებულნი არიან ძველებურ ღირებულებათა სისტემაზე. ამჟამად დამოუკიდებელი აფრიკული სახელმწიფოების ლიდერები ახორციელებენ მოქმედი ადამ-წესების სისტემატიზაციას, დარგობრივი კოდექსებითა და სხვა ნორმატიული აქტებით ამტკიცებენ მათ, მაგრამ, ამავე დროს, ხშირად უგულებელყოფენ ამ ქვეყნებში მცხოვრები სხვა ხალხების, სოციალური ჯგუფების ტრადიციებს.

¹ იხ. რ. დავიდის დას. ნაშ. გვ. 407.

ასეთივე სიძნელეები წარმოიქმნა ხელისუფლების სასამართლო ორგანოების შექმნის და სასამართლო პროცესის ფორმირების დროს. თანასწორ და დამოუკიდებელ მონაწილეთა შორის დავის გადასაწყვეტად მოწოდებული სასამართლო სრულიად უცხო აღმოჩნდა ტრიბუნისა და კლანებისათვის, სადაც ნებისმიერი მცხოვრები წარმოდგენს ერთი სოციალური ჯგუფის წევრს, რომელიც დაკავშირებულია მის სხვა წარმომადგენლებთან და სადაც შინაგანი დავები წყდება არა ერთი ან მეორე პირის უფლებების აღიარებით, არამედ მათი შერიგების გზით. ამგვარად, აფრიკის სამართლებრივი განვითარების დღევანდელი მდგომარეობა შეიძლება დახასიათდეს, როგორც ორი სამართლებრივი, ევროპული კანონმდებლურ-პრეცედენტული და აფრიკული ჩვეულებით-სამართლებრივი კულტურის ურთიერთქმედების გზებისა და საშუალებების გამოძებნის რთული, გარდამავალი პერიოდი.

მკვლევართა ნაწილი სვამს კითხვას აფრიკისა და მადაგასკარის „ჩვეულებითი სამართალი“ ნამდვილად ჩაითვლება თუ არა სამართლად? მას ორი კუთხით განიხილავენ, პირველი — ჩვეულება, როგორც ცხოვრების გარკვეული წესი, რომელსაც ადამიანები გაუცნობიერებლად ემორჩილებიან; მეორე — ჩვეულება არის ნორმა, რომლის მიხედვით დავები წყდება. „ჩვეულებითი სამართალი“, მათი თვისებების გამო, არა მარტო იურისტების დაინტერესებას იწვევს, არამედ ანთროპოლოგების, სოციოლოგებისა და ეთნოგრაფებისაც, ამ სამართალში კატეგორიების ძიებისა და ევროპული სამართლებრივი

სისტემების მეთოდთა გამოყენების ცდები ჩვეულების კონცეფციის მარტოდენ დამახინჯებას თუ მოიტანს, ამიტომ უნდა მივიღოთ იგი როგორადაც არსებობს, რომელიც ევოლუციას განიცდის. თუ ტრადიციული სამართლის არსს გავეუყვებით, უფრო მნიშვნელოვანია მისთვის დამახასიათებელი ევოლუციის მოქნილი ფორმებისა და პროცესუალური ფორმების შენარჩუნება, ვიდრე მოქმედი დებულებების ათვისება და დამტკიცება.

რ. დავიდის აზრით, უცხოელებისათვის ჩვეულებების შესწავლა ძნელია, უწინარეს ყოვლისა, მათი აღწერა ევროპული ტერმინების ლექსიკონის გამოყენებით. ასევე ადვილი არ არის იმის დადგენა, თუ ზეპირად მონათხრობი ჩვეულებები რამდენად შეესაბამებიან რეალურად მოქმედ ჩვეულებებს, სასამართლოები რომ იყენებენ. თეორია და პრაქტიკა ჩვეულებით სამართალში ისევე შეიძლება ერთმანეთს დაცილდეს, როგორც საკანონმდებლო სამართალში.

კოლონიალიზმის დროს ორი კატეგორიის სასამართლო არსებობდა; ერთი ჩვეულებითი სამართლის გამოყენებაში სპეციალდებოდა, მეორე კი იყენებდა თანამედროვე სამართალს. შემდგომ პერიოდში ზოგიერთ ქვეყანაში სასამართლო რეფორმები განხორციელდა, რითაც „ადგილობრივი სამართლის სასამართლოები“ ერთიან სასამართლო სისტემაში ჩართეს. ეს რეფორმები შეეხო სენეგალს, სპილოს ძვლის სანაპიროს, გვინეას, მალს, კამერუნს, რუანდას.

აფრიკაში უცხოური გავლენები კოლონიზაციამდეც შეიმჩნეოდა. ეს შეეხება ძირითადად ქრისტიანობასა და ისლამს. ქრისტიანობა აფრიკაში ორი საუკუნის განმავლობაში ვრცელდებოდა. ეთიოპია ქრისტიანული სახელმწიფო გახდა მეოთხე

საუკუნის დასაწყისში. აფრიკის სხვა ნაწილებისა და მაგადასკარის ქრისტიანულად მოქცევა უკავშირდება ამ ქვეყნებში ევროპელების გამოჩენას ძირითადად XIX საუკუნეში.¹ ამასთან ერთად მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა მუსლიმანური სამართალი აფრიკის ზოგიერთ კუთხეში. მუსლიმანური სამართალი გამოიყენებოდა ადგილობრივი ჩვეულებების ნაცვლად.

აფრიკული ჩვეულებითი სამართლის შესწავლას იურისტებმა ხელი მოჰკიდეს მეორე მსოფლიო ომის დამთავრების შემდეგ, რადგანაც ტრადიციულ სამართალს წარსულის გამოძახილად მიიჩნევდნენ. სამწუხაროდ კოლონიზატორებს თავის დროზე არც კი უცდიათ ტრადიციული სამართლის შეჯერება ან შერწყმა თანამედროვე სამართალთან. უკანასკნელ პერიოდში ზოგიერთ აფრიკულ ქვეყანაში დაიწყო რეფორმების გატარება, ფრანგულენოვან ქვეყნებში დაიწყო სამართლის ნორმათა კოდიფიკაცია, ინგლისურენოვან ქვეყნებში სასამართლო პრაქტიკის სამართალთან დაახლოება, მოისპო განსხვავება თანამედროვე და ჩვეულებითი სამართლის სასამართლოებს შორის.

აფრიკასა და მაგადასკარზე სამართლის სწავლება და აღმინისტრატორების მომზადება, როგორც წესი, მინდობილი აქვს იმ ქვეყნის დაწესებულებებსა და მოქალაქეებს, რომლებიც წინათ ავრცელებდნენ მათზე სუვერენიტეტს ან მეურვეობას. ძნელია მოიძებნოს ახალი სახელმწიფოების გუშინდელი ტრადიციებისადმი ერთგულების უფრო უტყუარი ნიშანი. არც კი წამოჭრილა დასავლური სამართლის უარყოფის საკითხი, რომელიც დამოუკიდებლობამდე მათი საერთო სამართალი

¹ რ. დავიდი, დას. ნაშ. გვ. 411.

გახდა. სახელმწიფო ენად ისევე როგორც იურიდიულ ენად და სამართლებრივ კონცეფციად დარჩა ინგლისური ან ფრანგული ენა.

აფრიკისა და მაგადასკარის ქვეყნებმა უკანასკნელ პერიოდში ისეთი კანონების მიღება დაიწყეს, რომლებიც მათთვის ტრადიციული არ იყო და მიუხედავად გარკვეული ცვლილებებისა, უფრო კონტინენტური ევროპისათვის არის დამახასიათებელი. ასე რომ, ჩვეულებითი სამართლის სისტემის ქვეყნების ცხოვრებაში საზოგადოებრივი ურთიერთობის მოწესრიგების სფეროში ნელ-ნელა მკვიდრდება სახელმწიფო სტრუქტურების მიერ დადგენილი სამართლის ნორმები. თუ ჯერ კიდევ მნიშვნელოვან როლს ვერ თამაშობენ მომავალში დრო მათ სასარგებლოდ იმუშავებს.

წნ. სოციალისტური სამართლის სისტემა

სოციალისტურმა სამართლებრივმა სისტემამ აღმოცენება დაიწყო რუსეთში 1917 წელს, თებერვლის რევოლუციის შემდეგ, როდესაც სახელმწიფო დუმამ ჩამოაყალიბა დროებითი კომიტეტი და დროებითი მთავრობა, რომელმაც სრული ამნისტია გამოაცხადა, დაითხოვა პოლიცია და ჟანდარმერია, სანაცვლოდ შექმნა მილიცია, აღიარა მოქალაქეთა ძირითადი უფლებები და თავისუფლებები, ჯარისკაცები მოქალაქეებს გაუთანაბრდა, იუსტიციის სამინისტროსთან შეიქმნა საგანგებო საგამოძიებო კომისია ყოფილი მთავრობის წევრების საქმეების გამოსაძიებლად. შეიქმნა რეფორმების ჩატარებისათვის ახალი სათათბიროები: ეკონომიკურ, იურიდიულ სფეროებში, რითაც მომზადდებოდა ახალი სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის საფუძვლების ჩამოყალიბება. სოციალისტურმა ძალებმა ოქტომბრის გადატრიალების შემდეგ ძალაუფლება ხელში ჩაიგდეს, ეს გახდა სოციალისტური სამართლის ჩამოყალიბების მიზეზი, რაც განპირობებული იყო არა ხალხის შეგნების იურიდიული თავისებურებებით, სამართლებრივი დოქტრინით, წყაროებითა და სამართლის სტრუქტურით, არამედ მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიით, საზოგადოების მოწყობის პოლიტიკური პრინციპებით. აქედან გამომდინარე, მთავარი განსხვავება საუკუნის დასაწყისში წარმოქმნილ სამართლებრივ სისტემასა და ტრადიციულ სამართლებრივ ოჯახს შორის სამართლებრივი ნორმების შინაარსის სფეროში ძვეს.

საბჭოთა რუსეთში და სოციალისტური სამართლებრივი სისტემის სხვა ქვეყნებში სამართლებრივი სახე მიიღო შემდეგმა იდეებმა: ეკონომიკის, სამეურნეო ურთიერთობების ცენტრალიზებული მართვა,—რამაც გამოიწვია იმპერატიული ნორმების გეგმური რეგულატორების გამოყენება,—სამოქალაქო ხელშეკრულების, საკუთრებისა და სუბიექტების უფლებამოსილების სამართლებრივი მდგომარეობის დეტალური რეგლამენტაცია. საკუთრების საზოგადოდ ქცევა, სახელმწიფო, „საერთო სახალხო“ საკუთრების, როგორც ეკონომიკის საფუძვლის შექმნა. წარმოების, ბანკების, სამეურნეო ქონების, ხოლო ზოგიერთ ქვეყანაში—მიწისა და უძრავი ქონების სხვა ობიექტების ნაციონალიზაცია. შრომისა და მოხმარების ზღვრების დარეგულირება და, აქედან გამომდინარე, შრომითი მოღვაწეობის ნორმებისა და სოციალური კეთილდღეობის განაწილების სოციალურ-სამართლებრივი ინსტიტუტების შექმნა.

1917 წლის ოქტომბრის გადატრიალების შემდეგ შეიცვალა ტექსტები. 1919 წელს მიღებული იქნა რსფსრ-ს სისხლის სამართლის სახელმძღვანელო პრინციპები, 1922 წელს – სისხლის სამართლის კოდექსი. 1924 წელს – სისხლის სამართლის ფუნდამენტური პრინციპებზე და 1926 წელს – სისხლის სამართლის ახალი კოდექსი. 1958 წელს მიღებული იქნა სისხლის სამართლის კანონმდებლობის ახალი საფუძვლები. 1922 წელს მიღებული იქნა საბჭოური სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი, 1958 წელს კი სისხლის

სამართლის პროცესის ახალი საფუძვლები. სხვა სოციალისტურ ქვეყნებში კოდიფიკაციის შედეგად მიმდინარეობდა და იღებდნენ ახალ კანონმდებლობას. „პერესტროიკის“ შედეგად მთელი ეს კანონმდებლობა ძალადაკარგული აღმოჩნდა.

სახელმწიფოს ჩარევამ საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში გამოიწვია კერძო სამართლის თანდათანობითი გაქრობა და საჯარო-სამართლებრივი ინსტიტუტების გაბატონება. ამ პროცესის იდეოლოგიური დასაბუთება გახდა ვ.ი. ლენინის თეზისი იმის შესახებ, რომ საბჭოთა სახელმწიფო არ ცნობს არაფერს კერძოს. სამოქალაქო სამართლის მრავალმა ინსტიტუტმა, მათ შორის საკუთრების ინსტიტუტმა, მიიღო საჯარო-სამართლებრივი ხასიათი, მნიშვნელოვანი სამეურნეო ხელშეკრულებები იღებოდა და რეალიზდებოდა ადმინისტრაციულ-გეგმიურ საფუძველზე.

სისხლის და ადმინისტრაციულ სამართალში პრიორიტეტი ეძლეოდა სახელმწიფო საკუთრების დაცვას, აკრძალული იყო კერძო სამრეწველო საქმიანობა, სავალუტო ოპერაციები, კომერციული შუამავლობა და ა.შ. გათვალისწინებული იყო მკაცრი სანქციები ანტისაბჭოური აგიტაცია-პროპაგანდის, სოციალისტური წყობის შემბლაღავი ცნობების გავრცელებისათვის, იდევნებოდა კომუნისტური ზნეობრიობის საწინააღმდეგო ქმედებები.

იოლდებოდა პროცედურული ფორმები, შეზღუდული იყო ბრალდებულთა და განსასჯელთა დაცვის უფლებები. ამას შედეგად მოჰყვა საბრალდებო განხრის ფორმირება,

სამართლებრივი წარმოების იდეოლოგიზაცია, ნაფიც მსაჯულთა ინსტიტუტზე უარის თქმა.

ამავე დროს სოციალისტურ სამართლებრივ სისტემას ახასიათებდა თავისებურებანი, რომლებსაც გარკვეული შედეგები მოჰქონდა. მათ რიცხვს განეკუთვნება: სახელმწიფო ქონების (სამეურნეო გამგებლობის, ოპერატიული მართვის უფლებების ჩათვლით) ფლობის, გამოყენების, განკარგვის ღრმა თეორიული და პრაქტიკული შემუშავება, მსოფლიო იურიდიულ პრაქტიკაში ეკონომიკური ურთიერთობების გეგმიურ-სამართლებრივი რეგულირების ინსტიტუტების დანერგვა, სამოქალაქო-სამართლებრივი მოწყობის ინსტიტუტის, დაქირავებულ მუშათა დაცვის ნორმატიულ-სამართლებრივი ფონდის შექმნა, შრომის გარანტირებული უფლების უზრუნველყოფა, უფასო განათლება და სხვა.

ამჟამად სოციალისტური სამართლებრივი სისტემის ოჯახს ეკუთვნიან ჩინეთი, ვიეტნამი, ჩრდილოეთ კორეა და კუბა.

სოციალისტური სამართლის სისტემაში წამყვანი და პრიორიტეტული მდგომარეობა ეკავა ყოფილ საბჭოთა კავშირს, სადაც მარქსისტ იურისტთა აზრით, ბურჟუაზიული სახელმწიფოებისაგან განსხვავებით, სადაც კანონი „გაბატონებული კლასის“ ინტერესებს გამოხატავდა საბჭოთა კანონები განსხვავებით ასახავდა მთელი მშრომელი ხალხის ნება-სურვილს. ხოლო სოციალისტური კანონიერების ძირითადი ამოცანა იმაში გამოიხატებოდა, რომ დაეცვა ყოველგვარი

ხელყოფისაგან სახელმწიფოებრივი საკუთრება. სახელმწიფო სოციალისტური საკუთრება საკუთრების ძირითადი ფორმა იყო სსრ კავშირში, ხოლო სახელმწიფო სოციალისტური საკუთრების უფლება ეს იყო „მთლიანად ხალხის უფლება წარმოების საშუალებებისა და პროდუქტების მფლობელობისა, სარგებლობისა და განკარგვისა, რაც აღიარებული იყო საბჭოთა კანონმდებლობით“.

იმდროინდელი ე.წ. „ბურჟუაზიული“ კრიტიკოსები იმთავითვე მიანიშნებდნენ მის უდიდეს ნაკლზე, მის ანონიმურ ხასიათზე, რადგანაც სინამდვილეში ხალხი მესაკუთრედ არ გრძნობდა თავს, იმ საკუთრებას არავინ უფრთხილდებოდა, რაც მუდმივად და ყველგან ბიუროკრატიის წარმოქმნას და განვითარებას უწყობდა ხელს. ინდივიდუალური საკუთრება ვერცელდებოდა მხოლოდ პირადი მოხმარების საგნებზე. თითქოს მოქმედებდა პრინციპი „ყველაფერი ირგვლივ ჩვენია, ამიტომაც ჩემიცა“, სინამდვილეში განწყობით ის იყო „ყველაფერი ირგვლივ ჩემი კი არ არის, არამედ ჩვენია“. ამიტომაც ცალკე განვიხილავთ საბჭოთა სამართლის წყაროებს. პროფესორი ოთ. გამყრელიძე სოციალიზმს მაშინდელ სსრ კავშირში „ანარქიზმს“ უწოდებს, რადგანაც კომუნისტური იდეოლოგია სახელმწიფოსა და სამართლის კვდომის აუცილებლობას ქადაგებდა. მისი აზრით, მართალია ორთოდოქსური ანარქიზმისაგან განსხვავებით მარქსიზმის თანახმად სახელმწიფოსა და სამართლის სრული კვდომა უნდა მომხდარიყო მომავალში, მაშინ როცა სრული კომუნისტური საზოგადოება აშენდებოდა, მაგრამ მანამდე ეს კვდომა თანდათანობით, ნელ-ნელა უნდა მომხდარიყო. სამართლის კვდომის მარქსისტულმა

თეორიამ გამოიწვია „სამართლებრივი ნიჰილიზმი“. ამის ნათელი დასტური იყო სამართლის გადანაცვლება პარტიულ ორგანოებში, რამაც შექმნა პოლიტიკის პრიმატი სამართალთან მიმართებაში. ასეთმა პროცესებმა დააქვეითა პოზიტიური სამართლის მნიშვნელობა ქვეყნის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში.

საბჭოურ პერიოდში სამართალი ჩადგა პარტიული ინტერესების სამსახურში, რადგანაც სამართლის ნორმები გაცილებით მკაცრი იყო საზოგადოებრივი (სახელმწიფო) ქონების და სხვა სიკეთეების დასაცავად, ვიდრე პირადი საკუთრების, ან სხვა პირადი სიკეთის ხელყოფისათვის.

ო.გამყრელიძე სამართლიანად მიიჩნევს, რომ სამართლებრივმა ნიჰილიზმმა და მისგან გამოწვეულმა სამართლის გამრუდება ადამიანის უფლებების არნახული შეზღუდვა გამოიწვია.¹

სოციალისტურ სისტემაში დოქტრინას განსაკუთრებული მნიშვნელობა გააჩნდა. ერთი მხრივ, თავისი მნიშვნელობა მან შეიძინა არა იურისტების, არამედ მარქსიზმის თეორეტიკოსების მარქსის, ენგელსის, ლენინის ნაშრომებით. ყოფილ სსრკ-ში დაუსრულებელი იშველიებდნენ ამ ავტორებს და სამართლის პროფესორიც კი შემდეგს წერდა: ლენინის იდეები პოლიტიკასა და სისხლის სამართლის შესახებ ავითარებს ზოგად მარქსისტულ-ლენინურ თეორიას სისხლის სამართლის სფეროში, მეორეს მხრივ, მარქსისტულ-ლენინური დოქტრინა სისტემატიურად კეთილგანწყობილია სოციალისტური ქვეყნების პოზიტიური სამართლისადმი და ანტიპოდებად მიიჩნევს

¹ იხ. ო. გამყრელიძე, ბრძოლა სამართლებრივი სახელმწიფოსათვის, თბ. 1998, გვ. 7-10.

რომანულ-გერმანულ საერთო სამართალს, მუდამ მზადაა გააკრიტიკოს პოზიტიური სამართალი. სოციალიზმის ეპოქაში 1991 წლამდე, დოქტრინული ნაშრომი რომ გამოქვეყნებულიყო, მას განიხილავდა სპეციალური კომისია, რათა დაეზუსტებინა მისი შესაბამისობა მარქსიზმის პრინციპებთან¹.

საბოლოო ჯამში საბჭოური სამართალი იდეოლოგიზებული და პოლიტიკურ სარჩულში გახვეული აღმოჩნდა. პოლიტიკურმა პრიმატმა დააქვეითა საზოგადოების სამართლებრივი ცნობიერება. საბჭოთა სახელმწიფოში სამართალი ყველა ეტაპზე გამოხატავდა გარკვეული კლასის ინტერესებს, ამის ნათელი დადასტურებაა იმ პერიოდის სახელმწიფოსა და სამართლის თეორიის სახელმძღვანელოებში სახელმწიფოსა და სამართლის ცნებების განმარტებანი. სამართალი განიმარტებოდა, როგორც საზოგადოების ეკონომიკური წყობით განსაზღვრული ერთობლიობა, ადამიანთა ქცევის წესებისა, რომლებიც გაბატონებული კლასის ნებას გამოხატავდნენ, დადგენილი ან სანქცირებული იყვნენ სახელმწიფოს მიერ ე.ი. ერთი და იმავე საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ფორმატის ფარგლებში შესაბამისი ისტორიული ტიპის სახელმწიფოსთან არსებული გარკვეული კლასის ნების გამომხატველი სამართლებრივი სისტემები შეადგენდნენ ამა თუ იმ ისტორიული ტიპის სამართალს, რაც შეეხებოდა სოციალისტურ სამართალს, მიიჩნევდნენ უმაღლესი ტიპის სამართლად, რომელიც გამოხატავდა „მუშათა და ყველა მშრომელის ნება-სურვილს“, ხოლო სოციალიზმის აშენების შემდეგ კი მთელი ხალხის ინტერესების გამომხატველი გახდებოდა. იმ პერიოდის მკვლევარები არ აკონკრეტებდნენ თუ ვის ინტერესებს არ ითვალ-

¹ იხ. ჟ. პრადელის დას. ნაშ. გვ. 81.

ისწინებდნენ სოციალიზმის აშენებამდე. აქედან გამომდინარე, იძლეოდნენ სოციალისტური სამართლის შემდეგ დეფინიციას „სოციალისტური სამართალი არის სოციალისტური ბაზისით განსაზღვრული ერთობლიობა მეშათა კლასისა და ყველა მშრომელის ნების გამომხატველი სორმებისა, რომლებიც დადგენილია საბჭოთა სახელმწიფოს მიერ და რომელთა შესრულება უზრუნველყოფილია სახელმწიფოს დამარწმუნებელ-აღმზრდელობითი და იძულებითი ღონისძიებებით სოციალისტური საზოგადოებრივი ურთიერთობების დაცვისა და კომუნისტურ ურთიერთობებად მათი განვითარების მიზნით“.¹ რაც შეეხება სახელმწიფოს, მიიჩნევდნენ გაბატონებული კლასის პოლიტიკურ ორგანიზაციად მოწინააღმდეგე კლასებზე ბატონობის შესანარჩუნებლად და მის არსებობაში მოიაზრებოდა ერთი კლასის დიქტატურა სხვა კლასების მიმართ. სახელმწიფო მიჩნეული იყო, როგორც ზედნაშენი მოვლენა, რომელიც განისაზღვრებოდა საზოგადოების ეკონომიკური წყობით, ე.ი. სახელმწიფო იყო მოწინააღმდეგე კლასების დათრგუნვის საშუალება. აღნიშნული გარემოებანი უგულვებელყოფდა ზოგადსაკაცობრიო ღირებულებებს და აკნინებდა სამართალსა და სამართლიანობას. საბჭოური თვალსაზრისით სამართალი განიხილებოდა, როგორც სახელმწიფოებრივი პოლიტიკის ინსტრუმენტი და იგი საზოგადოების სიღრმისეულ გარდაქმნას ემსახურებოდა. სამართლის წყაროს უპირველესად კანონი წარმოადგენდა. კანონებს შორის უმაღლესი ძალის იყო კონსტიტუციები (სულ საბჭოთა პერიოდში 4 კონსტიტუციაა მიღებული—1918 წლის, 1924 წლის, 1936

¹ იხ. ო. გამყრელიძე, ბრძოლა სამართლებრივი სახელმწიფოსათვის, თბ. 1998, გვ. 7-10.

წლის და 1978 წლის). კონსტიტუციასთან ერთად მოქმედებდა ცალკეულ რესპუბლიკათა კონსტიტუციები საერთო-საკავშირო და რესპუბლიკური კანონები. დარგობრივი კანონები, რომლებიც კოდექსების სახით გამოდიოდა, 1936 წლის კონსტიტუციაში ცვლილება შევიდა 1957 წელს, რომლის მიხედვით სავაჭრო ზღვაოსნობის და საჰაერო სფეროში საერთო-საკავშირო კოდექსები მიიღებოდა. ყველა სხვა დარგებში საერთო-საკავშირო კომპეტენცია შეიზღუდა საფუძვლების გამოცემით, რომლის მიხედვით მოკავშირე რესპუბლიკები ღებულობდნენ თავიანთ კოდექსებს, სადაც საფუძვლების ნორმები მთლიანად გადადიოდა.

„სამართლის წყაროს ცნება საბჭოთა იურისტებს ესმით, როგორც, უწინარეს ყოვლისა, საზოგადოების ეკონომიკური წყობა, რომელიც მარქსისტული დოქტრინის თანახმად, განაპირობებს და განსაზღვრავს კონკრეტული ქვეყნის სამართლებრივ სისტემას. ამ გაგებით საბჭოთა სამართლის ძირითად წყაროს ორი ფაქტორის შეერთება ქმნის. წარმოების საშუალებათა განსაზოგადოება და ქვეყანაში სახალხო ხელისუფლების დამყარება. საბჭოური დოქტრინა სამართლის წყაროდ მხოლოდ მეორე რიგში ასახელებს იმ ტექნიკურ ხერხებს, რომელთა მეშვეობითაც ქვეყანაში იურიდიულ ნორმებს ქმნიან, პოულობენ და აზუსტებენ“.¹

კონსტიტუციისა და მიმდინარე კანონების საფუძველზე გამოცემული ყველა ნორმატიული და კანონქვემდებარე აქტი

¹ იხ. რ. დავიდი. თანამედროვეობის ძირითადი სამართლებრივი სისტემები. თბ. 1993, გვ. 161.

ითვლებოდა სამართლის წყაროდ. სოციალისტური სამართლის წყაროებს წარმოადგენდნენ სსრ კავშირის, მოკავშირე რესპუბლიკების და ავტონომიური რესპუბლიკების მინისტრთა საბჭოების დადგენილებანი, განკარგულებანი, ცალკეული მინისტრებისა და სხვა უწყებათა ხელმძღვანელების ბრძანებები და ინსტრუქციები, ადგილობრივი საბჭოებისა და მათი აღმასკომების გადაწყვეტილებანი და განკარგულებანი. სამართლის წყაროდ მიიჩნეოდა საზოგადოებრივი ორგანიზაციების ხელმძღვანელი ორგანოების აქტები, რომლებიც გამოიცემოდა ამა თუ იმ სახელმწიფო ორგანოებთან ერთად ან სანქცირებული იყო შესაბამისი სახელმწიფო ორგანოების მიერ.

სოციალისტური სამართლის წყაროდ ითვლებოდა ზოგიერთი სახის ხელშეკრულებაც. გამონაკლის შემთხვევაში სამართლის წყაროდ მიიჩნევდნენ ე.წ. „ტიპობრივ“ ხელშეკრულებებს, რომლებიც უფრო სამოქალაქო სამართლის დარგისთვის იყო დამახასიათებელი (მაგ. საგამომცემლო ხელშეკრულება).

სამართლის წყარო იყო პრეზიდენტის ბრძანებულება (როგორც სსრკ უმაღლესი საბჭოსი, ასევე მოკავშირე რესპუბლიკების უმაღლესი საბჭოებისა). მათი გამოცემა ხდებოდა როგორც საერთო-საკავშირო, ისე რესპუბლიკური კანონმდებლობის ქრონოლოგიური და სისტემური კრებულების სახით.

კანონქვემდებარე აქტებიდან ცნობილი იყო მინისტრთა საბჭოებისა და სამინისტროების მიერ მიღებული აქტები (დადგენილება, გადაწყვეტილება, ბრძანებულება). რაც შეეხება სასამართლო პრაქტიკას, იგი საბჭოთა სამართლის

წყაროდ არ იყო მიჩნეული, თუმცა უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის განმარტებანი ყოველთვის მხედველობაში მისაღები იყო მოსამართლისათვის.

ჩვეულებას საბჭოთა სამართალში, როგორც სამართლის წყაროს, მეტად შეზღუდული მნიშვნელობა ჰქონდა. თუმცა, კონსტიტუციის 130-ე მუხლში, სადაც სოციალისტური ცხოვრების წესებზეა მსჯელობა, ახალი ჩვეულებების ფორმირება იგულისხმებოდა.

ნაშრომში „თანამედროვეობის ძირითადი სამართლებრივი სისტემები“ რ. დავიდს დახასიათებული აქვს გლობალური ტიპის სამართლებრივი ოჯახები, სადაც არ ასახელებს მარქსისტულ-ლენინურ სამართალს, ამით იგი ხაზს უსვამდა ამ მოძღვრების მეცნიერულ უსაფუძვლობას, რომელიც არ იძლეოდა სამართლის, როგორც სოციალური ინსტიტუტის თავისთავადობის დადგენის შესაძლებლობას.

სახელმწიფოთა სამართლისა და კანონმდებლობის სისტემები

§1. სამართლის განვითარების ტენდენციები

მსოფლიოს ნებისმიერ სახელმწიფოს საზოგადოებას თავისი საკუთარი სამართალი გააჩნია, რომლის განვითარებისა და სრულყოფის ძირითადი პრობლემები დაკავშირებულია ქვეყანაში მიმდინარე სოციალურ-ეკონომიკურ და პოლიტიკურ რეფორმებთან. ამასთანავე თვით სამართლის შინაარსის შეცვლის პრინციპებთან, კანონმდებლობის განაწილების და ადამიანთა ცხოვრებაში სამართლებრივი მოვლენების როლის გაცნობიერების პროცესებთან. ამ პრობლემებიდან გამოიყოფა შემდეგი მიმართულებები:

—სამართლისა და კანონმდებლობის სისტემის, როგორც ერთი მთლიანი მოვლენის ორი მხარე.

—სამართლის სტრუქტურის აგებულების, სრულყოფისა და განვითარების პრინციპები.

—კანონმდებლობის სრულყოფის მიმართულებები.

ზოგად პრობლემებს განეკუთვნება შემდეგი:

—თანდათანობით იცვლება ადამიანებსა და კანონმდებლობას შორის თანაფარდობა—საუბარია „ადამიანის ბუნებითი უფლებების სამოსით დაბადებისა და სამართლის გაადამიანურების“¹ პირობით პრინციპებზე, ანუ ისეთი სამართლებრივი სისტემის შექმნაზე, სადაც ყურადღების ცენ-

¹ იხ. გ.ლობჯანიძე, ადამიანის უფლებათა სამართალი, თბ., 2005 წ. გვ.73.

ტრში ყოველთვის ადამიანი, მისი უფლებები და თავისუფლებები იქნება. ამ მიმართულებით რეალური ნაბიჯებია გადადგმული ადამიანისა და მოქალაქის უფლებებისა და თავისუფლებების დეკლარაციაში, კონსტიტუციაში, სამოქალაქო კოდექსში, საკუთრების, მოქალაქეობის შესახებ კანონებში და სხვა ნორმატიულ აქტებში. ამასვე განეკუთვნება ნორმატიული მოწესრიგების მეთოდების შეცვლა: იმპერატიული მეთოდებიდან დისპოზიციურზე გადასვლა, ადამიანთა შორის ურთიერთობებში მოწესრიგების ზოგადდასაშვები ტიპის სიჭარბე. ერთი სიტყვით, უფრო მეტად ზუსტდება და ფართოვდება კერძო სამართლის მოქმედების სფერო.

მეორე მხრივ, შეიმჩნევა საჯარო-სამართლებრივი მოწესრიგების გარკვეული შეზღუდვა, რომელიც წინა პერიოდში აბსურდამდე იყო აყვანილი (საბალე სახლების, აბანოების, სარდაფების და ა.შ. ზღვრული ზომების დადგენა). ჩვენს დროში ხდება ურთიერთობების გათანასწორება სახელმწიფოსა და ცალკეულ ადამიანებს შორის, მათი უფლებებისა და მოვალეობების მოცულობის, მათი რეალიზაციის გარანტიის თვალსაზრისით. ხდება სახელმწიფოსა და პიროვნების თანაბრად დამორჩილება კანონისადმი. იმას, რის მიღწევასაც სოციალისტური სახელმწიფოს კანონმდებლობა კანონის ძალით ცდილობდა, ზოგიერთ ცივილიზებულ ქვეყანაში კანონმდებლობის ჩარევის გარეშე შესძლეს.

—სამართლებრივი მოწესრიგების დეცენტრალიზაცია. საქართველოს ორგანული კანონი ადგილობრივი თვითმმართველობისა და მმართველობის შესახებ, ადგილობრივი წარმომადგენლობითი ორგანოს—საკრებულოს წევრის სტატუსის შესახებ დეცენტრალიზაციის განვითარების და საკანონმდებლო სტიმულირების ბაზაა.¹ მნიშვნელოვნად ვითარდება დეცენტრალიზებული მოწესრიგების ისეთი საშუალებები, როგორიცაა ხელშეკრულება, სუბსიდიების გამოყენება, კანონისა და სამართლის ანალოგია.

—გარკვეულ შემთხვევებში საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებული პრინციპების, ნორმებისა და საერთაშორისო ხელშეკრულებების ინტეგრაცია კანონმდებლობაში.

სამართლის სტრუქტურის (სისტემის) განვითარების მიმართულებებს განეკუთვნება:

—ნორმატიული მასალის თანდათანობითი დაგროვების პროცესი და მისი განაწილება სტრუქტურული ბლოკების—ინსტიტუტების, დარგების მიხედვით. უფრო შესამჩნევი ხდება სტრუქტურისა და ამგვარი მახასიათებლების მიხედვით ერთმნიშვნელოვანი, გარკვეული უნიფიკაციის ტენდენცია, რაც მათი ურთიერთქმედების სიბრტყეების გაფართოების, ეფექტური მოწესრიგების ამაღლების საშუალებას იძლევა. ეს პროცესი მოიცავს ახალი ინსტი-

¹ იხ. საქართველოს პრეზიდენტის რეგიონალური პოლიტიკისა და მართვის სამსახურის საინფორმაციო ბიულეტენი, №5, თბ., 1999.

ტუტებისა და დარგების (საბანკო, საგადასახადო, საბაჟო სამართალი)¹ შექმნას, ასევე მათ გამოყოფას სტრუქტურული ქვესისტემებიდან და სხვა.

—სამართლებრივი მოწესრიგების მნიშვნელობის ზრდა, რაც იწვევს იურიდიული ნორმების კომპლექსური სტრუქტურული გაერთიანებების შექმნას. ეს სამართლებრივი მოწესრიგების საგნისა და მეთოდის, სამართლებრივი ურთიერთობების სუბიექტებისა და ობიექტების კომპლექსური ხასიათით არის განპირობებული. კომპლექსური წარმონაქმნის არსებობა დამოკიდებულია სამართლებრივი სისტემის განვითარების დონესა და საზოგადოების სხვა ნორმატიულ-რეგულაციურ სისტემებთან ურთიერთქმედებაზეც.

—თანამედროვე სტრუქტურიდან საკმაოდ მყარი კავშირებით იკვეთება ინსტიტუტებსა და დარგებს შორის სამართლის სისტემის შესაძლო განვითარება, „პლაზმური“ აგებულებისაკენ, სადაც პირველადი სტრუქტურული ელემენტები შედარებით ავტონომიურობის მდგომარეობაში იქმნება. საჭიროების შემთხვევაში გარკვეული სისტემა-შექმნილი ფაქტორების არსებობისას მათ შეუძლიათ შექმნან სტრუქტურული ასოციაციები რომელიმე საკითხის გადასაწყვეტად. საზოგადოებრივი განვითარების ბუნებითი მოთხოვნილებებიდან გამომდინარე პრობლემები განაპი-

¹ ამ მხრივ გარკვეული ნაბიჯები უკვე გადაიდგა, დაწ. იხ. ვ. ქარუმიძე, „საბაჟო სამართალი“, თბ., 1998; მისივე, საბაჟო სამართალი, თბ., 2002 წ. ი. ხარაზი, პასუხისმგებლობა საბაჟო წესების დარღვევებისათვის, თბ., 2006 წ.

რობებს კანონმდებლის მიზნებს მათი მოწესრიგების საქმეში. კანონმდებლის მიზანი ნორმატიული მასივიდან შეარჩიოს თავისი დანიშნულებითა და ფუნქციური სპეციალიზაციით სხვადასხვა ნორმები, რათა სწრაფად მიაღწიოს სასურველ შედეგს.

კანონმდებლობის სრულყოფის პრობლემების გადაწყვეტის გზები შემდეგნაირია:

ა) მთელი საკანონმდებლო კორპუსის მოყვანა კონსტიტუციასთან შესაბამისობაში. ეს პროცესი ითვალისწინებს მოქმედი კანონმდებლობის გადასინჯვას, მოძველებული ნორმატიული აქტების გაუქმებას, ახალი კანონების შექმნას, საკანონმდებლო ტექნიკისა და საკანონმდებლო პროცესის სრულყოფას.

ბ) კანონმდებლობის ახალი კომპლექსური დარგების ჩამოყალიბება—ბანკებისა და საბანკო საქმიანობის, პრივატიზაციის, საწარმოთა გაკოტრების, გადასახადების, ადგილობრივი თვითმმართველობის, ადგილობრივი (მუნიციპალური) საკუთრების და სხვათა შესახებ. კომპლექსური სამართლებრივი ზემოქმედება იქნება გარანტი უფრო ეფექტურად და მიზანმიმართულად გადაწყდეს ეკონომიკური და სოციალური პრობლემები.

წინამდებარე კარში განხილულია ცალკეული ქვეყნების სამართლებრივი სისტემებისათვის მეტ-ნაკლებად ის დამახასიათებელი სპეციფიკური ასპექტები, რაც მათ განასხვავებს სხვებისაგან და სამართლებრივი სისტემების სრულყოფილად განხილვის პრეტენზია არ გაგვაჩნია.

§2. კანონმდებლობის სისტემა

თანამედროვე იურიდიულ ლიტერატურაში განსაზღვრული პრინციპების საფუძველზე ქვეყნის სამართლის შინაგან აგებულებას, სტრუქტურას, იურიდიულ ნორმათა ერთობლიობასა და დიფერენციაციას სამართლის სისტემას უწოდებენ. ამ ცნების ძირითადი მიზანია—ახსნას ნორმატიული მასივის ინტეგრირება და დაყოფა დარგებად და ინსტიტუტებად, სისტემურად დაახასიათოს პოზიტიური სამართალი მთლიანობაში, რომელიც არის კონკრეტული საზოგადოების სამართლებრივი სისტემის ბირთვი და ფლობს ისეთ თვისებებს, როგორიცაა მთლიანობა, ავტონომიურობა, სტაბილურობა, დინამიზმი, შინაარსისა და ფორმის ურთიერთკავშირი და სტრუქტურულობა. აქ განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს, რომ სამართლის სტრუქტურა (სისტემა) განაპირობებს მის ფორმას (კანონმდებლობის სისტემას) და უწყვეტადაა დაკავშირებული მასთან.

ამისათვის, რომ შევიცნოთ და ავითვისოთ სამართალი, როგორც სისტემა, საჭიროა, გამოვავლინოთ იურიდიული ნორმების აგების საფუძველები, ინტეგრაციისა და დიფერენციაციის კრიტერიუმები. ამისათვის მიზანშეწონილია, გამოვიყენოთ სხვადასხვა საშუალება და განზომილებები, რომლებიც ხსნიან ნებისმიერი ქვეყნის სამართლებრივი მატერიის არსებობისა და განვითარების ლოგიკას.

გენეტიკური მიდგომის პოზიციიდან შეიძლება გამოვეყოთ პირველადი და მათგან წარმოებული კრიტერიუმები. პირველადი (ბუნებითი) კრიტერიუმი სამართალთან მიმართებაში არის ადამიანი. ამ კუთხით შეიძლება წარმოებული იყოს სხვადასხვა, რომელიმე წესით გაფორმებული სოციალური და სოციალურ-პოლიტიკური წარმონაქმნი, უპირველეს ყოვლისა, სახელმწიფო და საზოგადოება. აქედან იღებს საწყისს სამართლის სისტემის შემქმნელი, შემაერთებელი და ის კავშირებიც, რომლებიც განაპირობებენ მის დაყოფას ბუნებით და პოზიტიურ სამართლად. ბუნებით სამართალში მოიაზრება იმ უფლება-მოვალეობების ერთობლიობა, რომლებიც გამომდინარეობენ თვით ადამიანის, როგორც გონიერი სოციალური არსების, ბუნებიდან, ე.ი. ის უფლება-მოვალეობები, რომლებმაც საზოგადოებაში ადამიანთა ქცევის სამართლებრივი ხასიათი მიიღო. პოზიტიური სამართალი წარმოადგენს ნორმათა სისტემას, რომელიც შეიცავს სახელმწიფოსა და საზოგადოებისაგან გამომდინარე გარკვეულ უფლება-მოვალეობებს და განსაზღვრულია ნორმატიულ-სამართლებრივი დოკუმენტებით. ამასთან თანამედროვე პოზიტიური სამართლის ყველა სისტემა ამა თუ იმ ზომით ეფუძნება ბუნებით სამართალს, შეიცავს ბუნებით-სამართლებრივ საწყისებს.

კ. ცვაიგერისა და ჰ. კოტცის მიხედვით სამართლის სისტემა არის ამა თუ იმ ქვეყნის „სამართლებრივი სინამდვილე“.

რომელსაც ახასიათებს აქტიური, ერთმანეთთან მჭიდროდ დაკავშირებული ელემენტები, როგორიცაა:

— სამართალი, როგორც სახელმწიფოს მიერ დადგენილი კანონში მოქცეული სავალდებულო ხასიათის ნორმების ერთობლიობა;

— სამართლებრივი იდეოლოგია, როგორც სამართლებრივი ცნობიერების აქტიური მხარე;

— სასამართლო (იურიდიული) პრაქტიკა;

საკითხთან დაკავშირებით განსხვავებული მიდგომები გააჩნია ა. საიდოეს, რომელიც მთავარ პრინციპად მიიჩნევს სამართლის შინაგან ბუნებას. გ. ნაზარენკო კი სამართლის სისტემის ორ განმარტებას იძლევა: — სამართლის სისტემა განსაზღვრული მნიშვნელობით და სამართლის სისტემა „სამართლის ოჯახთან“ ნათესაობის თვალსაზრისით.

ამ და სხვა კრიტერიუმით სამართალი იყოფა კერძო და საჯარო სამართლად.¹ სამართლის იმ ნაწილს, რომელიც ინდივიდებს შორის წარმოშობილ ურთიერთობებს აწესრიგებს, კერძო სამართალი ეწოდება, ხოლო სახელმწიფო ორგანოთა მიერ საჯარო ხელისუფლების აღსრულების პროცესში წარმოქმნილ ურთიერთობათა მარეგულირებელ სამართალს - საჯარო სამართალი.²

ისტორიული მიდგომა გამოიყენება სამართლის, როგორც სისტემის, ჩამოყალიბების მთელი გზის შესასწავლად. საერთო კრიტერიუმი აქ არის სამართლის ფორმა (წყარო), რომლის ანალიზი საშუალებას იძლევა აღინიშ-

¹ ეს დაყოფა ძველი რომის სამართლიდან მოდის.

² იხ. ლ. ჭანტურია, შესავალი საქართველოს სამოქალაქო სამართლის ზოგად ნაწილში, თბ. 2000, გვ. 36.

ნოს უპირატესი სისტემაშემქმნელი საწყისები, რომლებიც დამახასიათებელია სამართლის სისტემისათვის, მისი ელემენტების კომპონირების სპეციფიკა, არქიტექტონიკა. ამ კრიტერიუმით გამოიყოფა ჩვეულებითი (ტრადიციული), სახელშეკრულებო და პოზიტიური (კოდიფიცირებული, სტატიკური) სამართალი.

ისტორიული შეხედულება ხსნის სამართლის გენეტიკურ კავშირებს, რომლებიც მის საფუძველს შეადგენენ და ამასთანავე იძლევა საშუალებას აღვადგინოთ სისტემის ცვლილების დინამიკა დროსა და სივრცეში. ეს დაკავშირებულია, კერძოდ, ადამიანის, როგორც ინდივიდისა და სხვადასხვა სოციალური წარმონაქმნის განვითარებასთან. აქ ვლინდება სხვადასხვა რელიგიური, იდეოლოგიური, ეთიკური ფაქტორების გავლენა სამართალზე და თანაფარდობა მათ შორის.

სისტემურ-სტრუქტურული ჭრილი აღნიშნავს სამართლის ნორმების სივრცობრივ, გარკვეულწილად მოწესრიგებულ განლაგებას. იურიდიული ნორმების კომბინაციების მოწესრიგებულობა, შეთანხმებულობა, ურთიერთდაკავშირებულობა და დიფერენცირებულობა განპირობებულია საზოგადოებრივი ურთიერთობების სტრუქტურით და მათი სამართლებრივი განხორციელების მიზანმიმართულებით. სამართლის სისტემაში სტრუქტურული წარმონაქმნები ერთმანეთისგან განსხვავდება აგებულების სირთულით (პორიზონტალური, ვერტიკალური, ხაზოვანი, მატრიცული), სიხისტის დონით, ელემენტების შეკავშირებით და

სხვა. საზოგადოებისა და სამართლის განვითარების გარკვეულ პერიოდებში წინა პლანზე გამოდის ყველაზე ოპტიმალური სტრუქტურა. აწმყოში იგი შეიცავს სამართლის ნორმებს, ინსტიტუტებს, დარგებს.

იურიდიული ნორმა არის სამართლის პირველადი და საბოლოო სტრუქტურული ელემენტი. იგი პირველი განიცდის იმ ცვლილებებს, რომლებიც სამართალში მიმდინარეობს. უნივერსალური, გამჭოლი მნიშვნელობის გამო სამართლის ნორმის თვისებები ვრცელდება სისტემის სხვა დონეებზე და ათვლის წერტილს, სამართლებრივი მატერიის ზომის ერთეულს წარმოადგენს.

სამართლის ნორმა დამოუკიდებლად აწესრიგებს საზოგადოებრივი ურთიერთობის ერთ რომელიმე მხარეს მთლიანობაში. ურთიერთობის სამართლებრივი მოწესრიგებისათვის ხშირად საჭირო ხდება ნორმების (მატერიალური, პროცესუალური, დეფინიციური, იმპერატიული) კომპლექსური ურთიერთქმედება.

სამართლის ინსტიტუტი არის იმ იურიდიული ნორმების განყენებული ჯგუფი, რომელიც აწესრიგებს კონკრეტული სახის საზოგადოებრივ ურთიერთობებს (მაგალითად, სამოქალაქო სამართლის საკუთრების უფლების ინსტიტუტი, ადმინისტრაციული სამართლის—თანამდებობის პირთა პასუხისმგებლობის ინსტიტუტი. საარჩევნო უფლების კონსტიტუციურ სამართალში). ინსტიტუტები

შეიძლება იყოს დარგობრივი და დარგთაშორისი (კომპლექსური).

სამართლის დარგი წარმოადგენს იურიდიული ნორმების, ინსტიტუტების განყენებულ ერთობლიობას, რომელიც აწესრიგებს ერთგვაროვან საზოგადოებრივ ურთიერთობებს, ასახავს სისტემაშემქმნელი კავშირების უფრო მაღალ დონეს და გარკვეული მთლიანობით, ავტონომიურობით ხასიათდება.

§1. რუსეთის ფედერაციის სამართალი

რუსულმა იურიდიულმა მეცნიერებამ, მიუხედავად იმისა, რომ საკუთარი განვითარების გზა გამოიარა, ბევრი რამ მაინც გადმოიღო ბიზანტიისაგან ანუ რომაული სამართლისაგან და კონტინენტური ევროპის ქვეყნებისაგან. საფრანგეთისა და გერმანიის მსგავსად, რუსული სამართლის კატეგორიები იზრდებოდა იმისდა მიხედვით, თუ ისინი როგორ ვითარდებოდნენ რომანულ სისტემაში. რუსეთის უნივერსიტეტსა და ინსტიტუტებში იურიდიული სწავლების მთავარი კონცეფციები რომანული იყო. დიდი ხნის მანძილზე რუსული თვითმყოფადი ჩვეულებების მიმართ კვლევის ინტერესიც კი არ იყო. ამის შესახებ ნ. კორკუნოვი წერდა: „რუსი იურისტებისათვის აუცილებელია იცოდნენ თავიანთი წინამორბედების ნააზრევი“.¹ მართალია რუსეთს დასავლეთ ევროპის სხვა ქვეყნებივით არ გააჩნდა სრული კოდექსები, მაგრამ შემდგომში მათი შექმნის სურვილი და მცდელობა შეინიშნებოდა. რაც შეეხება საბჭოთა სამართლის სისტემა ძირითადი სამართალმემკვიდრე რუსეთის ფედერაციაა, რომელიც სახელმწიფოს ტერიტორიული მოწყობის ორგანიზაციის ფორმით ფედერაციული (რთული) ქვეყანაა, და დღესაც ჩამოყალიბების პროცესშია, რადგა-

¹ იხ. ნ. კორკუნოვი, სამართლის ფილოსოფიის ისტორია (რუს.). 1909 წ. გვ. 232.

ნაც ფედერალურ ურთიერთობათა მომწესრიგებელ კონსტიტუციურ ნორმებში არსებული სამართლებრივი კოლიზიები და ხარვეზები, ერთი მხრივ, რუსეთის ფედერაციული მოდელის კონცეპტუალურ დაუსრულებლობაზე, მეორე მხრივ რუსეთის ძირითადი კანონის გარდამავალი პერიოდის კონსტიტუციის თავისებურებებზე მიუთითებს, რაც დღემდე ჩამოყალიბებულ ფედერაციულ ურთიერთობათა შემდგომ სრულყოფას აძნელებს. მკვლევართა აზრით, რუსეთში ყალიბდება ფედერაციული სახელმწიფოს ორი განსხვავებული მოდელი: კონსტიტუციური (ფორმალური), რომელიც ფედერალიზმის პრინციპის კონსტიტუციურ საფუძვლებს ეყრდნობა და ხელშეკრულებითი (ფაქტობრივი), რომელიც უფლებამოსილებათა და გამგებლობის საკითხების გამიჯვნის მიზნით ფედერალურ და ფედერაციის სუბიექტების სახელისუფლო ორგანოებს შორის დადებულ ხელშეკრულებებსა და ფედერაციის სუბიექტების კანონმდებლობას ეფუძნება.

საბჭოური სამართლის სისტემის დაშლამ და თავისუფალ საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლამ დღის წესრიგში დააყენა რუსეთის ფედერაციის ახალი სამართლებრივი სისტემის ჩამოყალიბება. 1992 წლის ბოლოს უზენაესი საბჭოს საკანონმდებლო კომიტეტმა და რუსეთის ფედერაციამ მიიღო სისხლის სამართლის კოდექსის ზოგადი ნაწილის 121 მუხლიანი პროექტი და სხვა დარგების კანონპროექტები და - რასაც საფუძვლად დაედო 1993 წლის 12 დეკემბერს მიღებული რუსეთის ფედერაციის კონსტიტუცია. იგი პრე-

ამბულის, ორი კარის, 9 თავის და 137 მუხლისაგან შედგება. პირველ თავში განხილულია კონსტიტუციური მოწყობის საფუძვლები, მეორე თავი ეძღვნება ადამიანის უფლებებსა და თავისუფლებებს, მესამე თავში განხილულია ფედერაციული მოწყობა. მეოთხე თავი რუსეთის პრეზიდენტის უფლება-მოვალეობებსა და კომპეტენციას განსაზღვრავს, მეხუთე თავი ეხება ფედერაციულ საბჭოს, მეექვსე თავი ეძღვნება მთავრობის უფლებამოსილებებს. მეშვიდე თავში განხილულია სასამართლო ხელისუფლება, მერვე თავი ეძღვნება ადგილობრივ თვითმმართველობას, მეცხრე თავი კი კონსტიტუციურ ცვლილებებსა და კონსტიტუციურ გადასინჯვას ეხება, კონსტიტუცია დასკვნითა და გარდამავალი დებულებებით მთავრდება.

პრეამბულაში, შესავალ ნაწილში, დასახელებულია სახელმწიფოს ექვსი უმთავრესი ამოცანა, რომელიც განსაზღვრავს საკონსტიტუციო რეფორმის არსს. ესენია:

—ადამიანის უფლებების და თავისუფლებების განმტკიცება.

—სამოქალაქო მშვიდობისა და თანხმობის დამკვიდრება რუსეთის ფედერაციაში.

—ისტორიულად ჩამოყალიბებული სახელმწიფოებრივი ერთიანობის შენარჩუნება.

—რუსეთის სუვერენული სახელმწიფოების აღორძინება.

—რუსეთის სახელმწიფოს დემოკრატიული საფუძვლების ურყევობის განმტკიცება.

—რუსეთის კეთილდღეობისა და აყვავების უზრუნველყოფა.

მიუხედავად მათი არანორმატიული ხასიათისა, ეს მიზნები ჩადებულია პირველი განყოფილების პირველი თავის კონსტიტუციურ ნორმებში. სახელმწიფოში კონსტიტუციის განხორციელებას კონტროლს უწევს საკონსტიტუციო სასამართლო. კონსტიტუციის პირველი მუხლით რუსეთი გამოცხადებულია დემოკრატიულ და სამართლებრივ სახელმწიფოდ, რომელმაც აირჩია მმართველობის რესპუბლიკური ფორმა. რუსეთის ფედერაციის უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანო ორი პალატისაგან, ფედერაციის საბჭოსა და სახელმწიფო სათათბიროსაგან (დუმა) შედგება. საბჭოში შედის თითოეული ფედერაციის სუბიექტის ორი წარმომადგენელი, ხოლო სახელმწიფო სათათბირო (დუმა) 450 დეპუტატისაგან შედგება.

კონსტიტუციაში ფართო ადგილი უჭირავს რუსეთის მმართველობის ფორმის ორგანიზაციის საკითხს. რუსეთმა როგორც საპრეზიდენტო, ისე საპარლამენტო რესპუბლიკების თავისებურებანი შეითვისა და ნახევრად საპრეზიდენტო რესპუბლიკად ჩამოყალიბდა. ამდენად, რუსეთის სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანიზაციაში გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება ხელისუფლების დანაწილების პრინციპის რეალიზაციას. იგი კონსტიტუციის მე-10 მუხლითაა განსაზღვრული.

რუსეთის პრეზიდენტი (მუხლები 80-93), პოლიტიკურ მანდატს უშუალოდ ხალხისაგან იღებს. იგი კონსტიტუ-

ციის, ადამიანისა და მოქალაქის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვის გარანტია და წარმომადგენლობით ხელისუფლებასთან ერთად, ნაწილობრივ სასამართლო, აღმასრულებელ და საკანონმდებლო ხელისუფლებებსაც ფლობს. ამრიგად, კონსტიტუციით პრეზიდენტი მოწოდებულია თავისი კომპეტენციის ფარგლებში გააერთიანოს ხელისუფლების შტოები, ხელი შეუწყოს მათ ეფექტურ და შეთანხმებულ ფუნქციონირებას. მაგრამ, რასაკვირველია იგი, უპირველეს ყოვლისა, სახელმწიფოს მეთაური და კონსტიტუციის დაცვის ერთპიროვნული გარანტია. აღმასრულებელ ხელისუფლებას (მუხლები 110-117) მთავრობა ახორციელებს. მართალია, იგი დამოუკიდებელი ინსტიტუტია საკუთარი თავმჯდომარით, მაგრამ ამ შემთხვევაში პრეზიდენტთან ერთად ახორციელებს თავის უფლება-მოვლას. სწორედ ხელისუფლების დანაწილების ეს კონსტრუქცია განასხვავებს რუსეთს საპრეზიდენტო რესპუბლიკისაგან.

საკანონმდებლო ხელისუფლება (მუხლები 94-109) შესაბამისად, წარმოდგენილია ფედერალური კრების სახით, რომელიც ოფიციალურადაც ზოგჯერ პარლამენტად მოიხსენიება. მართალია, კონსტიტუცია კანონის მიღებას რეფერენდუმის გზითაც უშვებს, მაგრამ აქ ნაგულისხმევია, რომ ეს წესი იშვიათად იქნება გამოყენებული. საკანონმდებლო ფუნქცია მოიცავს ფედერალური კრების მიერ კანონზე პრეზიდენტის ვეტოს გადალახვის უფლებამოსილებასაც. დღეს ძალზე აქტუალურია ფედერალური

კრების საკანონმდებლო მოღვაწეობის ზრდა, რომელიც რუსეთის ახალდ სამართლებრივი სისტემის ფორმირების პირობებში ხორციელდება. ლაპარაკია პრაქტიკულად სამართლის ახალი დარგების (საბანკო სამართალი, სააქციონერო სამართალი და სხვა.) ინტენსიურ განვითარებაზე. ფედერალური კრება, ისევე როგორც სხვა ქვეყნების პარლამენტები, კანონების მიღების გარდა, ახორციელებს მათ შესრულებაზე კონტროლს. კონსტიტუციაში დამტკიცებულია ფედერალური კრების პალატების უფლებამოსილება, რომელიც კონტროლის ცალკეულ სფეროებს მოიცავს.¹

მოკლედ შევხებით რუსეთის ფედერაციის საკანონმდებლო პროცესის თავისებურებებს.

რუსეთის ფედერაციის კანონმდებლობით უმაღლესი საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ორგანოების გარდა საკანონმდებლო ინიციატივის უფლებით აღჭურვილ სუბიექტებად გვევლინებიან სასამართლო ორგანოებიც. კონსტიტუციის 104-ე მუხლის თანახმად საკანონმდებლო ინიციატივის უფლება აქვთ რფ-ის პრეზიდენტს, ფედერაციის საბჭოს, ფედერაციის საბჭოს წევრებს, სახელმწიფო სათათბიროს დეპუტატებს, რფ-ის მთავრობას, რფ-ის სუბიექტების წარმომადგენლობით ორგანოებს, ასევე რფ-

¹ დაწ. იხ. ო. მელქაძე, კ. ყურაშვილი, რუსეთის სახელმწიფო სისტემა. თბ. 1997. გვ. 21.

ის კონსტიტუციურ სასამართლოს, უზენაეს სასამართლო-სა და უზენაეს საარბიტრაჟო სასამართლოს მათი გამ-გებლობის, მიკუთვნებულ საკითხებზე. რფ-ის სახელმწი-ფო სათათბიროს რეგლამენტის მე-16 მუხლის თანახმად საკანონმდებლო ინიციატივის უფლება აქვთ ასევე დეპუ-ტატთა ჯგუფებს, რომლებიც ქმნიან სახელმწიფო სა-თათბიროს კომიტეტებს.

როგორც წესი, პირველი წაკითხვის დროს განიხილება კანონპროექტის ძირითადი და პრინციპულად მნიშვნელო-ვანი დებულებები.

კანონპროექტის განხილვის ამ სტადიაზე ირკვევა, თუ რამდენად აუცილებელია აღნიშნული კანონპროექტის მი-ღება და საჭიროა თუ არა საერთოდ იგი. გარდა ამისა, დეპუტატებმა უნდა შეაფასონ კანონპროექტის კონცეფცია იმ თვალსაზრისითაც, თუ რამდენად ეფექტური იქნება მი-სი ამოქმედებით გამოწვეული შედეგი. თუ დეპუტატების უმრავლესობის აზრით, კანონპროექტი არ აკმაყოფილებს ზემოთ აღნიშნულ მოთხოვნებს, თუნდაც ნაწილობრივ, ხდება კანონპროექტის უარყოფა და შემდგომ განხილვას აღარ ექვემდებარება, ხოლო თუ კანონპროექტი დეპუტატ-თა შეფასებით მაინც ამართლებს თავის დანიშნულებას, კანონპროექტი მიიღება პირველი წაკითხვით და მის შე-სახებ გამოთქმული შენიშვნებითა და წინადადებებით შემ-დგომი დამუშავებისათვის გადაეცემა პარლამენტის იმ პა-ლატის კომიტეტს, რომელიც პასუხისმგებელია ამ კანონ-პროექტის მომზადებისათვის.

სხვა ქვეყნებისაგან განსხვავებით რუსეთის ფედერაციაში პირველი წაკითხვის დროს კენჭს უყრიან შემოტანილ კანონპროექტს, რის შედეგადაც მიღებულ უნდა იქნეს ერთ-ერთი შემდეგი გადაწყვეტილება: მიიღონ კანონპროექტი პირველი წაკითხვით, უარყონ კანონპროექტი, მიიღონ კანონპროექტი პირველი წაკითხვით და გააგრძელონ მასზე მუშაობა შენიშვნებისა და წინადადებების გათვალისწინებით.

მეორე წაკითხვის დროს, განსაკუთრებულ შემთხვევებში, სახელმწიფო სათათბიროს უმრავლესობის შემადგენლობიდან დეპუტატთა ჯგუფის მოთხოვნით შეიძლება დაისვას საკითხი კანონპროექტის მეორე წაკითხვით განხილვის პროცედურაზე კვლავ დაბრუნების შესახებ. შეიძლება ითქვას, რომ მესამე წაკითხვიდან მეორე წაკითხვის სტადიაზე უკან დაბრუნება უპრეცედენტო შემთხვევაა, როდესაც სახელმწიფო სათათბირო სამი წაკითხვით მიიღებს კანონპროექტს, მისი შემდგომ მსვლელობა უკვე მოწესრიგებულია ფედერაციის საბჭოს რეგლამენტით. მას 5 დღის განმავლობაში უნდა გადაეცეს სახელმწიფო სათათბიროს მიერ მიღებული კანონპროექტი. მაგრამ მთელი თავისებურება იმით გამოიხატება, რომ ფედერაციის საბჭომ ზოგიერთი კანონპროექტი შეიძლება არც განიხილოს. სახელმწიფო სათათბიროდან შემოსული კანონპროექტის განუხილველობა ფედერაციის საბჭოს მიერ ნიშნავს მის თანხმობას სახელმწიფო სათათბიროს გადაწყვეტილებაზე. თუმცა ეს არ შეეხება ფედერალურ

კონსტიტუციურ კანონებს, ასევე ფედერალურ კანონებს, რომლებიც დაკავშირებულია ფედერალურ ბიუჯეტთან, გადასახადებთან და მოსაკრებლებთან და ფულის ემისიასთან, საერთაშორისო ხელშეკრულებების რატიფიცირებასა და დენონსირებასთან და ა.შ. ისეთი კანონპროექტები, რომლებიც შეეხება გადასახადების შემოღებას ან გაუქმებას, გადასახადებისაგან გათავისუფლებას, სახელმწიფოს საფინანსო მოვალეობების შეცვლას და ასე შემდეგ, შესაძლებელია შეტანილ იქნეს მხოლოდ რფ-ის მთავრობის დასკვნის არსებობის შემთხვევაში.

რუსეთის ფედერაცია კონსტიტუციაში შესწორებათა შეტანის საკმაოდ რთული მოდელი აირჩია. აღსანიშნავია, რომ ისინი მიიღება იმ წესით, რომელიც გათვალისწინებულია ფედერალური კონსტიტუციური კანონების მისაღებად, ე.ი. საჭიროა ფედერაციის საბჭოს საერთო წევრთა სულ ცოტა სამი მეოთხედისა და სახელმწიფო სათათბიროს დეპუტატთა ორი მესამედის თანხმობა. გარდა ამისა, კონსტიტუცია შესწორებების ძალაში შესვლის აუცილებელ პირობად მოითხოვს მათ მხარდაჭერას ფედერაციის სუბიექტების სულ ცოტა ორი მესამედის მიერაც.

აღსანიშნავია აგრეთვე, რომ რუსეთის ფედერაციის კონსტიტუცია ადგენს იმ საკითხების ნუსხას, რომელთა გადასინჯვაც არ არის დამოკიდებული მხოლოდ ფედერალური კრების ნებაზე. ეს საკითხები მოცემულია პირველ, მე-2 და მე-9 თავებში: „კონსტიტუციური წყობილების საფუძვლები“, „ადამიანისა და მოქალაქის უფლებები და თა-

ვისუფლებები“ და „კონსტიტუციური შესწორებები და კონსტიტუციის გადასინჯვა“. წინადადებები ამ თავებში მოცემული მუხლების გადასინჯვის შესახებ მოითხოვს საკმაოდ მნიშვნელოვან მხარდაჭერას ორივე პალატის დეპუტატებისაგან. მათი რაოდენობა უნდა შეადგენდეს თითოეული პალატის წევრთა საერთო რაოდენობის სამ მეხუთედს. მაგრამ ეს არ არის საკმარისი ამ თავებში შესწორებების შეტანისათვის. ასეთ შემთხვევაში მოიწვევა კონსტიტუციური კრება (დამფუძნებელი კრების მსგავსი დროებითი ორგანო), რომელმაც ან უნდა დაამტკიცოს მოცემული კონსტიტუციის ურყეობა, ან დაიწყოს ახალი კონსტიტუციის პროექტის შემუშავება.

რუსეთის ფედერაციაშიც კონსტიტუციის 134-ე მუხლით ზუსტად არის განსაზღვრული სუბიექტების წრე, რომლებიც უფლებამოსილნი არიან დასვან კონსტიტუციის გადასინჯვისა და მასში ცვლილებების შეტანის საკითხი. ესენია: რუსეთის ფედერაციის პრეზიდენტი, ფედერაციის საბჭო, სახელმწიფო სათათბირო, მთავრობა, რუსეთის ფედერაციის სუბიექტების საკანონმდებლო ორგანოები, აგრეთვე ფედერაციის საბჭოსა და სახელმწიფო სათათბიროს წევრთა ერთი მეხუთედი.¹

დიდი ტრადიციების მქონე რუსეთის ფედერაციის თანამედროვე სამართლებრივი სისტემა შედგება სამართლის დარგებისა და ინსტიტუტებისაგან. წამყვანი დარგებია:

¹ იხ. როგორ იქმნება კანონი. თბ., 2000. გვ. 53-81.

სისხლის სამართალი, სამოქალაქო სამართალი, ადმინისტრაციული, საკონსტიტუციო სამართალი, ეკოლოგიური სამართალი, საფინანსო სამართალი, შრომის სამართალი, მუნიციპალური და სამეწარმეო სამართალი, სისხლის სამართლის პროცესი, სამოქალაქო სამართლის პროცესი¹ და ა.შ.

სახელმწიფოსა და სამართლის თეორიის რუსი მკვლევარები ახასიათებენ რა რუსეთის ფედერაციის თანამედროვე სისტემას, მის ძირითად კომპონენტად მიიჩნევენ სამართლის სუბიექტის წარმოჩენას, მათი მტკიცებით ესაა ზოგადად ადამიანი თავისი უფლებებითა და თავისუფლებებით. რუსი სამართალმცოდნეები აღიარებენ, რომ უკანასკნელ დრომდე სამართლის სუბიექტის გარკვევის პრობლემას მეორეხარისხოვანი მნიშვნელობა გააჩნდა, რაც გამოწვეული იყო საბჭოთა სამართლის დამოკიდებულებებით ადამიანის ბუნებითი უფლებებისა და თავისუფლებებისადმი.²

რუსული იურისპრუდენციის მიხედვით სუბიექტი განიხილება, როგორც სამართლებრივი ურთიერთობის მონაწილე, რომელსაც გააჩნია უფლებები და მოვალეობანი.

სამართლებრივი სისტემის ერთ-ერთ სერიოზულ ელემენტად მიიჩნევა სამართალცნობიერება, რომელიც უშუალოდაა დაკავშირებული სუბიექტთან და ცალკე განიხილება თეორიული ანალიზის თვალსაზრისით. სამართლის სისტემის შემდეგ კომ-

¹ იხ. Теория государства и права под. ред. М. Рассолова, В. Лучина, Б. Эбзеева, М., 2000, стр. 413-632.

² იხ. Теория государства и права. Под. ред. проф. В. Корельского и проф. В. Перевалова. М., 2000. стр. 511.

პონენტად მიიჩნევენ საკანონმდებლო მოღვაწეობას, რადროსაც ვლინდება სამართლებრივი კულტურის, სამართალშეფარების და სამართალდაცვითი ფუნქციების განხორციელების დონე.

რუსეთის ფედერაციის სამართლის სისტემისათვის მნიშვნელოვანია ნორმატიული სამართლებრივი აქტების მდგომარეობა, სისტემატიზაციისა და ტექნიკის თვალსაზრისით.

რუსეთის ფედერაციის სამართლის სისტემის ფუნდამენტს წარმოადგენს კონსტიტუცია, რომელსაც სამართლებრივ სისტემაში უზენაესი მდგომარეობა უჭირავს. მასში დაფიქსირებული დებულებები პირველადია. ყველა სხვა საკანონმდებლო აქტი, რომელიც მიღებულია რუსეთის ფედერაციის მასშტაბით, მათ შორის კანონები, ფედერაციაში შემავალი რესპუბლიკების კონსტიტუციები, მხარეების, ოლქების, ფედერალური მნიშვნელობის ქალაქების, ავტონომიათა წესდებები უნდა შეესაბამებოდეს რუსეთის კონსტიტუციას.

რუსეთის ფედერაციის სამართლის მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენს ფედერაციის კონსტიტუცია, კონსტიტუციური და ფედერაციის კანონები, რომლებიც უმაღლესი იურიდიული ძალის მქონეა. სამართლის წყაროდ ითვლება კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტები და ფედერაციის სუბიექტებს შორის დადებული ხელშეკრულებები (ხელშეკრულებითი სამართალი) მათი კონსტიტუციები, წესდებები და კანონმდებლობა.

ისე, როგორც რუსეთის ფედერაციის საზოგადოებრივი ცხოვრების მრავალ სფეროში, სამართლის სისტემაშიც დიდი რეფორმები და ცვლილებები მიმდინარეობს. მაგ. დღითიდღე იზრდება კანონის, როგორც სამართლის წყაროს, როლი და მნიშვნელობა. ფორმალურად აღიარებულია კანონის უზენაესობა, ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების რეალური დაცვის უზრუნველყოფა. საერთაშორისო ხელშეკრულებების პრიორიტეტი ეროვნულ კანონმდებლობასთან მიმართებაში, მაგრამ ზოგიერთ შემთხვევაში ისინი პოლიტიკური ელიტის ქმედებებით ფიქციად გვევლინებიან. ასეთი დამოკიდებულება კარგად გამოჩნდა საქართველო-რუსეთს შორის მდგომარეობის დაძაბვის შემდეგ, საქართველოს მოქალაქეთა მიმართ რუსეთის ხელისუფლების დამოკიდებულებაში. ამაზე მეტყველებს ისიც, რომ ქვეყანაში სასჯელის უმაღლესი ზომა სიკვდილით დასჯა ბოლომდე არ არის გაუქმებული. თანამეგობრობის ქვეყნები დღესაც მიანიშნებენ ხელისუფლების მიერ 10 წლის წინათ აღებული ვალდებულების შეუსრულებლობაზე.

იმედს გამოვთქვამთ, რომ მომავალში რუსეთის ფედერაციული სახელმწიფო დემოკრატიული ღირებულებების დამცველ სახელმწიფოთა შორის დაიჭერს ადგილს.

§2. საფრანგეთის სამართალი

საფრანგეთი მსოფლიო ქვეყნებს შორის ერთ-ერთი მაღალგანვითარებული სახელმწიფოა. სხვადასხვა პარამეტრებით იგი მსოფლიოს წამყვანი ქვეყნების პირველ ხუთეულში შედის. სახელმწიფო წყობილების ფორმის მიხედვით საფრანგეთი უნიტარული (მარტივი) სახელმწიფოა. მართვა-გამგეობის ფორმის მიხედვით იგი რესპუბლიკას წარმოადგენს. ფრანკთა სახელმწიფოს დაშლის შემდეგ, 843 წელს ვერდენის ხელშეკრულების საფუძველზე, ქვეყნის დასავლეთ ნაწილში წარმოიქმნა დამოუკიდებელი სამეფო, რომელსაც X საუკუნიდან La France საფრანგეთი ეწოდა. საფრანგეთს კლასიკურ ქვეყნად მიიჩნევენ, რადგან ფეოდალიზმმა ქვეყანაში დასრულებული სახე მიიღო. მეთერთმეტე საუკუნის დასაწყისიდან. ფრანგული სახელმწიფოს განვითარების გზაზე ხუთ ისტორიულ პერიოდს გამოყოფენ. რევოლუციური მონარქია და რესპუბლიკა (1789-1799 წლები). ნაპოლეონის დიქტატურა (1799-1814 წლები). ცენზიანი მონარქია (1814-1848 წლები). საპრეზიდენტო რესპუბლიკა (1848-1870 წლები). საპარლამენტო რესპუბლიკა (1870-1958 წლები). რაც შეეხება საფრანგეთის სახელმწიფო სამართალს, იგი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი და მდიდარი სამართალია თავის განვითარებისა და ჩამოყალიბების ეტაპების მიხედვით. დარგის მკვლევარები სამართლის პერიოდიზაციას განიხილავენ საფრანგეთის საკანონმდებლო აქტების კოდიფიკაციამდე (1800-1810 წწ.) და მას შემდეგ (XIX-XX სს.).

კოდიფიკაციამდე ფრანგული სამართალი ტერიტორიული პრინციპით ხასიათდებოდა:

ა) ტერიტორია, სადაც რომაული სამართლის რეცეფცია მოხდა, ბ) საფრანგეთის ტერიტორია, სადაც კოტიუმებზე ანუ ადათობრივ ნორმებზე დაყრდნობით ეროვნულ-სამართლებრივი სისტემა ჩამოყალიბდა.

სამართალგანვითარების მეორე ეტაპზე ანუ კოდიფიკაციის შემდგომ პერიოდისათვის დამახასიათებელია კონსტიტუციური სამართლისა და დარგობრივი პრინციპების განვითარება. ფრანგული კონსტიტუციონალიზმი დღესაც დიდ გავლენას ახდენს სხვა ქვეყნების სახელმწიფო და სამართლებრივი სისტემის განვითარებაზე. ამას მოწმობს ის, რომ საფრანგეთში დამკვიდრებული ნახევრად საპრეზიდენტო რესპუბლიკის მოდელი მსოფლიოს ოცდახუთ ქვეყანაში ფუნქციონირებს (აზერბაიჯანი, ბელორუსია, ბოსნია-ჰერცეგოვინა, ბულგარეთი, ესტონეთი, თურქეთი, კორეის რესპუბლიკა, ლიბანი, ლიტვა, მოლდოვა, მონღოლეთი, პაკისტანი, პოლონეთი, პორტუგალია, რუმინეთი, რუსეთი, საბერძნეთი, სერბია, სომხეთი, ტაივანი, უკრაინა, ფინეთი, ზორვატია, ჩინეთი, შრი-ლანკა).

სახელისუფლო ფუნქციათა გამიჯვნის თვალსაზრისით ცალკე განხილვის საგანია ადგილობრივი მმართველობის ფრანგული მოდელი, რომელიც საფრანგეთის გარდა, პოლანდიაში, ბელგიაში, იტალიაში, ესპანეთში, პორტუგალიასა და ლათინური ამერიკის ქვეყნებშიცაა გავრცელებული. გამოირჩევა ადგილობრივ ორგანოებზე ცენტრა-

ლური ხელისუფლების ადმინისტრაციული კონტროლის მაღალგანვითარებული სისტემით და დასრულებული სამართლებრივი უზრუნველყოფით. თანამედროვე ლიტერატურაში საფრანგეთის ადგილობრივი მმართველობის სისტემის განვითარების სამ ეტაპს გამოყოფენ.

პირველ ეტაპზე (1789 წლიდან მე-19 საუკუნის 80-იან წლებამდე) შეინიშნებოდა მკვეთრი შებრუნება დეცენტრალიზაციიდან ცენტრალიზაციისაკენ. ადგილობრივი არჩევითი მმართველობა შეცვალა ცენტრის მიერ დანიშნულმა აღმასრულებელმა (პრეფექტი, სუბპრეფექტი, მერი) და სათათბირო (მუნიციპალური საბჭო) ორგანოებმა. ამასთან 1831-1838 წლების კანონებით აღდგენილი იქნა არჩევითობის პრინციპი კომუნებსა და დეპარტამენტებში.

მეორე ეტაპი (მე-19 საუკუნის 70-იანი წლებიდან მე-20 საუკუნის 50-იან წლებამდე) მმართველობითი ორგანოების ურთიერთობაში ცენტრალისტური და დეცენტრალისტური ტენდენციების ეროვნული შეწონასწორებით ხასიათდებოდა. ამ პერიოდში დაკანონდა კომუნისა და დეპარტამენტის მართვის საფუძვლები. ამასთან პრეფექტის ინსტიტუტი დარჩა ადგილობრივი ადმინისტრაციის საკვანძო რგოლად.

მესამე ეტაპის (მე-20 საუკუნის 50-იან წლებიდან დღემდე) პირველი მონაკვეთი გამოირჩეოდა ცენტრალიზაციის გაძლიერებით, რაც მმართველობის ძირეული რგოლების ფინანსური ბაზის შემცირებისა და პრეფექტის უფლებათა გაძლიერების მცდელობაში გამოიხატა.

60-იანი წლებიდან დაიწყო სახელმწიფო მართვის დეცენტრალიზაციისაკენ მიმართული რეფორმების განხორციელება. ამიტომ იყო, რომ 1968-1970 წლებში საფრანგეთში გადაწყვეტილებათა მიღების უფლებამოსილების დეცენტრალიზაციის თაობაზე 250-მდე ნორმატიული აქტი იქნა მიღებული. ეს აქტები რიგ სამინისტროებსა და უწყებებსაც შეეხო.

1969 წლის 28 აგვისტოს დეკრეტით გაუქმდა უძრავი ქონების, არქიტექტურისა და ქალაქმშენებლობის სფეროში არსებული მრავალრიცხოვანი საკონსულტაციო ორგანიზაციები. მათ სანაცვლოდ ჩამოყალიბდა ერთი კომისია, რომელიც მოქმედებდა რეგიონის დონეზე.

საფრანგეთში რეგიონული მართვის ოპტიმალური სტრუქტურის ფორმირება, ეტაპობრივად, ძირითადად 50-იანი წლებიდან განხორციელდა, კერძოდ:

—1951 წელს დაწესდა 18 რეგიონული პრეფექტის თანამდებობა.

—1955 წელს ჩამოყალიბდა განვითარების რეგიონული კომიტეტი.

—1959 წელს ერთგვაროვანი ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულების ბაზაზე შეიქმნა 22 რეგიონი, რომელშიც სხვადასხვა დონის სახელმწიფო სამსახურები მოქმედებდა. შემოღებული იქნა პრეფექტ-კოორდინატორის თანამდებობა.

—1970-1972 წლებში გატარებული რეფორმების შედეგად რეგიონებში ჩამოყალიბდა მმართველობის დეცენტრალიზებული სისტემა.

სრულიად ახალი ეტაპი საფრანგეთის ხელისუფლებისა და მმართველობის ორგანოების ურთიერთობაში უკავშირდება „კომუნების, დეპარტამენტებისა და რეგიონების უფლებებისა და თავისუფლებების შესახებ“ პარლამენტის 1982 წლის კანონს, რომლის მიხედვით არსებითად გაფართოვდა კომუნების დამოუკიდებლობა, უარყოფილი იქნა პრეფექტორული მეურვეობა და რეგიონალური საბჭოების საყოველთაო არჩევითობის პრინციპები დამკვიდრდა. გაუქმდა დეპარტამენტის პრეფექტის თანამდებობა და მისი ფუნქციები გენერალური საბჭოს თავმჯდომარეს გადაეცა, ცენტრის წარმომადგენლად ადგილზე ითვლება რესპუბლიკის კომისია, რომლის უმთავრეს ამოცანას ადგილობრივი ორგანოების გადაწყვეტილებათა კანონშესაბამისობის კონტროლი წარმოადგენს.

1982 წელს დაწყებული რეფორმებით განხორციელდა ადგილობრივ ორგანოებზე მართვის ფუნქციების დელეგირება ისეთ სფეროებში, როგორიცაა ქალაქდაგეგმარება და ქალაქმშენებლობა, მიწათსარგებლობა, საბინაო მშენებლობა, პროფესიული სწავლება, ტრანსპორტი, სოციალური დაცვა, განათლება, კულტურა, პოლიცია, ეკოლოგია. ამდენად, საფრანგეთში ძირითადი ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულები ადგილობრივ თვითმმარ-

თველობისა და სახელმწიფო მართვის ორგანოებადაც იქცნენ.

პროცესუალურად საფრანგეთში, სადაც საკონსტიტუციო რეჟიმი არაფედერაციულია, უშიშროების შენარჩუნება აკისრია ნაციონალურ პოლიციას და მუნიციპალურ პოლიციებს. 1987 წლის 13 ივლისის კანონის 57-ე მუხლის მიხედვით „ნაციონალურ წესრიგს, უშიშროების, საზოგადოების ჯანმრთელობის დაცვა მერიამ შეიძლება გადასცეს მუნიციპალური პოლიციის აგენტებს რესპუბლიკის პროკურორის მხარდაჭერით და კომუნათა შესახებ კოდექსის ს 419-49 მუხლით გათვალისწინებულ პირობებში. საფრანგეთში განასხვავებენ ოფიცრებს და სასამართლო პოლიციის აგენტებს, ეს განსხვავებები ვლინდება ხელისუფლებათა თვალსაზრისით. ასე მაგ. საფრანგეთის სასამართლო პოლიციის ოფიცრები იღებენ საჩივრებსა და დასმენებს, აწარმოებენ თავდაპირველ მოკვლევას და გამოძიებას, იღებენ გადაწყვეტილებას დაკავების შესახებ, რაც შეეხება სასამართლო პოლიციის აგენტებს არ შეუძლიათ გადაწყვეტილების მიღება დაკავების შესახებ და მხოლოდ ეხმარებიან ოფიცრებს.

ფრანგული მოდელის თანახმად, ნაციონალური პოლიციის პოლიციელის გადაცდომას განიხილავს ნაციონალური პოლიციის მთავარი ინსპექცია, რომელსაც ხელმძღვანელობს ან შინაგან საქმეთა მინისტრი ან ნაციონალური პოლიციის გენერალური დირექტორი, საფრანგეთში გამოძიების მოსამართლეები პროკურატურასთან შეთანხმებით თავიდან იცილებენ სისხლის სამართლის საქმეებზე მართლმსაჯულების განხორციელებას, როდესაც სისხლის სამართლის დანაშაულს დელიქტად ჩათვლიან, ყოველგვარ ტექსტზე დაყრდნობის გარეშე ასეთ

მეთოდს მიმართავენ XIX საუკუნიდან დაწყებული. ამის მიზეზად სისხლის სამართლის მოსამართლეები თავს არაკომპეტენტურად აცხადებენ. ტექნიკური თვალსაზრისით გამოძიების მაგისტრატები დანაშაულის კვალიფიკაციის მისაღწევად გამოტოვებენ დამამძიმებელ გარემოებას ან ამახინჯებენ ფაქტებს. მაგ. გაუპატიურებას უწოდებენ ძალადობას.¹ სამართალდარღვევებს განიხილავს პოლიციის ტრიბუნალი, ხოლო დელიქტებს სისხლის სამართლის ტრიბუნალი, აპელაციას ღებულობს სააპელაციო სასამართლო, ხოლო კასაციას საკასაციო სასამართლო.

მართვის ადგილობრივი ორგანოს სტატუსი გააჩნია დეპარტამენტებსა და კომუნებს. ამჟამად საფრანგეთში 36000-ზე მეტი კომუნა და 95 დეპარტამენტია. მართვის სახელმწიფო ერთეულებია, აგრეთვე, სპეციალური ადმინისტრაციული ოკრუგები და რეგიონული ორგანოები.

საფრანგეთს დემოკრატიული ინსტიტუტების შექმნის და ფუნქციონალური გამოცდის ხანგრძლივი და მდიდარი ტრადიცია გააჩნია. მას ზოგჯერ კონსტიტუციათა თავისებურ ლაბორატორიასაც კი უწოდებენ. 1789 წლიდან დღემდე დე გოლის კონსტიტუცია – ქვეყანაში ორმოცამდე პოლიტიკური რეჟიმის რიგით მეჩვიდმეტე ძირითადი კანონია, მათ შორის ხუთი (1731, 1848, 1875, 1947, 1959 წ.) რესპუბლიკის ძირითადი კანონებია.²

საფრანგეთის სამართლებრივი სისტემის საფუძვლები ჩამოყალიბებას იწყებს 1789-1799 წლების რევოლუციის

¹ იხ. ჟან პრადელი. შედარებითი სისხლის სამართალი, 1999 წ. გვ. 262.

² იხ. გ. კვერენჩილაძე, ო. მელქაძე. საფრანგეთის სახელმწიფო სისტემა, თბ., 1997. გვ. 13.

დროიდან, რაც შემდგომ განვითარებას განიცდის ნაპოლეონის კონსულობის და იმპერატორობის პერიოდში (1799-1814). იმ დროის ძირითად სამართლებრივ დოკუმენტებს წარმოადგენს 1789 წლის ადამიანისა და მოქალაქის უფლებათა დეკლარაცია და ნაპოლეონის უშუალო ზედამხედველობით კოდიფიკაციის გზით შექმნილი ხუთი ძირითადი კოდექსი, რომლებიც სამართლის სხვადასხვა სფეროს ეხება. ესენია: 1804 წლის სამოქალაქო კოდექსი, 1806 წლის სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი, 1807 წლის სავაჭრო კოდექსი, 1808 წლის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი, 1810 წლის სისხლის სამართლის კოდექსი.

ზემოაღნიშნული კოდექსები გარკვეულწილად დღესაც ახდენენ გავლენას თანამედროვე სამართლებრივ სისტემაზე.

სამართლის სისტემის სრულყოფის მიზნით 1869 წელს საფრანგეთში შეიქმნა შედარებითი კანონმდებლობის საზოგადოება. გარდა ამისა, ჩამოყალიბდა უცხოური კანონმდებლობის დეპარტამენტი, რომელსაც ევალებოდა უცხოური კოდექსების თარგმნა და გამოქვეყნება, რაც აადვილებდა სამართლის სისტემის ჩამოყალიბებას. უპირატესობა ენიჭებოდა რომანულ ტრადიციებზე აგებულ სისტემებს. შემთხვევითი არ იყო, რომ 1900 წელს, პარიზში შემდგარი შედარებითი სამართლის პირველი საერთაშორისო კონგრესი, სადაც ძირითადად მონაწილეობდა მხოლოდ კონტინენტური ევროპის ქვეყნების იურისტები, კონგრესის მუშაობის პროცესში ჩამოყალიბდა იდეა მომავალი საუკუნის ერთიანი სამართლებრივი

სისტემის შექმნისა მთელი ცივილიზებული კაცობრიობისათვის. ამ იდეიდან გამომდინარე, საჭირო გახდა ფრანგული სამართალი იურისტებს შეედარებინათ ნიდერლანდურ, პორტუგალიურ, იტალიურ და გერმანულ სამართალთან. ინგლისური და ამერიკული სამართლის შესწავლამ განაპირობა იურისტ-კომპარატივისტების სპეციალიზაცია. სამართლებრივი პოლიტიკის ამგვარმა მიმართულებამ ფრანგული სამართალი ევოლუციურად განავითარა მისი ნორმების მუდმივი ცვლილებით, თვითმყოფადობის გარკვეული შენარჩუნებით, რომელიც ორიენტირებული იყო უმაღლეს სასწავლებლებში, იურისტების მომზადების დროს მათი უნარ-ჩვევების მაქსიმალური ამაღლების მიზნით. აქცენტი გადატანილი იქნა არა მართო სამართლის ნორმების გაცნობაზე, არამედ სამართლის სტრუქტურის, კატეგორიების, კონცეფციების გაგების შთაგონებით. იმ საჭირო მეთოდების სწავლების მეშვეობით იმ პრობლემის გადაწყვეტის გზების მოძიებით, რაც საზოგადოებისათვისაა მისაღები ე.ი. მნიშვნელოვანი ყურადღება ექცეოდა სამართლის თეორიის შესწავლას ვიდრე ცვალებადი დისციპლინებისა.

ფრანგულ სამართალში დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა ნორმატიული აქტების სისტემატიზაციას, განსაკუთრებით, კოდიფიკაციას, რომელსაც ორ პირობას უყენებდნენ; ერთი მხრივ კოდიფიკაცია უნდა ყოფილიყო განათლებული სუვერენის ქმნილება, მეორეს მხრივ, საჭირო იყო ისეთი კომპილაციის განხორციელება, რომელიც გავლენას მოახდენდა სხვა ქვეყნებზე. „ეს ყოველივე ნიშნავს, რომ კოდიფიკაცია შეიძლებოდა წარმატებით დაგვირგვინებულიყო და მას მოქმედი სისტემები გაეახლებინა მხოლოდ ისეთ პირობებში, როგორიც სა-

ფრანგეთში იყო რევოლუციის შემდეგ და იმავდროულად, ნაპოლეონისეული ექსპანსიის პერიოდში. 1794 წლის პრუსიულ საადგილმამულო სჯულდებას წარმატება არ ჰქონია, რადგან აღნიშნულ პირობათაგან დაცული არ ყოფილა პირველი. 1811 წელს ავსტრიულ სამოქალაქო სჯულდებას მეტად ვიწრო მნიშვნელობა ჰქონდა, რადგანც მეორე პირობა არ ყოფილა¹. ფრანგულმა სამართლებრივმა დოქტრინამ დაძლია პროვინციონალიზმი და დასაყრდენი და აღიარება მოიპოვა სხვა ევროპულ ქვეყნებში. ამის მაგალითია გერმანიაში აღმინისტრაციულ სამართალში დაწერილი პირველი შრომა ფრანგული აღმინისტრაციული სამართლის სასწავლო კურსის ბაზაზე². ფრანგი იურისტების ჩვეული ინსტრუმენტი კურსები ან სისტემატიზებული სახელმძღვანელოებია, რომლის უქონლობისას ისინი უფრო უახლეს ანბანურ ცნობარს მიმართავენ დასახმარებლად, ვიდრე მუხლობრივ კომენტარებს. გამონაკლისი, ალბათ, მხოლოდ სისხლის სამართლის სფეროა იმ განსაკუთრებით აღმატებული როლის გამო, რომელსაც ამ სფეროში კანონი ახორციელებს.

საფრანგეთის სამართალი იყოფა, სამოქალაქო და სავაჭრო, შრომის სამართლის, სისხლის სამართლის, სამოქალაქო და სისხლის სამართლის, საპროცესო სამართლის და ა.შ. დარგებად.

¹ იხ. რ. დავიდი, დას. ნაშ. გვ. 70.

² იხ. O Mayer Theorie des franrosischen verwaltungsrchis 1886 "Deutsches Vcrwlltungsrecht".

საფრანგეთში უპირატესობა ენიჭება ტრაქტატებს ან სახელმძღვანელოებს მართლმსაჯულებისა და კანონმდებლობის ანალიზით.

1959 წლის ფრანგულ სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში შესავალ თავს სისხლის სამართლისა და სამოქალაქო სარჩელების მოკლე მიმოხილვის შემდეგ, მოსდევს ხუთი წიგნი „სისხლის სამართლის გამოძიების“, „სასამართლო განხილვის“, „განსაკუთრებული საჩივრის“, „ზოგადი სახის განსაკუთრებული პროცედურის“, „განაჩენის აღსრულების პროცედურის“ შესახებ. კოდექსი ამასთანავე შევსებულია საკმაო მოცულობის სარეგლამენტო ნაწილით.

ფრანგულ სამართალს მრავალი თავისებურება ახასიათებს იმ დროს, როდესაც მსოფლიო ქვეყნების დიდი ნაწილი დანაშაულის დეპენალიზაციასა და დეკრიმინალიზაციისაკენ იხრება. საფრანგეთი ბევრ საკითხში არ ცვლის პოზიციებს, ასე მაგ. ევთანაზია წარმოქმნის კონფლიქტს ორ უფლებას შორის; ერთია მომაკვდავის უფლება და მეორე – თავად მომაკვდავის სურვილი. ამ პრობლემისადმი მიდგომით სახელმწიფოთა სამი სისტემა არსებობს: პირველი, სახელმწიფოები, რომლებიც ევთანაზიას ყურადღებას არ აქცევენ და შემსრულებელს ჩვეულებრივ მკვლელად განიხილავენ. საფრანგეთი ამ პრობლემისადმი ძალზე კატეგორიულია. მეორე ნაწილი ქვეყნებისა, ევთანაზიის შემთხვევაში შედარებით მსუბუქ სასჯელებს ითვალისწინებენ (მაგ. გერმანია, ავსტრია, შვეიცარია, პორტუგალია და ა.შ.). მესამე ჯგუფს შეადგენენ ქვეყნები, რომლებმაც კანონმდებლობით მოახდინეს ევთანაზიის დეკრიმინალიზება (მაგ. პერუ).

მიუხედავად ამისა, სპეციალისტები თვლიან, რომ ფრანგულ კანონმდებლობას ახასიათებს სწრაფვა დაუახლოვდეს მყარ ლიბერალიზმს, რაშიც იგულისხმება თანასწორობა ინდივიდსა და საზოგადოებას შორის.

ცნობილი ფრანგი იურისტი რ. დავიდი საფრანგეთის სამართლის სისტემას შედარებით სტაბილურს უწოდებს მაშინ როცა არსებითად შეიცვალა სამოქალაქო სამართლისა და პროცესის წიგნების შინაარსი და შემოთავაზებული გადაწყვეტილებანი, 500 წლის მანძილზე ერთობ აუჩქარებლად იცვლებოდა ფრანგული სამართლის ცნებები და სამართლებრივი ნორმების სტრუქტურა.¹

თანამედროვე ფრანგული სამართლის სისტემის ძირითად წყაროს წარმოადგენს 1958 წელს მიღებული საფრანგეთის რესპუბლიკის კონსტიტუცია, მაგრამ საფრანგეთში სასამართლოების მიერ კანონების კონსტიტუციურობაზე კონტროლი არ შეიძლება განხორციელდეს ძირითადად ისტორიული და ფსიქოლოგიური ხასიათის მიზეზებით. 1958 წელს დაარსებული კონსტიტუციური საბჭო მხოლოდ წინასწარ კონტროლს ახორციელებს, ამ საბჭოსადმი მიმართვა მხოლოდ სამ უმაღლეს წარჩინებულ პირს შეუძლია, ისიც გამონაკლის შემთხვევაში.² ასევე 1789 წლის ადამიანისა და მოქალაქის უფლებათა დეკლარაცია, საფრანგეთის უმაღლესი საკანონმდებლო ხელისუფლების მიერ მიღებული ნორმატიული აქტები. საფრანგეთის კონსტიტუცია ფართო გასაქანს

¹ იხ. დავიდი, თანამედროვეობის ძირითადი სამართლებრივი სისტემები, თბ. 1993, გვ. 236.

² იხ. რ. დავიდი. დას.ნაშ. გვ. 106-107.

აძლევეს აღმასრულებელ ხელისუფლებას სამართალშემოქმედების სფეროში, რაც ამდიდრებს სამართლის წყაროებს. „თუ დიდ ბრიტანეთში მთავრობა Do jegatot Leyisation დღემდე პარლამენტის კონტროლს ექვემდებარება, საფრანგეთში ეროვნულ კრებას ჩამოეჭრა საკანონმდებლო უფლებამოსილებათა საკმაოდ ფართო წრე და კონსტიტუციის თანახმად მთავრობა პასუხისმგებელი გახდა თავისი დამოუკიდებელი ნორმაშემოქმედებისათვის“.¹

„საფრანგეთში პარლამენტის ერთ-ერთი პალატის ბიუროს სამთავრობო კანონპროექტი წარედგინება მხოლოდ მას შემდეგ, როცა მთავრობის საკონსულტაციო ორგანო სახელმწიფო საბჭო დაწერს დასკვნას მის შესახებ“.²

ფრანგული სამართლის ერთ-ერთი წყარო სამოქალაქო კანონმდებლობაა (კოდექსი), რომელსაც აშკარად ეტყობა რუსოს პოლიტიკური მოძღვრების გავლენა. ეს შეიძლება აიხსნას იმ გარემოებითაც, რომ სამოქალაქო კოდექსის მთავარი რედაქტორი პორტალისი რუსოს მოძღვრების მიმდევარი იყო. რაც შეეხება სასამართლო პრაქტიკის წვლილს სამართლის განვითარებაში რ. დავიდის აზრით, „მას რომანულ-გერმანული სამართლებრივი ოჯახის ქვეყნებში კანონმდებლის წვლილთან შედარებით განსხვავებული ხასიათი აქვს. სწორედ კანონმდებელი განსაზღვრავს ჩვენს ეპოქაში მართლწესრიგის ჩარჩოებს და ამას აკეთებს განსაკუთრებული ტექნიკის მეშვეობით, რაც სამართლებრივი ნორმების დაწესებაში გამოიხატება... ფრან-

¹ როგორ იქმნება კანონი. თბ. 2000. გვ. 214.

² იქვე, გვ. 59.

გული სამოქალაქო კოდექსის დებულებას, რომელიც მოსამართლეებს უკრძალავს გადაწყვეტილებების გამოტანას ზოგადი განკარგულების სახით“.¹ აქედან გამომდინარე, სასამართლოების მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებებს ვერ ჩავთვლით სამართლის წყაროდ. საფრანგეთის საკასაციო სასამართლოს მიხედვით „თუ არსებობს პრინციპი, რომ ადამიანი ისჯება მხოლოდ პირადად მის მიერ ჩადენილი ქმედებისათვის, სხვაგვარადაა საქმე ზოგიერთ განსაკუთრებულ შემთხვევაში, როდესაც ლეგალური პრეზუმფიები აძლიერებენ პირდაპირი სარჩელის აღძვრის ვალდებულებას სხვის მიერ ჩადენილი ფაქტისათვის, მეწარმეობის სფეროსთან დაკავშირებით აღსანიშნავია სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის გაზრდა საწარმოთა მენეჯერებისა, პირადად მათ ევალებათ სამეწარმეო საქმიანობის პირობებისა და სახის განსაზღვრა და ამდენად, ეკისრებათ არსებულ რეგლამენტაციათა შესრულება.

კონსტიტუციური თვალსაზრისით კანონმდებლისა და სახელმწიფოს მეთაურის მიერ დადგენილი მხოლოდ ერთი კატეგორიის დანაშაული არსებობს, რაც დამახასიათებელია უნიტარული სახელმწიფოსათვის. ფაქტების სიმძიმეზე დამყარებული კლასიფიკაციის მიხედვით 1810 წლის ფრანგული სისხლის სამართლის კოდექსში სამმაგი დაყოფაა ფიქსირებული — სისხლის სამართლის დანაშაულები, დელიქტები, გადაცდომები. ეს დაყოფა გაიზიარა მთელმა კონტინენტურმა ევროპამ XIX საუკუნის განმავლობაში. 1889 წლის ე.წ. ზანარდელის კოდექსის პირველ მუხლში შეეხო ორმაგ დაყოფას და აღიარა, რომ „დანაშაული იყოფა საკუთრივ დე-

¹ იხ. რ. დავიდის დას. ნაშ. გვ. 124.

ლიქტებად და გადაცდომებად. ამ კოდექსის პირველი კომენტატორი წერდა, რომ დუალისტური კლასიფიკაცია „უფრო ბუნებრივი და მეცნიერულია, ვიდრე სამმაგი“.¹

ჩვეულებით სამართალს როგორც სამართლის წყაროს, ფრანგულ სამართალში გარკვეული მნიშვნელობა ენიჭება, განსაკუთრებით ვაჭრობის სფეროში და სასამართლო პრაქტიკაში, გარკვეული კატეგორიის საქმეების სასამართლო წესით განხილვის დროს, როდესაც ადგილი აქვს ხარვეზს კანონმდებლობაში. თუმცა ფრანგი იურისტები მასში სამართლის ერთგვარად მოძველებულ წყაროს ხედავენ, მას შემდეგ რაც კოდიფიკაციასთან ერთად კანონის უღაო უზენაესობა აღიარეს.

აქედან გამომდინარე, საფრანგეთში სამი ტიპის დანაშაული შეეფარდება სამი ტიპის ორგანოს: საპოლიციო ტრიბუნალი გადაცდომისათვის, სისხლის სამართლის ტრიბუნალი დელიქტებისათვის და ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო სისხლის სამართლის დანაშაულისათვის. საფრანგეთი იმ მცირერიცხოვან ქვეყანათა შორისაა, რომლებიც დანაშაულის მცდელობის შემსრულებელს უთანასწორობენ დამთავრებული დანაშაულის ჩამდენს. ამასთანავე, ფრანგული დოქტრინა დიდხანს არ მიჯნავდა მოსალოდნელ განზრახვასა და შეგნებულ გაუფრთხილებლობას. ასევე გაუთვალისწინებელი ზარალის მოულოდნელობა ავტომატურად იწვევს მომატებას, რადგანაც შემსრულებელს კანონი ავალდებულებს იმის ცოდნას, რომ გაითვალისწინოს თავისი ქმედების ზღვარგადასული შედეგები.

¹ იხ. ჟან პრადელი. შედარებითი სისხლის სამართალი, 1999 წ. გვ. 172.

საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსის მე-4 მუხლის მიხედვით „მოსამართლეს, რომელიც უარს იტყვის საქმე გადაწყვეტოს კანონის დუმილის, გაურკვევლობის ან უკმარისობის მოტივით ბრალი უნდა დაედოს მართლმსაჯულების განხორციელებისაგან თავის არიდებისათვის“.¹

ფრანგული სამართლის განსაკუთრებულობის მახასიათებელია 1983 წლის 8 ივლისის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის (კანონის 470-1 მუხლი), რომლის თანახმად სისხლის მოსამართლეს შეუძლია მიიღოს გადაწყვეტილება გამართლების შესახებ სისხლის სამართლის დანაშაულთან დაკავშირებით ან დააკისროს მიყენებული ზიანის ანაზღაურება. იმდენადაა ამ შემთხვევაში მოსამართლის უფლებამოსილება გაზრდილი, რომ მას შეუძლია სამოქალაქო მოსამართლის ფუნქციაც შეითავსოს სამოქალაქო კოდექსის 1384-ე მუხლის საფუძველზე და დააკისროს კომპეტენციის გადასდა, რასაც დაზარალებული მას გაცილებით სწრაფად მიიღებს და აღარ იქნება საჭირო სარჩელის სამოქალაქო მოსამართლის სახელზე შეტანა ბრალდებულის განთავისუფლების შემდეგ.² საფრანგეთის 1981 წლის 2 თებერვლის კანონის „უსაფრთხოების და თავისუფლების“ შესახებ თანახმად მოსამართლე ვერ ჩამოდიოდა ძალადობის დელიქტისათვის გათვალისწინებული ციფრის ქვემოთ. მეცნიერი იურისტები ამ მომენტს თვლიდნენ მოსამართლის თავისუფლების შელახვად, მიუხედავად იმისა, რომ საკონსტიტუციო საბჭომ იგი დააკანონა, 1983 წლის კანონით ეს დებულება გაუქმდა.

¹ ბ. საენელი, სამართლის თეორია, თბ., 1993. გვ. 185.

² იხ. ჟან პრადელის დას. ნაშ. გვ. 416.

ფრანგულ სამართალში პრინციპები ყოველთვის ნორმების დადგენილი ერთობლიობიდან გამომდინარეობდა, ნორმა კი შედარებით ზოგადი და აბსტრაქტულია, სტრუქტურული თვალსაზრისით ფრანგული სამართლის ნორმა სხვა არაფერია, თუ არა ჩვეული დოქტრინის შემუშავებული ან კანონმდებლობით დადგენილი.

ასეთია მოკლედ თანამედროვე საფრანგეთის სახელმწიფოსა და სამართლის სისტემის კონცეფციები.

§3. იტალიის სამართალი

თანამედროვე იტალიის სამართლებრივი სისტემის საფუძვლები ჩამოყალიბებას იწყებს XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან, როდესაც ცალკეული სამეფოების, საჰერცოგოებისა და თვითმმართველი ოლქების ბაზაზე შეიქმნა იტალიის ერთიანი სახელმწიფო. საერთო ეროვნული საკანონმდებლო სისტემის ფორმირებაზე არსებითი ზეგავლენა იქონია ადრინდელ პერიოდში ცალკეულ იტალიურ სახელმწიფოებში მოქმედმა კანონმდებლობამ, რომლებიც თავის მხრივ ნაპოლეონის კოდექსების ზეგავლენას განიცდიდნენ. იტალიის ეროვნულმა კანონმდებლობამ, განსაკუთრებით სამოქალაქო სამართლის სფეროში საძირკველად რომის სამართლის ძირითადი დებულებები გაიხადა, განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს იუსტინიანეს კანონთა კრებულში დაფიქსირებული ნორმები, რომლებმაც განვითარება და სრულყოფა განიცადეს იტალიელი იურისტების მრავალრიცხოვანი სკოლის წარმომადგენელთა ნაშრომებში. 1865 წელს იტალიაში მიღებული იქნა სამოქალაქო, სავაჭრო, სამოქალაქო საპროცესო და სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსები, რომლებმაც ხელი შეუწვევს მთელი იტალიისათვის სამართლის სისტემის ჩამოყალიბებას. შემდგომ წლებში მომზადდა სისხლის სამართლის კოდექსი, მნიშვნელოვანწილად დაიხვეწა მანამდე მიღებული კოდექსები.

იტალიაში ფაშისტური რეჟიმის დამყარების შემდეგ მიღებული იქნა ახალი სისხლის სამართლის, სამოქალაქო და სავაჭრო კოდექსები, რომლებიც ასახავდნენ დიქტატურის შესატყვის პოლიტიკას სამართლის სფეროში. მკვლევარები თვლიან, რომ მიუხედავად ფაშისტური რეჟიმის ზეგავლენისა,

სამაროლებრივი თვალსაზრისით, მაინც პროგრესული ხასიათის იყო და ზოგიერთი მათგანი დღესაც მოქმედებს.¹

თანამედროვე იტალია საპარლამენტო, აკტონომიის ელემენტების მქონე უნიტარული და ევროპაში ერთ-ერთი დაწინაურებული ქვეყანაა, რომელიც დიდ როლს თამაშობს მსოფლიო პოლიტიკისა და სამართლებრივი აზროვნების განვითარებაში. დედაქალაქი რომი, სახელმწიფო ენა—იტალიური, 1946 წ. 2 ივნისის რეფერენდუმის ჩატარების შემდეგ გამოცხადდა რესპუბლიკად. კონსტიტუცია დაამუშავა და მიიღო სპეციალურად შექმნილმა დამფუძნებელმა კრებამ 453 მომხრით 62 წინააღმდეგი 1947 წ. დეკემბერს, რომელიც ძალაში შევიდა 1948 წ. 1 იანვრიდან. ეს დღე არ იყო მხოლოდ რიგითი ახალი წლის პირველი დღე. ეს იყო იტალიის ახალი ისტორიის თავფურცელი.² იტალიის კონსტიტუცია შესავლით იწყება. აქვე ჩამოყალიბებულია იტალიის სახელმწიფოებრივი მოწყობის ძირითადი პრინციპები 12 მუხლის სახით. კონსტიტუცია ორი ბლოკის, 10 თავის და 139 მუხლისაგან შედგება.

კონსტიტუციის შესაბამისად აღმასრულებელი ხელისუფლების მეთაურია პრეზიდენტი, რომელსაც ირჩევენ 7 წლის ვადით, ასაკი განსაზღვრულია 50 წლით და ზევით, მას უნდა გააჩნდეს პოლიტიკური და მოქალაქეობრივი უფლებები.

¹ იხ. ო. ბეჩიტაშვილი, ო. მელქაძე. იტალიის სახელმწიფო სისტემა. თბ., 1997 წ. გვ. 123.

² იხ. დასახ. ნაშ. გვ. 9.

კანონით პრეზიდენტობა სხვა თანამდებობასთან შეუთავსებელია. იგი აირჩევა 3 ტურად ფარული კენჭისყრით, პარლამენტის წევრთა ერთობლივ სხდომაზე. გააჩნია ფართო უფლებამოსილება, გამოსცემს კანონის ძალის მქონე დეკრეტებს, შეუძლია დაითხოვოს პარლამენტი, არის შეიარაღებული ძალების მთავარსარდალი.

პრეზიდენტთან არსებობს გენერალური სამდივნო: გენერალური მდივანი, სამხედრო მრჩეველი, პრეზიდენტის მდივანი. იტალიის რესპუბლიკის კონსტიტუციის პირველი ნაწილი, რომელიც მთლიანად ეხება მოქალაქეთა უფლებასა და მოვალეობას, შედგება 4 თავისა და 42 მუხლისაგან „მოქალაქეთა“, „სოციალურ-ეთიკური“, „ეკონომიკური“, „პოლიტიკური“—ურთიერთობანი და ა. შ.

იტალიის კონსტიტუცია განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებს და ცნობს ოჯახის, როგორც ქორწინებაზე დამყარებული ბუნებრივი კავშირის უფლებებს, ოჯახის ქრთიანობის უზრუნველყოფას კანონით დადგენილ ფარგლებში, რესპუბლიკა ოჯახის შექმნას ხელს უწყობს ეკონომიკურად და სტიმულირებულია დიდი ოჯახის შექმნა და გამრავლება.

კანონის შესაბამისად იტალიის მოქალაქეობის საფუძვლად ითვლება:

– ბავშვის დაბადება იტალიური ოჯახის ქრთიანობის პრინციპი.

– იტალიაში დაბადებული არა იტალიელები.

– იტალიაში მცხოვრები 10 წლის შემდეგ.

- უცხოელი, რომელიც მუშაობს იტალიაში 5 წელი.
- უცხოელი ქალი, რომელიც თხოვდება იტალიელზე.
- დედა-შვილი ღებულობს მამისა და ქმრის მოქალაქეობის უფლებას.

ყველანაირი შრომა ნებისმიერი ფორმით მისაღები და დაცულია კანონით.

ქალისა და მამაკაცის შრომის ერთნაირი უფლება და ანაზღაურება მეტყველებს მათ სამართლებრივ თანასწორობაზე.

პიროვნება შეიძლება იყოს ნებისმიერი რელიგიის მიმდევარი.

ეკლესია დამოუკიდებელი და სუვერენულია.

ადამიანის პირადი უფლება-თავისუფლება, გადაადგილება და ცხოვრება იტალიის მთელ ტერიტორიაზე, მიმოწერის თავისუფლება და საიდუმლოების დაცვა, განმტკიცებულია კანონმდებლობით.

პოლიტიკური თავშესაფრის მიცემა უცხოელისათვის.

იტალიის მოქალაქე მოვალეა:

1. მიიღოს სწავლა-განათლება.
2. სამშობლოს დაცვა ითვლება „წმინდათაწმინდა მოვალეობად“.
3. იყოს რესპუბლიკის ერთგული.
4. იცავდეს კონსტიტუციას და კანონებს.
5. იხდიდეს გადასახადებს სახელმწიფო ბიუჯეტის სასარგებლოდ.

აქვთ უფლება თავისუფლად გამოხატონ აზრი ზეპირად, წერილობით, ნებისმიერი ფორმით.

პოლიტიკური თვალსაზრისის გამო არ იდევნება პიროვნება და არ კარგავს მოქალაქეობის უფლებას.

მოქმედი კანონმდებლობით საარჩევნო ხმის უფლება აქვს ყველას, ვინც მიაღწია 18 წლის ასაკს.

ხმის მიცემის პროცედურა არის პირადი, თანასწორი, თავისუფალი, ფარული კენჭისყრით. არჩევნებში მონაწილეობის უფლების შეზღუდვა დასაშვებია მხოლოდ სამოქალაქო ქმედუნარობის, ძალაში შესული სისხლის სამართლებრივი განაჩენის საფუძველზე და კანონში მითითებულ უღირს საქციელთა ჩადენის შემთხვევაში.

სახელმწიფო დაყოფილია ოლქებად, პროვინციებად და თემებად.

5 ოლქს გააჩნია სპეციალური სტატუსი. (სიცილია, სარდინია, ვალედაოსტა, ტრენტინო-ალტო-ადიჯე, ფრიული-ვენეცია-ჯულია) აქვთ საკუთარი პარლამენტი, საოლქო საბჭო და მთავრობა-ჯუნტი შეზღუდოს საოლქო საკანონმდებლო უფლებებით და ადგილობრივი თვითმმართველობით.

ცენტრალური ხელისუფლების მიერ შექმნილი კომისიები ამოწმებენ ამ ორგანოების მუშაობას.

ქვეყანა დაყოფილია 257 საარჩევნო ოლქად, სადაც წესით ტარდება არჩევნები.

უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოა პარლამენტი, სადაც მიმდინარეობს კანონშემოქმედებითი საქმიანობა. შედ-

გება 2 პალატისაგან. დეპუტატთა პალატა და სენატი, რომლებიც სარგებლობენ ერთნაირი უფლებით.

დეპუტატის პალატას ირჩევენ 5 წლის ვადით, რესპუბლიკის სენატს 6 წლით.

დეპუტატთა პალატის წევრი უნდა იყოს 25 წლის, რესპუბლიკის სენატორად 40 წლის.

სენატში ავტომატურად შედიან ყოფილი პრეზიდენტები და სიცოცხლის ბოლომდე რჩებიან სენატორებად.

პრეზიდენტს აქვს უფლება დანიშნოს სხვადასხვა დამსახურებისათვის ხუთი სენატორი.

სენატორებს ირჩევენ საყოველთაო და პირდაპირი არჩევნებით, ფარული ხმის მიცემით. არჩევნებში მონაწილეობის უფლება აქვს ყველა მოქალაქეს.

დეპუტატთა პალატას ირჩევენ საყოველთაო და პროპორციული სისტემით საარჩევნო ხმის უფლებით, პარტიული სიით, ფარული კენჭისყრით, რისი უფლებას აქვს ნებისმიერ მოქალაქეს.

ორივე პალატა იკრიბება არჩევნებიდან 20 დღის შემდეგ. სესიები იმართება რეგლამენტის შესაბამისად.

დეპუტატთა პალატა ირჩევს თავმჯდომარეს და პრეზიდუმს, მუშაობენ კომიტეტები რეგლამენტის საკითხებზე, მომავალ არჩევნებზე ბიბლიოთეკის ზედამხედველობაზე.

დიდი როლი საკანონმდებლო საქმიანობაში ენიჭებათ მუდმივმოქმედ 14 კომისიას. თითოეული პალატის წევრი დაკავებულია ერთ-ერთ კომისიაში. კომისიას ირჩევენ 2 წლით.

დეპუტატთა პალატას აქვს სამომსახურეო დაწესებულებანი. მნიშვნელოვანია გენერალური მდივნის თანამდებობა, რომლის ფუნქციებიც საკმაოდ ფართოა. სამდივნო ეხმარება პარლამენტს სხდომების მომზადებასა და ჩატარებაში.

დეპუტატთა პალატას აქვს კოდიფიცირებული განყოფილება, რომელიც იკვლევს, აღწერს, აჯამებს, აქვეყნებს სტატისტიკურ მონაცემებს კანონებზე და მათი ცხოვრებაში გატარების მდგომარეობაზე. რესპუბლიკის სენატს აქვს II კომისია.

საომარ მდგომარეობას აცხადებს ორივე პალატა ერთად.

კონსტიტუციით დეპუტატი არ არის პასუხისმგებელი თავისი ამომრჩევლების წინაშე. ის წარმოადგენს „ერს და წარმომადგენლობითი მანდატის გარეშე ასრულებს თავის ფუნქციას“.

მინისტრთა კაბინეტის შემადგენლობა ასეთია: მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარე, 3 მინისტრი პორტფელის გარეშე. ძირითადი სამინისტროებია საგარეო, იუსტიციის, საბიუჯეტო, ფინანსების, სახაზინო (ხაზინის) შინაგან საქმეთა, თავდაცვის, განათლების, ტყისა და სოფლის მეურნეობის, ტრანსპორტის, საფოსტო და ტელეკომუნიკაციების სამრეწველო და სავაჭრო, შრომისა და სოციალური უზრუნველყოფის, საგარეო ვაჭრობის, სავაჭრო ფლოტის, ჯანმრთელობის დაცვის, ტურიზმისა და სანახაობის და ა. შ.

მინისტრთა საბჭოს აქვს პრეზიდენტში და დამხმარე ორგანოები: სახელმწიფო საბჭო დამთვლელი (საანგარიშო) პალატა, შრომისა და ეკონომიკის ეროვნული საბჭო.

სახელმწიფო ხელისუფლების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი შტო სასამართლო სისტემაა, რომელშიც შედის სამოქალაქო საქმეთა უმაღლესი საკასაციო და სამომრიგებლო სასამართლო პრეტორიები, ტრიბუნალები.

სისხლის სამართლის (პრეტორიები, ტრიბუნალი ასიზები).

სააპელაციო და სასამართლო ხელისუფლების განხორციელების ფექტურობისათვის იტალიაში შექმნილია მართლმსაჯულების უმაღლესი ორგანო - მაგისტრატურის უმაღლესი საბჭო.

კონსტიტუციურ სასამართლოში, რომელსაც განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს, მოსამართლენი ინიშნებიან პრეზიდენტის მიერ $1/3$ ნაწილი, $1/3$ პარლამენტიდან (დეპუტატთა პალატისა და რესპუბლიკის სენატის საერთო სხდომებიდან) $1/3$ უმაღლესი საერთო ადმინისტრაციული მაგისტრატურიდან. სულ 25 კაცის ოდენობით 9 წლიანი ვადით, იზილავენ კონსტიტუციურ კანონმდებლობას, კონფლიქტებს ოლქებს შორის.

თუ კონსტიტუციურმა სასამართლომ გამოაცხადა კანონის არაკონსტიტუციურობა, იგი ძალას კარგავს გამოქვეყნებისთანავე.

—იტალიის პრეზიდენტის უფლებამოსილებათა შორის ყურადღებას იქცევს ერთი მეტად ორიგინალური შე-

საძლებლობა, რომელიც საკმაოდ იშვიათი მოვლენაა ევროპულ კონსტიტუციონალიზმში. ესაა პრეზიდენტის მიერ სასამართლოს განაჩენში ცვლილებების შეტანის უფლება. აღნიშნული ინსტიტუტის სახელმწიფო სისტემაში დანერგვა თეორიულად ხელისუფლების დანაწილების დოქტრინას ემიჯნება, თუმცა, იტალიის პრეზიდენტის სტატუსის სამართლებლივი ბუნებიდან გამომდინარე, ასეთი საფრთხე პრაქტიკულად არც დგება.

—იტალიის კონსტიტუციაში სამი ძირითადი სუბიექტია წინა პლანზე წამოწეული – პოლიტიკური პარტიები, სახელმწიფო და ადამიანი, რომელთა ურთიერთობის მოწესრიგებას დემოკრატიული ინსტიტუტების სხვადასხვაობა და სიმრავლე ემსახურება“.¹

იტალიაში ფართოა საკანონმდებლო ინიციატივის უფლებით აღჭურვილ სუბიექტთა წრე. ესენი არიან: პარლამენტის წევრები, მთავრობა, საოლქო საბჭოები, ეკონომიკისა და შრომის ეროვნული საბჭო. ამ უფლებით სარგებლობს უშუალოდ ხალხიც, ე.წ. სახალხო ინიციატივის ინსტიტუტის მეშვეობით, იტალიის კონსტიტუციის 71-ე მუხლის თანახმად ხალხი საკანონმდებლო ინიციატივას ფხორციელებს 50 ათასი ამომრჩევლის სახელით. ძალზე შეზღუდული, მაგრამ გარკვეული ინიციატივის უფლება აქვთ ასევე მუნიციპალურ საბჭოებსაც.²

¹ იხ. როგორ იქმნება კანონი. თბ. 2000. გვ. 5.

² ო. ბუეიტაშვილი, ო. მელქაძე. იტალიის სახელმწიფო სისტემა. თბ. 1997. გვ. 10-11.

კონსტიტუციის გადასინჯვა, კონსტიტუციური კანონების მიღება, შეცვლა ხდება ორივე პალატაში განხილვის შემდეგ სამი თვის ინტერვალით მეორე მოსმენის შემდეგ უმრავლესობის მხარდაჭერით.

რომის იმპერიის ისტორიული მემკვიდრე თანამედროვე იტალია ახალგაზდა რესპუბლიკად არის მიჩნეული. 139 წელი გავიდა მას შემდეგ, რაც იტალია ერთიან სახელმწიფოდ დამკვიდრდა. იტალიის რესპუბლიკა 53 წლისაა. აქედან გამომდინარე, თანამედროვე იტალიის სამართლებრივ სისტემასაც არ გააჩნია დიდი ხნის ისტორია, თუმცა სამართლის ცალკეული დარგები გაცილებით ადრე ჩამოყალიბდნენ, თავისი შუქ-ჩრდილოვანი მხარებით ასე მაგ. იტალიური სისხლის სამართლისათვის დამახასიათებელი იყო ორი დამაბრკოლებელი ფაქტორი: ა) ზუსტი რეგლამენტაციის არარსებობა და ბ) ნათლად განსაზღვრული ორიენტაციის კრიტერიუმების არქონა. ამგვარ პირობებში მიღებული იქნა ორი კანონი 1967 წლის 3 მაისის და 1975 წლის 24 დეკემბრის – რომელთა თანახმად კანონმდებლობამ მიიღო ფორმალური კრიტერიუმები, დაფუძნებული სასჯელის ბუნებაზე. ამას მოჰყვა 1981 წლის 24 ნოემბრის კანონი „სისხლის სამართლის მოდიფიკაციის შესახებ“, რომელიც აუქმებს წინა ორ კანონს და ავრცელებს ადმინისტრაციულ სასჯელს „ყოველგვარ დანაშაულზე, რომლისთვისაც გათვალისწინებულია მხოლოდ სასჯელი multa and ammenda, შედეგად ადმინისტრაციული სამართალი სისხლის სამართალს ართმევს არა მხოლოდ დარღვევებს, არამედ ასევე ფულადი სასჯელით დასჯად დანაშაულებს, რის გამოც დღევანდელი იტალიური

სამართალი ორ ქვესისტემას მოიცავს, ერთი — დასჯადი და მეორე — ადმინისტრაციულად დასჯადი.¹

— იტალიის სამართლებრივ სისტემაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება პარლამენტის საკანონმდებლო საქმიანობას, რომელიც რიგი მისთვის დამახასიათებელი თავისებურებებით ხასიათდება. კონსტიტუციამ პარლამენტის პალატების კომისიებს დააკისრა კანონშემოქმედებითი ფუნქცია. მას შემდეგ კანონთა მნიშვნელოვანი ნაწილი მიიღება არა პარლამენტის პლენარულ სხდომებზე, არამედ მუდმივ კომისიებში და ვინაიდან ორივე პალატაში 26 კომისიაა, საერთო ჯამში იტალიის პარლამენტში 28 კანონშემოქმედებითი ცენტრი ფუნქციონირებს. იტალიის კონსტიტუციური სამართლის ეს ორიგინალური პროცედურა გამოიყენება რეგლამენტიტ გათვალისწინებულ საგანგებო, კონკრეტულ შემთხვევებში.

— პარლამენტის საკანონმდებლო საქმიანობაში მნიშვნელოვანი თავისებურებებით ხასიათდება პალატებში შექმნილი საგამოძიებო კომისიების ინსტიტუტი. მათი სხვა ქვეყნებში არსებული ანალოგიური კომისიებისაგან განსხვავებით, იტალიაში საგამოძიებო კომისიები ფუნქციონირებენ ისეთივე უფლებამოსილებით და შეზღუდვებით, როგორიც დადგენილია სასამართლო ორგანოებისათვის. ამასთან, კომისიათა საქმიანობაში ფართოდ გამოიყენება სასამართლო კონტროლის მეთოდები.

¹ იხ. ჟ. პრადელი. შედარებითი სისხლის სამართალი, 1999 წ. გვ. 121.

—იტალიის კონსტიტუცია კონსტიტუციური კანონების მიღების განსაკუთრებულ წესს ადგენს, რაც დაკავშირებულია ასეთი კანონების რეფერენდუმზე გატანასთან. თუ კონსტიტუციური კანონი მიიღება პალატის წევრთა ორი მესამედის უმრავლესობით, მაშინ დაუშვებელია ასეთი კანონის მიმართ რეფერენდუმის ჩატარება.

—იტალიის სამართლებრივ დოქტრინაში ცენტრალური ადგილი უკავია მთავრობის ფორმირების მექანიზმს, რომელიც საპარლამენტო რესპუბლიკისათვის დამახასიათებელ ნიშნებს შეიცავს. მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარეს და მინისტრებს ნიშნავს რესპუბლიკის პრეზიდენტი.

ფორმირებიდან ათი დღის ვადაში მთავრობა უნდა წარსდგეს ორივე პალატის წინაშე ნდობის ვოტუმის მისაღებად. ამისათვის მთავრობის თავმჯდომარე პარლამენტის თითოეულ პალატას აცნობს მთავრობის საქმიანობის პროგრამას. მოხსენების შემდეგ პალატა სახელობითი კენჭისყრით გამოიტანს რეზოლუციას ნდობის ან უნდობლობის თაობაზე. ამ პროცედურის გავლისას აღსანიშნავია რამდენიმე მომენტი, რომლებიც იტალიის კონსტიტუციური წყობის თავისებურ ნიშნებად შეიძლება ჩაითვალოს. უპირველეს ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს, რომ პარლამენტი მთავრობის დამტკიცებისას თავის დამოკიდებულებას გამოხატავს როგორც მთავრობის პროგრამის, ისე მისი პერსონალური შემადგენლობის მიმართ. პარლამენტი ნდობის ან უნდობლობის რეზოლუციას იღებს არა პრემიერ მინისტრის, ან ერთი რომელიმე მინისტრის, არა-

მედ მთავრობის მთელი შემადგენლობის მიმართ. უნივერსიტეტის ასეთი მექანიზმი იმით აიხსნება, რომ კაბინეტის შიგნით მოქმედებს ე.წ. „მინისტრთა სოლიდარული პასუხისმგებლობის პრინციპი“.

იტალიის სახელმწიფო ხელისუფლების მესამე შტო სასამართლო სისტემის საქმიანობა რამდენიმე კონსტიტუციური კანონით წესრიგდება. მისთვის დამახასიათებელია სპეციალიზირებული სასამართლო ორგანოების მრავალფეროვნება. მოქმედებს მომრიგებელი სასამართლოების და პრეტორების ინსტიტუტები, რომლებიც განიხილავენ სამოქალაქო და სისხლის სამართლის საქმეებს და ამ კატეგორიის საქმეებისათვის მეორე ინსტანციის სასამართლოს სააპელაციო სასამართლო წარმოადგენს. იტალიის სასამართლოს შემდგომი რგოლია საკასაციო სასამართლო, რომელიც თავის მხრივ იყოფა სისხლის და სამოქალაქო სექციებად. უმაღლეს საკასაციო სასამართლოსთან მოქმედებს რესპუბლიკის გენერალური პროკურატურა.

როგორც უკვე ითქვა, იტალიის სასამართლო სისტემის პირველი საფეხურია მომრიგებელი სასამართლოები, რომლებიც ყველა კომუნაში ფუნქციონირებენ. როგორც სახელწოდებაც გვიჩვენებს მათი ძირითადი მოვალეობაა დაპირისპირებულ მხარეთა მორიგება და წვრილმანი დანაშაულის საქმეთა განხილვა.

რაც შეეხება პრეტორთა სასამართლოს, იგი უფლებამოსილია განიხილოს სამოქალაქო საქმე, რომლის სასარჩელო ღირებულება არ აღემატება 750 ათას ლირს. ასევე იხილავენ სისხლის სამართლის საქმეებს, რომელზეც განაჩენის სახით

შეიძლება გამოვიდეს თავისუფლების აღკვეთა ვადით სამ წლამდე. პრეტორთა სასამართლო იხილავს აპელაციის მომრიგებელი სასამართლოს გადაწყვეტილებაზე. პრეტორის სასამართლოზე მალლა დგას ტრიბუნალები, რომლებიც იხილავენ პრეტორთა სასამართლო გადაწყვეტილებებს აპელაციის სახით. სასამართლო სისტემაში მნიშვნელოვანია ოლქის სააპელაციო სასამართლო, რომელიც იქმნება ოლქის ადმინისტრაციულ ცენტრში. სასამართლო სისტემის უმაღლესი რგოლია იტალიის უმაღლესი საკასაციო სასამართლო.

სისხლის სამართლის საქმეებზე დევნას ახორციელებს პროკურატურა, აღძრავს სისხლის სამართლის საქმეს და ახორციელებს ზედამხედველობას კანონის შესრულებაზე გამოძიების პროცესში. მონაწილეობს სასამართლოს სხდომის მუშაობაში. იტალიაში სისხლის სამართლის საქმეებზე გამოძიებას ახორციელებს სასამართლო პოლიცია. დაცვას ახორციელებენ ადვოკატები.

სასამართლო ხელისუფლების განხორციელების ეფექტურობისათვის იტალიაში შექმნილია მართლმსაჯულების უმაღლესი ორგანო — მაგისტრატურის უმაღლესი საბჭო.

იტალიაში მაფიოზური „კლანების“, დამნაშავე ჯგუფების ზრდამ აიძულა საკანონმდებლო ორგანო 1992 წელს შეექმნა ორი ტიპის ორგანო: ოლქის რესპუბლიკური პროკურორები, რომლებმაც შეცვალეს სხვადასხვა ტრიბუნალთან არსებული 161 „ჩვეულებრივი“ პროკურატურა ტრიბუნალების რიცხვი 26-ს აღწევს, ისინი ფუნქციონირებენ საპოლიციო სამმართველოს თითოეული ოლქის დედაქალაქში. პროკურატურები სათავეში უდგანან ოლქის ანტი-მაფიური დირექციის ახლად-

შექმნილ ბიუროს. მეორე ორგანოა ნაციონალური ანტი-მაფიური პროკურატურა. ეს უმაღლესი მაგისტრატურა დაკავშირებულია საკასაციო სასამართლოსთან არსებულ გენერალურ პროკურატურასთან. მისი მიზანია უზრუნველყოს ოლქების პროკურატურათა საქმიანობა, აქვს უფლება საქმეთა განხილვისაც. რაც შეეხება თითოეულ ტრიბუნალთან შექმნილ პროკურატურას, მართავს ხელმძღვანელი, რომლის მოადგილეებს სრული ავტონომიური უფლებები არ გააჩნიათ. თუმცა არ არსებობს არავითარი იერარქიული დამოკიდებულება სხვადასხვა პროკურორთა ხელმძღვანელებს შორის, ანუ რესპუბლიკის პროკურორს, სააპელაციო სასამართლოს გენერალურ პროკურორებს და საკასაციო სასამართლოს გენერალურ პროკურორს შორის.

კიდევ ერთი თავისებურების შესახებ, იტალიაში წინასწარი გამოძიების მოსამართლე 1989 წლის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის ყველაზე ორიგინალური ფიგურაა, ერთგვარი გაერთიანება საერთო სამართლის და რომანულ-გერმანული სისტემებისა, გარდა ამისა, იტალიური კანონმდებლობა უშვებს წინასწარი მოკვლევის ფაზის გამოტოვებას, თუ კი სამხილი თვალსაჩინოა და ეჭვმიტანილი საქმეზე დაკითხულია, პროკურატურას შეუძლია მოითხოვოს განაჩენის გამოტანა წინასწარი სხდომის ჩატარების გარეშე.

იტალიის სამართლის ძირითად წყაროს წარმოადგენს კონსტიტუცია, კონსტიტუციური და მიმდინარე კანონები. სამართალი ორ ძირითად - კერძო და საჯარო ნაწილებად იყოფა. იტალიის სამართლის სისტემა აერთიანებს დარგებს და ინსტიტუტებს. მათ შორის წამყვანი დარგებია,

სამოქალაქო, სისხლის სამართლის, სამოქალაქო და სისხლის სამართლის საპროცესო, შრომის, საოჯახო და სამემკვიდრეო, ეკოლოგიური, სავაჭრო და საფინანსო, რაც შეეხება ადმინისტრაციულ სამართალს ევროპის ქვეყნებში და მათ შორის იტალიაშიც XVIII საუკუნიდან არსებობს. სამართლის თითოეული დარგი შედგება მრავალი ინსტიტუტისაგან. სამართლის სისტემაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია საზოგადოების აქტიურ მონაწილეობას ქვეყნის პოლიტიკურ და სამართლებრივ ცხოვრებაში.

ეს შეეხება სახალხო ინიციატივის რეალიზაციას, კანონის მუხლების სახით შედგენილი პროექტის პარლამენტში შეტანის გზით. კონსტიტუციის 75-ე მუხლის თანახმად მას ხელს აწერს სულ ცოტა ორმოცდაათი ათასი ამომრჩეველი. მეორე ეს არის რეფერენდუმი ე.წ. „სახალხო ვეტოს“ სახით, რომელსაც აკანონებს იგივე მუხლი.

§4. ჩინეთის სამართალი

ძველი ჩინეთის ტერიტორიაზე პირველი პოლიტიკური ერთეული (შანის ანუ ინის სახელმწიფო) დესპოტური მონარქიის ფორმით ჩამოყალიბდა. მისი არსებობის პირველ პერიოდში ჯერ კიდევ არ იყო დადგენილი ტახტის მემკვიდრეობის თანმიმდევრული და მკაცრი წესი და ისე როგორც აღმოსავლეთის დესპოტიურ სახელმწიფოში ადმინისტრაციული და სასამართლო მმართველობა ერთმანეთისაგან გამიჯნული არ ყოფილა.

ჩინური ტრადიციული შეხედულება თავიდანვე ძალიან განსხვავდებოდა სამართლის დასავლური გაგებისაგან. სამართალი ჩინელებისათვის მეორეხარისხოვანი მოვლენაა. მათი აზრით, სოციალური წესრიგის საფუძველია არა სამართალი, არამედ რითები. რაც საგანთა ბუნებრივ წესრიგს ეწინააღმდეგება, ბოროტებაა.

თანამედროვე ჩინეთის სამართლებრივი სისტემა წარმოადგენს ქვეყნის გარდაქმნის მომწესრიგებელ და ამავე დროს მასტიმულირებელ ფაქტორს. ჩინეთში ხორციელდება სახალხო მეურნეობის რეფორმების სისტემა, რომელიც მიმართულია საწარმოო ძალების განვითარების, ეკონომიკური ჩამორჩენილობის დასაძლევად და მოსახლეობის ცხოვრების დონის ასამაღლებლად. ამჟამად მიმდინარეობს ეკონომიკური გარდაქმნის მეორე ეტაპი, რომლის დასრულება დაგეგმილი იყო 2000 წლის ბოლოსათვის, ხოლო მესამე ეტაპი—XXI საუკუნის პირველ ნახევარში.

ჩინეთის სამართლებრივი სისტემის ჩამოყალიბება ხანგრძლივი ისტორიული პროცესია. ძველ ჩინეთში კონფუციანობის გავლენით ჩამოყალიბდა სამართლისადმი უნდობლობის ატმოსფერო, კანონისადმი ნეგატიური დამოკიდებულებაც კი. კონფუცი მოითხოვდა ადამიანების ურთიერთობის აგებას მორალის საფუძველზე, ზნეობრიობის საწყისებზე, ასწავლიდა, რომ ქვეყანა უნდა მართოს ხალხმა და არა კანონებმა. კანონმცოდნეების სკოლა, ლეგისტები ასაბუთებდნენ კანონის პრიორიტეტული როლის იდეას, რომელიც გარანტირებულია სახელმწიფოს იძულებითი ზომებით. ლეგისტების (კანონის მმართველობა) იდეები უცხო რჩებოდა ჩინეთის ხალხის უმრავლესობის შეგნებისათვის. ბუნებრივია, რომ მართვის და სამართალგაგების სხვადასხვა კონცეფციების ასეთმა გადახლართვამ არაერთმნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა სამართლის და სახელმწიფოს ისტორიაზე ჩინეთში. არსებობდა „სამართლის გარეშე საზოგადოების“ შექმნის იდეაც კი.

ჩინური სამართლის წყაროები განსხვავდებოდნენ დასავლეთის ქვეყნების სამართლის წყაროებისაგან.

ჩინური სამართლის ძირითადი წყარო ჩვეულებაა, რომელიც საგანთა ბუნებითი წესრიგის შესაბამისად, თითოეულის უფლებისა და მოვალეობის დაზუსტების საშუალებაა.

ჩინური მსოფლმხედველობით კანონი სიტყვა-სიტყვითი მნიშვნელობის არაა, არც სავალდებულო ხასიათის ნორმების კრებულია. იგი უფრო ნიმუშს წარმოადგენს, რაც იმას ნიშ-

ნავს, რომ ამა თუ იმ ვითარებაში საჭირო თუ გახდა სხვა-
ნაირი გადაწყვეტილების მიღება, კანონიდან გადახვევა ნე-
ბადართული და რეკომენდებულია.

მეორე სამართლის წყარო არის მორალი და ე.წ. „წესები“
(ზრდილობის წესების იდეა), შემდგომ წყაროდ ლეგისტებს
მიიჩნევენ. ლეგისტების თეორია მხარს უჭერს სტაბილური
კანონების შექმნას.

კოდიფიკაციის შედეგად მიღებული კოდექსები სამართლის
წყაროს წარმოადგენდა ჩინეთში. სამართლის წყაროდ ითვლება
შენარჩუნებული ტრადიციული იდეები.

1911 წლის ბურჟუაზიული რევოლუციის დროს, რომელ-
მაც დაამხო მონარქიული ხელისუფლება, ჩინეთში გან-
ხორციელდა მსხვილი გარდაქმნები საზოგადოების სამარ-
თლის სისტემაში. დასავლეთის პოლიტიკური და სამარ-
თლებრივი აზროვნების ძლიერი გავლენით შემუშავდა სა-
კანონმდებლო აქტები, ჩატარდა კანონმდებლობის კოდი-
ფიკაცია. ამან აამაღლა სამართლის როლი და ავტორიტე-
ტი, მაგრამ ბურჟუაზიული ჩინეთის რესპუბლიკაში, მოგ-
ვიანებით კი ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკაში კონფუციის
შეხედულებამ შეინარჩუნა სულიერი იმპერატივის როლი,
როგორც ინტელიგენციის შეგნებაში, ასევე მშრომელი
ადამიანების გონება-განწყობილებაში. უნდა აღინიშნოს,
რომ კონფუციის კრიტიკის უკანასკნელი, ზემოდან ორგა-
ნიზებული კამპანია ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკაში ჩა-
ტარდა 1972-1976 წლებში, როდესაც შეეცადნენ ტრადიცი-
ული საერთო-საკაცობრიო ფასეულობათა და ნორმების

განმარტებას ეულგარული კლასობრივი მიდგომის პოზიციებიდან. ჩინელმა გლეხებმა არ მიიღეს და მხარი არ დაუჭირეს კონფუციის ამ კრიტიკას. ღენ-სიაოპინმა საზოგადოების და სახელმწიფო-სამართლებრივი სისტემის რეფორმის დაწყების დროს სოციალიზმის მშენებლობის ახალი ეტაპი გამოაცხადა.

მკვლევართა აზრით ამოსავალი წერტილი თანამედროვე ჩინეთისათვის იგივე იყო, რაც ყოფილი სსრ კავშირისათვის – ერთგულება მარქსიზმ-ლენინიზმის იდეებისა. 1980 წლის სისხლის სამართლის ჩინური კოდექსის 1 მუხლში ჩაწერილია „ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკა მარქსიზმ-ლენინიზმისა და მათ ძედუნის ნააზრევს მიიჩნევს წარმმართველ პრინციპებად“. მეორე მუხლი კი აფიქსირებს კოდექსის ამოცანას „სისხლის სამართლის სანქციები გამოყენებული იქნას კონტრრევოლუციური და სხვა კრიმინალური ქმედებების წინააღმდეგ საბრძოლველად, რათა დაცული იქნას პროლეტარიატის დიქტატურა, სოციალისტური საკუთრება, კოლექტიური საკუთრება და უზრუნველყოფილი იქნას პროგრესი სოციალისტური რევოლუციის და სოციალიზმის გზაზე“.

აქ აშკარად ჩანს სამართლის ავტორიტარიზმის გამოხატულებანი, საპროცესო თვალსაზრისით კი, ფართოდ არის წაქეზებული გარკვეული პირის მიერ დანაშაულის ჩადენის შესახებ ცნობები. 1991 წლის მარტში სახალხო პროკურატურამ გამოაცხადა წესები დასმენის უფლების დასაცავად. ჩინური სამართლის ავტორიტარიზმის ფართოდ გამოყენებაზე მიუთითებს პატიმრობა. ვიდრე პატიმრობა (daibu) მოწონებული იქნება პროკურატურის მიერ უნდა განიხილოს

სამ დღეში სახალხო უშიშროებამ და მიიღოს დადგენილება სამ დღეში, რის გამოც ადმინისტრაციული პატიმრობა მთლიანად გამოდის პროკურატურის ფარგლებიდან. პოლიციას (სახალხო უშიშროებას) შეუძლია ოფიციალური ნებართვის გარეშე გამოიტანოს გადაწყვეტილება ადმინისტრაციული პატიმრობის შესახებ. პოლიციას შეუძლია თავისი ზედამხედველობის ქვეშ ჰყავდეს პირი სამი თვის ვადით, რომლის მიმართაც არსებობს აგრეთვე ადმინისტრაციული პატიმრობა საზოგადოებრივი წყობის შელახვისათვის. ეს ეხება მცირეწლოვან პირებსაც. სისხლის სამართლებრივი პასუხისმგებლობა დება 16 წლის ასაკიდან. უფრო დაბალი ასაკის ბავშვებს ათავსებენ სპეციალურ ცენტრებში.

როგორც ვხედავთ ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკაში შეიქმნა სოციალისტური სამართლებრივი სისტემის ნაირსახეობა, რომლის განვითარება „კულტურული რევოლუციის“ პერიოდში დაიწყო.

ჩინეთის ახალ კონსტიტუციას „ჩინეთის სოციალისტური სახელმწიფოს ხალხის დემოკრატიული დიქტატურის ძირითადი კანონი ეწოდება“. როგორც ვხედავთ, სოციალისტური სამართლის სისტემისათვის დამახასიათებელი ტერმინი „ხალხის დიქტატურა“ ვერ დათმო ჩინეთის პოლიტიკურმა აზროვნებამ, თუმცა საგრძნობლად გააქტიურდა სამართალშემოქმედებითი საქმიანობა. უკანასკნელ პერიოდში მიღებულია მნიშვნელოვანი საკანონმდებლო აქტები სახალხო წარმომადგენელთა კრების, სახელმწიფო საბჭოს, არჩევნების, სახალხო სასამართლოების, სახალხო პროკურატურის, მოქალაქეობის, სავალდებულო განათლების, კულტურის ძეგლთა და გარემოს დაცვის სფეროებში. ჩატარდა რიგი საკოდიფიკაციო სამუშა-

ოებისა სისხლის სამართალსა და პროცესში. კონსტიტუციით აღიარებულია საერთო-სახალხო და კოლექტიური საკუთრების თანასწორობა განსხვავებით ადრე არსებული კონსტიტუციური მიდგომისა საკუთრების მიმართ. მიწა უკვე როგორც სახელმწიფოს, ასევე კოლექტიური საკუთრების ობიექტია. დაიშვა კერძო საწარმოთა ქსელის არსებობა და შერეულ საწარმოთა საქმიანობა კანონის შესაბამისად.

თანამედროვე ჩინეთის კანონმდებლობაში ჯერ კიდევ ბევრი რამ გასათვალისწინებელია გამომდინარე იქიდან, რომ სოციალ-ეკონომიკურმა ფორმაციამ ჩინეთში საკმაო ცვლილება განიცადა. ჩამოყალიბების პროცესშია ადმინისტრაციული და შრომის სამართლი, საბაზრო ეკონომიკის განვითარებამ დღის წესრიგში დააყენა სამოქალაქო კანონმდებლობის სრულყოფის საკითხი.

მკვლევართა აზრით, ჩინეთის სამართლის რეალიზაციის პროცესს თავისებურებანი ახასიათებს. გარკვეულწილად შეიზღუდა ცენტრალიზებული სამართალშემფარდებელი საქმიანობის სფერო და გაფართოვდა ხელშეკრულებების გამოყენების არეალი, შეიცვალა სასამართლოს საქმიანობის ხასიათიც. ქვეყნის უზენაეს სასამართლოსთან და თითქმის ყველა რანგის სასამართლოებთან ფუნქციონირებს ეკონომიკის საქმეთა პალატები, რომლებიც კომერციულ დავებს იხილავენ, სასამართლოებთან ერთად მოქმედებენ სახალხო სამომრიგებლო კომისიები, რომლებიც იხილავენ მოქალაქეთა შორის წამოჭრილ დავებს და მცირემნიშვნელოვანი დანაშაულის ფაქტებსაც. კომისიების ძირითადი მიზანი მხარეთა მორიგებაა.¹

¹ იხ. რ. დავიდი, დას. ნაშ. გვ. 12.

საბოლოოდ ჩინეთში სოციალურ-ეკონომიკური გარდაქმნები ხორციელდება საკუთრების სხვადასხვა ფორმების აღიარების, უცხოელი ინვესტორებისათვის განსაზღვრული გარანტიების მიცემის, ეკონომიკური რეფორმების საკანონმდებლო ბაზის განმტკიცების, კანონიერების, მართლწესრიგის პრინციპის საფუძველზე. 70-იანი წლების ბოლოდან ჩინეთში გააქტიურდა საკანონმდებლო საქმიანობა. 1979 წლიდან გამოცემულია ორგანული კანონი სამართლოების შესახებ, ქორწინების კანონი, სამოქალაქო სამართლის საერთო დებულებები, სამოქალაქო-საპროცესო კოდექსი, კანონი საწარმოების შესახებ, რომლებიც დაფუძნებულია უცხოური ფირმების კაპიტალზე, კანონი სამეურნეო ხელშეკრულების შესახებ, განახლდა სისხლის სამართლის და სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობა. ჩინეთის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი, რომელიც 1980 წელს მიიღეს, მოიცავს ოთხ ნაწილს, ისინი ეხება ზოგად დებულებებს, გამოძიებას, სამართლოს მიერ დევნას, სასამართლო პროცესს, განაჩენის აღსრულებას. ჩინეთში საზოგადოებრივი ურთიერთობები მოწმობენ, რომ დასრულდა „ღარიბი სოციალიზმის ეპოქა“, მაგრამ სახელმწიფოს წინაშე დგას სამართლებრივი სისტემის შემდგომი სრულყოფის, მისი ყველა შემადგენელი ნაწილის მოქმედების ეფექტურობის ამაღლების ამოცანები. ქვეყანაში მიმდინარეობს ბრძოლა კორუფციასთან და სხვა სახის დანაშაულთან, მიღებულია ზომები სასამართლოების საქმიანობის სრულყოფის, საზოგადოების

სამართლებრივი კულტურის ამაღლებისათვის.. ჩინური სოციალიზმი და მისი სამართლებრივი სისტემა გარკვეულწილად ადაპტაციას განიცდის დასავლური ცხოვრების წესთან და სამართალთან. მაგრამ ჯერ კიდევ შეინიშნება სახელმწიფოს მიერ კერძო ცხოვრებაში ჩარევის ტრადიციული ტენდენციები. სახელმწიფო თავს უფლებას აძლევს თავის მოქალაქეებს მოუწოდოს გამრავლების შეზღუდვისაკენ და ოჯახები, რომლებიც სახელმწიფოს ნებას არ შეასრულებენ, მატერიალურად ზარალდებიან.

§5. ინდოეთის სამართალი

სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიის მკვლევარები ინდოეთის ტერიტორიაზე სახელმწიფოთა წარმოქმნას უკავშირებენ სათემო-გვაროვნული მმართველობის ადმინისტრაციულ-პოლიტიკურ მმართველობაში გადაზრდას. იურიდიულ და პოლიტიკურ ლიტერატურაში ეს სახელმწიფოები ხასიათდებიან, როგორც აღმოსავლური ტიპის დესპოტური მონარქიები, რომლებიც თავისებურებებით ხასიათდებოდნენ. კერძოდ, მონარქიების გვერდით არსებობდნენ ოლიგარქიული რესპუბლიკები, სადაც სახელმწიფოს მეთაურს სახალხო კრებები ირჩევდა, ზოგიერთ რესპუბლიკაში ხელისუფლების უმაღლესი ორგანო იყო არისტოკრატთა საბჭო. მიუხედავად ამისა, ინდოეთს მაინც მონარქიულ სახელმწიფოდ მოიხსენიებენ.

დარგის მკვლევარები ერთმანეთისაგან განასხვავებენ ინდოეთის სამართალს და ინდუსურ სამართალს, ეს უკანასკნელი ტრადიციული სამართლის მეორე სისტემაა, რომელიც აღიარებს ინდუიზმს ანუ ბრაჰმანიზმს, როგორცაა ინდოეთის მოსახლეობის უმრავლესობა და სამხრეთ აზიის სხვა ქვეყნები ე.ი. იგი არის ინდუსური საზოგადოების სამართალი და განსხვავებულია ინდოეთის ეროვნული სახელმწიფოს სამართლისაგან. საბოლოოდ, ინდუსურ სამართალს განიხილავენ, როგორც ბრაჰმანიზმით გაერთიანებული საზოგადოების სამართალს.

ინდოეთის ეროვნული სამართალი ცდილობს განთავისუფლდეს ინდუსური, მუსლიმანური თუ კანონიკური კონცეფციებისაგან და დაუახლოვდეს საერთო სამართლის ევროპულ სამართალს.

ამის გამო ინდოეთის სამართლებრივი სისტემა ორიგინალურობით გამოირჩევა, იგი, ასახავს ქვეყნის განვითარების ისტორიას, მისი ხალხის თავისებურებას, აგრეთვე ინგლისური სამართლის ზემოქმედებას, განსაკუთრებით იმ პერიოდში, როდესაც ინგლისის კოლონია იყო. ინდოეთის სამართლის, მის მკვიდრთა სამართალშეგნების გაგებისათვის თანამედროვე პერიოდში საჭიროა—მივმართოთ ინდურ სამართალს, რომელსაც მრავალსაუკუნოვანი ისტორია აქვს. ინდური სამართალი არის რელიგიური სამართლებრივი სისტემა, თემის სამართალი, მათი სარწმუნოება, როგორც ითქვა, იგი ვრცელდება ინდოეთსა და სამხრეთ-აღმოსავლეთი აზიისა და აფრიკის სხვა ქვეყნებშიც. ინდური სამართლის მთავარი თვისებაა მისი ორგანული კავშირი რელიგიასთან.

ინდურ წიგნებში, რომლებსაც შასტრას უწოდებენ, გადმოცემულია მითითებები, ადამიანთა ქცევის ნორმები, რომლებიც უზრუნველყოფენ ზნეობრიობას, საზოგადოებაში სათნო ცხოვრების დანერგვას. შასტრებში ასახულია ცხოვრების რელიგიურ-ფილოსოფიური, სოციალურ-ნორმატიული საფუძვლები, რომლებიც მოიცავენ დჰარმას (მეცნიერება ქცევის შესახებ, მითითებები ზნეობრიობის შესახებ), არტჰას (მეცნიერება სარგებლის, პოლიტიკის შესახებ), კამას (სიამოვნების მეცნიერება). დჰარმას აქვს პრიორიტეტული მნიშვნელობა ადამიანის ქცევის განსაზღვრაში ინდოეთის კასტურ წყობაში. დჰარმა არის ადამიანთა სამართლებრივი და მორალური მოვალეობების მი-

თითებების რეალიზაცია. ღპარმა გმობს ცოდვილ საქციელს, საზოგადოებრივი წესრიგის დარღვევას.

ტრაქტატებს, რომლებშიც გადმოცემულია ღპარმები, ღპარმაშასტრებს უწოდებენ. დიღია მათი რაოდენობა, ფართოდ არის ცნობილი ისეთი ღპარმაშასტრები, როგორიცაა მანუს კანონები („მანავაღპარმაშასტრა“), იაჯნავალკიას კანონები, ნარადის კანონები, რომლებიც შედგენილია დაახლოებით II-I საუკუნეების და III-IV საუკუნეებს შორის პერიოდში ჩვენს წელთაღრიცხვამდე. ღპარმაშასტრების კომენტარები მოცემულია კრებულში, რომლებსაც ნიბანდაჰაზები ეწოდება. ღპარმა უშვებდა ადათ-წესების მიყოლას, აგრეთვე რეკომენდაციას აძლევდა ინდოელებს ქცევაში სინდისით და სამართლიანობით ეხელმძღვანელათ. ძველ ინდოეთში გვაროვნული საზოგადოების წეს-ჩვეულებათა გადაქცევა სამართლებრივ ჩვეულებად, ჩვეულებით სამართლად ისეთ ვითარებაში მოხდა, რომ არ წამოჭრილა საჭიროება სახელმწიფო იძულებისა სამართლებრივი ნორმების შესრულების უზრუნველსაყოფად. სამართლებრივი ნორმების შესრულებას უზრუნველყოფდა ძირითადად რელიგია. შინაგანი რელიგიური იძულება უფრო დიდ როლს თამაშობდა, ვიდრე გარეგნული სახელმწიფოებრივი იძულება.

მუსლიმანთა ბატონობამ, რომელიც ინდოეთში XVI საუკუნეში დამყარდა, ძალიან დაამუხრუჭა ინდუსური სამართლის განვითარება. მოგოლის სასამართლოები მუსლიმანური სამართლით მოქმედებდნენ. ინდუსური სამართალი მხოლოდ კასტების პანჩაიათების მიერ გამოიყენებოდა, საერთოდ არ იყო გათ-

ვალისწინებული სახელმწიფოს სასამართლო ადმინისტრაციული ორგანოების საქმიანობაში. ამიტომ ინდუსური სამართალი უფრო რელიგიის, ზნე-ჩვეულებებისა და ზრდილობის წესების სფეროდ დარჩა.

ინდური სამართალი არსებითად შეიცვალა ინგლისის კოლონილური ბატონობის წლებში. და მან ტერიტორიული სამართლის ხასიათი მიიღო, რაც კოლონისტებს აწყობდა რელიგიურად სხვადასხვა თემებს შორის ურთიერთობების მოწესრიგების თვალსაზრისით. გარდა ინდუსური და მუსლიმანური რელიგიებისა, ინდოეთის მოსახლეობის მნიშვნელოვან ნაწილს წარმოადგენენ ქრისტიანები, ებრაელები, ფარსები და ა.შ. ტერიტორიული სამართალი ითვალისწინებდა მოსახლეობის იმ ნაწილის, რომელიც განსაკუთრებით მას შემდეგ გამრავლდა, რაც ინდოეთში ევროპელთათვის კარი ფართოდ გაიღო XIX საუკუნის ოცდაათიანი წლებიდან, რამაც ორი პრობლემა გააჩინა, რაც დაკავშირებული იყო მდგომარეობის სირთულესა და პოლიტიკურ და კონსტიტუციურ განვითარებასთან. ინგლისელი მოსამართლეები არ კმაყოფილდებოდნენ იმ როლით, რომელიც მხოლოდ პანდიტების გადაწყვეტილებებისათვის აღსრულებითი ძალის მიცემაში გამოიხატებოდა, როცა დჰარმის წიგნები თარგმნეს და როცა უკვე სამართლებრივი წიგნები მოიპოვებოდა, მათ შორის ინგლისურად დაწერილი სასამართლო პრაქტიკის კრებულებიც კი, ინდუსურ სამართალში, სისტემა შეიცვალა რომელიც დაშვებული იყო დჰარმის ხასიათისა და როლის გაგებაში.¹

¹ იხ. რ. დავიდი, დას. ნაშ. გვ. 366.

რეფორმების აუცილებლობაში თვითონ ინდოელები დარწმუნდნენ. ინგლისელები კი ამ სფეროში კანონმდებლობის მეშვეობით დიდი თავშეკავებით ერეოდნენ. ბრიტანელი მოხელეები ცდილობდნენ არ ჩარეულიყვნენ ისეთ საკითხებში, რომლებიც მჭიდროდ უკავშირდებოდა რელიგიას, რომელსაც არ აღიარებდნენ ინდოეთის მესვეურნი. მიუხედავად ამისა, მნიშვნელოვანი ურთიერთობების მოსაწესრიგებლად კანონების მიღება მაინც უხდებოდათ, მაგრამ ინგლისური სამართლის ზემოქმედების ძირითადი ფორმა იყო ინდუსური სამართლის გამოყენების სფეროთა ხელოვნური შეზღუდვა. ამით მან განიცადა განსაზღვრული დეფორმაცია, შეზღუდული იყო ინდური სამართლის გამოყენების სფერო, მაგრამ თანამედროვე პირობებშიც ინდური სამართალი აგრძელებს მოქმედებას. ინდური სამართლის ნორმებს, რომლებიც რეალურად მოქმედებენ ინდოელთა მიმართ, სამართალმცოდნეები თანამედროვე შრომებში მიაკუთვნებენ პირადი სტატუსის რეგლამენტს, ქორწინების და განქონწინების, არასრულწლოვნების და მეურვეების, ნათესაობის, საოჯახო საკუთრების, მემკვიდრეობის, რელიგიური ინსტიტუტების, ერთობლივი საკუთრების, სახელშეკრულებო სამართლის ელემენტების ჩათვლით.

ინდური სამართლის ერთ-ერთი თავისებურება გახლავთ ინგლისური სამართლის რეცეფციის მაღალი დონე. ინდოეთში მოქმედ პოზიტიურ სამართლის ნორმებს და კანონმდებლობას ინგლისელი იურისტები ქმნიდნენ და ხშირად არა ინდოეთში, არამედ ინგლისში. მიუხედავად ამისა, იგი არ არის მარტო კონსოლიდაციის შედეგი, რადგანაც ინდოეთში არ იყო შეზ-

ღუდული ადრე მოქმედი სამართლის ნორმები, თუმცა ინგლისელთა ბატონობის პერიოდში ინდუსურ სამართალზე ზემოქმედების ფორმად გამოყენებული იყო მისი შეზღუდვა.

თანამედროვე პერიოდში ინდური სამართალი არის იმ ნორმების ერთობლიობა, რომლებიც გამოიყენება ინდოეთის მოსახლეობის მხოლოდ ინდური ნაწილის მიმართ. ინდური სამართალი და ინდოეთის სამართალი თანამედროვე პირობებში ერთი და იგივე არ არის. განსხვავება აქ დაახლოებით ისეთივეა, როგორც განსხვავება მუსლიმანურ სამართალს და ცალკეული მუსლიმანური ქვეყნის სამართალს შორის. ინდოეთის სამართალი არის ეროვნული სამართალი, ნორმების ერთობლიობა, რომლებიც მოქმედებენ მთელი სახელმწიფოს ტერიტორიაზე. არის მცდელობა ინდოეთის სამართლის ნორმები აუცილებელი გახადონ ინდოეთში მცხოვრები ყველა მოქალაქისათვის, მიუხედავად მისი ეროვნებისა და რელიგიური კუთვნილებისა. ინდოეთის სამართალი ჩამოყალიბდა ჯერ კიდევ მაშინ, როდესაც ქვეყანა ინგლისის მმართველობის ქვეშ იმყოფებოდა. მის ფორმირებასა და განვითარებაში დიდი როლი მიეკუთვნება საკანონმდებლო აქტებს, რომლებიც ინდოეთისათვის ინგლისელებმა შექმნეს საერთო სამართლის ღირებულებების გამოყენებით. სამართლის შექმნა საერთო საფუძველზე იყო ადამიანთა ურთიერთობების რეგულირების უკეთესი საშუალება ქვეყანაში, სადაც მოქმედებდა ინდური და მუსლიმანური სამართალი. იმავე პერიოდში ჩატარდა კანონმდებლობის სისტემატიზაცია, შეიქმნა კოდექსები.

ინდოეთის მიერ სუვერენიტეტის მოპოვებამ, დამოუკიდებლობის განვითარებამ ახალი იმპულსი მისცა სამართლის განვითარების პროცესს. 1950 წლის ინდოეთის კონსტიტუცია არის იმის დადასტურება, რომ ადრე შექმნილი სამართალი აგრძელებს მოქმედებას. კანონი და სასამართლო პრეცედენტი არიან თანამედროვე ინდოეთის სამართლის მთავარი წყაროები. ასევე სამართლის ფორმათა შორის მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია დჰარმასტრებს – რელიგიურ-ზნეობრივი და სამართლებრივი წესების კრებულებს, ართაშასტრას, რომელიც არის ტრაქტატი პოლიტიკასა და სამართალზე. ძველ ინდოეთში მოიხსენიებდნენ ტერმინს „ნიაია“, რომელიც უახლოვდება „კანონის“ ცნებას. ვიწრო გაგებით, რომლის დარღვევა იწვევდა სამართლებრივ პასუხისმგებლობას. სამართლის მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენს ძვ. წ. აღ-ის II ს. მანუს კანონები, რომელიც ძველი ინდოეთის სამართლებრივი აზროვნების ახალ ეტაპად მიიჩნევა. წყაროს მნიშვნელობა ენიჭებოდა ადათებს ანუ აჩარას, ადაჩარას, მეფის ბრძანებულებებს, წყალობებს და ა.შ. ინდოეთის კონსტიტუციამ (მუხლი 141) დაადგინა, რომ ქვეყნის სასამართლოები უზენაესი სასამართლოს მიერ შექმნილ პრეცედენტს უნდა დაემორჩილონ. კანონების კონსტიტუციურობის კონტროლს ახორციელებს უზენაესი სასამართლო. ინდოეთის სამართლებრივი სისტემა იმყოფება დინამიკაში, ამ შემოქმედებით პროცესში გამოიყენება ხალხის დიდი ისტორიული ტრადიციები, ღირებულება, მათ შორის სხვა სამართლის სისტემების, საერთო ღირებულებანიც.

ახალი წელთაღრიცხვით მეშვიდე საუკუნეში გვაროვნულ-ტომობრივი კავშირების გაერთიანებას და ტომის ბელადის სიოტიკუ ტაიკის რეფორმებს მოჰყვა ადრეფეოდალური სახელმწიფოს წარმოშობა, რომლის ძირითად იდეოლოგიას ბუდიზმი და კონფუციანელობა წარმოადგენდა, რადგან მათი ძირითადი დებულებები ადვილად შეერწყა იაპონურ ძველ რელიგიას „სულების გზას“ სინტოს, რაც სახელმწიფო ხელისუფლების განხორციელების საყრდენი გახდა.

XIX საუკუნის 60-იან წლებამდე იაპონიას დასავლეთთან ურთიერთობა არ ჰქონია, რასაც ვერ ვიტყვით ჩინეთზე, მიუხედავად ჩინეთის გავლენისა, იაპონიამ შეინარჩუნა ეროვნული ტრადიციები და სულისკვეთება. ამას ხელი შეუწყო „იზოლაციის“ პოლიტიკა, რომელშიც იაპონელი გამგებლები ამყოფებდნენ ქვეყანას 250 წლის განმავლობაში 1855 წლამდე“.

თანამედროვე იაპონიის სამართლებრივ სისტემას ფესვები ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ, სულიერ განვითარებაში უდგას. მის ფორმირებაზე მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა ქვეყნის საშინაო და საგარეო პოლიტიკაში ცვლილებებმა. ფეოდალური იაპონიის სამართალი ვითარდებოდა საკუთარ საფუძველზე, ჩინეთიდან გადმოღებული შედარებით შეზღუდული განმარტებებით, მხედველობაში გვაქვს კონფუციანობის გავლენა იაპონური მმართველი ჯგუფების სახელმწიფოებრივ იდეოლოგიაზე.

იაპონიის სამართლებრივი სისტემის ჩამოყალიბება მიმდინარეობდა კაპიტალიზმის ინტენსიური განვითარების

პირობებში. ქვეყნის კანონმდებლობა ხელს უწყობდა საზოგადოებრივი ურთიერთობების განმტკიცებას და განვითარებას. საკანონმდებლო მუშაობაში ფართოდ გამოიყენებოდა იურიდიული მასალა, დასავლეთ ევროპის ქვეყნების იურისპრუდენცია და გამოცდილება, განხორციელდა „იურიდიული კოდექსების იმპორტი“ დასავლეთ ევროპის ქვეყნებიდან. ქვეყნის სამართალმა, როგორც საკუთრივ იაპონურმა სამართალმა, სიმწიფეს პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ მიაღწია.

იაპონიის კანონმდებლობის განვითარებაზე მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა აშშ სამართალმა. თანამედროვე პირობებში იაპონიას აქვს კარგად ორგანიზებული სამართლებრივი სისტემა: განვითარებული კანონმდებლობა, სასამართლოები, იურისტების კვალიფიკაციური კადრები, მოსახლეობის სამართლებრივი კულტურა.

ამჟამად იაპონიაში მოქმედი კონსტიტუცია ძალაში შევიდა 1947 წლის 3 მაისს. გაუქმდა ყველა კანონი, ბრძანებულება და რესკრიპტი, რომლებიც არ შეესაბამებოდა ახალ კონსტიტუციას. იაპონელ ხალხს, მოქალაქეებს გარანტირებული აქვთ საერთაშორისო საზოგადოებაში მიღებული ძირითადი უფლებები და თავისუფლებები, პარლამენტი წარმოადგენს სახელმწიფოს ერთადერთ საკანონმდებლო ორგანოს. მთელი სასამართლო ხელისუფლება ეკუთვნის უზენაეს სასამართლოს, დაბალი ინსტანციების სასამართლოებს, რომლებიც დაარსებულია კანონის საფუძველზე.

უზენაეს სასამართლოს აქვს უფლებამოსილება დაადგინოს სამართალწარმოების პროცედურა, ადვოკატების მუშაობის, სასამართლოს შინაგანაწესის, აგრეთვე სასამართლო საქმეების მართვის წესები. პროკურორები უზენაესი სასამართლოს მიერ დადგენილი წესებით ხელმძღვანელობენ.

იაპონიაში სამართლის ძირითადი წყაროა კონსტიტუცია და კონსტიტუციური კანონები. განხორციელებულია სამართლის კოდიფიკაცია. უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილებებს, რომლებიც მოიცავენ კანონების განმარტებას, აგრეთვე აქვთ სამართლის წყაროს ძალა. იაპონური სამართალი დარგებად იყოფა. ძირითადია სამოქალაქო და სავაჭრო შრომის სოციალური უზრუნველყოფის, საოჯახო და სამემკვიდრეო სისხლის სამართლის საპროცესო სამართალი, რომლებიც თავის მხრივ იყოფიან ინსტიტუტებად.

ექსპერტები თვლიან, რომ იაპონია სამართლის იდეის უქონლობას განიცდიდა, რომელიც ვერ დაამკვიდრა ვერ ერთი კლასის ადამიანთა ურთიერთობებში, უარყოფით დამოკიდებულებას იწვევდა სასამართლო გადაწყვეტილებათა კატეგორიულობა. დროთა ვითარებაში წარმოიშვა ნორმათა მთელი კომპლექსი, რომლებიც მომდინარეობდნენ ძირითადად ზრდილობის გაგებიდან და აწესრიგებდნენ ურთიერთობებს ინდივიდებს შორის ყველა ცხოვრებისეულ შემთხვევაში. ქცევის ნორმებს, რომლებიც ახლოს იდგნენ ჩინურ წესებთან გირის სახელით მოიხსენიებენ. ასე მაგ. მამასა და შვილს შორის

ურთიერთობის, ქმრისა და ცოლის, ბიძისა და ძმისშვილის გირი და ა.შ.

გირი ცვლიდა სამართალს და ზნეობას. რომელიმე გირის დარღვევა საზოგადოებრივ გაკიცხვას იმსახურებდა, რაც სამარცხვინო და მიუღებელი იყო იაპონელებისათვის. ქცევას აწესრიგებდა ღირსების კოდექსი, რომელსაც ჩვეულების ხასიათი ჰქონდა. იაპონელებისათვის სამართალს არანაირი ღირებულება არ გააჩნდა.

სამართლის სისტემაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებს საზოგადოების, ცალკეული მოქალაქის მართლშეგნება ზნეობასთან მიმართებით, ადამიანის ქცევის ისეთი სტიმულებით, როგორიცაა სინდისი, მოვალეობა, ღირსება, პატიოსნება. ამასთან დაკავშირებით, უნდა აღინიშნოს მკვლევართა სხვადასხვა მიდგომა იაპონური საზოგადოების ისეთი ფენომენისადმი, როგორიცაა „გირი“, რომელსაც გააჩნია არსებითი მნიშვნელობა ქცევის რეგულირებაში. იაპონელი მეცნიერი ინაკო წუნეო აღნიშნავს, რომ „გირი“ უახლოვდება ცნებას „მოვალეობა“, რომ მოვალეობის გრძნობა წარმოიშობა პიროვნების არა საკუთარი სურვილით, არამედ ვალდებულების გრძნობის გამო. მოვალეობა აღიქმება, როგორც ვალდებულება განსაზღვრული ადამიანების, კოლექტივის წინაშე. სანქციები ამ ვალდებულებების შეუსრულებლობის შემთხვევაში მორალური ხასიათისაა. მოვალეობის გრძნობა ვლინდება იაპონელების სამართლებრივ მოქმედებებშიც. მაგალითად, სახელშეკრულებო ურთიერთობები იაპონიაში არა მხოლოდ სამარ-

თლებრივი ურთიერთობებია, არამედ განსაზღვრული დონით ისინი ეფუძნება მოვალეობის ცნებას „გირი“-ს სახით. ამავე დროს სახელშეკრულებო ურთიერთობები, იაპონელების სამართალშეგნებაში არიან ელემენტები, რომლებიც უცხოა მოვალეობის ცნებისათვის, ისინი არაფერს აკეთებენ ზედმეტს, გარდა ხელშეკრულებით განსაზღვრულისა, ადამიანების და ჯგუფების მიმართ, რომელთანაც არ იმყოფებიან პირად კონტაქტში. იაპონიის სამართლებრივ სფეროში მნიშვნელოვანი ცვლილებები მოხდა 1945 წლის შემდეგ. სამართლის არეალში მომხდარ რეფორმებს ამერიკიზებული ხასიათი ჰქონდა, რომელმაც იაპონიას მისცა ახალი 1946 წლის კონსტიტუცია. შეიცვალა მმართველობის სისტემა, სახელმწიფო სამსახურის სტატუსი. ადმინისტრაციული იუსტიცია, სასამართლო სისტემა, პოლიცია და ა.შ.

დიდი ცვლილებები შეიტანეს კოდექსებში, რითაც რომანულ-გერმანული სამართლის სისტემის გავლენას დაემატა ინგლისურ-ამერიკული სამართლის სისტემის ზემოქმედებაც, რომელიც შეეხო როგორც საჯარო ისე კერძო სამართალსაც. იაპონელების სამართალშეგნებაში წინანდებურად ძლიერი იდეა, რომელიც „საერთო კეთილდღეობას“ პირად ინტერესებზე მაღლა აყენებს, მაგრამ აღინიშნება ტენდენცია, რომ შემცირდა ამ იდეის მარეგულირებელი როლი. იაპონური სამართლის მკვლევარები ქვეყნის სამართლის შეფასების დროს ხაზს უსვამენ იაპონური სამართლის ლტოლვას უცხოური კანონმდებლობის ათვისებისა და გადმოღებისაკენ, რის გამოც იაპონურმა სამართალმა ვერ შეინარჩუნა თვითმყოფადი ბუნება და სრული ვესტერნიზაცია განიცადა. ამასთან ერთად, კანონმდებლობის მიერ ხელოვნურად გად-

მოღებული, ადგილობრივი ცხოვრების წესისათვის უცხო სამართალი ვერ იქცა სოციალურ-ურთიერთობათა მოწესრიგების სრულფასოვან საშუალებად და ამ ურთიერთობებს ძირითადად ქცევის ტრადიციული წესები — გირი საზღვრავს. რ. დავიდის ამ შეფასებას არ ეთანხმება ცუნეო-ინაკო, რომელსაც მიაჩნია, რომ იგი ეყრდნობა იაპონელი იურისტის ნოდა იოსიუკის საფრანგეთში გამოცემულ ნაშრომს, სადაც იაპონური ცხოვრების წესზე გირის გავლენა ჰიპერტროფირებულია. ცუნეო-ინაკო ასაბუთებს,¹ რომ გირი სოციალურ-ურთიერთობათა ვიწრო წრეს არეგულირებს, რომელშიც ახლო ნათესავებიანის სუბიექტები მონაწილეობენ, რომლებსაც ერთმანეთთან გამუდმებული ურთიერთობა აქვთ.² „გირი“ არ ცვლის სამართალს და მორალს, მაგრამ ეს ფენომენი აგრძელებს ურთიერთმოქმედებას საზოგადოებრივი ურთიერთობების სოციალურ-ნორმატიულ ნორმებთან ერთად. სამართლებრივი წესრიგის დაცვაში განსაზღვრულ როლს თამაშობს იერარქიული წესის კონფუციანური იდეა, რომელიც აგრძელებს არსებობას იაპონიის საზოგადოებრივ ცხოვრებასა და სამართლებრივ ცნობიერებაში.

¹ იხ. Цунэо Инако, Современное право Японии. М., 1981 г.

² იხ. რ. დავიდის დას. ნაშ. გვ. 15.

§7. ამერიკის შეერთებული შტატების სამართლის სისტემა და სამართალდამცავი ორგანოები

ამერიკა, რომელიც შეეგება პირველ ევროპელებს, სრული-
ადაც არ წარმოადგენდა უდაბურ ადგილს. არსებობს მოსაზ-
რება, რომ დასავლეთ ნახევარსფეროში იმდენივე ადამიანი
ცხოვრობდა, რამდენიც დასავლეთ ევროპაში იმ დროს –
დაახლოებით 40 მილიონი.¹

ამერიკის შეერთებული შტატების ტერიტორიაზე ევრო-
პული ქვეყნების კოლონიები XVII საუკუნეში დაარსდა, კერ-
ძოდ ინგლისელებმა კოლონიები შექმნეს. 1607 წელს ვირჯინ-
იაში, 1620 წ. პლიმუტში, 1630 წ. მასაჩუსეტში, 1632 წ.
მერლინდელში. პოლანდიელებმა ნიუ-იორკში, რომელიც 1664
წელს გადავიდა ინგლისელების ხელში. შეედგება 1681 წელს
პენსილვანია, სულ 1722 წლისათვის 13 კოლონია არსებობდა.
აღნიშნულ კოლონიებში ძირითადად ვრცელდებოდა ინგლისის
საერთო სამართალი. XVIII საუკუნიდან კოლონიების საზო-
გადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრება საგრძნობლად შეიცვალა
და დღის წესრიგში დგება უფრო განვითარებული სამართლის
საჭიროება. ამას დაემატა 1776 წელს გამოცხადებული და
საბოლოოდ 1783 წელს დამყარებული დამოუკიდებლობა,
რასაც მოყვა ამერიკის შეერთებული შტატების შექმნა. შემ-
დგომ პერიოდში მართალია ინგლისური სამართლის გავლენა
შეიმჩნეოდა, მაგრამ პარალელურად ყალიბდებოდა ამერიკული
სამართალიც. თუმცა სამართლის ეს ორი სისტემა ერთმანეთს
მთლიანად არასოდეს ემთხვევა, რაც გამოწვეულია ინგლისური

¹ იხ. ამერიკის ისტორიის ესკიზები, ქართულ ენაზე, გვ. 9.

სამართლის გამოყენების შეუძლებლობით, რამაც გამოიწვია ამერიკული სამართლის განსაკუთრებული განვითარება. ამან კი განაპირობა ორი სამართლის სისტემის სერიოზულად დაშორიშორება. მიუხედავად ამ განსხვავებისა, ამერიკელები თავიანთ თავს უყოყმანოდ თვლიდნენ საერთო სამართლის ოჯახის წევრად.¹ ეს სინამდვილეს არ არის მოკლებული, რადგანაც აშშ-ის სამართალი თავისი სტრუქტურით საერთო სამართლის ოჯახს განეკუთვნება. ინგლისისა და აშშ სამართალში შეიმჩნევა სამართლისა და მისი როლის ერთი და იგივე კონცეფცია, სამართლის ერთი და იგივე დაყოფა. გამოიყენება ერთნაირად გაგებული ნორმები, კატეგორიები: „საერთო სამართალი“, „სამართლიანობის სამართალი“, „რწმუნებითი საკუთრება“ და ა.შ., მაგრამ ეროვნულ დამოუკიდებლობასთან ერთად, აშშ სამართლებრივი „სუვერენიტეტი“ გამოაცხადა, მაგრამ ეს არ ნიშნავდა ანგლო-საქსონური სამართლის სისტემიდან აბსოლუტურ თავისუფლებას.

რადგანაც ამერიკის შეერთებული შტატები მაინც დარჩა საერთო სამართლის გავლენის ქვეშ უმრავლეს შტატში კანონებმა პირდაპირ დაადგინეს, რომ საერთო სამართალი ამა თუ იმ პერიოდში აშშ-ის მოქმედი სამართალია. საბოლოო ჯამში ინგლისური და ამერიკული სამართლის განვითარების საერთო ნიშნები მეტყველებენ მათ მსგავსებაზე, რაზედაც აღარ დაობენ, მაგრამ ამერიკული სამართალი განსაკუთრებული ფაქტორების გავლენით განვითარდა და ინგლისური სამართლისაგან მნიშვნელოვნად განსხვავდება. ეს განსხვავება საკმაოდ შორს მიდის და მისი მნიშვნელობა ღიძია.

¹ იხ. რ. დავიდი, დას. ნაშ. გვ. 295.

სამართლის ამ ორ სისტემაში განსხვავებულია არა მარტო თვით ნორმები, არამედ ბევრი ცნებაც. ამერიკელი იურისტების პროფესიული ორგანიზაცია, ამერიკული დამოკიდებულება სამართლისადმი, სამართლის თეორიაც კი, აშშ და ინგლისში ერთნაირი არ არის; თუკი უმაღლესი განათლების მქონე ამერიკელი იურისტისათვის არც ისე ძნელია გაიგოს ინგლისური სამართალი, ინგლისელი იურისტისათვის არც ისე ადვილია ამერიკულ სამართალში გარკვევა.¹

აშშ სამართალი ორმაგი ბუნებისაა, რაც გამოწვეულია სახელმწიფოს მოწყობის ფორმით, ინგლისისაგან განსხვავებით აშშ ფედერაციული სახელმწიფოა, რომელიც აყენებს საკითხს: ფედერალური და შტატების ხელისუფლებათა კომპეტენციების თანაფარდობა.² ამ პრობლემის გარკვევისათვის რ. დავიდს მიაჩნია, რომ ფედერალურ სამართალსა და ცალკეული შტატების სამართალს შორის თანაფარდობის გასარკვევად საკმარისი არ არის კონსტიტუციით დაწესებული პრინციპის ცოდნა, რომელიც იუწყება, რომ ფედერალური კანონების გამოყენება შესაძლებელია მხოლოდ განსაზღვრულ საკითხებზე. კონსტიტუცია იმით იფარგლება, რომ კონგრესის საკანონმდებლო კომპეტენციაზე ლაპარაკობს, რაც სრულიად არ განმარტავს სამართლის ბუნებასა და მოქმედების ფარგლებს, რომელსაც შეუძლია საკანონმდებლო ხელისუფლების მიერ საკუთარ უფლებამოსილებათა განხორციელების გარეშე იარსებოს.

¹ იხ. რ. დავიდის დას. ნაშ. გვ. 294.

² იქვე, გვ. 296.

აქედან გამომდინარე, დღევანდელი ამერიკის სამართალი არა მარტო რადიკალურად განსხვავდება ინგლისის სამართლის სისტემისაგან, რაც ამ ხალხთა ცივილიზაციასა და ცხოვრების წესში აისახება, არამედ გასარკვევია მისი ორმაგი ბუნების შინაარსიც. ეს განსხვავებები თავისთავად ვლინდება სამართლის ნორმებში, ისნტიტუტებსა და დარგებში, რაც სამართლებრივი სისტემების შექმნისა და ჩამოყალიბების საფუძველია. ამერიკელი მკვლევარის ლოურენს ფრიდმანის ნაშრომში¹ ჩამოყალიბებულია ამერიკული სამართლის სისტემისათვის დამახასიათებელი სამი ჯგუფი: პირველს უწოდებს „სტრუქტურას“, სადაც გაერთიანებულია სამართლის პრინციპები და სამართალდამცავი დაწესებულებები, მეორეს „არსს“, რომელშიც შედის სამართლის ნორმები და მოქალაქეთა დამოკიდებულება მოქმედი კანონების მიმართ და მესამე „სამართლებრივი კულტურა“, რომელიც განიხილავს ხალხის მომზადების დონეს, მათ დამოკიდებულებას საერთოდ კანონმდებლობისადმი, თუ როგორ ზემოქმედებს იგი საზოგადოებრივი ცხოვრების დონეზე.

ამერიკის შეერთებული შტატების სამართლის სისტემა შედგება ფედერალური კანონმდებლობისა და ცალკეული შტატების სამართლისაგან, ამიტომ ხშირად წარმოშობილი პრობლემის მოწესრიგების დროს გათვალისწინებულია სამართლის სისტემის თავისებურება, რასაც ნაკლებად ვხვდებით ინგლისურ სამართალში.

ე.ი. აშშ-ში მოქმედებს საერთო ფედერალური სამართალი და ფედერალური კანონმდებლობა, პარალელურად ცალკეული

¹ იხ. Л. Фридман, Введение в американское право М. 1992.

შტატების კანონები, როგორც ლ. ფრიდმანი წერს თავიანთი საერთო და განმასხვავებელი ნიშნებით, „ისინი საერთო ენის სისტემაში ადგილობრივი დიალექტიკის როლში გვევლინებიან“¹, მაგ. ლუიზიანას შტატის კანონმდებლობა რადიკალურად განსხვავდება სხვა შტატების კანონმდებლობისაგან, რომელიც იხრება რომანულ-გერმანული სამართლის სისტემისაკენ. ამერიკის სამართალში ასახულია ამერიკელი ხალხის სამართლებრივი კულტურა, მიუხედავად სისტემის სირთულისა, ალბათ არც ერთ ქვეყანაში ისე კარგად არ სრულდება კანონები, როგორც ამერიკის შეერთებულ შტატებში, რადგანაც ფედერალური კანონმდებლობისა და ცალკეული შტატის კანონებს შორის არც თუ ისე ხშირი განსხვავება ადვილად იძლევა საკანონმდებლო, აღმასრულებელი და სამართლო სტრუქტურების შეთანხმებული მუშაობის საფუძველზე.

აშშ დამოუკიდებელი სამართლის ჩამოყალიბების პირველი ნაბიჯი იყო 1787 წლის ფედერალური კონსტიტუცია და ფედერაციაში შემაგალი შტატების კონსტიტუციები. იყო მცდელობანი უარი ეთქვათ, „საერთო სამართლის“ ისეთი ინსტიტუტებისათვის როგორიც იყო პრეცედენტული სამართალი. მიღებული იქნა სისხლის სამართლის, სამოქალაქო სამართლისა და შესაბამისად საპროცესო კოდექსები, მაგრამ ამერიკის სამართალი ვერ „ჩაჯდა“ რომანულ-გერმანული სამართლის სისტემაში. დიდი ხნის მანძილზე ანგლოსაქსონური და კერძოდ ინგლისის სამართალი მაინც სახელმძღვანელო იყო ამერიკელი იურისტებისათვის და ეს სი-

¹ Л. Фридман დას. ნაშრ. გვ. 25-30

ახლოვე თანამედროვე პერიოდში უფრო გამოიკვეთა, ვიდრე კოლონიურ ეპოქაში.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ფედერალური სამართლის გარდა ცალკეული შტატი ქმნის თავის პრეცედენტულ კანონდებლობას. რითაც იქმნება მთელი მასივი სტატუტური სამართლისა. საბოლოოდ, ამერიკის შეერთებული შტატების სამართლის სისტემა 51 დასახელების სამართლისაგან შედგება, 50 საშტატო და 1 ფედერალური კანონმდებლობისა. ყოველწლიურად აშშ-ში ქვეყნდება 300 ტომამდე სასამართლო პრაქტიკა. მიუხედავად ამისა, კომპიუტერული ტექნიკის მაღალი დონე უზრუნველყოფს მათ ეფექტურ გამოყენებას პრაქტიკაში. ამერიკის შეერთებული შტატების სამართლებრივი სისტემისათვის დამახასიათებელია, რომ ნორმებს ქმნიან სასამართლოები და შემდგომ მათი მეშვეობით ხდება პრინციპების ჩამოყალიბება. აშშ სამართლის სისტემას სამართლის სხვადასხვა დარგში გააჩნია მრავალი კოდექსი, რომელსაც არ იცნობს ინგლისური სამართალი. ასე მაგ. 1962 წელს მიღებული გაერთიანებული სავაჭრო კოდექსი.

რაც საერთოა ინგლისისა და აშშ სამართლისათვის არის „ჩვეულებითი სამართლისადმი“ სერიოზული დამოკიდებულება. ამერიკის შეერთებული შტატების კონსტიტუციაში შესატანი ცვლილებების დროს ითვალისწინებენ არა მარტო სიახლეებს კანონმდებლობაში, არამედ პატივს სცემენ ჩვეულებებსა და ტრადიციებს. განსაკუთრებით კერძო სამართალში დიდი ადგილი უკავია ჩვეულებით სამართალის ნორმებს. XXI საუკუნის დასაწყისში, როგორც ამერიკის შეერთებულ შტატებში, ისე ინგლისში, სამართალმა, როგორც დავების გადაჭრის

საშუალებამ, უკანა რიგში გადაიწია და იგი მოქალაქეებისა და იურისტებისათვის იქცა, ახალი ტიპის სამოქალაქო საზოგადოებრიობის ჩამოყალიბების საფუძველი.

სამართლებრივი სისტემის მკვლევარი რ. დავიდი წერს: იურიდიული ტერმინოლოგია ზოგჯერ ორ სამართლებრივ სისტემას შორის განსხვავებას ადასტურებს, ზოგჯერ კი პირიქით, შენილბავს მათ. ერთი და იმავე კონცეფცია შესაძლოა სხვადასხვა ტერმინით გამოიხატოს, ამავე დროს ერთსა და იმავე ტერმინს ინგლისში და ამერიკაში შესაძლოა განსხვავებული მნიშვნელობა ჰქონდეს. ეს უცხოელმა იურისტმა უნდა იცოდეს და ამერიკული სამართლის ამა თუ იმ საკითხის შესწავლისას ინგლისური სამართლებრივი ლექსიკონით არ ისარგებლოს.¹

ამერიკის კანონმდებლობის სისტემაში, როგორც სამართლის წყაროს, უპირველესი ადგილი უკავია კონსტიტუციას. საკონსტიტუციო კანონების განხორციელებაზე კონტროლს აწესებს სასამართლო, რაც ერთ-ერთ ფუნდამენტალურ პრინციპს წარმოადგენს. ამერიკის შეერთებულ შტატებში სისტემატიზაციის გზით შექმნილია კანონთა კრებულები, როგორც ფედერალურ დონეზე ასევე ცალკეული შტატების მიხედვით, რომლებიც აღფაბეტურადაა დალაგებული.

სამართლის წყაროს წარმოადგენს ცალკეული შტატების მიხედვით შექმნილი სამოქალაქო-საპროცესო, სისხლის სამართლისა და შესაბამისი საპროცესო კოდექსები. ასევე მნიშვნელოვანია ამერიკის შეერთებული შტატების ფედერალური კანონმდებლობის კრებული, რომელიც დაახლოებით

¹ იხ. რ. დავიდი, დას. ნაშ. გვ. 311.

25 ათას გვერდს მოიცავს, რაც მის სირთულეზე ლაპარაკობს. ამერიკის უზენაესი სასამართლოს პასუხები და განმარტებები 450 ტომადაა შეკრული, ხოლო ქვემდგომი სასამართლოთა გადაწყვეტილებები 1000 ტომზე მეტია. ქვეყანას ჰყავს მაღალკვალიფიციური იურისტების კოჰორტა, რომელთა დამსახურებაა ამერიკის შეერთებული შტატების სამართლის სისტემის სრულყოფა. ზემოაღნიშნული ციფრები ნათლად ასახავს ამერიკის სამართლებრივი სისტემის თავისებურებას და ამ ფონზე ქვეყანაში კანონისა და სამართლის უზენაესობის პრინციპებს.

ამერიკის შეერთებულ შტატებში თავისებურებებით ხასიათდება სასამართლო სისტემა, რასაც განაპირობებს ქვეყნის ფედერალური მოწყობა. სახელმწიფოს სასამართლო სისტემა აგებულია შემდეგნაირად:

1. ფედერაციული სასამართლო სტრუქტურა, რომელიც თავის მხრივ შედგება: ა) აშშ უზენაესი სასამართლო ბ) სააპელაციო სასამართლოები გ) ოლქის (რაიონის) სასამართლოები დ) სპეციალური სასამართლოები.
2. შტატის სასამართლო ორგანოებია:
 - ა) შტატის უზენაესი სასამართლო
 - ბ) პირველი ინსტანციის სასამართლო
 - გ) ქვემდგომი სასამართლოები
3. ადგილობრივი სასამართლოები: ა) ოლქის სასამართლო ბ) საგრაფოს (საგრაფოების) სასამართლო გ) ქალაქის სასამართლო.

ამერიკის უზენაესი სასამართლო წარმოადგენს უმაღლეს რგოლს, მისი ცხრა წევრი ინიშნება მუდმივად პრეზიდენტის

მიერ სენატის თანხმობით, მოსამართლეთა შემადგენლობიდან ირჩევა სასამართლოს თავმჯდომარე. უზენაესი სასამართლოს კომპეტენცია განსაზღვრულია აშშ კონსტიტუციით, რომლის უფლებამოსილებაშიც შედის საკონსტიტუციო ზედამხედველობის განხორციელება. ასევე იგი კონტროლს აწესებს შტატების კანონმდებლობაზე, თუ რამდენად შეესაბამება როგორც ფედერალურ, ასევე შტატების კონსტიტუციებს. უზენაეს სასამართლოში საკითხები წყდება ხმის უმრავლესობით. ფედერაციული სააპელაციო მოსამართლეები ინიშნებიან მუდმივად პრეზიდენტის მიერ სენატის თანხმობით. მოსამართლის ზღვრული ასაკი 70 წელია.

ფედერალურ სასამართლო იერარქიაში შემდეგი რგოლია 95 საოლქო (რაიონული) სასამართლო, რომელთა მოსამართლეებს ნიშნავს პრეზიდენტი სენატის თანხმობით. აშშ ფედერაციულ დონეზე არსებობს სპეციალიზებული სასამართლოები, განსაკუთრებული იურისდიქციის საფუძველზე სხვადასხვა მიმართულების საქმეების განსახილველად. ასეთ სპეციალიზებულ სასამართლო რიცხვს მიეკუთვნება საპრეტენზიო სასამართლო, საბაჟო სასამართლოები, საგადასახადო სასამართლოები, სამხედრო სააპელაციო სასამართლოები.

თითოეულ შტატში სასამართლო სისტემის უმაღლეს რგოლს წარმოადგენს შტატის უზენაესი სასამართლო, რომლის მოსამართლეებს (3-დან 9-მდე) ნიშნავს გუბერნატორი სხვადასხვა შტატში სხვადასხვა ვადით. შტატებში მოქმედებს შტატის სააპელაციო სასამართლოებიც, რომლებიც იზილავენ სისხლისა და სამოქალაქო საქმეებს პირველი ინსტანციის წე-

სით, ასევე ქვემდგომი სასამართლოების მიერ გამოტანილ დადგენილებებსა და გადაწყვეტილებებს.

აშშ სასამართლო სისტემის ძირითად რგოლს წარმოადგენენ ადგილობრივი სასამართლოები, რომლებიც მოქმედებენ ოლქებში, საგრაფოებსა და ქალაქებში. სასამართლო სისტემის თავისებურ რგოლს წარმოადგენს მაგისტრატების სასამართლო, რომლებიც როგორც წესი აირჩევენ, ხოლო ფედერაციული მაგისტრატები კი ინიშნებიან 8 წლით საოლქო ფედერაციული სასამართლოების მიერ, მარტივი სისხლის სამართლისა და სამოქალაქო საქმეების გასარჩევად. აშშ-ში ასევე ფუნქციონირებს კონსტიტუციური კოლეგიური ორგანო „დიდი ჟიური“.

დიდი ჟიური იკრიბება პროკურორის (ატორნის) მოთხოვნის, ასევე ბრალდებულისა და მისი დამცველის შუამდგომლობის საფუძველზე, რომელიც დახურულ სხდომებს ატარებს და სხდომის ოქმების შედგენა არ ხდება. „დიდი ჟიური“ განიხილავს ისეთ საქმეებს, როდესაც სასჯელის ზომა გათვალისწინებულია ერთ წელზე მეტი ხნით თავისუფლების აღკვეთით ან სიკვდილით დასჯით, თუმცა ბრალდებულსა და დაცვის მხარეს უფლება აქვთ უარი თქვან ამ წესით საქმის განხილვაზე.

აშშ-ში ბრალდებულის თაობაზე ვერდიქტის გამოტანიდან ორი წლის განმავლობაში, ბრალდებულის ადვოკატს შეუძლია მოითხოვოს ახალი პროცესის გამართვა ბრალდებულის სასარგებლოდ აქამდე უცნობი სამხილების გამოჩენის შემთხვევაში. მან უნდა დაამოწმოს, რომ მათი არსებობა წინათ არ იცოდა და ისინი თავისი ბუნებით აბათილებენ ვერდიქტს. მო-

სამართლე განსაზღვრავს საჩივრის საფუძვლიანობას. თუ მას სათანადოდ დასაბუთებულად ჩათვლის, მოხდება ვერდიქტის გაუქმება. მაგრამ პროცესი შეიძლება განახლდეს, თუ იმავე ფაქტებისათვის მოსარჩელე მოითხოვს წესით ღვენის განახლებას.¹

ამერიკულ სამართალში, როგორც შტატების, ისე ფედერალურ დონეზე დაინტერესებულ პირს შეაქვს შუამდგომლობა, სადაც მითითებული უნდა იყოს რატომ მიიჩნევა მიღებული გადაწყვეტილება უკანონოდ. თუ საჩივარი არ არის დასაბუთებული, მოსამართლე მას არ განიხილავს, საპირისპირო შემთხვევაში, ხელს აწერს და შესაბამის ციხის უფროსს თხოვს მიუყვანოს მას პატიმარი სათანადო დოკუმენტებით. იმართება დებატები და მოსამართლე ერკვევა საქმის ვითარებაში. თუ მოსამართლე გადაწყვეტილებას უკანონოდ ჩათვლის, პატიმარი განთავისუფლდება, წინააღმდეგ შემთხვევაში ბრუნდება ციხეში. პატიმარს უფლება აქვს გადაწყვეტილება გაასაჩივროს ფედერალურ დონეზე სააპელაციო სასამართლოში, გადაწყვეტილების გასაჩივრება კიდევ შეიძლება ფედერალურ უზენაეს სასამართლოში.

ამერიკაში არსებობს მოსამართლის თანაშემწის (კლერკი) ინსტიტუტი, რომელიც აქვეყნებს საბრალდებო აქტის პროექტს. საბოლოო ჯამში დიდი ყიურის ძირითად მიზანს წარმოადგენს ბრალდებულის პასუხისგებაში მიცემის კანონიერების გადაწყვეტა და წინასწარი გამოძიების ობიექტურობის შეფასება, რის შემდეგაც საქმე გადადის ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოში. ნაფიც მსაჯულთა არჩევა არ ხდება, ისინი

¹ იხ. ჟ. პრადელი, დას. ნაშ. გვ. 411.

უნდა იყვნენ აუცილებლად აშშ მოქალაქენი და არავითარი შეხება არ უნდა ჰქონდეთ განსახილველ საქმესთან. ღგება მათი სიები მოსამართლის მონაწილეობით, შერჩევა ხდება ან-კეტური კანონმდებლობით. გარკვეული კატეგორიის მუშაკებს (პოლიცია, საზღვაო, საავიაციო, რკინიგზა და ა.შ.) ეკრძალებათ ნაფიცი მსაჯულობა¹.

აშშ-ში ძირითადად სასამართლო პროცესის წარმართვის და საქმის განხილვის ორი ფორმა გამოიყენება ა) გამარტივებული წესით საქმის განხილვა ე.ი. მოსამართლის მიერ ერთ-პიროვნულად ბ) კოლეგიურად ნაფიც მსაჯულთა მიერ.

ამერიკული სამართლის სისტემის მკვლევარები ერთხმად აღიარებენ, რომ ეს არის ქვეყანა, რომელიც უზრუნველყოფს საჯაროობის პრინციპს საიდუმლოებაზე. ამის არგუმენტები მრავალია, მაგალითისათვის შეიძლება მოვიყვანოთ პოლიციის მიერ წარმოებული გამოძიება, რომელიც გასაიდუმლოებულია, ეჭვმიტანილი წარედგინება დაბალი რანგის მოსამართლეს, რომელიც აზუსტებს ბრალდებას, უგზავნის საბრალდებო აქტს სხვა მოსამართლეს, რომელმაც უნდა გადაწყვიტოს დამნაშავეა თუ არა მოცემული პირი. ეს ორი ოპერაცია ხორციელდება საჯაროდ. ამ საჯაროობის პრინციპს არღვევს მხოლოდ დიდი ჟიურის მონაწილეობით მიმდინარე სხდომა, რადგანაც გამოძიების უკანასკნელი გასაიდუმლოებული ფაზაა საბრალდებო აქტის მიღება დიდი ჟიურის მიერ, თუმცა საბრალდებო აქტის მისაღებად დიდი ჟიურის ჩართვის დროსაც საიდუმლოების

¹ Федеральное Бюро расследований: Место в системе органов расследования, Функции и порядок проведения оперативно-следственных мероприятий. Справочные Материалы под. В.Ф. Власихина. М. РФН Институт США и Канады, 1998 г. С. 2-20.

დაცვა აბსოლუტური არ არის, რადგანაც მოწმეებს საჯაროდ შეუძლიათ თავიანთი მოსაზრების გამოთქმა, თანაც დასაშვებია საიდუმლოების გამჟღავნება, თუ არსებობს ეჭვი პროცესის არასწორად წარმართვისა, განაჩენის გამოტანის დროს საჯაროობა სრულად არის დაცული, ხდება დებატების ტელეტრანსლაცია, თუ ამის საჭიროება იქნება.

საჯაროობის ძირითადი პრინციპი ემყარება კონსტიტუციის პირველ შესწორებას. „კონგრესის მიერ არ უნდა იქნეს მიღებული არც ერთი კანონი... რომელიც აღკვეთს სიტყვის ან პრესის თავისუფლებას“. პრესასთან ურთიერთობაში მოსამართლის რეგლამენტაციას აწესრიგებს 1990 წელს ძალაში შესული მოსამართლის ქცევის კოდექსი, სადაც ნათქვამია „მოსამართლემ არ უნდა გააკეთოს საჯარო შეფასება, რომელმაც შესაძლოა გავლენა იქონიოს მიმდინარე ან მოსალოდნელ პროცესზე, მოახდინოს მისი ლოიალურობის კომპრომეტირება, არ უნდა გაკეთდეს არავითარი საჯარო კომენტარი, რომელიც დაბრკოლებას შეუქმნის პროცესის ან სხდომის მიმდინარეობას. მოცემული მუხლი არ უკრძალავს მოსამართლეს ზოგადი განცხადებების გაკეთებას“.¹

მოკლედ ასეთია ამერიკის სასამართლო სისტემა, რომელიც ერთი შეხედვით რთული სტრუქტურული აგებულებისაა, მაგრამ მისი მუშაობა დიდი ეფექტურობით ხასიათდება.

ამერიკის შეერთებული შტატების გამოძიების ორგანოთა სისტემაც თავისებურებებით ხასიათდება. ქვეყანაში მოქმედ ყველა სამართალდამცავ ორგანოს გამოძიების უფლება გააჩნია, ამიტომ ამ სფეროში ერთიანი სისტემა არ არსებობს. მო-

¹ იხ. ე. პრადელი, დას. ნაშ. გვ. 281-282.

ქმედი კანონმდებლობა ამერიკის გამოძიებას სამ საფეხურად ყოფს: ფედერალური, შტატების და ადგილობრივი საგამოძიებო ორგანოები. გამოძიების პროცესისათვის ძირითად პრინციპს წარმოადგენს ბრალდებისა და დაცვის მხარეთა ფუნქციების მკვეთრი გამიჯვნა და მათ შორის შეჯიბრებითობის პრინციპების პრიორიტეტი.

იერარქიულად ამერიკული გამოძიების ფლაგმანი ფედერაციული პოლიციური სტრუქტურებია, რომელთა კომპეტენცია ყველა შტატზე ვრცელდება და აწარმოებენ გამოძიებას თავისი კომპეტენციის ფარგლებში და მათ საქმიანობაზე კონტროლს აწესებს ქვეყნის იუსტიციის დეპარტამენტი. ამერიკისათვის დამახასიათებელია პოლიტიკური პოლიცია, ანუ გამოძიების ფედერალური ბიურო, რომელიც განსაკუთრებული საქმეების (გაძარცვა, სამშობლის ღალატი, ჯაშუშობა და ა.შ.) გამოძიებითაა დაკავებული.

ამერიკის შეერთებულ შტატებში პროკურორის (ატორნეი) ფუნქციები რადიკალურად განსხვავდება სხვა ქვეყნების საპროკურორო საქმიანობისაგან.

ამერიკის შეერთებული შტატების გენერალური პროკურორი (ატორნეი) ინიშნება პრეზიდენტის თანხმობით 4 წლის ვადით. მისდამი დაქვემდებარებაში იმყოფება 94 ფედერალური პროკურორის საგამოძიებო სამსახური, მას ემორჩილება ასევე მარშლის ინსტიტუტი თავისი აპარატით. გამოძიების უფლებით სარგებლობს ფინანსთა სამინისტროს საგადასახადო, საბაჟო, ზაზინის დაცვის სამსახურები. ფოსტის სამინისტროს ინსპექციები, ჯანმრთელობის დაცვის სამინისტროს შესაბამისი სამსახურები და ა.შ.

თითოეულ შტატში ძირითად საგამოძიებო ორგანოდ პოლიცია ითვლება, რომელსაც სათავეში უდგას უფროსი ანუ შეფი. პოლიციის უფროსს (შეფს) ნიშნავს შტატის გუბერნატორი და იგი ანგარიშვალდებულია მის წინაშე. შტატის პოლიცია შედგება განყოფილებებისაგან, რომლებიც იქნება დანაშაულობათა სახეობების მიხედვით. შტატში სახელმწიფო ბრალმდებლის ფუნქციას ასრულებს შტატის პროკურორი (ატორნეი), რომლის აპარატს გააჩნია გამოძიების უფლება დანაშაულობათა სახეობების მიხედვით. შტატის პროკურორს არ გააჩნია სხვა საპოლიციო განყოფილებაზე ზედამხედველობის ფუნქცია,

ადგილობრივ დონეზე გამოძიებას აწარმოებს საოლქო, საგრაფო, საქალაქო და დასახლებული პუნქტების პოლიცია. ადგილობრივი პოლიციის უფროსი (შერიფი) ინიშნება შტატის გუბერნატორის მიერ, ზოგიერთ შემთხვევაში ირჩევენ ამა თუ იმ დასახლების მაცხოვრებლები 2-დან 4-მდე წლის ვადით, რომელიც ასევე ითვლება თავის კომპეტენციის ფარგლებში გამოძიების ხელმძღვანელადაც და პასუხს აგებს მის სამოქალაქო ტერიტორიაზე თავისუფლების აღკვეთის ადგილებზე, წესრიგის დაცვაზე, მონაწილეობს საარჩევნო კანონის განხორციელებაში, ნაფიც მსაჯულთა შერჩევაში. გადასახადების აკრეფაში და სხვა კანონით მინიჭებული უფლებამოსილებათა განხორციელებაში.

შედარებით პატარა დასახლებულ პუნქტებში პოლიციის ორგანოებს ხელმძღვანელობს კონსტებლი, რომელსაც ირჩევენ 2-4 წლის ვადით. ზოგან ხდება მათი დანიშვნაც ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოთა ხელმძღვანელის მიერ.

იგი ასრულებს კანონით მინიჭებულ ყველა უფლებას მიკრო მასშტაბით. ამ დონეზეც არსებობს პროკურორის (ატორნეი) ინსტიტუტიც, რომელსაც ნიშნავენ ან ირჩევენ 4-6 წლის ვადით. მას ევალება გამოძიების სფეროს ხელმძღვანელობა, მას საკუთარი აპარატი და სამსახურები გააჩნია. გარდა ამისა, ზოგიერთ შტატში ფუნქციონირებს კორონიორის ინსტიტუტიც. კორონიორი ინიშნება ან კიდევ ირჩევა 2-4 წლის ვადით. მის ფუნქციას შეადგენს მკვლელობის, თვითმკვლელობის საქმეთა გამოძიება და ამ საქმეებთან დაკავშირებული ქონების დაცვის უზრუნველყოფა, იგი გარკვეული დამოუკიდებლობით სარგებლობს. კანონის ფარგლებში გამოძიების ფუნქციას არსულებენ კერძო დეტექტივები, კლიენტებთან ხელშეკრულების გაფორმების საფუძველზე, გამოძიების, მტკიცებულებისა და სხვა საჭირო საბუთების მოპოვების უფლება გააჩნია ეჭვმიტანილის ან ბრალდებულის დამცველს.¹ მოკლედ ასე გამოიყურება საგამოძიებო უწყებათა სტრუქტურა და კომპეტენცია აშშ-ში.

მთელი მსოფლიოს სამართალდამცავი სამსახურის მუშაკებისათვის ცნობილია აშშ გამოძიების ფედერალური ბიურო, სადაც კადრების მიღება სახელმწიფო პოლიტიკის დონეზეა აყვანილი და იქ დასაქმებულთა წინაშე ისეთივე მოთხოვნებია, როგორც სახელმწიფო მმართველობის სისტემაში მომუშავე მოხელეთა მიმართ. ამ უწყებაში არ არსებობს დისკრიმინაციული დამოკიდებულება, რაც შეიძლება იყოს: რასის, სქესის, ეთნიკური წარმოშობის, ინვალიდობით გამოწვეულიც კი. ოპერატიულ-საგამოძიებო შემადგენლობაში (მათ შორის სპეციალური აგენტები) 17,8% ქალია, 5,7% შავკანიანი, 7%

¹ INTERNET: <http://www.fbi.gov/programs/academy/bsu/bsu.htm>

ლათინოამერიკული წარმოშობის, 2,4% აზიური წარმოშობის, 0,5% ამერიკელი ინდიელი, სპეცაგენტებს შორის საშუალოდ 97 პირი, ხოლო მომსახურე პერსონალთა შორის კი 877 კაცი ინვალიდია. ამ უკანასკნელთა გარდა, ყველა სწავლებას გადის გამოძიების ფედერალური ბიუროს აკადემიაში, რომელიც ტერიტორიულად იმყოფება აშშ სამხედრო-საზღვაო ბაზაზე კვანტიკოში, ვირჯინიის შტატში. აკადემიამ ფუნქციონირება დაიწყო 1972 წელს, მას უკავია 385 კვ.კმ. ფართი. ხასიათდება სანიმუშო წესრიგითა და საიდუმლოების დაცვის მკაცრი რეჟიმით. აქვეა განლაგებული უკანონო ნარკობიზნესის წინააღმდეგ ბრძოლის კანონმდებლობის მიღების სასწავლო ცენტრი (DEA). კომპლექსში შედის სასწავლო შენობა, 1000 ადგილზე აუდიტორია, საცხოვრებელი კორპუსი, ადმინისტრაციის ოფისები, ბიბლიოთეკა, სასადილო, უზარმაზარი სპორტული დარბაზი, ავტოფარეხი. ერთი სიტყვით ეს არის პატარა ტიპის ქალაქური დასახელება (Hogin's Alley). აკადემიაში გადიან პირველ-დაწყებითი სწავლებას, გადამზადებას და კვალიფიკაციის ამაღლებას. სწავლების ამ ფორმებთან შესაბამისობაშია მოყვანილი სასწავლო პროგრამები. გარდა ამისა, აკადემიაში მიმდინარეობს სამეცნიერო-კვლევითი მუშაობა, რაც ხელს უწყობს ოპერატიულ-სამძებრო და საგამომძიებლო საქმიანობის გაუმჯობესებას ქვეყნის მასშტაბით. აკადემიაში ხელმძღვანელობის გარდა დასაქმებულია 100-მდე სპეცაგენტი, რომლებიც ასრულებენ ინსპექტორ-მასწავლებლის მოვალეობას და 30-მდე ტექნიკურ-საყოფაცხოვრებო მომსახურების სფეროს მუშაკი, ყველა ინსტრუქტორს ვირჯინიის უნივერსიტეტის მიერ აქვს მიცემული მასწავლებლის წოდება.

გამოძიების ფედერალური ბიუროს ოპერატიულ-სამძებრო მუშაკი იგივე „სპეციალური აგენტი“, აღჭურვილია სამართალდამცავი თანამშრომლის ყველა უფლებამოსილებით, მას შეუძლია ატაროს ცეცხლსასროლი იარაღი, დააკავოს ეჭვმიტანილი, სასამართლოს სანქციით დააპატიმროს პიროვნება, ჩაატაროს ჩხრეკა, ამოღება, დააწესოს ელექტრომეთვალყურეობა და მოსმენა. კანონის ფარგლებში, აწარმოს სხვა სამძებრო-ოპერატიული ღონისძიება, რომელიც არ ითხოვს მოსამართლის სანქციას. სპეციალური აგენტების მომზადების პროცესი გრძელდება 16 კვირას, საათების რაოდენობა შეადგენს 645-ს. ამ ხნის მანძილზე ასწავლიან სამი მიმართულებით: ა) თეორიული მომზადება (აქ შედის ცეცხლსასროლი იარაღის გამოყენების წესებიც) ბ) ფიზიკური მომზადება (თავდაცვის ტექნიკური ხერხები) გ) პრაქტიკული ვარჯიშები. ბოლოს სპეც. აგენტის მომზადების საბოლოო შეფასება ხდება ტესტირებით. აკადემიას ქვეყანაში 5 წელიწადი აქვს, სადაც სპეც. აგენტები ღებულობენ საჭირო და აუცილებელ მომზადებას. ისინი ეუფლებიან კანონმდებლობას, თანამედროვე ელექტრო და კომპიუტერულ ტექნიკას, საბრძოლო ხელოვნებას, ავტო და საფრენ საშუალებებს და ა.შ. ერთი სიტყვით, აკადემიადამთავრებული სპეც. აგენტი მზადაა ყველაფრისათვის და ღებულობს წოდებას „გ.ფ.ბ-ს აგენტი“. ამერიკის გამოძიების ფედერაციური ბიუროს აკადემია გასაიდუმლოებული დაწესებულებაა და იქ შესვლის უფლება ყველას არ გააჩნია, ექსკუსიები და სხვა ღია ღონისძიებები არ დაიშვება.

ანაზღაურება ძალოვან სტრუქტურებში საკმაოდ მაღალია, რაც სისტემაში კორუფციის წინააღმდეგ ბრძოლის ეფექტური საშუალებაა.

ქვეყანაში განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა მეცნიერებისა და გამოკვლევების დაფინანსებას. ხელისუფლება სამართლიანად მიიჩნევს მას მთელი ტექნიკური პროგრესის უმნიშვნელოვანეს ბერკეტად. ამ სფეროში დაბანდებული ფინანსები ალმატება ანალოგიურ დანახარჯებს ერთად აღებულს ინგლისს, საფრანგეთს, გერ-სა და იტალიაში.

მეცნიერულ-კვლევითი და საცდელ-საკონსტრუქტორო სამუშაოებზე დასაქმებულთა შორის ზუსტ სამეცნიერო დარგებსა და მედიცინაში ნობელის პრემიის ლაურეატების რაოდენობა გაცილებით მაღალია და სამეცნიერო ლაბორატორიების ტექნიკური აღჭურვილობა უკეთესია ევროპულ ქვეყნებთან შედარებით.

საწარმოო კადრების მომზადება ამერიკის შეერთებულ შტატებში ხორციელდება სამი გზით 1. განათლების საერთო სისტემის ფარგლებში 2. კერძო ქსელი (მართვის ამერიკულ ასოციაციაში) 3. სამრეწველო ფირმებში.

საქმიანი ადმინისტრაციის სკოლები ორი სახისაა — ორწლიანი და ოთხწლიანი.

ოთხწლიან სკოლაში შესასვლელად აუცილებელია ზოგადი საშუალო განათლება, სწავლების პირველ ორ წელს ასწავლიან ზოგადსაგანმანათლებლო საგნებს, ბოლო ორ წელს კი გადიან საქმიანი ადმინისტრაციის დისციპლინებს. ამ სკოლების დამთავრების შემდეგ კურსდამთავრებულები ღებულობენ ბაკალავრის წოდებას.

ორწლიან სკოლებში შესასვლელად საჭიროა უმაღლესი განათლება, ან ბიზნესის ოთხწლიანი სკოლის დამთავრება. ამ სკოლებში ფუნქციონირებს მოკლევადიანი კურსები ერთი თვიდან 6 თვემდე, მას ჰქვია კადრების საერთო გადამზადება.

ამერიკაში ფუნქციონირებს დაახლოებით 1100 ასეთი სკოლა, მაგრამ ყველაზე პრესტიჟულად ითვლება ჰარვარდის უნივერსიტეტის საქმიანი ადმინისტრაციის სკოლა, სადაც მოხვედრა არც თუ ისე იოლია და მასაჩუსეტის ტექნოლოგიურ ინსტიტუტთან არსებული სლოუნის საქმიანი ადმინისტრაციის სკოლა.

ამერიკის შეერთებული შტატები იურიდიული სასწავლებლების და სამართლებრივი სკოლების ნაკლებობას არ განიცდის. არსებულ 200 იურიდიულ დაწესებულებებში 100-მდე სამართლებრივი სკოლა შედის, რომლებიც ამერიკის სამართლებრივი სკოლების ასოციაციის წევრებია და მეორე, აღიარებული არიან ამერიკის ადვოკატთა ასოციაციის მიერ. სამართლებრივი სკოლები მხოლოდ იურისტის პროფესიით მუშაობის მსურველებს იღებს. ისინი ნაკლებად ზრუნავენ სწავლების პროცესში, სტუდენტთა ზოგად კულტურაზე, რადგანაც მათ ეს ისედაც უნდა გააჩნდეთ კოლეგებიდან.

სამართლის ამერიკულ სკოლებში სწავლების კურსი ძალზე თავისებურებებით ხასიათდება, მსმენელმა წინასწარ უნდა წაიკითხოს გადაწყვეტილებათა თუ ნორმებიდან ამონაკრებთა გარკვეული ოდენობა, რომელსაც გადმოსცემს და შეკითხვებით ავსებს მისთვის საინტერესო პრობლემებს. კითხვა-პასუხების გზით იღებენ ცოდნას. ლექციების კითხვის მეთოდი გამოიყენება იშვიათ შემთხვევაში. ცალკეული დისციპლინების შესწავლას პრაქტიკული ხასიათი აქვს. საბოლოოდ, სკოლები ორიენტირებულია მანამდე მიღებული ზოგადი განათლების ბაზაზე სტუდენტს შეასწავლოს იურისტის პროფესია, რაც ემსახურება ვიწრო, მაგრამ კვალიფიციური კადრების მომზადების საქმეს.

წმ. ქართული სამართლის სისტემა

სამართლის თეორიაში ჩამოყალიბებულია აზრი, რომ კანონმდებლობის სისტემა გულისხმობს ნორმატიულ-სამართლებრივი აქტების ერთობლიობას, მათი შინაარსობრივი და სტრუქტურული მახასიათებლებით ეს არის სამართლის გარეგანი გამოხატვა, რომელიც თავის რეალურ ყოფას იღებს ფორმალურად განსაზღვრულ აქტებში—დოკუმენტებში. მაგრამ სამართლისა და კანონმდებლობის სისტემების თანხვედრა ცალკეული ნორმიდან სამართლამდე მთლიანობაში აბსოლუტური არ არის —გარკვეულ საზღვრებში ისინი არსებობენ დამოუკიდებლად, რადგან თავთავისი სპეციფიკა, განვითარების საკუთარი ტენდენციები გააჩნიათ.

კანონმდებლობის სისტემა იქმნება სამართლებრივი ნორმების გამოცემის, ოფიციალური დოკუმენტებით მათი განმტკიცებისა და ამ აქტების სისტემატიზაციის შედეგად. იგი რთული სტრუქტურის და საფუძვლებისაა. კრიტერიუმების მიხედვით შეიძლება გამოვყოთ კანონმდებლობის ჰორიზონტალური, ვერტიკალური და კომპლექსური სახეები.

კანონმდებლობის სისტემის ჰორიზონტალური (დარგობრივი) აგებულება განპირობებულია სამართლებრივი მოწესრიგების საგნით - ფაქტობრივი საზოგადოებრივი ურთიერთობებით. ამ კრიტერიუმით გამოიყოფა კანონმდებლობის დარგები, რომლებიც შეესაბამება სამართლის

სისტემის დარგებს (კონსტიტუციური უფლება - კონსტიტუციური კანონმდებლობა, შრომის უფლება - შრომის კანონმდებლობა, სამოქალაქო საპროცესო უფლება - სამოქალაქო პროცესუალური კანონმდებლობა).

ვერტიკალური (იერარქიული) აგებულება ასახავს სახელმწიფო ორგანოებისა და ნორმატიულ-სამართლებრივი აქტების იერარქიას იურიდიული ძალის მიხედვით. საქართველოს 1995 წლის კონსტიტუციით, „ნორმატიული აქტების შესახებ“ კანონით მიღებულია შემდეგი კლასიფიკაცია. ნორმატიულ-სამართლებრივი სისტემის თავში დგას კონსტიტუცია, შემდეგ კონსტიტუციური კანონები, ორგანული კანონები.

საქართველოს ნორმატიული აქტებია:

საქართველოს კონსტიტუცია;

საქართველოს კონსტიტუციური კანონი;

საქართველოს კონსტიტუციური შეთანხმება;

საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულება და შეთანხმება;

საქართველოს ორგანული კანონი;

საქართველოს კანონი;

საქართველოს პარლამენტის რეგლამენტი;

საქართველოს პრეზიდენტის დეკრეტი;

საქართველოს პრეზიდენტის ბრძანებულება;

საქართველოს პარლამენტის დადგენილება;

საქართველოს მთავრობის დადგენილება;

საქართველოს ეროვნული ბანკის საბჭოს დადგენილება;

- საქართველოს ფასიანი ქაღალდების კომისიის დადგენილება;
- ბუღალტრული აღრიცხვის სტანდარტების კომისიის დადგენილება;
- აუდიტორული საქმიანობის საბჭოს კოლეგიის დადგენილება;
- ცენტრალური საარჩევნო კომისიის დადგენილება;
- საქართველოს ენერგეტიკის მარეგულირებელი ეროვნული კომისიის დადგენილება;
- საქართველოს კომუნიკაციების ეროვნული კომისიის დადგენილება;
- საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება;
- საქართველოს ფინანსური მონიტორინგის სამსახურის უფროსის ბრძანება;
- საქართველოს კონტროლის პალატის თავმჯდომარის ბრძანება;
- საქართველოს სახელმწიფო შესყიდვების სააგენტოს თავმჯდომარის ბრძანება;
- თავისუფალი ვაჭრობისა და კონკურენციის სააგენტოს უფროსის ბრძანება;
- საქართველოს დაზღვევის სახელმწიფო ზედამხედველობის სამსახურის უფროსის ბრძანება;
- საქართველოს ნავთობისა და გაზის რესურსების მარეგულირებელი ეროვნული კომისიის დადგენილება (09.06. 2006 №3241).
- საქართველოს ტრანსპორტის მარეგულირებელი ეროვნული კომისიის დადგენილება (25.05.2006 №3181)

საქართველოს მინისტრის ბრძანება;

სახელმწიფო დაცვის სპეციალური სამსახურის უფროსის ბრძანება;

საქართველოს საგარეო დაზვერვის სპეციალური სამსახურის უფროსის ბრძანება;

აკრედიტაციის ერთიანი ეროვნული ორგანოს – აკრედიტაციის ცენტრის გენერალური დირექტორის ბრძანება.

სტანდარტების, ტექნიკური რეგლამენტებისა და მეტროლოგიის ეროვნული სააგენტოს გენერალური დირექტორის ბრძანება.

აუხაზეთისა და აჭარის ნორმატიული აქტებია: ავტონომიური კონსტიტუცია, ავტონომიური რესპუბლიკის კანონი, ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლესი წარმადგენლობითი ორგანოს დადგენილება, ავტონომიური რესპუბლიკის მინისტრთა საბჭოს დადგენილება, ავტონომიური რესპუბლიკის მინისტრისა და აღმასრულებელი ხელისუფლების სხვა სახელმწიფო უწყების ხელმძღვანელის ბრძანება და ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლესი საარჩევნო კომისიის დადგენილება.

ადგილობრივი თვითმმართველობის (მმართველობის) ორგანოთა და თანამდებობის პირთა ნორმატიული აქტებია: საკრებულოს გადაწყვეტილება, გამგეობის (მთავრობის) გადაწყვეტილება, ქ. თბილისის მთავრობის დადგენილება, გამგებლის (მერის) ბრძანება.

საქართველოს საკანონმდებლო აქტებია: საქართველოს კონსტიტუცია, კონსტიტუციური კანონი, ორგანული კანონი, საქართველოს კანონი, საქართველოს პარლამენტის რეგლამენტი, საქართველოს პრეზიდენტის დეკრეტი.

საქართველოს კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტებია;
საქართველოს პრეზიდენტის ბრძანებულება;
საქართველოს პარლამენტის დადგენილება;
საქართველოს მთავრობის დადგენილება;
საქართველოს ეროვნული ბანკის საბჭოს დადგენილება;
საქართველოს ფასიანი ქაღალდების კომისიის დადგენი-
ლება;

ბუღალტრული აღრიცხვის სტანდარტების კომისიის დად-
გენილება;

აუდიტორული საქმიანობის საბჭოს კოლეგიის დადგენი-
ლება;

ცენტრალური საარჩევნო კომისიის დადგენილება;

საქართველოს ენერგეტიკის მარეგულირებელი ეროვნული
კომისიის დადგენილება;

საქართველოს კომუნიკაციების ეროვნული კომისიის დადგე-
ნილება;

საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება;

საქართველოს ფინანსური მონიტორინგის სამსახურის
უფროსის ბრძანება;

საქართველოს კონტროლის პალატის თავმჯდომარის ბრძა-
ნება;

საქართველოს სახელმწიფო შესყიდვების სააგენტოს თავმ-
ჯდომარის ბრძანება;

თავისუფალი ვაჭრობისა და კონკურენციის სააგენტოს
უფროსის ბრძანება;

საქართველოს დაზღვევის სახელმწიფო ზედამხედველობის
სამსახურის უფროსის ბრძანება;

საქართველოს ნავთობისა და გაზის რესურსების მარეგულირებელი ეროვნული კომისიის დადგენილება.

საქართველოს ტრანსპორტის მარეგულირებელი ეროვნული კომისიის დადგენილება.

საქართველოს მინისტრის ბრძანება;

სახელმწიფო დაცვის სპეციალური სამსახურის უფროსის ბრძანება;

საქართველოს საგარეო დაზვერვის სპეციალური სამსახურის უფროსის ბრძანება;

აკრედიტაციის ერთიანი ეროვნული ორგანოს – აკრედიტაციის ცენტრის გენერალური დირექტორის ბრძანება.

სტანდარტების, ტექნიკური რეგლამენტებისა და მეტროლოგიის ეროვნული სააგენტოს გენერალური დირექტორის ბრძანება.

საქართველოს საკანონმდებლო და კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტები ქმნიან საქართველოს კანონმდებლობას.

საქართველოს ნორმატიული აქტი მოქმედებს საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე, თუ თვით ამ ნორმატიული აქტით სხვა რამ არ არის დადგენილი და სავალდებულოა შესასრულებლად.

ავტონომიური რესპუბლიკის ნორმატიული აქტი მოქმედებს ავტონომიური რესპუბლიკის მთელ ტერიტორიაზე, თუ თვით ამ ნორმატიული აქტით სხვა რამ არ არის დადგენილი, და სავალდებულოა შესასრულებლად.

ადგილობრივი თვითმმართველობის (მმართველობის) ორგანოს ნორმატიული აქტი მოქმედებს და სავალდებულოა შე-

სასრულებლად ადგილობრივი თვითმმართველობის (მმართველობის) მთელ ტერიტორიაზე.

ნორმატიული აქტი მოქმედებს საქართველოს მოქალაქეებისა და საქართველოში მყოფ უცხოელთა მიმართ, თუ საერთაშორისო ხელშეკრულებით ან შეთანხმებით, ან საკანონმდებლო აქტით სხვა რამ არ არის დადგენილი.

კანონმდებლობის სისტემაში კომპლექსური მიდგომები იქმნება სამართლებრივი მოწესრიგების ობიექტის და სახელმწიფო მართვის სისტემის მიხედვით. მათ შეიძლება მივაკუთვნოთ ბუნებისდამცავი, სატრანსპორტო კანონმდებლობა, ნორმატიული აქტები, რომლებიც განსაზღვრვენ ცალკეული სოციალური ჯგუფების (ახალგაზრდების, ქალების, ვეტერანების) სამართლებრივ მდგომარეობას და სხვა.¹

იმის შესახებ, თუ რა მნიშვნელობა აქვს კანონმდებლობისა და სამართლის სრულყოფილ სისტემებს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, ცნობილი მოაზროვნე თომას კარლაიდი წერდა: „კანონმდებლობის ჩინებული სტრუქტურა, აღმასრულებელი ორგანოს სწორი კონტროლი, სამართლის ბრძნული მოწყობა არის ის ყოველივე, რაც ადამიანურ ბედნიერებას სჭირდება“.²

აქედან გამომდინარე, ნათლად სჩანს, თუ რაოდენ დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ქვეყანაში სამართლის სისტემის სწორად ფორმირების პრობლემას.

¹ პარლამენტის უწყებანი, საკანონმდებლო დამატება №33, 1 ივლისი, 1997წ.

² იხ. ტ. კარლაიდი, დროის ნიშნები. ესეები. თბ., გვ. 141.

სწორედ ამ მიდგომით განვიხილავთ გასული საუკუნის 90-იანი წლების საქართველოს სამართალს, რომელიც ზოგადად სამართლის სისტემის ჩამოყალიბების საფუძველია. კონსტიტუციის მიღებამდე, ქვეყანაში მოქმედებდა ახალი ნორმატიული აქტები, სადაც მოცემული იყო კონსტიტუციური ხასიათის ნორმები. მათ შორის აღსანიშნავია 1992 წლის 6 ნოემბრის კანონი „სახელმწიფო ხელისუფლების შესახებ“, რომელიც მიიღო 1992 წლის ოქტომბერში არჩეულმა პარლამენტმა. კანონის შესავალ ნაწილში აღნიშნული იყო, რომ კონსტიტუციის მიღებამდე იგი „განსაზღვრავს ქვეყნის საგანგებო საშინაო და საგარეო მდგომარეობით განპირობებულ საქართველოს სახელმწიფოს უმაღლესი ორგანოების უფლებამოსილებას“. კანონის შესაბამისად, საქართველოს სახელმწიფოებრივი მმართველობის ფორმად აღიარებული იყო რესპუბლიკა, უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოდ კი – პარლამენტი, უმაღლეს აღმასრულებელ-განკარგულებელ ხელისუფლებას კი წარმოადგენდა საქართველოს სახელმწიფოს მეთაური და საქართველოს მინისტრთა კაბინეტი. სახელმწიფოს მეთაური იმავდროულად იყო პარლამენტის თავმჯდომარეც. რაც შეეხება საქართველოს რესპუბლიკის ქალაქებში, რაიონებში, დაბებში და თემებში, სოფლებში ხელისუფლებისა და მმართველობის ადგილობრივ ორგანოებს წარმოადგენდნენ საკრებულოები, გამგეობები, გამგებლები. მართლმსაჯულებას კი ანზორციელებდნენ სასამართლოები. კანონით გათვალისწინებული იყო ეროვნული უშიშროებისა და თავდაცვის საბჭო და ა.შ. რაც შეეხება სამართლის ტრადიციულ დარგებს იყოფიან მატერიალურად და პროცესუალურად. მატერიალურ

სამართალს განეკუთვნება, სამოქალაქო, შრომის, სისხლის, მიწის სამართალი. პროცესუალურს—სამოქალაქო, სისხლის სამართლის პროცესი და ადმინისტრაციულ-საპროცესო სამართალი. ასევე ყალიბდება კონსტიტუციურ-საპროცესო სამართალიც. განვიხილოთ უფრო დაწვრილებით ზოგიერთი მათგანი:

კონსტიტუციური სამართალი საქართველოს სუვერენული სახელმწიფოს ეროვნული სამართლებრივი სისტემის განუყოფელი ნაწილია, რომელიც დამოუკიდებლად განსაზღვრავს და განამტკიცებს იურიდიულ აქტებში თავისი ორგანიზაციის ფორმებსა და პრინციპებს.

კონსტიტუციურმა განვითარებამ საქართველოში თავისებური გზა განვლო, პირველი ეროვნული კონსტიტუცია მიღებული იქნა 1921 წლის 21 თებერვალს დამფუძნებელი კრების მიერ, რომელმაც 3 დღე იარსება. ის შედგებოდა 17 თავისა და 149 მუხლისაგან.

1922 წლის 2 მარტს სრულიად საქართველოს საბჭოების I ყრილობის მიერ მიღებული იქნა საბჭოური კონსტიტუცია, რომელიც 23 თავისა და 134 მუხლისაგან შედგებოდა. 1927 წლის 4 აპრილს საქართველოს სსრ საბჭოების IV ყრილობის მიერ მიღებული იქნა ახალი კონსტიტუცია, რომელიც შედგებოდა 8 თავისა და 144 მუხლისაგან. შემდეგი კონსტიტუცია მიღებული იქნა 1937 წლის 13 თებერვალს საქართველოს საბჭოების VIII საგანგებო ყრილობის მიერ, რომელიც შედგებოდა 14 თავისა და 162 მუხლისაგან. ბოლო საბჭოური კონსტიტუცია მიღებული იქნა 1978 წლის 15 აპრილს, რო-

მელიც შედგებოდა პრეამბულის, თერთმეტი კარის, 22 თავისა და 185 მუხლისაგან, რომელშიც ცვლილებები შევიდა 1984 წლის 7 იანვარს, 1986 წლის 5 ივლისს, 1989 წლის 18 ნოემბერს, 1990 წლის 20 მარტს და 18 ავისტოს, 1990 წლის 14, 15, 22 ნოემბერს, 11-28 დეკემბერს, 1991 წლის 23 იანვარს, 27-28 თებერვალს, 20 მარტს, 14; 23; 27 აპრილს, 23 მაისს, 14 ივნისს, 21, 26 აგვისტოს, 11 და 30 ოქტომბერს.

1995 წლის 24 აგვისტოს მიღებული იქნა დამოუკიდებელი საქართველოს კონსტიტუცია, ქვეყნის უზენაესი კანონი, რომელიც 9 თავისა და 109 მუხლისაგან შედგება.

მკვლევარები თვლიან, რომ კონსტიტუციურ სამართალს, ეროვნული სამართლის სისტემაში წამყვანი ადგილი უკავია. ამის საფუძვლად მიაჩნიათ სამართლის ნებისმიერი დარგის ძირითად წყაროდ კონსტიტუციის პირველადობა, რაშიც არ შეიძლება არ დავეთანხმოთ. ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ცხადია, კონსტიტუციური სამართლის ძირითად წყაროს კონსტიტუცია შეადგენს. გარდა ამისა, ამ დარგის წყაროებად შეიძლება ჩაითვალოს კონსტიტუციური კანონები, ორგანული კანონები, და სხვა კანონები, სადაც მოცემულია კონსტიტუციური საგნით გათვალისწინებული საზოგადოებრივი ურთიერთობების მომწესრიგებელი ნორმები.

კონსტიტუციური სამართლის ინსტიტუტებია მოქალაქეობის, მოქალაქეთა ძირითადი უფლებებისა და მოვალეობების საარჩევნო უფლების ინსტიტუტები, პარლამენ-

ტის, პრეზიდენტის ინსტიტუტი, საქართველოს სახალხო დამცველის ინსტიტუტი და მრავალი სხვა.

ადმინისტრაციული სამართალი საჯარო სამართლის დამოუკიდებელი დარგია, რომელმაც ეროვნული სამართლის სისტემაში განსაკუთრებული ადგილი დაიმკვიდრა სამოქალაქო სამართალთან ერთად, რომლის უმნიშვნელოვანეს ნაწილებს შეადგენს: საპოლიციო, საპასპორტო, სამშენებლო, სასოფლო-სამეურნეო, გარემოს დაცვის, საგზაო, კომუნალური, სამოხელეო სამართალი და ა.შ.¹ იგი საჯარო სამართალს მიეკუთვნება, იმის გაძო, რომ „კერძო სამართლის ელემენტები მასში არ შეიმჩნევა. მოქალაქენი თავიანთ კერძო ბუნებრივ, წარმოით საოჯახო და სხვა უფლებებს მოიპოვებენ არა ადმინისტრაციული, არამედ კერძო სამართლის მეშვეობით“.² ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა შესახებ საქართველოს კანონმდებლობის ამოცანაა, საკუთრების მოქალაქეთა და სოციალურ-ეკონომიკური, პოლიტიკური და პირადი უფლებებისა და თავისუფლებების, აგრეთვე საწარმოთა, დაწესებულებათა, ორგანიზაციათა უფლებებისა და კანონიერი ინტერესების მმართველობის დადგენილი წესის სახელმწიფო და საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვა, სამართალდარღვევათა თავიდან აცილების უზრუნველყოფა, მოქალაქეთა აღზრდა საქართველოს კონსტიტუციის, საქართველოს კანონების ზუსტი და განუხრელი დაცვის, სხვა მოქალაქეთა უფლებების, პატივისა

¹ იხ. ლ. ჭანტურია, შესავალი საქართველოს სამოქალაქო სამართლის ზოგად ნაწილში, თბ. 2000, გვ. 48-49.

² იხ. ვ. ლორია, საქართველოს ადმინისტრაციული სამართალი, თბ., 2005, გვ. 5.

და ღირსების, საერთო ცხოვრების წესების პატივისცემით, დაკისრებულ მოვალეობათა შესრულების სულისკვეთებით. კანონმდებლობით გათვალისწინებულია, რომ ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევად (გადაცდომად) ჩაითვლება სახელმწიფო ან საზოგადოებრივი წესრიგის, საკუთრების, მოქალაქეთა უფლებებისა და თავისუფლებების, მმართველობის დადგენილი წესის ხელმოწყობი მართლსაწინააღმდეგო, ბრალეული (განზრახი ან გაუფრთხილებელი) მოქმედება ან უმოქმედობა, რაც იწვევს ადმინისტრაციულ პასუხისმგებლობას. ადმინისტრაციული სამართალდარღვევა განზრახ ჩადენილად ჩაითვლება, თუ მის ჩამდენს შეგნებული ჰქონდა თავისი მოქმედების ან უმოქმედობის მართლსაწინააღმდეგო სასიათი, ითვალისწინებდა მის მავნე შედეგებს და სურდა ისინი ან უშვებდა მათ. რაც შეეხება ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევებს, გაუფრთხილებლობით ჩადენილად ჩაითვლება, თუ მისი ჩამდენი ითვალისწინებდა თავისი მოქმედების ან უმოქმედობის მავნე შედეგების დადგომის შესაძლებლობას, მაგრამ ქარაფშუტულად ვარაუდობდა მათ თავიდან აცილებას ან არ ითვალისწინებდა ასეთი შედეგების დადგომის შესაძლებლობას, თუმცა უნდა გაეთვალისწინებინა ისინი. კანონმდებლობით ადმინისტრაციული პასუხისმგებლობა ეკისრებათ ადმინისტრაციული სამართალდარღვევის ჩადენის მომენტისთვის თექვსმეტი წლის ასაკს მიღწეულ პირთ.

ადმინისტრაციული კანონმდებლობის ცხოვრებაში პრაქტიკულად გატარება ხდება ადმინისტრაციული საქმიანობით, რომელიც სახელმწიფო მმართველობის პროცესში ხორციელდება, რაც გულისხმობს სახელმწიფოს წინაშე მდგარი ამოცანებისა

და მათი ფუნქციების შესრულების პრაქტიკულ ორგანიზაციას. ადმინისტრაციული სამართლებრივი ურთიერთობანი წარმოიშობიან სახელმწიფო ორგანოთა აღმასრულებელ-განმკარგულებელი საქმიანობის პროცესში. ადმინისტრაციული სამართლის ძირითადი წყაროებია: საქართველოსა და ავტონომიური რესპუბლიკების კონსტიტუციები და კანონები. საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსი, ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსი, ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსი, სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი, საქართველოს მმართველობის ცენტრალური და ადგილობრივ ორგანოთა ნორმატიული აქტები. ადმინისტრაციული სამართლის ცალკეულ ინსტიტუტებს შეადგენენ: საჯარო სამსახურის, ადმინისტრაციული გადაცდომის, ადმინისტრაციული პასუხისმგებლობის საქმეების განსახილველად უფლებამოსილი ორგანოების, ადმინისტრაციული სახდელის, კავშირგაბმულობის, ტრანსპორტზე საგზაო მეურნეობის დარგში და სხვა ინსტიტუტები.

საგადასახადო სამართალი საჯარო სამართლის სპეციალური დარგია. მკვლევართა ნაწილი მას ადმინისტრაციული სამართლის ნაწილად მიიჩნევს.¹ საგადასახადო სამართალი განსაზღვრავს მოქალაქეთა საგადასახადო ვალდებულებებს და აწესრიგებს სახელმწიფოს საგადასახადო უფლებებით განხორციელების საკითხებს.

საბაჟო სამართალი, საჯარო სამართლის შემადგენელი სპეციალური დარგია, რომლის ჩამოყალიბებას დიდი ხნის ის-

¹ იხ. ლ. ჭანტურია, შესავალი საქართველოს სამოქალაქო სამართლის ზოგად ნაწილში, თბ. 2000, გვ. 49.

ტორია არ გააჩნია, მიუხედავად ამისა ქართველმა სამართალ-მცოდნე-მეცნიერებმა საბაჟო კანონმდებლობაზე დაყრდნობით შექმნეს სახელმძღვანელოები ამ დარგში.¹

საბაჟო სამართალი აწესრიგებს საბაჟო ორგანოების საქმიანობას, ადგენს ტვირთის შენახვის, საბაჟო გადასახადების სახელმწიფო საზღვარზე ტვირთის გადაზიდვას, უზრუნველყოფს ბაჟისა და მოსაკრებლების ამოღებას და ა.შ.

საბაჟო სამართალდარღვევები ძირითადად შეიძლება განხილულ იქნას ადმინისტრაციულ და სისხლისსამართლებრივ ასპექტში.

სამოქალაქო სამართალი არის სამართლის დარგი, რომლის ნორმები აწესრიგებს კერძო ხასიათის ქონებრივ, საოჯახო და პირად არაქონებრივ ურთიერთობებს. სამოქალაქო სამართალი განსაზღვრავს სამოქალაქო ურთიერთობის, ინტელექტუალური საქმიანობისა და საოჯახო ურთიერთობის მონაწილეთა უფლებრივ მდგომარეობას, საკუთრებისა და სხვა ქონებრივ უფლებათა წარმოშობის საფუძვლებსა და განხორციელების წესს, აწესრიგებს სახელშეკრულებო და სხვა ვალდებულებებთან დაკავშირებულ ურთიერთობებს.²

¹ იხ. ვ. ქარუმიძე, საბაჟო სამართალი, თბ., 2002 წ.

² იხ. სამოქალაქო სამართლის კოდექსი თბ. 1997 წ. ლ. ჭანტურია, შესავალი საქართველოს სამოქალაქო სამართლის ზოგად ნაწილში თბ., 2000 წ. რ. შენგელია, ქონებრივი ზიანი და მისი ანაზღაურების ვალდებულება თბ. 1991 წ. მისივე კონდიქციურ ვალდებულებათა საფუძვლები თბ. 1996 წ. ზ. ახელედიანი, ვალდებულებითი სამართალი თბ., 1998 წ. ბ. ზოიძე, სანიტო სამართალი თბ., 2000 წ.

ქონებრივი ხასიათის ურთიერთობანი ეკონომიკური შინაარსით ხასიათდებიან და დაკავშირებული არიან წარმოების საშუალებების საკუთრებასთან.

არაქონებრივი ხასიათის პირადი ურთიერთობანი, სამოქალაქო სამართლის მოწესრიგების საგანს შეადგენენ და უშუალოდ არიან დაკავშირებულნი სამართლის სუბიექტთან. ისევე, როგორც სამართლის ზემოთ დასახელებული დარგებისათვის, კონსტიტუციასთან ერთად, სამოქალაქო სამართლის წყაროებს წარმოადგენენ ცალკეული კანონები, რომლებიც აწესრიგებენ სამოქალაქო-სამართლებრივ ურთიერთობებს, მაგრამ საკანონმდებლო აქტებიდან, სამოქალაქო სამართლის ყველაზე უფრო ვრცელ და სპეციალურ წყაროს წარმოადგენს სამოქალაქო კოდექსი.

სამოქალაქო სამართალი, თავის მხრივ, უამრავ იურიდიულ ინსტიტუტს შეიცავს, რომელთაგანაც თითოეული აწესრიგებს სამოქალაქო-სამართლებრივ ურთიერთობათა ერთ რომელიმე სახეს ან მსგავს ურთიერთობებს. ასეთი ინსტიტუტებია: იურიდიული პირის ინსტიტუტი, გარიგების ინსტიტუტი, წარმომადგენლობის ინსტიტუტი, სასარჩელო ხანდაზმულობის ინსტიტუტი, საკუთრების უფლების ინსტიტუტი და საკუთრების ცალკეულ ფორმათა ინსტიტუტები და ა.შ.

საოჯახო სამართალი წარმოადგენს სამოქალაქო სამართლის ნაწილს, რომელიც თავისი ნორმებით აწესრიგებს საოჯახო-საქორწინო ურთიერთობებს საზოგადოე-

ბაში. ეს ურთიერთობანი დაკავშირებულია, პირველ ყოვლისა, ქორწინებასთან (ურთიერთობა მეუღლეებს შორის), ნათესაობასთან (ურთიერთობა მშობლებსა და შვილებს შორის, აღმავალი და დაღმავალი ხაზით ნათესავეებს—შვილებს, შვილიშვილებს, მშობლებს, ბებიებსა და ბაბუებს შორის, გვერდითი ხაზით ნათესავეებს ძმებსა და დებს შორის), შვილად აყვანასთან, მეურვეობასა და მზრუნველობასთან, აგრეთვე აღსაზრდელად ბავშვების აყვანასთან და სხვა.¹

საოჯახო სამართალი შემთხვევით არ გაერთიანებულა სამოქალაქო სამართალთან, იგი გარკვეული სიახლოვით გამოირჩევა მასთან და არც ის არის შემთხვევითი, რომ მას სამოქალაქო სამართლის ერთ-ერთ ინსტიტუტს უწოდებენ, რამდენადაც მთელი რიგი საოჯახო-საქორწინო ურთიერთობა დაკავშირებულია ქონებრივ ურთიერთობებთან (მაგალითად, სამემკვიდრეო და საალიმენტო ურთიერთობანი). კონსტიტუციისა და სხვა კანონების, აგრეთვე ზოგიერთი კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტების გარდა, საოჯახო სამართლის ძირითად იურიდიულ წყაროს წარმოადგენს საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მეხუთე წიგნი.

¹ იხ. რ. შენგელია „მეურვეობა და მზრუნველობა“, თბ., 1959 წ. მისივე, „ქორწინება და მეუღლეთა ურთიერთობანი“, თბ., 1998 წ. შ. ჩიკვაშვილი, „საოჯახო და მემკვიდრეობითი სამართალი“, თბ., 1999 წ.

საოჯახო სამართალთან დაკავშირებული დებულებები მოცემულია შრომის კანონმდებლობაში, კანონში განათლების შესახებ, სხვა კანონებსა და კანონქვემდებარე აქტებში.

შრომის სამართალი ქვეყნის კერძო სამართლებრივ სისტემაში შემაჯალი ერთ-ერთი დარგია. შრომის სამართალი, რომელიც თავისი ნორმებით აწესრიგებს მუშაკსა და დამსაქმებელს შორის ურთიერთობებს, როგორიცაა: შრომის ხელშეკრულება (კონტრაქტი), კოლექტიური ხელშეკრულებანი, სამუშაო დრო და დასვენების დრო, შრომის ხელფასი, შრომის დისციპლინა, შრომის დაცვა და ა.შ. შრომის სამართლის ნორმებით მოწესრიგებულია, აგრეთვე ისეთი ურთიერთობანი, რომლებიც უშუალოდ დაკავშირებულია და გამომდინარეობენ შრომის ხელშეკრულებიდან.

შრომითი ურთიერთობების სამართლებრივი მოწესრიგების ამოსავალი დებულებები მოცემულია საქართველოს კონსტიტუციაში. კონსტიტუციით აღიარებულია შრომის თავისუფლება, დადგენილია სახელმწიფოს ვალდებულება, ხელი შეუწყოს თავისუფალი მეწარმეობისა და კონკურენციის განვითარებას, აკრძალულია მონოპოლიური საქმიანობა, გარდა კანონით დაშვებული შემთხვევებისა. შრომით ურთიერთობას უფრო დაწვრილებით აწესრიგებს საქართველოს 1973 წლის შრომის კანონთა კოდექსი, რომელიც საქართველოს პარლამენტის მიერ 1997 წლის 12 ნო-

ემბერს მიღებული კანონით, საქართველოს შრომის კანონთა კოდექსში ცვლილებებისა და დამატებების შეტანის თაობაზე, რიგი სიახლეებით შეივსო. მნიშვნელოვან საკანონმდებლო აქტს წარმოადგენს, აგრეთვე, საქართველოს 1997 წლის 18 ოქტომბრის კანონი საჯარო სამსახურში ინტერესთა შეუთავსებლობისა და კორუფციის შესახებ, სხვა კანონები და კანონქვემდებარე აქტები, რომლებიც აწესრიგებენ შრომით ურთიერთობებთან დაკავშირებულ საკითხებს.

შრომის ხელშეკრულების შესასრულებლად სახელმწიფო მმართველობის ორგანოები საწარმოს, დაწესებულების, ორგანიზაციის, ადმინისტრაცია (დამქირავებელი) ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმის მიუხედავად, თავიანთი კომპეტენციის ფარგლებში ღებულობენ ნორმატიული ხასიათის დადგენილებებს, ინსტრუქციებსა და განმარტებებს.

საკორპორაციო სამართალი. კერძო სამართლის შემადგენელი ნაწილია, რომელიც პირთა გაერთიანების სამართალია და აწესრიგებს, როგორც იურიდიული პირების გაერთიანების სამართლებრივ მდგომარეობას, ისე არაიურიდიული პირების გაერთიანების სტატუსს.

საკორპორაციო სამართალი იცნობს გაერთიანებებს (კორპორაციებს), რომლებიც წარმოადგენენ იურიდიულ პირებს და კორპორაციებს, რომლებიც არ წარმოადგენენ იურიდიულ პირებს, ისინი იყოფიან არაკომერციულ, კომერციულ იურიდიულ პირებად და არარეგისტრირებულ კავშირებად.

არაკომერციულ იურიდიულ პირებს ქართული კერძო სამართლის მიხედვით წარმოადგენენ კავშირები (ასოციაციები), მათი სტატუსი მოწესრიგებულია სამოქალაქო კოდექსით.

კომერციული იურიდიული პირების სამართლებრივი მდგომარეობა განსაზღვრულია მეწარმეთა შესახებ კანონში.

კერძო სამართლებრივი ურთიერთობის მონაწილეთა გაერთიანების ფორმა, რომელიც იურიდიულ პირს არ წარმოადგენს, არის არარეგისტრირებული კავშირი, ამხანაგობა.¹

საკორპორაციო სამართლის ჩამოყალიბება საქართველოში დაკავშირებულია აკად. ივ. ჯავახიშვილთან, მისი თხზულებების VII წიგნში მესამე კარი საკორპორაციო სამართლით იწყება, რომლის შესავალ ნაწილში წერს: „ისევე როგორც სხვაგან, საქართველოშიაც არსებობდნენ ორგანიზაციები და კორპორაციები, რომელთაც საჯარო ხასიათი ჰქონდათ. თავიანთ განსაკუთრებულ წყობილებასთან ერთად მათ საკუთარი წესდებები და წესებიც ჰქონდათ“.² ასე რომ ქართული საზოგადოებრივი ურთიერთობის მოწესრიგებაში კორპორაციული ნორმები უცხო არ არის და საკორპორაციო სამართალი ღირსეულ ადგილს იჭერს ეროვნული სამართლის სისტემაში.

საფინანსო სამართალი არის საჯარო სამართლის ერთ-ერთი დამოუკიდებელი დარგი, რომელიც მჭიდროდაა დაკავშირებული სახელმწიფო სამართალთან და ადმინის-

¹ დაწ. იხ. ქართული სამართლის საფუძვლები. თბ., 2000 წ. გვ. 225-263.

² იხ. რ. შენგელია, საქართველოს საფინანსო სამართლის საკითხები, ნაკ. I. თბ. 1992. ნაკ. II, თბ. 1993 წ. მისივე აუდიტური საქმიანობის სამართლებრივი რეგულირება, კრებული, თბ. 1996 წ.

ტრაციულ სამართალთან. მისი ნორმები აწესრიგებენ იმ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს, რომლებიც წარმოიშობიან სახელმწიფოსა და მისი ორგანოების საფინანსო საქმიანობის განხორციელების პროცესში. ქვეყნის საფინანსო სისტემა არის საფინანსო ინსტიტუტთა ერთობლიობა, რომელთა მეშვეობით სახელმწიფო აგროვებს და გამოიყენებს მისთვის საჭირო ფულად სახსრებს.

საფინანსო სისტემა, შედგება შემდეგი ინსტიტუტებისაგან: სახელმწიფო ბიუჯეტი, სახელმწიფო სოციალური დაზღვევა, სახელმწიფო, კერძო და პირადი ქონებრივი დაზღვევა, სახელმწიფო კრედიტი, საბანკო კრედიტი, სახელმწიფო, საზოგადოებრივ და კორპორაციულ ორგანიზაციათა ფინანსები და ა.შ.

საფინანსო სამართლის წყაროებია: საქართველოს კონსტიტუცია, კონსტიტუციური და სხვა კანონები, რომელიც ამ სფეროს ეხება, ყოველწლიური კანონი ქვეყნის ბიუჯეტის შესახებ, პრეზიდენტის ნორმატიული ბრძანებულებები, მინისტრების ბრძანებები და ინსტრუქციები ხელისუფლების ცენტრალური და ადგილობრივი მმართველობის ორგანოების გადაწყვეტილებებით, რომელიც ეხება საფინანსო საქმიანობას.

სისხლის სამართალი საჯარო სამართალს მიეკუთვნება და წარმოადგენს ისეთი სამართლებრივი ნორმების ერთობლიობას, რომლებიც აწესრიგებენ დანაშაულთან და სასჯელთან დაკავშირებულ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს, ადგენენ სისხლის სამართლებრივი პასუხისმგებლობის საფუძვლებს, განსაზღვრავენ, რომელი საშიში

ქმედებაა დანაშაულებრივი და აწესებენ სასჯელებს, ან სხვა სისხლისსამართლებრივ ღონისძიებებს.

სისხლის სამართალი და მისი ნორმები ორ ნაწილად იყოფა: ზოგადი და კერძო.¹

ზოგად ნაწილში მოცემულია ის ნორმები, სადაც ჩამოყალიბებულია ზოგადი პრინციპები და დებულებები დანაშაულისა და სასჯელის შესახებ, რითაც უნდა ხელმძღვანელობდნენ საგამოძიებო, სასამართლო და პროკურატურის ორგანოები კონკრეტული სისხლისსამართლებრივი საქმეების განხილვისას.

კერძო ნაწილს შეადგენენ ის ნორმები, სადაც დანაშაულის ცალკეული სახეებია მოცემული და განსაზღვრულია კონკრეტული სასჯელები, რომლებიც უნდა შეეფარდოს ამა თუ იმ დანაშაულის ჩამდენ პირებს. სისხლის სამართლის კერძო ნაწილის ნორმები დაჯგუფებულია უმთავრესად დანაშაულებრივი ხელყოფის ობიექტების მიხედვით. მაგ. დანაშაული სიცოცხლის, ჯანმრთელობის წინააღმდეგ, სქესობრივი თავისუფლებისა და ხელშეუხებლობის, ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების წინააღმდეგ, დანაშაული ოჯახისა და არასრულწლოვანის, საკუთრების, სამეწარმეო და სხვა ეკონომიკური საქმიანობის, ფულად-საკრედიტო სისტემის წინააღმდეგ, დანაშაული საზოგადოებრივი უშიშროებისა და

¹ იხ. ზ. წულაია, საქართველოს სისხლის სამართლის კერძო ნაწილი. თბ., 2000 წ. მ. ლეკეიშვილი, პასუხისმგებლობა ეკონომიკური დანაშაულებისათვის ლ. სურგულაძე, სისხლის სამართალი (დანაშაული). თბ. 1999 წ.

წესრიგის, მოსახლეობის ჯანმრთელობისა და საზოგადოებრივი ზნეობის წინააღმდეგ, დანაშაული ნარკოტიკულ სფეროში, სატრანსპორტო, კომპიუტერული, დანაშაული მმართველობის წესის, სასამართლო ორგანოების საქმიანობის წინააღმდეგ და ა.შ.

სისხლის სამართლის წყაროები, ე.ი. იურიდიული ფორმები, რომლებშიც გამოხატულებას პოულობენ სისხლის სამართლის ნორმები, კონსტიტუციაში ჩაწერილი ზოგადი დებულებების და სხვა საკანონმდებლო ზოგიერთი აქტის გარდა, ძირითადად მოცემულია სისხლის სამართლის კოდექსში, რომელიც მიღებულია 1999 წლის 22 ივლისს ცვლილებებით და დამატებებით 2000 წლის 1 ივნისამდე.

სისხლის სამართლის პროცესი. ტერმინი „პროცესი“ ლათინური სიტყვაა „Procedere“ და ნიშნავს მოძრაობას, წინსვლას, განვითარებას, სისხლის სამართლის პროცესში იგი გულისხმობს სისხლის სამართლის საქმის აღძვრას, მის გამოძიებას, სასამართლოში განხილვას და ა.შ.

სისხლის სამართლის პროცესი აღგენს და განსაზღვრავს პროცესის მწარმოებელი პირის (გამომძიებელი, საგამომძიებო განყოფილების უფროსი, პროკურორი, მოსამართლე) პროცესის სხვა მონაწილეთა (დამცველი, ეჭვმიტანილი, ბრალდებული, განსასჯელი, დაზარალებული და მისი წარმომადგენელი, სამოქალაქო მოსარჩელე და სამოქალაქო მოპასუხე და მათი წარმომადგენლის, აგრეთვე მოწმის, თარჯიმნის, დამსწრეს, სპეციალისტის, ექსპერტის, სასამართლო სხდომის

მდივნის) უფლებებსა და მოვალეობებს სისხლის სამართალ-
წარმოებაში.¹

სისხლის სამართლის პროცესის ძირითადი წყაროა საქართველოს კონსტიტუცია, ორგანული და მიმდინარე კანონები, რომლებსაც შეხება აქვს სისხლის სამართალთან და მის პროცესთან, ძირითადი კი საპროცესო კოდექსია, რომელიც ორი - ზოგადი და კერძო ნაწილისაგან შედგება. მასში განსაზღვრულია მოკვლევისა და წინასწარი გამოძიების ორგანოების, პროკურატურისა და სასამართლოს საქმიანობა სისხლის სამართლის საქმეთა გამოკვლევისა და განხილვის დროს, დანაშაულის ჩამდენი პირების მიმართ კანონით დადგენილი სასჯელის ზომების შეფარდებისა ან უდანაშაულო პირთა გამართლების მიზნით, და ა. შ. საპროცესო კოდექსი მთავრდება გარდამავალი და დასკვნითი დებულებებით.²

სამოქალაქო სამართლის საპროცესო ნორმები ძირითადად აწესრიგებენ სასამართლო ორგანოების საქმიანობას. განსაზღვრავენ პროკურატურის ორგანოების როლსა და მონაწილეობის ფარგლებს სამოქალაქო პროცესში და სამოქალაქო სამართლის პროცესის (მოსარჩელე, მოპასუხე მესამე პირი) მონაწილეთა უფლება-მოვალეობებს.

¹ იხ. სისხლის სამართლის პროცესი. თბ. 2002 წ. გვ. 4.

² იხ. შ. ფაფიაშვილი, სისხლის სამართლის საქმისა და სისხლისსამართლებრივი დენის აღპერის პრობლემა სისხლის სამართლის პროცესში თბ., 1999 წ. ზ. მუყანაძე, სისხლის სამართლის პროცესი. თბ., 1999 წ.

ადმინისტრაციული საპროცესო ნორმები განსაზღვრავენ საქართველოს საერთო სასამართლოების მიერ ადმინისტრაციული საქმეების განხილვისა და გადაწყვეტის საპროცესო წესებს, ადმინისტრაციული პროცესის თავისებურებას წარმოადგენს ის, რომ ადმინისტრაციულ სამართალწარმოებაში გამოიყენება საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის დებულებანი და მხარეები. ისინი საქმის განხილვისას სარგებლობენ საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მე-3 და მე-4 მუხლებით მინიჭებული უფლება-მოვალეობებით.

სისხლის სამართლის, სამოქალაქო სამართლის და ადმინისტრაციული საპროცესო დარგების უმთავრესი წყაროა საქართველოს რესპუბლიკის შესაბამისი საპროცესო კოდექსები: – სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი მიღებულია 1998 წლის 20 თებერვალს, რომელიც ძალაში შევიდა 1999 წლის 15 მაისიდან, ხოლო სამოქალაქო სამართლის საპროცესო კოდექსი—1998 წლის 14 ნოემბერს, საქართველოს ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსი მიღებულია 1999 წლის 23 ივლისს, რომელიც ძალაში შევიდა 2000 წლის 1 იანვრიდან.

ასეთია სამართლის ზოგიერთი დარგის მოკლე დახასიათება. რაც შეეხება საერთაშორისო სამართალს, იგი არ შედის რომელიმე ცალკეული ქვეყნის სამართლის სისტემაში.

საერთაშორისო სამართალი არის საჯარო სამართლის სისტემაში შემავალი დარგი, რომელსაც საბჭოთა სამართლის

მეცნიერება არ მიიჩნევდა სამართლის სისტემის ნაწილად და მას სამართლის სპეციალურ დარგად აღიარებდა. საერთაშორისო სამართალი კონკრეტული საერთაშორისო სისტემის, სახელმწიფოთაშორისო სისტემის განუყოფელი ნაწილია.¹ მისი ნორმები იქმნებიან სხვადასხვა სახელმწიფოთა შეთანხმების შედეგად, გამოხატულებას პოულობენ უმთავრესად საერთაშორისო ხელშეკრულებებში, აქტებში, კონვენციებში და აწესრიგებენ ურთიერთობებს ქვეყნებს შორის მათი თანამშრომლობის, ზოგჯერ კი წინააღმდეგობებისა და ბრძოლის პროცესში.

საერთაშორისო სამართლის წყაროებს შორის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წესდებას, რომლის დებულებებისა და პრინციპების განხორციელებით დაინტერესებულია ყველა მშვიდობისმოყვარე ხალხი და სახელმწიფო. აგრეთვე, სახელმწიფოთა შორის დადებულ საერთაშორისო ხელშეკრულებებსა და ცალკეული ქვეყნების ხელისუფლებისა და მმართველობის უმაღლესი ორგანოების მიერ მიღებულ აქტებს სხვა ქვეყნებთან დამოკიდებულებისა და ურთიერთობის საკითხებზე.²

საზოგადოებრივი ურთიერთობები სამართლის დარგებისა და ინსტიტუტების დაყოფის მთავარ ობიექტურ (მატერიალურ) კრიტერიუმებად გვევლინება. ამ ურთიერთობების სტრუქტურა, მათი ტიპი, გვარი, სახეობა გარკვეულწილად განაპირობებენ

¹ იხ. ლ. ალექსიძე. თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი, თბ., 2006, გვ. 18.

² იხ. გ. ინწკირველი, სახელმწიფოსა და სამართლის თეორია, თბ. 1999, გვ. 182-191.

ნორმის, ინსტიტუტის, დარგის და მოლიანად სამართლის სტრუქტურულ და შინაარსობრივ პარამეტრებს.

საქართველოს ღირსეულ ქვეყნად ფორმირების საქმეში აუცილებელი პირობაა ეკონომიკური პოტენციალის ამაღლება, რადგან ამის გარეშე, იურიდიული განათლების სფეროში თანამედროვე დასავლური დონის მიღწევა შეუძლებელი იქნება. ქვეყანაში ხელი უნდა შეეწყოს შესაბამისად მიდგომების და ინტელუალურ ცვლილებებს, რითაც დაიძლევა ჯერ კიდევ არსებული სერიოზული ჩამორჩენები. მოსახლეობა უნდა იქცეს თანამედროვე ტიპის მაღალგანვითარებულ დემოკრატიულ, სამართლებრივ, ზნეობრივ და მაღალი სამოქალაქო შეგნების მქონე საზოგადოებად.

МИРОВЫЕ ПОРЯДКИ И МЕЖДУНАРОДНЫЕ ПРАВОВЫЕ СИСТЕМЫ

С каждым новым вековым изменением человечество стоит перед новейшими проблемами: так произошло в XIX-XX веках и такое же произошло в начале XXI века, когда было открыто новое научное направление, т.е. научно-технический прогресс (НТП), что позволило сблизить мировое сообщество.

Вместе с этим, современная эпоха сняла многие важные проблемы: для идеального раздела мировой территории земли. Многие казалось нам невозможным, однако сегодня произошел большой прогресс в мировом масштабе, и все стало реальностью в наше время: для жителей бывшего СССР, например, открылась Европа, Азия и США, в результате чего стало возможным сближение жителей иностранных государств, а также появилась возможность взаимоотношений иностранных жителей, а также деловых взаимоотношений, культурных деловых связей и эти процессы достигли таких масштабов, что современную эпоху считают периодом глобализации.

Так, за последние 10-15 лет международная политическая система явно испытала трансформацию, и нынешнее ее лицо стало совершенно другим в отличие от того, что было в XX веке до 1980 г. Развитию этих процессов способствовал распад бывшего СССР, противостояние в мире постепенно устанавливается совершенно другим, т.е. новое лицо и новое содержание международной системы, которая стала совершенно новой, а трудноразрешимая проблема несет человечеству, осо-

бенно отстающим и развивающимся странам, много проблем.

В разных направлениях участились совещания, конференции и диалоги на совершенно своевременные и актуальные проблемы, какими являются глобализация и новые мировые порядки, которые очень крепко связаны с международными правовыми системами и регулированием, формированием процессов.

По данным опубликованным трудам, связанным с вышеотмеченными проблемами, высказались нижеследующие ученые: Г. Надарейшвили, О. Гогнашвили, Т. Кикнадзе, А. Туквадзе, А. Кухианидзе, В. Чания, К. Чануквадзе, Р. Рехвиашвили, Д. Джалиашвили, Р. Хочолава, Ш. Джапаридзе, Д. Гегешидзе, С. Купрашвили, Н. Натадзе, Н. Читанава, Б. Лутидзе, Н. Бараташвили, Е. Батиашвили, С. Цинцадзе и др.

Среди ученых-исследователей следует отметить: З. Давиташвили («Национализм и глобализация»), Б. Лутидзе («Глобализация, реальность, проблемы»), Н. Бараташвили («Глобализация, современные и новые мировые порядки»). В изданных ими монографиях много разных вопросов и ответов.

За последние два года появились труды Ш.Д. Крочер, У.Б. Питера, Х.П. Саина, И. Тейчмана, Е. Регера Улхи Беки, Гжегож В. Колодко и др. интересные работы, которые касаются разных направлений в глобализации проблем, французский ученый Рене Давид (опубликовал «Основные и современные правовые системы»), который был переведен на многие языки мирового сообщества, в т.ч. и на грузинский язык. Здесь следует отметить группу О. Мелкадзе («Правовые системы мира» - справочник), Л. Гумашвили («Основы правовой системно-структурный

анализ»), труды Г. Лобжанидзе («Государственно-правовые проблемы»), где важное место занимает («Международные правовые вопросы и др.»). Когда рассуждаем об этой теме, прежде всего, остается главной задачей сама ее научная глубина.

Это касается политики, экономики, правоведения, культуры, экологии, религии, идеологии, государственных международных отношений разной сферы.

Исходя из этого, глобализация – мировое направление в науке, которое требует широкого изучения и решения путей в целом или в отдельности. Каждое из них – научная отрасль, а другой прерогативы нет или же комплексное изучение и разработка проблемы, в решении которой должны сказать свое слово политологи, социологи и специалисты технической сферы науки.

Конечно, в этих процессах должны принять участие и юристы в связи с тем, что речь идет не только о порядке в мировом пространстве, но и о международных правовых системах и правовых процессах регулирования глобализации.

Проблема глобализации особо не беспокоит развитые и многонациональные государства, как, например, малочисленные государства. Для Грузии реально увидеть этот процесс глобализации и точно оценить его на данном этапе имеет важное значение.

За последний период в научных трудах представлены проблемы, которые сравнительно меньше изучены грузинской и русской литературой. Сравнительно больше научных трудов западных, и это не так уж удивительно в связи с тем, что глобализация началась с Запада и из США.

Наш труд – методологический из источников, главная база – глобализация и международная правовая система и

взаимосвязь классических трудов, научные монографии и статьи, которые представляют важное значение, а также различные документации (резолюции ООН и конвенции), справочные материалы, приоритетная пресса, телевидение и интернет, где абсолютное большинство работ опубликовано в конце XX века, что было создано в Европе и США в научных центрах.

В этих трудах постарались критически рассмотреть основные, глобальные проблемы и направления, роль глобализации в мировом пространстве, политике.

Что же касается исследований, конкретных методов, можно отметить, что в основном использованы литературные, исторические системные данные, сравнительный анализ и метод прогнозирования, важное значение теории.

На наш взгляд, труд имеет практическую ценность, его можно использовать как лекционный материал и как политологический, так и для студентов юридического факультета.

Считаем, что этим трудом они должны глубоко и основательно ознакомиться и с проблемами, чтобы достаточно правильно в будущем глубоко ознакомились с проблемами глобализации, т.к. в нынешней Грузии в переходном периоде политехническим институтам требуется более реальное знание глобализации и его использование, вызванное глобализацией изменения жизненно важная политическая артерия – современная правовая система, которая является для национального познания жизненно важных и ценных гарантий.

RESUME

With each eternal alteration, humanity stands before new problems: so happened in XIX-XX centuries and such thing happened at the beginning of XXI century, when was open a new scientific direction, especially scientific-technical progress.

With it modern epoch it took off many problems for an ideal division of sphere. Today happened the biggest progress in the world and all became as a reality fact.

For people of former Soviet Union, opened Europe and Asia, America, therefore people of these countries approximated. Today they can make business – like interrelation.

And these processes achieved such scales, that they consider the modern epoch as a globalisation.

So international political system experienced transformation and today it became as a modern system made many dialogues and conferences.

At these published works there were told much of the following scientists: G. Nadareishvili, O. Gogilashvili, M. Macaberidze, G. Kuprashvili, T. Kiknadze and the others.

Between these scientists we must remark: Z. Davitashvili (“Globalisation and nationalisation”), B. Lutidze (“Globalisation, realisation”).

The result from it globalisation is problem of the world, what need great learn.

The problems of perfection of world order and international justice systems is connected with the process of globalisation. This problem is expressed in the work of D. Lobjanidze and G. Lobjanidze called: “World order and international justice systems”.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო აქტების კრებული, თბ., 1998.
2. ალექსიძე ლ. თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი თბ. 2006.
3. ავტ. ჯგუფი. გაერო (დამხმარე სახელმძღვანელო), მეორე გამოცემა. თბ., 2003.
4. ავტორთა კოლექტივი. ო. გოგიაშვილის რედ. პოლიტოლოგია თბ. 1993.
5. ახვლედიანი ზ. ვალდებულებითი სამართალი თბ., 1998.
6. ბარათაშვილი ნ. გლობალური ხედვის ასპექტები. თბ. 2002.
7. ბერეჟიკოვი ე. კაცობრიობა XX საუკუნის შემდეგ. თბ., 1991.
8. ბეჟიტაშვილი ო., მელქაძე ო. იტალიის სახელმწიფო სისტემა. თბ. 1997.
9. ბეკი ულრიხ, რა არის გლობალიზაცია? თბ. 2003.
10. გამყრელიძე ო. ბრძოლა სამართლებრივი სახელმწიფო-სათვის, თბ. 1998.
11. გოგატიშვილი მ. ლექციები პოლიტიკური ხელისუფლების თეორიაში თბ. 2003.
12. დავიდი რ. თანამედროვეობის ძირითადი სამართლებრივი სისტემები, თბ. 1993.
13. დავითაშვილი ზ. ნაციონალიზაცია და გლობალიზაცია, თბ., 2003.

14. ვახტანგ VI სამართლის წიგნთა კრებული, თბ. 1953.
15. ზოიძე ბ. სანივთო სამართალი თბ., 2000.
16. თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი (ლექსიკონი-ცნობარი), თბ., 2003.
17. ინწკირველი გ. სახელმწიფოსა და სამართლის თეორია, თბ. 1999
18. კარლაიდი ტ. დროის ნიშნები. ესეები. თბ. 1998 წ.
19. კორკუნოვი ნ. სამართლის ფილოსოფიის ისტორია (რუს.). 1909.
20. კვერენჩილაძე გ., მელქაძე ო. საფრანგეთის სახელმწიფო სისტემა, თბ., 1997.
21. ლეკვეიშვილი მ. პასუხისმგებლობა ეკონომიკური დანაშაულებისათვის ლ. სურგულაძე, სისხლის სამართალი (დანაშაული). თბ. 1999.
22. ლობჯანიძე გ. სახელმწიფოსა და სამართლის თეორიის პრობლემები, თბ., 2000 წ.
23. ლობჯანიძე გ. ადამიანის უფლებათა სამართალი, თბ., 2005 წ.
24. ლობჯანიძე გ. საერთაშორისო ორგანიზებული დამნაშავეების ზოგიერთი პრობლემა, თბ. 2002.
25. ლობჯანიძე გ. სახელმწიფოსა და სამართლის ზოგადი თეორია, თბ. 2003.
26. ლობჯანიძე გ., ტუკვაძე ა., ჯაოშვილი გ. შესავალი სამართლის ფილოსოფიაში. თბ. 2006.
27. ლორია ვ. საქართველოს ადმინისტრაციული სამართალი, თბ., 2005.

28. ლუტიძე ბ. გლობალიზაცია: არსი, პრობლემები. თბ., 2003.
29. მაცაბერიძე მ. გეოპოლიტიკა: საგანი, მეთოდები, ამოცანები. თბ. 2001.
30. მაღანჩუკი პ. საერთაშორისო სამართალი. თბ., 2005.
31. მელქაძე ო. საზღვარგარეთის ქვეყნების სახელმწიფო სამართალი. თბ. 1995.
32. მელქაძე ოთარ და მისი გუნდი, მსოფლიო ქვეყნების სამართლებრივი სისტემები (ცნობარი – ნაწილი I), თბ., 2001 წ.
33. მყავანაძე ზ. სისხლის სამართლის პროცესი. თბ., 1999.
34. მღვდელაძე ბ. საფრანგეთი, ადგილობრივი მმართველობა, ეკონომიკა, გადასახადები. ქუთ., 1997 წ.
35. ნადარეშილი გ. სახელმწიფოსა და სამართლის ზოგადი ისტორია, თბ., 1996.
36. პარლამენტის უწყებანი, საკანონმდებლო დამატება №33, 1 ივლისი, 1997.
37. პრადელი ჟან, შედარებითი სისხლის სამართალი, თ. ნინიძის თარგმანი, თბ. 1999.
38. როგორ იქმნება კანონი. თბ. 2000.
39. რუსთაველი შ. „ვეფხისტყაოსანი“, თბ. 1987.
40. სავანელი ბ. სამართლის თეორია, თბ., 1993.
41. სამოქალაქო სამართლის კოდექსი თბ. 1997.
42. სანიკიძე გ., კილურაძე ნ. თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობები, თბ., 2001.

43. საქართველოს ბიზნესის მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე XI-XII თბ., 2003.
44. საქართველოს კონსტიტუცია, თბ., 1995.
45. საქართველოს პრეზიდენტის რეგიონალური პოლიტიკისა და მართვის სამსახურის საინფორმაციო ბიულეტენი, №5, თბ., 1999.
46. საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტროს ბიულეტენი, 1999, №11, 2000, №2.
47. საქართველოს სტრატეგიული კვლევისა და განვითარების ცენტრი, ბიულეტენი, №76, 2003წ. თებერვალი.
48. სისხლის სამართლის პროცესი. თბ. 2002.
49. ფაფიაშვილი შ. სისხლის სამართლის საქმისა და სისხლისსამართლებრივი დევნის აღძვრის პრობლემა სისხლის სამართლის პროცესში თბ., 1999.
50. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 8. თბ. 1984.
51. ქართული სამართლის საფუძვლები. თბ., 2000.
52. ქარუმიძე ვ. საერთაშორისო ორგანიზაციები, თბ. 1999.
53. ქარუმიძე ვ. საბაჟო სამართალი, თბ., 2002.
54. ლლონტი გ. ადამიანებით ვაჭრობა, რეალობა და პერსპექტივები, თბ. 2003 (რუს. ენაზე).
55. ყურაშვილი კ. რუსეთის სახელმწიფო სისტემა. თბ. 1997.
56. შენგელია რ. საქართველოს საფინანსო სამართლის საკითხები, ნაკ. I. თბ. 1992. ნაკ. II, თბ. 1993. წ. მიხვე აუდიტორული საქმიანობის სამართლებრივი რეგულირება, კრებული, თბ. 1996.
57. შენგელია რ. ქონებრივი ზიანი და მისი ანაზღაურების ვალდებულება თბ. 1991.

58. ჩოგოვაძე გ. ინფორმაცია, თბ. 2003.
59. ცაცანაშვილი მ. სახელმწიფოსა და სამართლის ზოგადი ისტორია. I ნაწილი, თბ., 1995; II ნაწილი, თბ., 2000.
60. ცვაიგერი კონრად, კოტცი ჰაინ, შედარებითი სამართალმცოდნეობის შესავალი კერძო სამართლის სფეროში, თბ., 2001 წ.
61. წულაია ზ. საქართველოს სისხლის სამართლის კერძო ნაწილი. თბ., 2000.
62. ჭანტურია ლ. შესავალი საქართველოს სამოქალაქო სამართლის ზოგად ნაწილში, თბ. 2000
63. ჭავჭავაძე ი. თხზ. ტ. III-V.
64. ჯანაშია ჯ. XXI საუკუნის გამოწვევა, თბ. 2002.
65. ჯავახიშვილი ივ. თხზ., ტ. II, 1983.
66. Алексеев С.С. Теория Государства и право, М. 1993.
67. Аннан К. Сообщества эры интернационализма Независимая, газета, 1999 31 дек.
68. Гегель, Философия права М.1990.
69. Гжегож В. Колодко, Глобализация и перспективы развития постсоциалистических стран. Варшава, 2002.
70. Гренберг И. рассуждение об отношении, в котором находится общее право положительному праву, к философии положительного право к политике и этике, Харьков, 1833.
71. Ильин И. О сущности правосознания М.1993.
72. Кант. соч. В-6 т. М. 1965.

73. Колосов В., Мироненко Н. Геополитика и политическая география. М. 2002.
74. Корсеев Н. Общий ход всемирной истории СЛБ 1903.
75. Лиотар Жан-Франсуа. Состояние постмодерна, М., 1998.
76. Лукашук И.И. Глобализация, государство право, XXI век. М, 2000.
77. Международное публичное право, сборник документов. Т.1. М.1996.
78. Мюллер М. Смысловые Талкования // История философии. Антология М.: Аспект-пресс, 1994.
79. Общая Теория права и государства под. ред. В. Лазарева. М., 1999.
80. Панарин А.С. Глобальное политическое прогнозирование в условиях стратегический нестабильности 1999.
81. Саидов А.Х. Введение в основные правовые системы современности. Таш. 1988.
82. Сорокин П. Социологические Теории современности М. 1992г. Сорокин П. Социальная и культурная динамика Т.Г гл.15
83. Сюкняйнен Л. Мусульманское право, вопросы теории и практики, М. 1986.
84. Тархан В. Мусульманское право. М., 1984.
85. Теория государства и права под. ред. М. Рассолова, В. Лучина, Б. Эбзеева, М., 2000.
86. Теория государства и права, под. ред. В. Корельского и В. Перевалова, М., 2000.
87. Теория государства и права. Под. ред. проф. В. Корельского и проф. В. Перевалова. М., 2000.

88. Тихомиров Ю.А. Публичное право М., 1995.
89. Удовин С.Глобализация. Семиотические подходи. М., 2002.
90. Федеральное Бюро расследований: Место в системе органов расследования, Функции и порядок проведения оперативно-следственных мероприятий. Справочные Материалы под. В.Ф. Власихин. М. РФН Институт США и Канады, 1998.
91. Фридман Л. Введение в американское право М. 1992.
92. Хантингтон С. Сталкновение цивилизации, 1994.
93. Хозин Г.С. Глобальные проблемы современности. М., 1982.
94. Цицерон, Диалоги, М., 1966.
95. Цунэо Инако, Современное право Японии. М., 1981.
96. Bergstrasser, Grundzuga des instimischen Rec hts, 1935.
97. Globalization and new world order, Tb., 2003.
98. Habermas J. Postmetaphysical Thinking, Brakweil Publishers, 1998.
99. Holton R. Problems of Crisis and nomalcy in the Con-temporhri World (Rethinking Progresses. Boston. 1990.
100. INTERNET:
<http://www.fbi.gov/programs/academy/bsu/bsu.htm>
101. King A. Globalization and the world system, London, 1991.
102. Mayer O. Theoric des franrosischen verwaltungsrchis 1886 "Deutsches Verwlltungsrecht".
103. Welisgeseilschdatf in der Sociologische Anfkddärum 2 oplaaen 1975.

დაიბადა 1969 წლის 13 ივნისს ქ. ქუთაისში. 1986 წელს დაამთავრა ქუთაისის 22-ე საშუალო სკოლა და მისაღები გამოცდების ჩაბარების შემდეგ ჩაირიცხა ქ. თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტზე, რომელიც დაამთავრა 1993 წელს. სამხედრო-სავალდებულო სამსახურის გავლის შემდეგ შრომითი საქმიანობა დაიწყო საქართველოს პარლამენტის კვლევით ინსტიტუტში უმცროს მეცნიერ-მუშაკად.

შემდგომში მუშაობდა სხვადასხვა თანამდებობებზე სახელმწიფო სტრუქტურებში. 2002 წელს დაამთავრა სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასპირანტურა პოლიტოლოგიის განხრით. პარალელურად მიიღო საუნივერსიტეტო ეკონომიური და იურიდიული განათლება. არის ექვსი სამეცნიერო ნაშრომის ავტორი და ორი წიგნის თანაავტორი. მისი სამეცნიერო კვლევის სფეროა პოლიტიკური სისტემების, ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების, გლობალიზაციისა და მსოფლიო წესრიგთან დაკავშირებული პრობლემები.

ძირითად სამსახურთან ერთად ეწევა პედაგოგიურ საქმიანობას, ას.სტენტ-პროფესორის აკადემიური თანამდებობით.

ჰყავს მეუღლე და ერთი შვილი.

თბილისის საავიაციო უნივერსიტეტის საერთაშორისო სამართლის ფაკულტეტის დეკანი, იურიდიულ მეცნიერებათა დოქტორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სრული პროფესორი, დაიბადა 1948 წლის 3 მაისს. დაამთავრა ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის ისტორია-ფილოლოგიის და ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი.

მისი სამეცნიერო კვლევა-ძიების სფეროა საქართველოს პოლიტიკური და სამართლებრივი მოძღვრების ისტორია, სახელმწიფოსა და სამართლის ზოგადი თეორიის, სამართლის, ფილოსოფიის პრობლემები, ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა, საქართველოსა და რუსეთის სამართლებრივი ურთიერთობების საკითხები.

გ. ლობჯანიძე არის 100-ზე მეტი სამეცნიერო და პუბლიცისტური სტატიის, 17 მონოგრაფიის (მათ შორის 4 სახელმძღვანელოს) ავტორი და 7 წიგნის თანაავტორი. წლების მანძილზე იყო ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის სამეცნიერო ხარისხების მიმნიჭებელი საბჭოს წევრი, 1992-1995 წლების მოწვევის საქართველოს პარლამენტის მაჟორიტარი დეპუტატი, არაერთი საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მონაწილე. სხვადასხვა დროს კვალიფიკაციის ასამაღლებლად მიწვეული იყო უნგრეთისა და აშშ-ს აკადემიებში, ლუიზიანას შტატის უნივერსიტეტში მიენიჭა ტერორიზმისა და ტრეფიკინგის საკითხებში ექსპერტის კვალიფიკაცია.

პროფესორი გივი ლობჯანიძე პოლიციის გენერალ-მაიორი, ვ. გორგასლის III ხარისხის და ღირსების ორდენების კავალერი, საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს დამსახურებული მუშაკია.

ჰყავს მეუღლე და ორი შვილი.

რედაქტორი

ტექნიკური რედაქტორი

კორექტორი

მსატვრული რედაქტორი

ბ. გვიშიანი

ლ. თვარაძე

ს. ლობჯანიძე

ნ. ბურჯანაძე

შემსწრეული შეცდომების გასწორება

გვერდი	უნდა იყოს	არის
37	საქსი	სააქსი
51	მაკფარდუინი	მაკფარდუინი
59	პოპერმა	პოპერმა
70	სქოლიოში: საქართველოს სტრატეგიული კვლევის და განვითარების ცენტრი, ბიულეტენი №76, 2003 წელი გვ. 43-44	
118	კონსტატაცია	კონსტიტუცია
192	სქოლიოში: Теория государства и права под редакцией В.М. Кумицина, З.Д. Ивановой, М. 1986 г. стр. 186	